

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НІЖИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ КОМІСІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ У КРАКОВІ

**Проблеми європейської
інтеграції та демократії
в рецепції української та
польської молоді**

**Problemy integracji europejskiej i
demokracji w świadomości
ukraińskiej i polskiej młodzieży**

Збірник статей

За редакцією Юлії Кузьменко, Матеуша Каміонки

Випуск 2

Ніжин

2019

УДК 327 (063)

ББК 66,4я43

П 34

(є 24)

Укладачі:

Кузьменко Юлія Володимирівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

Каміонка Матеуш – магістр політології, викладач, докторант Інституту політології Педагогічного університету імені Комісії національної освіти в Кракові.

Рецензенти:

Дорошко Микола Савович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Лукаш Стах – PhD, доктор політичних наук, викладач Інституту політології Педагогічного університету в Кракові.

П 34 Проблеми європейської інтеграції та демократії в рецепції української та польської молоді: збірник статей / за ред. Юлії Кузьменко, Матеуша Каміонки. Вип. 2. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 341 с.
ISBN 978-617-527-202-2

Автори статей відповідають за достовірність та вірогідність викладеного матеріалу, за приналежність даного матеріалу йому особисто, за правильне цитування джерел та посилання на них. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

**УДК 327(063)
ББК 66,4я43**

ISBN 978-617-527-202-2

© автори статей, 2019

© НДУ ім. М. Гоголя, 2019

РЕЦЕНЗІЯ

доктора історичних наук, професора,

Дорошка Миколи Савовича

на збірник статей

«Проблеми європейської інтеграції та демократії в рецепції української та польської молоді» (Ніжин, 2019)

Серед найбільш актуальних тем українських видань питання європейської та євроатлантичної інтеграції посідає особливе місце. У вітчизняній науці та періодиці воно викликає мабуть найбільшу солідарність вчених, політичних та громадських діячів незалежно від партійної приналежності чи ідеологічної спрямованості. Європейський вибір є головним зовнішньополітичним пріоритетом України. Активно вивчається ця проблема й у країнах Європейського Союзу, де наукова думка зосереджена вже більшою мірою не на абстрактних теоретичних конструкціях, а на практичних аспектах реалізації євроінтеграції.

У рецензованому збірнику представлені публікації молодих науковців, викладачів та державних службовців з України та Польщі, які відображають різні аспекти євроінтеграційного процесу: передумови та генезис євроінтеграції; політичні, економічні, соціальні, правові, гуманітарні та безпекові проблеми Європейського Союзу; міграційна криза та майбутнє ЄС; європейські стандарти та захист прав людини; роль та місце країн Східної Європи у підтримці реалізації Україною євроінтеграційної стратегії; закордонний досвід асоціації з Європейським Союзом тощо. Чільне місце у збірнику займають публікації, що розкривають польський та український досвід децентралізації.

Наукові положення, представлені у матеріалах конференції, підкріплені теоретико-методологічними засадами, застосованими її учасниками у власних наукових розвідках, аналізом значної кількості оригінальних джерел, апробацією отриманих результатів. На схвалення заслуговують авторські доробки молодих науковців, що ґрунтуються на використанні широкого кола емпіричних методів дослідження, зокрема на статистичних даних, результатах соціологічних опитувань тощо.

Статті, що вміщені у збірнику «Проблеми європейської інтеграції та демократії в рецепції української та польської молоді» відзначаються нестандартністю дослідницьких підходів, чіткою логічною структурою, самостійністю та переконливістю висновків.

Варто також відмітити неабиякий інтерес польських молодих науковців до української проблематики. Широкий спектр проблем, які вони аналізують у своїх дослідженнях – стан економіки України, питання реформування Збройних Сил України, особливості реалізації реформи децентралізації, проблема готовності України до членства в ЄС – засвідчує небайдужість молоді Республіки Польща до долі свого східного сусіда.

Збірник орієнтований на фахівців у сфері історії, політології, міжнародних відносин, суспільно-політичної діяльності, а також може бути корисним для студентів та аспірантів відповідних спеціальностей.

В цілому збірник статей «Проблеми європейської інтеграції та демократії в рецепції української та польської молоді» (Ніжин, 2019) має беззаперечну наукову актуальність та практичне значення, відповідає всім вимогам щодо цього типу видань та може бути рекомендований до друку.

Рецензент:

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного регіонознавства
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

М. С. Дорошко

RECENZJA

Doktora nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce, pracownika naukowego Instytutu Politologii w Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie,

Łukasza Stacha

do monografii zbiorowej pt. «*Problemy integracji europejskiej i demokracji w recepcji ukraińskiej i polskiej młodzieży*». Zbiór artykułów. Tom 2. Nieżyn, 2019

Publikacja «*Проблеми європейської інтеграції та демократії в рецепції української та польської молоді*». Збірник статей. Випуск 2. Ніжин 2019 (*Problemy integracji europejskiej i demokracji w recepcji ukraińskiej i polskiej młodzieży. Zbiór artykułów. Tom 2. Nieżyn 2019*), jest owocem trzeciej edycji cyklu konferencji "Integracja europejska: doświadczenia historyczne i polityczne perspektywy". Konferencje te stanowią bardzo dobre pole dla debiutu naukowego dla studentów, którzy najczęściej działają w polskich i ukraińskich kołach naukowych. Jak już wspomniano, konferencje te stały się wydarzeniem cyklicznym, ich edycje miały miejsce w Niżyńskim Uniwersytecie Państwowym im. M. Gogoła na Ukrainie (lata: 2016, 2017, 2018). Warto zaznaczyć, że cykl wymienionych konferencji cieszy się dużą popularnością. Oprócz studentów z Nieżyna, Kijowa oraz Czernichowa, w wydarzeniu biorą udział także studenci z Winnicy, Lwowa, a nawet z Siewierodonecka. Z strony polskiej, w konferencji brali udział studenci, doktoranci oraz pracownicy naukowci Instytutu Politologii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Owocem każdej z wymienionych konferencji jest publikacja pokonferencyjna, stanowiąca zbiór artykułów jej uczestników.

W niniejszej publikacji zawarto 42 artykuły, z czego 15 jest napisane w języku polskim. Wśród zamieszczonych wyróżnić należy kilka z nich, ponieważ widać duży potencjał naukowych tkwiący w ich Autorach/Autorkach.

Artykuł autorstwa Mateusza Nasuto *Reforma samorządu terytorialnego i proces decentralizacji Ukrainy po roku 1991* w zwięzły, ale wyczerpujący sposób przedstawia problematykę decentralizacji Ukrainy po roku 1991. Autor zwraca uwagę na fakt, że proces decentralizacji i przekazania realnych kompetencji samorządom przebiega opornie, ukraiński model opiera się na dużej centralizacji i personalizacji władzy. Tekst bazuje na szerokiej literaturze przedmiotu, acz jego mankamentem jest to, że Autor powołuje się przede wszystkim na teksty polskich badaczy problematyki. Pomimo tego mankamentu, tekst jest dobrą analizą poruszonego tematu.

Jacek Sypień (historyk, regionalista, zajmujący się dziejami Ziemi Olkuskiej), w tekście *Andrij Potebnia – bohater dwóch narodów* omawia mało znaną postać Andrieja Potrebni – Ukraińca, oficera carskiej armii, który stał się przeciwnikiem wspomnianego reżimu. Jego działalność konspiracyjna doprowadziła go w szeregi uczestników Powstania Styczniowego, podczas którego zginął w okolicach miejscowości Skała. Autor przybliży nietuzinkową postać człowieka, który w imię wolności gotów był konspirować, walczyć i

zginąć. Tekst przybliży także działania powstańców styczniowych w rejonie Olkusza, jak też kontrowersje związane z miejscem pochówku Andrieja Potrebni.

Artykuł *Misje Petersburskie jako narzędzia stabilizacji otoczenia Unii Europejskiej*, autorstwa Szymona Malika, porusza problematykę Misji Petersburskich, które – w założeniu – miały przyczynić się do stabilizacji otoczenia Unii Europejskiej. Autor wnikliwie opisał nowe wyzwania dla integrującej się Europy w zakresie bezpieczeństwa, które pojawiły się wraz z zakończeniem zimnej wojny. W dalszej części znajduje się omówienie Deklaracji petersburskiej z 1992 roku, jak też omówienie operacji *peacekeeping* oraz *peace enforcement*. Opisano także znaczenie Formuły Berlin Plus i współpracy z NATO, w ramach realizacji działań ekspedycyjnych UE. Generalnie, tekst jest bardzo dobrze opracowany i przemyślany. Autor wykazuje się sporym krytycyzmem względem możliwości wojskowych państw europejskich, potrafi samodzielnie formułować opinie i wyciągać wnioski na podstawie posiadanych danych.

Następny artykuł – *Analiza problemów ekonomicznych współczesnej Ukrainy*, autorstwa Dawida Bargiel – analizuje najważniejsze wskaźniki ekonomiczne dotyczące Ukrainy. Autor stara się z ich pomocą zilustrować tezę o obecnym kryzysie ekonomicznym państwa ukraińskiego. Dawid Bargiel trafnie zauważa, że obecne problemy ekonomiczne Ukrainy są nierozzerwalnie związane z prozachodnim kursem, jaki przyjęło to państwo po tzw. Eurmajdanie. Efektem tego było zaostrzenie stosunków z Rosją, utrata Krymu i wojna na wschodzie Ukrainy, co fatalnie zaciążyło na gospodarce tego kraju. Na to nakłada się "szara strefa" istniejąca w ekonomii Ukrainy, korupcja i oligarchizacja życia gospodarczego tego państwa. Konsekwencją jest pogłębienie problemów gospodarczych oraz masowa migracja obywateli Ukrainy, którzy szukają poprawy swego losu poza granicami kraju. Reasumując, tekst jest solidną analizą podjętej tematyki.

Artykuł doktoranta Instytutu Politologii, magistra Mateusza Kamionki pt. *Historyczna spuścizna w poglądach ukraińskich studentów – wybrane wyniki z badań ankietowych* porusza kwestię związaną z historycznymi bohaterami i wydarzeniami istotnymi dla ukraińskiej młodzieży studenckiej. Tekst bazuje na badaniach ankietowych, co stanowi o jego dużej wartości poznawczej. Z kolei Sławomir Nowak, w tekście: *Współczesne migracje z Europy Wschodniej do Polski na przykładzie Ukrainy*, analizuje zjawisko migracji do Polski obywateli Ukrainy, które w ostatnich latach przybrało charakter masowy. Trafnie podkreśla, że migracja ta generowana jest przez trudną sytuację społeczno-polityczną na Ukrainie, jak też liberalizację ruchu wizowego przez Unię Europejską. Zaletą tekstu jest dobra analiza zjawiska, poparta konkretnymi danymi dotyczącymi skali wielkości migracji obywateli Ukrainy. Autor analizuje także korzyści, jak i potencjalne zagrożenia płynące z opisywanego zjawiska.

Pozostałe artykuły posiadają pewne niedostatki i odbiegają poziomem od wymienionych powyżej. Jednakże, należy pamiętać o tym, że dla wielu Auterek

i Autorów publikacje te stanowią debiut, toteż pewne niedociągnięcia są regułą niż wyjątkiem.

Tekst *Wybrane aspekty przemian w siłach zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej i Ukrainy po 1989* autorstwa Artura Powroźnika i Szczepana Nowaka jest próbą scharakteryzowania najważniejszych aspektów modernizacji sił zbrojnych Polski i Ukrainy po rozwiązaniu Układu Warszawskiego i rozpadzie ZSRR. Autorzy pobieżnie analizują problemy, przed jakimi stały – i nadal stoją – armie Polski i Ukrainy, m.in. opisując proces uzawodowienia Wojska Polskiego. Autorzy wykazują się pewnym brakiem krytycyzmu w omówieniu wyzwań stojących przed Siłami Zbrojnymi RP. Dodatkowo, umieszczenie w tytule roku 1989 budzi kontrowersje, ponieważ Ukraina uzyskała niepodległość w 1991 roku.

Artykuł *Unia Europejska w perspektywie Traktatu Lizbońskiego. Federacja bądź upadek* autorstwa Łukasza Żądło jest esejem prezentującym poglądy Autora, a nie tekstem opartym na krytycznej analizie danych źródłowych. Wiele z tez stawianych przez Autora ma charakter subiektywnych opinii, nie są podparte rzetelnymi faktami czy danymi. Artykuł jest wyraźnie napisany pod tezę, której nie można udowodnić w sposób naukowy. Artykuł jest de facto głosem w dyskusji nad kierunkiem rozwoju integracji europejskiej. Dodatkowo, Autor powinien lepiej uzasadnić swoje stanowisko, ponieważ w kilku kwestiach można stosunkowo łatwo podważyć jego argumentację.

Ewelina Krywult i Justyna Ufir, w artykule *Wyzwania dla bezpieczeństwa krajów Unii Europejskiej*, w pobieżny sposób analizują wybraną problematykę związaną z bezpieczeństwem Unii Europejskiej. Autorki opisują takie zagrożenia jak migracje, terroryzm, handel ludźmi, handel organami, problem konfliktu zbrojnego, jednakże praktycznie nie ma danych o skali poszczególnych zjawisk w Unii Europejskiej. Z kolei Artur Lechowicz, w tekście *Wybrane aspekty polskiej polityki wspierania Ukrainy w dążeniu do UE* omawia wsparcie Polski względem Ukrainy, w zakresie integracji europejskiej. Należy zwrócić uwagę na fakt, że zawartość artykułu nie jest do końca zgodna z jego tytułem. Natomiast Monika Flazik, w pracy *Ukraina – partner Unii Europejskiej czy jej członek* analizuje problematykę integracji Ukrainy z Unią Europejską, wskazując główne przeszkody na drodze Ukrainy do UE. Paulina Karp, w artykule *Decentralizacja władzy publicznej w Polsce*, omawia problem decentralizacji władzy publicznej w Polsce po 1989 roku. Koncentruje się na przybliżeniu najważniejszych założeń reform z 1990 i 1998 roku, przytacza także krytyczne opinie względem reformy z 1998 roku. Jednakże, tekst miejscami jest nieco chaotyczny, Autorka powinna także porównać omawiane reformy i wskazać najważniejsze podobieństwa i różnice pomiędzy nimi.

Artykuł *Perspektywa członkostwa Ukrainy w NATO, a bezpieczeństwo Polski*, autorstwa Kamila Michalec i Eryka Przyboś, jest skrótowną analizą poruszanego problemu. Ukazuje potencjał militarny NATO, jak też kwestie ewentualnej przynależności Ukrainy do NATO. Tekst wymaga rozszerzenia o problematykę zawartą w temacie – dokładne omówienie plusów, ale i minusów, ewentualnego członkostwa Ukrainy w NATO, jak i konsekwencji takiego – co

prawda hipotetycznego – kroku dla bezpieczeństwa Polski. Kolejny artykuł (Patrycja Połowniak, *Uczniowie z Ukrainy w systemie kształcenia zawodowego w Polsce*)

omawia problematykę ewentualnego objęcia uczniów z Ukrainy systemem kształcenia zawodowego w Polsce. Taki scenariusz jest możliwy, tekst opisuje jego potencjalne aspekty i przebieg, brakuje jednak opisu praktycznej strony takiego procesu. Czy uczniowie tacy już są? Ilu ich jest? Uzupełnienie tych luk wzbogaciłoby tekst.

Odmianą po rozważaniach z zakresu politologii, bezpieczeństwa czy problematyki integracji europejskiej, jest tekst *Związek pomiędzy kształtowaniem tożsamości muzycznej a prawem*. Jego Autorka – Maria Gorbova – omawia zagadnienie wpływu muzyki na kształtowanie tożsamości, zarówno indywidualnej, jak i zbiorowej. Autorka podkreśla, że dzięki muzyce możliwe jest uczestnictwo w kulturze wysokiej, bez względu na pochodzenie społeczne. Stara się wskazać, że tożsamość ma charakter kulturowy i w jej kształtowaniu ma swój udział muzyka. Omawia także, w jaki sposób prawo wpływa na muzykę (np. prawo autorskie). Jednakże, w tekście należało wyraźnie należy podkreślić, że chodzi o prawo autorskie, jak też relacje pomiędzy tożsamością a muzyką.

Reasumując, niniejsza publikacja stanowi przykład zbioru pokonferencyjnego złożonego z nierównych (pod kątem jakości tekstu) artykułów. W wspomnianym już kontekście licznych debiutów naukowych nie umniejsza to jej wagi jako szansy na wykonanie pierwszego kroku w świat nauki, dla Autorów i Auterek pragnących poszerzać swoje zdolności badawcze i analityczne. Warto też dodać, że część tekstów posiada dobra wartość merytoryczną, podnosząc w ten sposób wartość rzeczonyj publikacji. Generalnie, pomimo pewnych niedociągnięć, niniejsza publikacja stanowi interesujący przykład aktywności naukowo-badawczej podjętej przez młodych ludzi, toteż tego typu inicjatywy należy doceniać i wspierać, pamiętając, że to zapewne z szeregów tych często jeszcze studentów, pochodzić będą pracownicy naukowo-dydaktyczni polskich i ukraińskich uczelni.

Doktor nauk humanistycznych

Łukasz Stach

ВСТУПНЕ СЛОВО

«... вкрай важливо подолати гіркоту, що залишилась в історичній пам'яті багатьох українців і поляків. До цього нас спонукає не лише спільна відданість демократичним цінностям..., а й бажання бачити Україну і Польщу в об'єднаній Європі».

Спільна заява Президентів України і Республіки Польща "До порозуміння і єднання", 1997 р.

В умовах сьогодення спільне минуле українського та польського народів часто стає предметом ідеологічних маніпуляцій різних політичних сил, що провокує розвиток асиметрії в українсько-польській історичній пам'яті, формує стереотипні уявлення та породжує токсичні відносини між державами-сусідами. Налагодження українсько-польського діалогу в сфері освіти, науки та культури є важливим засобом подолання цих негативних явищ у відносинах між Україною і Республікою Польща. Зважаючи на це, співпраця Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя та Педагогічного університету в Кракові вже понад три роки спрямована на освітню і наукову роботу зі студентами України та Польщі у напрямку розвитку євроінтеграційних і демократичних студій. Вибір проблематики не випадковий, адже і Республіка Польща, і Україна – це держави з глибоким демократичним корінням та чіткою проєвропейською орієнтацією.

Лише протягом 2018 р. спільними зусиллями Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя та Педагогічного університету в Кракові було організовано Круглий стіл для студентів та молодих науковців «Від "Homo Sovieticus" до громадянина демократичної держави: поняття, дослідження, судження» (Ніжин, 19 квітня 2018 р.), II Міжнародну літню школу «Виклики для сучасної демократії: польський та український досвід децентралізації очима молоді» (Краків–Олькуш, 1–8 серпня 2018 р.) та III Міжнародну наукову конференцію для студентів та молодих науковців «Європейська інтеграція: історичний досвід та політичні перспективи» (Ніжин–Київ, 15–16 листопада 2018 р.).

Метою нашої співпраці є сприяння утвердженню євроінтеграційного вибору та демократичних цінностей серед молоді шляхом розвитку євроінтеграційних і демократичних студій в Україні та Польщі.

Поставлена мета спонукає нас до виконання наступних **завдань**:

- поглиблення польськими та українськими студентами знань щодо різних аспектів процесу формування об'єднаної Європи, а також перспектив та проблем реалізації інтеграційного курсу;
- формування громадянської зрілості студентів, яка є моральною категорією, що визначається поглядами та поведінкою гармонійно і всебічно розвиненої людини з гуманістичним світоглядом;
- забезпечення обміну досвідом між студентами та викладачами, які активно працюють в царині сучасних демократичних студій засобами підвищення академічної мобільності студентів;
- налагодження міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів України та Польщі для поглиблення інтеграції їх освітніх просторів;
- встановлення міжнаціонального молодіжного діалогу як запоруки добросусідських відносин України та Польщі.

Пропонований до уваги читачів збірник статей студентів, аспірантів та молодих учених «Проблеми європейської інтеграції та демократії в рецепції української та польської молоді» є результатом наукових досліджень студентів, аспірантів та викладачів Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Педагогічного університету в Кракові, інших студентів України, які стали учасниками II Міжнародної літньої школи «Виклики для сучасної демократії: польський та український досвід децентралізації очима молоді» та III Міжнародної наукової конференції для студентів та молодих науковців «Європейська інтеграція: історичний досвід та політичні перспективи», а також представників органів місцевого самоврядування, які активно долучаються до реалізації наших ініціатив.

Широке коло проблем, що були підняті учасниками заходів та розкриті у їх публікаціях, засвідчує важливість та актуальність запропонованої нами проблематики, а також перспективність подальшого розвитку євроінтеграційних студій. Основна увага авторів прикута до історії розвитку ідеї утворення єдиної європейської спільноти та її практичної реалізації; політичних, економічних, соціальних, правових, гуманітарних та безпекових проблем Європейського Союзу; міграційної кризи та майбутнього ЄС; сучасних перспектив та проблем Європейського Союзу, вивченню досвіду євроінтеграції Республіки Польща та інших держав, які є членами Європейського співтовариства та аналізу труднощів і перспектив України щодо входження до ЄС.

Значна увага молодих науковців приділена питанням досвіду децентралізації в Україні та Польщі, що є однаково гострими як для Польщі, яка вже має значні здобутки у цій сфері, так і для України, яка лише розпочинає свій поступ у напрямку утвердження демократичного управління, передачі владних повноважень територіальним органам місцевого самоврядування, забезпеченні широкої участі громадян в управлінні справами держави й суспільства в цілому.

На нашу думку, значущість та важливість цього збірника полягає у трьох ключових аспектах. По-перше, переважна більшість статей збірника є результатом пошуково-дослідницької та інтелектуальної праці молодого покоління українців та поляків, які були народжені вже у пострадянський / посттоталітарний період. Відтак їх наукові публікації – це як «лакмусовий папірець», який дозволяє зрозуміти рівень сформованості демократичних цінностей, ступінь готовності до життя в громадянському суспільстві, погляди та настрої нової генерації незалежних і демократичних держав. По-друге, цей збірник дає можливість ознайомитися з позиціями молоді України та Польщі, що дозволяє виявити найважливіші подібності та відмінності у їхньому сприйнятті найважливіших викликів і дилем, з якими стикаються сьогодні Польща, Україна та вся Європа. По-третє, це видання покликане створити умови для апробації висновків досліджень молодих науковців. Відтак для багатьох авторів цей збірник може стати стартом у подальшій науковій діяльності.

Зрештою, маємо надію, що збірник статей студентів, аспірантів та молодих науковців «Проблеми європейської інтеграції та демократії в рецепції української та польської молоді» стане цінним і цікавим виданням для інших дослідників у галузі політичних наук, міжнародних відносин, історії, соціології, права та економіки.

Юлія Кузьменко та Матеуш Каміонка

Історія розвитку та реалізації ідей інтеграції країн Європи

УДК 94(477+438)(092)

Jacek SYPIEŃ

Urząd Miasta i Gminy w Olkuszu,
historyk, regionalista, kierownik Punktu Informacji
Turystycznej MSiT w Olkuszu

ANDRIJ POTEBNIA – BOHATER DWÓCH NARODÓW

Powstanie Styczniowe 1863-64 było najdłuższym i najbardziej krwawym z polskich narodowych zrywów niepodległościowych w XIX wieku. Było to jedyne z polskich powstań narodowych, w którym wzięło udział wielu cudzoziemców. Z Olkuszem związane są postacie włoskiego pułkownika Francesco Nullo (1826 – 1863) i ukraińskiego kapitana Andrija Potebni (Андрій Опанасович Потебня) (1838 – 1863). Andrij Potebnia był oficerem armii rosyjskiej. W 1861 roku założył tajny Komitet Oficerów Rosyjskich w Polsce. Utrzymywał kontakty z organizacją „Ziemia i Wola” w Petersburgu oraz z organizacją skupioną wokół pisma „Kołokoł” w Londynie. W 1862 roku dokonał zamachu na Aleksandra Lüdersa, namiestnika Królestwa Polskiego. Podczas powstania styczniowego 1863–64 walczył w oddziale Mariana Langiewicza, zginął w bitwie w miejscowości Skala niedaleko Olkusza. W 1953 roku pod zamkiem w Pieskowej Skale odsłonięto pomnik poświęcony żołnierzom poległym w tej bitwie. Jednak do 1990 roku w publikacjach historycznych wydawanych w Polsce Andrij Potebnia był opisywany, jako Rosjanin. Dopiero po 1990 roku jest poprawnie opisywany jako Ukrainiec.

Słowa kluczowe: Polska, Ukraina, powstanie 1863, Olkusz, Andrij Potebnia, oficerowie armii rosyjskiej

The January Uprising of 1863–64 was the longest and bloodiest of the Polish national independence up risings in the 19th century. It was the only Polish national up rising in which many foreigners took part. The figures of Italian Colonel Francesco Nullo (1826-1863) and Ukrainian Captain Andriy Potebnia (1838-1863) are connected with Olkusz. Andrij Potebnia was an

officer of the Russian army. In 1861 he founded the secret Committee of Russian Officers in Poland. He maintained contacts with the „Ziemia i Wola”; organization in St. Petersburg and with the organization gathered around the magazine „Kolokol”; in London. In 1862 he assassinated Alexander Lüders, governor of the Kingdom of Poland. During the January Uprising of 1863-64 he fought in the unit of Marian Langiewicz, died in the battle in Skala near Olkusz. In 1953 a monument was unveiled under the castle in Pieskowa Skala, dedicated to the soldiers killed in this battle. However, until 1990, Andrij Potebnia was described as a Russian in historical publications published in Poland. Only after 1990 he is correctly described as a Ukrainian.

Key words: Poland, Ukraine, 1863 uprising, Olkusz, Andrij Potebnia, officers of the Russian army

Powstanie Styczniowe 1863-64 było najdłuższym i najbardziej krwawym z polskich narodowych zrywów niepodległościowych w XIX wieku. Choć zakończyło się militarną klęską, która do dziś budzi emocje, dzięki idei, jaka mu przyświecała kształtują się kolejne pokolenia. Było to jedyne z polskich powstań narodowych, w którym na tak dużą skalę brali udział cudzoziemcy, którzy ruszyli na pomoc Polakom, aby walczyć „za wolność naszą i waszą”. Wśród cudzoziemców byli m.in. Francuzi, Włosi, Niemcy, Węgrzy, Czesi, a także Rosjanie, Białorusini i Ukraińcy. Spośród Ukraińców, którzy ruszyli na pomoc powstaniu najbardziej znaną postacią był Andrij Potebnia.



Andrij Potebnia, źródło: Wikimedia Commons

Kim był Andrij Potebnia? Urodził się 19 sierpnia 1838 roku w folwarku Pierekopowce w guberni połtawskiej. Andrij miał trzech braci i siostrę. Jego najstarszy brat Aleksander (Ołeksandr) został potem założycielem tak zwanego nurtu psychologicznego w dziedzinie filologii domowej. Jego imię nosi Instytut Językoznawstwa Akademii Nauk Ukrainy. Ich ojciec Afanasij, pochodził ze szlachty kozackiej i wcześniej był oficerem. W stopniu kapitana wziął udział w wojnie z Persją i Turcją w latach 1828-1829. Potem pełnił funkcję sędziego. W 1848 roku Andrij rozpoczął naukę w korpusie kadetów w Połocku,

a w latach 1854-6 w Konstantynowskiej Szkole Wojskowej w Petersburgu. Tam zaprzyjaźnił się z Jarosławem Dąbrowskim, polskim działaczem niepodległościowym. Potebnia został wcielony jako chorąży do szlisselburskiego pułku piechoty, który stacjonował w Królestwie Polskim. Po ukończeniu rocznej szkoły oficerskiej w Carskim Siole (1858-9) awansował na podporucznika. Przypuszcza się, że brał udział w oficerskich kółkach konspiracyjnych oraz, że zawiązał podobne kółko w swym pułku w Warszawie. Po koniec 1861 roku został członkiem Komitetu Oficerów 1 Armii, który kierował ruchem rewolucyjnym w armii carskiej na ziemiach polskich. W połowie 1862 roku nawiązał kontakt z redaktorami czasopisma „Kołokoł” wydawanego w Londynie. W odwecie za skazanie na śmierć trzech oficerów spiskowych, 27 czerwca (9 lipca) 1862 roku w Ogrodzie Saskim w Warszawie dokonał zamachu na Aleksandra Nikołajewicza von Lüdersa, pełniącego obowiązki namiestnika Królestwa Polskiego. Zamach okazał się nieudany, Lüders, do którego strzelił Potebnia został tylko ranny. Od tego czasu Potebnia musiał się ukrywać. Został formalnie usunięty z wojska i pomówiony przez władze carskie o zdefraudowanie skarbowych pieniędzy. Po aresztowaniu Jarosława Dąbrowskiego 14 sierpnia 1862 roku Potebnia stanął na czele Rosyjskiego Komitetu Wojskowego w Warszawie. Od lipca do listopada 1862 roku Potebnia kilkakrotnie wyjeżdżał do Londynu, aby uzgodnić z Aleksandrem Hercenem i Nikołajem Ogariowem warunki uczestnictwa oficerów armii rosyjskiej w przyszłym polskim powstaniu. Pod koniec listopada 1862 roku podporządkował swoją organizację Komitetowi „Ziemli i Woli”, a następnie wziął udział w grudniowych rozmowach Zygmunta Padlewskiego, członka Komitetu Centralnego Narodowego i jednego z głównych inspiratorów wybuchu powstania z Komitetem „Ziemli i Woli”. Aby zapobiec wybuchowi powstania, władze Królestwa Polskiego dokonały „branki”. Pobór młodych polskich mężczyzn do wojska rosyjskiego odbył się w nocy z 14 na 15 stycznia 1863 w Warszawie na podstawie imiennych list, a nie jak zwykle poprzez losowanie. W ten sposób chciano wcielić do wojska, osoby, które podejrzewano o przygotowanie powstania. Paradoksalnie „branka” przyspieszyła wybuch powstania, które rozpoczęło się w nocy z 22 na 23 stycznia 1863 roku. W tym czasie Potebnia wraz z Zygmuntem Padlewskim odwiedzał zgrupowanie ochotników w Puszczy Kampinoskiej. Na początku lutego 1863 roku Potebnia zjawiał się po raz ostatni w Londynie, gdzie uzgadniał z Michailem Bakuninem sprawę udziału ochotników z armii rosyjskiej w powstaniu styczniowym. Mimo próśb Aleksandra Hercena, Potebnia

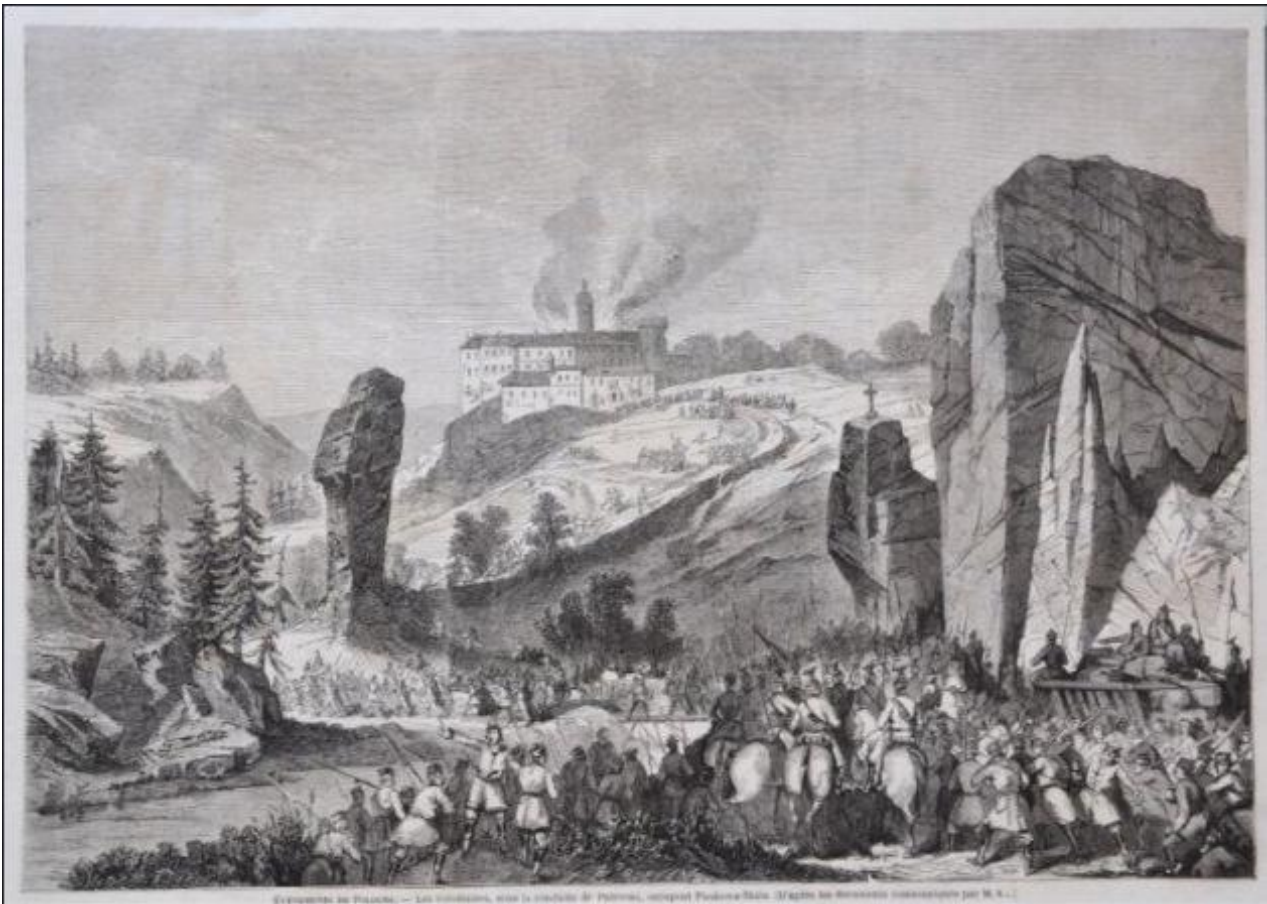
postanowił wrócić do Królestwa Polskiego i wziąć czynny udział w powstaniu. W ten sposób jego losy związały się z ziemią olkuską.¹

Przygraniczny powiat olkuski odgrywał ważną rolę w planach powstańców. Miał być terenem koncentracji części przyszłej armii, która mogła liczyć na zaopatrzenie z terenu zaboru austriackiego i Krakowa. Po raz pierwszy Olkusz ujrzał oddziały powstańcze w dniu 5 lutego, gdy przybył tu na czele grupy powstańców Apolinary Kurowski. Z założonego w Ojcowie obozu planował on oczyszczenie całej granicy z Królestwem, aby w ten sposób ułatwić komunikację między zaborami. W tym celu w dniu 4 lutego zaatakował z powodzeniem Michałowice i komorę celną w Szycach, a następnego dnia, maszerując na komorę w Maczkach, zajął Olkusz. Witany entuzjastycznie przez ludność miasta, ogłosił dekret Rządu Narodowego o uwłaszczeniu, polecając go w ciągu trzech dni podać do wiadomości na terenie całego powiatu. Kurowski utworzył w Olkuszu Gwardię Narodową, czyli rodzaj powstańczej milicji obywatelskiej. 6 lutego oddział Kurowskiego wyruszył z Olkusza. W następnych dniach powstańcy zajęli Sławków i Sosnowiec (8 lutego), a potem pozostałe miasta Zagłębia. W połowie lutego Apolinary Kurowski przeszedł z oddziałem do Ojcowia. W powstańczym obozie w Ojcowie było przeszło 2500 żołnierzy. Kurowski, obawiając się okrążenia, opuścił Ojców i ruszył w stronę Miechowa, gdzie 17 lutego poniósł klęskę. Jego oddział przestał istnieć.²

Nie wiedząc o rozbiciu oddziału Kurowskiego, w stronę Ojcowia kierował się oddział dowodzony przez Mariana Langiewicza, który wyruszył spod Kielc chcąc połączyć się oddziałem Kurowskiego. W składzie tego oddziału był Andrij Potebnia. 3 marca oddział Langiewicza zajął zamek w Pieskowej Skale. Tego dnia z obozu Mariana Langiewicza w Pieskowej Skale Potebnia pisał w liście do Aleksandra Hercena „Postanowiłem tu zostać. Nadziei by coś zrobić – mało; spróbujemy”.

¹S.Kieniewicz, hasło Andrzej Potiebnia, (w:) Polski Słownik Biograficzny, tom XXVII, Warszawa 1983

²J. Liszka, Pamięć Powstania Styczniowego 1863 na ziemi olkuskiej, Bukowno 1996, s. 57, Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego t. 1, red. Kiryk F., Kołodziejczyk R., Warszawa – Kraków 1978, s. 496 – 497



Lesvolontaires, sous la conduite de Palewski, occupent Piezkowa-Skala. (Ochotnicy pod dowództwem Padlewskiego zajmują Pieskową Skalę). Drzeworyt zamieszczony we francuskim tygodniku *Le monde illustre* 1863. Rytował E. Roevens według rysunku Victora M. i Auguste Victora Deroy. Źródło: Wikimedia Commons

W nocy powstańcy zostali zaatakowani przez wojska rosyjskie. Powstańcy po zaciętej walce opuścili Pieskową Skalę, a zamek zajęli i zrabowali Rosjanie, zabijając tych, którzy nie uciekli. Po wycofaniu się z zamku w Pieskowej Skale, liczący około 1500 żołnierzy oddział powstańczy pod dowództwem Mariana Langiewicza i Antoniego Jeziorańskiego wyruszył w stronę pobliskiego miasta Skała, gdzie na miejscowym cmentarzu obozowało zgrupowanie rosyjskie majora Stolzenwalda liczące około 400 żołnierzy. Po trzygodzinnej walce powstańcy wyparli Rosjan i wyrwali się z okrążenia. W bitwie zginęło 23 powstańców, a 24 zostało rannych. Jednym z poległych był Andrij Potebnia, który wziął udział w ataku kosynierów i został śmiertelnie ranny.³ Jak pisał miejscowy kronikarz ks. Jan Wiśniewski „Dzielny powstaniec Andrzej Potebnia wdzierając się na mur cmentarny został ugodzony kulą w piersi. Wniesiony do domu cmentarnego zmarł tam wyrzekłszy te słowa do

³W. Kalwat, *Kampania Langiewicza 1863*, Warszawa 2012, s. 129-131

kolegów 'Niech was Bóg wspiera w walce przeciw tyranom".⁴ Jego śmierć odbiła się szerokim echem w Europie i była komentowana w licznych gazetach. Andrij Potebnia wraz z innymi powstańcami poległymi w tej bitwie został pochowany na cmentarzu w Skale. W 1953 roku w 90 rocznicę powstania styczniowego, pod zamkiem w Pieskowej Skale złożono prochy powstańców wydobyte z mogiły na cmentarzu parafialnym w Skale oraz kilku innych miejsc. Na betonowym obelisku umieszczono pamiątkową tablicę z czerwonego marmuru z napisem. „TU SPOCZYWA/ SZEŚĆDZIESIĘCIU PIĘCIU NIEZNANYCH/POWSTAŃCÓW POLSKICH/Z 1863 ROKU/A WŚRÓD NICH ROSJANIN/KAPITAN ANDRZEJ AFANASJEWICZ/POTIEBNIA/KTÓRY KRWIĄ SWOJĄ/UŚWIĘCIŁ PRZYMIERZE/MIĘDZY POLAKAMI I ROSJANAMI/WIECZNA CHWAŁA BOJOWNIKOM/ZA WASZĄ I NASZĄ WOLNOŚĆ//. Grób pod zamkiem w Pieskowej Skale jest uznany za cmentarz wojenny i jaki taki podlega ochronie państwa. Ma numer ewidencyjny 1206130-001.



Pomnik pod zamkiem w Pieskowej Skale z pamiątkową tablicą poświęconą Andrijowi Potebni, źródło: <http://grobywojenne.malopolska.uw.gov.pl>

Jednak na cmentarzu parafialnym w Skale, gdzie zginął Potebnia nadal jest zbiorowy grób powstańców i tak naprawdę nie mamy pewności, czy szczątki Andrija Potebni spoczywają na cmentarzu w Skale, czy pod pomnikiem przy zamku w Pieskowej Skale. W literaturze historycznej przez wiele lat nie była poruszana sprawa przynależności narodowej Andrija Potebni. W wielu publikacjach poświęconych powstaniu styczniowemu, a także

⁴J. Wiśniewski, Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Olkuskiem, Marjówka Opoczyńska 1933, s. 380-381

wydawnictwach regionalistycznych, jakie ukazywały się w Polsce w latach 1945-90, przy opisie Andrija Potebni wspomniano, że był Rosjaninem lub oficerem rosyjskim. Nie pisano, że był Ukraińcem. Używano też formy nazwiska „Potiebnia”.⁵

Dopiero w 2000 roku, z udziałem Konsulatu Generalnego Ukrainy w Krakowie dokonano wymiany tablicy pamiątkowej na obelisku w Pieskowej Skale na inną, z treścią odpowiadającą prawdzie historycznej. Od tego czasu na mogile znajduje się płyta z piaskowca z tablicą z ciemnego granitu z napisem: „TU SPOCZYWA 65 POWSTAŃCÓW POLSKICH Z 1863 ROKU/ WŚRÓD NICH AKADEMIK STEFAN ZALESKI/ I UKRAINIEC ANDRIJ POTEBNIA/ BYŁY OFICER WOJSK ROSYJSKICH/ WSPÓŁPRACOWNIK ALEKSANDRA HERCENA/ W HOŁDZIE BOJOWNIKOM/ WALKI ZA WASZĄ I NASZĄ WOLNOŚĆ”. Warto dodać, że Krakowie i Wrocławiu są ulicę noszące imię Kapitana Andrzeja Potebni. Należy zaznaczyć, że Andrij Potebnia jest obok bohaterskiego Włocha, pułkownika Francesco Nullo (1826 – 1863) najbardziej znanym cudzoziemcem, który poległ na terenie ziemi olkuskiej.

Bibliografia

1. Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego, red. Kiryk F., Kołodziejczyk R., Warszawa – Kraków 1978
2. Kalwat Wojciech, Kampania Langiewicza 1863, Warszawa 2012
3. Kieniewicz Stefan, Powstanie styczniowe, Warszawa 1972
4. Kieniewicz Stefan, hasło Andrzej Potiebnia (w:) Polski Słownik Biograficzny, tom XXVII, Warszawa 1983
5. Liszka Józef, Pamięć Powstania Styczniowego 1863 na ziemi olkuskiej, Bukowno 1996
6. Wiśniewski Jan, Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Olkuskiem, Marjówka Opoczyńska 1933
7. Ziemia Olkuska, red. Kazimierz Sz wajca, Kraków 1963

⁵ Por. S. Kieniewicz, Powstanie styczniowe, Warszawa 1972, Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego, red. Kiryk F., Kołodziejczyk R., Warszawa – Kraków 1978, s. 497, Ziemia Olkuska, red. K. Sz wajca, Kraków 1963, s. 45

Ростислав СЕМКА

Київський національний торговельно-економічний університет,
студент II року навчання факультету міжнародної торгівлі та права
спеціальності «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності»

ВПЛИВ СТАНУ ВУГІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст. НА ІНТЕГРАЦІЮ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

У статті аналізується зв'язок між вугільною промисловістю Франції та Німеччини у першій половині ХХ ст., з початком інтеграції країн Європи. Досліджуються передумови створення Європейського об'єднання вугілля та сталі, наводяться переваги та перспективи цього союзу.

Ключові слова: *Європейське об'єднання вугілля та сталі, історія ЄС, вугільна промисловість першої половини ХХ ст., інтеграція.*

The article analyzes the connection between the coal industry of France and Germany in the first half of the twentieth century with the onset of European integration. The prerequisites for creating a European coal and steel association are explored, the benefits and prospects of this union are presented.

Key words: *European coal and steel association, EU history, coal industry of the first half of the twentieth century, integration.*

Не можна недооцінювати значення інтеграційних процесів після воєнної Європи. Ідеї єдиного, рівноправного союзу не раз з'являлися у політиків та науковців, проте фактичний початок цього процесу почався саме у ХХ столітті, пройшовши тернистий шлях від ворогуючих країн до нинішнього ЄС [2,с.25].

Метою даної статті є проаналізувати зв'язок між станом вугільної промисловості провідних країн того часу з появою перших економічних об'єднань, розвиток яких привів до могутнього союзу, який нині є взірцем для всього світу.

Першим фактичним проявом інтеграції економік країн Європи було підписання 18 квітня 1951 року Паризького договору про створення Європейського співтовариства вугілля та сталі (ЄОВС) який набрав чинності у липні 1952 року. Цю подію можна вважати першим витком у зародженні ЄС. Тож я пропоную з'ясувати які події стали передумовами цього договору і чому саме було обрано ринок вугілля та сталі [3,с.56].

Вугільна промисловість відігравала провідну роль в світовій економіці ХІХ- першої половини ХХ століття. На той час то було основне

джерело енергії у світі, без її продукції неможливо було функціонування жодної з галузей виробництва. На початку ХХ ст. на нього припадало вже понад 50 % у структурі світового енергоспоживання, а напередодні Першої світової війни його частка зросла до 2/3. Видобуток вугілля в 1900 р в порівнянні з 1800 р. збільшилася приблизно в 50 разів і склав понад 750 млн. тонн. У 1800 р. вугілля видобували в промислових цілях Англія, Франція і Німеччина, у 1900 р. кількість вугледобувних країн значно зросла. На 1900 рік об'єм видобування вугілля у світі мав такий вигляд:

Таблиця 1 [6, с. 12]

Обсяг видобування вугілля на початку ХХ ст.

Країна:	Об'єм видобутку в 1900р. млн.т.
США	244,9
Великобританія	228,8
Німеччина	149,9
Франція	34,0
Австро-Угорщина	29,5

По завершенню Першої світової війни, в 1920 – 1930-х роках ХХ століття, ситуація у цій галузі дещо змінилась. Війна завдала Німеччині величезних матеріальних втрат. Державний борг в результаті війни збільшився в 32 рази з 5 до 160 мільярдів марок. Німеччина віддала Франції Ельзас і Лотарингію, а також на 15 років Саарський вугільний басейн. Німеччина втратила 75 % видобутку руди, 43,8 % виплавки чавуну, 35 % виробництва сталі, 29 % видобутку вугілля, 50 % виплавки цинку і свинцю. У 1932 році видобуток вугілля скоротився до 73 мільйонів тонн [5].

Після санкцій накладених на Німеччину та мирних договорів країн Антанти і без того загостренні відносини між Францією та Німеччиною погіршились. Німці вважали переданий Саарський вугільний басейн та ще низку територій франції з вугільними родовищами своєю територією. Тож з приходом до влади фашистів та с початком Другої світової війни почали політику експансії. Після скорочення у 1932р. видобуток вугілля зріс до 130млн. тон у 1940 році.

Після війни у зв'язку із зміною геополітичної обстановки, починаючи з кінця 1940-х р., Великобританія та США наполягали на включенні Західної Німеччини до економічної, політичної, та безпекової системи Західної Європи на протипагу комунізму. Так, у травні 1949 р. шляхом об'єднання трьох окупаційних зон була створена Федеративна Республіка Німеччина. Франція розорена двома світовими війнами зазнала величезних ресурсних втрат, тож французький уряд запросив у економічної комісії

ООН для Європи аналітичну довідку стосовно розвитку сталеварної та вугільної промисловості у короткостроковій перспективі, та отримав відповідь, що національні інвестиційні плани європейських держав в сфері вироблення сталеварної та вугільної продукції були непропорційно завищені по відношенню до попиту на ринку. Тобто, нескоординоване виробництво могло призвести до перевиробництва і як наслідок – до зростання безробіття та загострення кризи.

Щоб допомогти відновленню французької економіки та повернути вартість вкрадених ресурсів, були відновлені перемовини з Німеччиною у рамках Плану Моне. 3 травня 1950 р. Ж. Монне, генеральний комісар Франції з питань планування, направив міністру закордонних справ Р. Шуману меморандум, який був узятий ним за основу Декларації Шумана. У рамках цієї політики німецькі фабрики були розібрані та перевезені до Франції, а промисловий Саарський протекторат, багатий на вугілля, був окупований Францією, як це було здійснено після Першої світової війни на території Саарського басейну. Міністр закордонних справ Франції Р. Шуман, розвиваючи ідеї Ж. Монне, запропонував започаткувати на практиці процес європейського єднання. Так, під час прес-конференції, Р. Шуман озвучив пропозицію, в якій він запропонував поставити під контроль спеціально створеного Верховного органу усю вугільну та сталеливарну промисловість Франції та ФРН. Інші країни також мали змогу долучитися до цієї ініціативи. Зокрема, Р. Шуман сказав: «єдина Європа не створиться одразу згідно з певним планом. Вона будуватиметься через конкретні досягнення, які спочатку створять солідарність між країнами де-факто... Об'єднання вугільної та сталеливарної промисловості повинно одразу ж створити спільні основи для економічного розвитку як перший крок до федерації в Європі, що змінить судьби цих регіонів....» [4, с. 260].

Декларація про солідарність галузей Німеччини та Франції мала за мету забезпечити Європі та світу тривалий мир, а країнам-членам – економічний розвиток. План передбачав, що майбутня організація буде відкрита для всіх охочих. Завдяки цьому було досягнуто консенсусу щодо національних інтересів: з одного боку, Франція отримала можливість брати участь у контролі німецьких вугільної та металургійної галузей тим самим покращуючи своє економічне становище, а з іншого – ФРН змогла стати рівноправним партнером для інших держав.

Спільний ринок вугілля, залізних руд і металобрухту був утворений у лютому 1953 року, а сталі – у серпні 1954 року. Процес утворення спільного ринку був завершений 9 лютого 1958 року. Діяльність Співтовариства та його економічні успіхи заохотили країни-члени до поглиблення процесів інтеграції, і не лише економічної. Тож наступні роки принесли ряд інтеграційних ініціатив у різних площинах [1, с.95].

Проаналізувавши вище наведені данні, можна зробити такі висновки, що до 1960-х рр. ХХ ст. вугілля було головним джерелом енергії у світі, а його видобування було зосереджене у 5 найрозвинутіших країнах того

часу. Видобуток вугілля не лише зміцнив промислові революції Німеччини в 19 столітті, це також сприяло породженню найстаршої партії країни, лівоцентристської соціал-демократичної партії. Видобуток вугілля також відіграв провідну роль у справі сприяння економічному диву Німеччини після Другої світової війни. Не дивно, що вугілля відіграло ключову роль у формуванні історії ХХ століття, з появою профспілок вугільних шахтарів, які підтримували тісні зв'язки з політичними лівими. Багаті вугільні пласта навколо Рура і Саар забезпечили паливо, на якому базувалася промислова експансія Німеччини.

Щоб допомогти відновленню французької економіки яка мала слабе сировинне забезпечення, вартість вкрадених ресурсів була відновлена з переможеної Німеччини у рамках Плану Моне. Франція скористалася ресурсами та виробництвом Сара, і продовжувала видобувати вугілля з вугільного родовища Варндта до 1981 р., вирішення цієї ситуації призвело до утворення Європейське Співтовариство з вугілля та сталі, попередника Європейського Союзу, який відіграв значну роль у Європі та економіці Континенту у пізньому післявоєнному періоді. Лише з утворенням Європейського союзу вугілля та сталі, напружені відносини між Німеччиною та Францією нарешті знайшли мирне рішення.

Література

1. Копійка В., Шинкаренко Т. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2001. С.94-100.
2. Студінський В.А., Економічна поведінка в трансформаційній економіці. [курс лекцій.] /В.Студінський – К.: Фенікс, 2010. – 264 с.
3. Контури європейської безпеки: процес створення. – К.: Т-во «Знання» України, 2007. С 56.
4. Зарченко А.С., Ідеї Жана Монне. План Р. Шумана як вирішення послідовних проблем / Молодий вчений №6 (140) февераль 2017 г. С.258-261.
5. Germany's Coal Mining Industry [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dw.com/en/the-rise-and-fall-of-germanys-coal-mining-industry/a-2331545>
6. Географія вугільних родовищ і світовий видобуток вугілля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://energetika.in.ua/ru/books/book-1/part-2/section-7/7-4>

Марія ГАЙСЕНЮК

Київський університет імені Бориса Грінченка,
студентка III курсу Історико-філософського факультету
спеціальності «Історія та археологія»

Богдан БЕЗПАЛЬКО

Київський університет імені Бориса Грінченка,
магістрант I року навчання історико-філософського факультету

КОНЦЕПТ ЄВРОПИ В УЯВЛЕНІ НАЦИСТІВ

Стаття присвячена вивченню концепцій єдиної Європи, сформованих у кін. XIX поч. – XX ст., що стали основою до формування нацистського бачення європейської інтеграції. Розглядається проблема пангерманізму і чинники, які зумовили актуальність даного питання. Проаналізовано альтернативні проекти єдиної Європи, що мали місце у ідеології Третього Рейху і спробу їх реалізації.

Ключові слова: *концепт Європи, пангерманізм, нацистська ідеологія, «життєвий простір», просторове зростання.*

The article is devoted to the study of the concepts of a united Europe, formed at the end XIX – beginning of the XX century, which became the basis for the formation of the Nazi vision of European integration. The problem of Pan-Germanism and the factors that determined the relevance of this question are considered. The alternative projects of a united Europe, which took place in the ideology of the Wehrmacht Republic and an attempt at their realization, were analyzed.

Key words: *the concept of Europe, pan-Germanism, Nazi ideology, "living space", spatial growth.*

Європа в нашому розумінні постає не просто територіальним утворенням з рухомими кордонами, перш за все мова йде про цінності. Ідея вільного ринку, та й капіталізму загалом, мультикультурності, взаємоповаги, колективної безпеки, спрощення перетину кордону – це ті поняття, які сьогодні характеризують європейський простір. Але, зазначене розуміння було не завжди таким, ба більше, воно кристалізувалася в кін. XX – поч. XXI ст. Сучасна геополітична ситуація, кризи, що демонструються, як «Брексітом» так і нездатністю врегулювати міграційні питання, виявляють потребу в модернізації європейської співдружності, особливо в контексті цінностей. Парадоксально, що Україна, яка намагається увійти в колектив євро-простору, чи не єдина вірить у європейські ідеали й готова ціною крові відстоювати їх, продемонструвавши власну рішучість під час Революції Гідності. Проте, питаннями європейської ідентичності, як показує історія, можна маніпулювати для досягнення найрізноманітніших цілей. Використовуючи інформаційну політику, кожна

держава по своєму намагається трактувати європейську сутність. Яскравим прикладом такої маніпуляції є усвідомлення Європи нацистами. Загальна наукова думка і сьогодні тяжіє до окреслення дій нацистів, як руйнівного чинника для євро-простору, проте, аналізуючи пропаганду перших, можемо відзначити, що вони трактували власні плани рятівними щодо самої Європи. Тому, питання статутного утвердження євро-цінностей знову актуалізуються, з погляду на маніпуляційні процеси сьогодні й наслідки ітерпретації поняття єдиної Європи у минулому.

Вагомий внесок у дослідження концепцій «єдиної Європи» та процесу євроінтеграції зробив М. Гефферн [3], зокрема у його праці «Значення Європи...» проведено аналіз робіт німецьких вчених XIX – XX ст., на яких згодом посилатиметься А. Гітлер у своїх планах розширення «життєвого простору». Питання Пан'Європи, як ключового концепту євроінтеграції поч. XX ст. обґрунтовано у праці А. Мартинова [6]. Проблемі пангерманізму у Європі присвячені праці Нормана Девіса «Європа: Історія» [4], Ферстера «Противостояние фюреру» [9], Дітера Поля «Німецька окупація України» [7] тощо.

Перша світова війна закінчилась з великими жертвами для країн учасниць. В абсолютних цифрах найбільше постраждала Німеччина, втративши 1,8 мільйона солдатів. Економічне становище теж було в ненайкращому стані: інфляція зростала високими темпами. У січні 1919 р. за доллар давали 9 марок, а у січні 1923 р., коли відбулася окупація Руру французькими військами, вартість американської одиниці валюти сягала 18 000. Листопад того ж року характеризувався показниками 4 млн. марок за один доллар [1, с. 143].

До приходу Гітлера до влади в 1933 р. однією з основних концепцій творення Європи були ідеї пан-європейського руху Ріхарда Куденгофе-Калергі. Він був переконаним мультикультуралістом, вважаючи, що саме Європа, а не США є справжнім етнічним "плавильним котлом". Поняття расової чистоти або визначення національності були за його твердженням морально та інтелектуально зайвими. Калергі стверджував, що час національних держав минув, нова широка ідентичність повинна була б задовольнити потребу європейців [6, с. 73].

Проте, на хвилі погіршення економічної ситуації в Німеччині, Адольф Гітлер, очолюючи Націонал-соціалістичну німецьку робітничу партію, отримав 44% голосів підтримки на виборах, що дало можливість представити в Рейхстаг 288 депутатів у 1933 р. Його становище при владі швидко зміцніло, особливо після знищення можливих конкурентів у партії у 1934 р. Встановився жорсткий контроль за пресою та освітою. Страх державного терору змушував вчених якщо не погоджуватися з ідеями провідної партії, то проводити діяльність в її руслі. Водночас із популярністю Гітлера поширювалися й ідеї нацистів щодо організації європейського простору [9, с. 153].

У своїй ідеологічній політиці Адольф Гітлер наслідував «залізного канцлера» Німеччини Отто фон Бісмарка. Саме він напередодні Першої

світової війни відстоював ідею європейської єдності на чолі з гегемоном – Німеччиною. Але для того, щоб втілити цю ідею варто було спершу перекроїти карту Європи, трансформувавши архаїчні імперії в нову політичну структуру. «Європи ніколи не було, – говорив Жан Моне, – Європу ще треба створити», і творення Європи можливе було лише «залізом і кров'ю» [4, с. 27].

Вагомий вплив на формування гітлерівського концепту пангерманського об'єднання Європи здійснив ще один ровесник імперії Фрідріх Ратцель. Засновник сучасної геополітики, німецький географ Ратцель у своїх роботах «Закони просторового зростання держав» і «Політична географія» сформував основи «просторового підходу» до вивчення політики. У «Біогеографічній» концепції експансія держави, включаючи війну, розглядалася ним як природна тенденція у розвитку держави-організму.

Першочерговою метою Гітлера було здобуття «життєвого простору» (Lebensraum), який за законами Ратцеля може зрости лише із зростанням культури нації. Як наслідок, відбувається поглинання території з насадженням панівної «сильнішої» культурної ідентичності. У Німеччині 1920-х рр. панували парадоксальні уявлення про співвідношення між німецьким «народом» та територією. Тож вираз «народ без території», який позначав тих, хто за Версальським договором мусив, так би мовити, тіснитися на незначних теренах, був справді популярним. Вирішення цього становища бачилося у традиційній колоніальній політиці. Так черговий закон Ратцеля гласив, що зростання держави здійснюється шляхом приєднання та поглинання малих держав [8, с. 29].

З іншого боку, існували такі само націоналістичні уявлення про «смерть нації», тобто вимирання німців через зниження народжуваності у ході демографічних переміщень та урбанізації. Тому «життєвий простір» бачився дуже обмежено як простір осілості для німців на Сході. Ідея осілості належала не так Гітлеру, як, більшою мірою, очільнику СС Генріху Гімлеру, який певний час думав про розселення «германців» у Галичині та в Криму. Більш важливим проте був «життєвий простір» як простір для економічної експлуатації. З початком світової економічної кризи та падінням світового ринку від 1930 р. експерти все активніше обговорювали створення «великого економічного простору» – територій, які мали потрапити під німецьке панування, щоб стати економічно залежними та забезпечити автаркію Німецького Рейху. Для цього не конче була потрібна війна, це могло бути досягнуто шляхом економічного домінування [7]. З цього можна вивести ще один закон Ратцеля, за яким перший імпульс до територіального зростання приходить до примітивних держав ззовні, від більш високих цивілізацій.

Альфред Розенберг, людина яка відповідала за пропаганду у Третьюму Рейху, редактор Газети “Volkische Beobachter” (Народний оглядач) у 1930 р. написав книгу “Der Mitthus des 20. Jahrhunderts” (Міф ХХ ст.) стверджував, що Європа затиснута у лещатах тетанічної боротьби між

віджилими римо-католицизмом (представленим Францією), новонародженою нордичною чеснотою (чиїм прапороносцем була Німеччина) та єврейсько-марксистською змовою (очолюваною СРСР). Німеччина була єдиною можливим рятівником Європи. Вона мала так облаштувати себе, щоб забезпечити собі расову та ідеологічну чистоту. Західні та східні фланги мають захищати Франція, Італія та Іспанія, полишивши на Німеччину, ґрунт відродженої Європи, опір небезпекам з боку СРСР [3, с. 301].

В уявленні нацистів Рейх, побудований на принципах націонал-соціалізму, повинен був стати центром Європи. Мешканцями якого мають бути арійці, расова категорія в ідеях Гітлера та прибічників. Творення такого етносу повинно відбутись з-за допомогою контрольованих шлюбів, свгеніки та суворого виховання з самого дитинства. Інші не арійські народи, становитимуть просту робочу силу, яка займатиметься землеробством та скотарством. Тут Росія виступала не просто перепорою на географічному шляху життєвого простору, а на ідеологічному. У 1930 р. Розенберг зазначав: “Більшовизм означає заколот проти нордичної культури. Це бажання степу, це відроза кочовика до вкоріненої особистості, це означає спробу цілковитого знищення Європи.” [2, с. 376].

Європа Калергі та Гітлера кардинально різнилися. Коли в першого вона поставала мультикультурним наднаціональним формуванням, для лідера Рейху така концепція дорівнювала краху. Він навпаки вибудовував моноетнічну організацію.

Гітлерівська візія східної Німецької імперії, була вражаюче амбіційною, простягаючись майже до берегів Каспійського моря. Польща, Чехословаччина, країни Балтії, Білорусь та Україна входили до інтересів Рейху. Якого саме роду режим призначався для цих теренів, так і не було зазначено, але він неодмінно мав передбачати виселення росіян та інших народів, аби звільнити місце для німецьких колоністів, особливо в Україні. У геополітичному відношенні Росія мала бути виштовхнута до глибокої Азії. Існування інших “нижчих” рас терпіли б поза Рейхом, але в межах Європи – тільки як рабської сили для праці. Після встановлення цього нового порядку західноєвропейські держави – Британія, Франція, Італія та Іспанія – дістали б змогу вільно реалізовувати власні позаєвропейські колоніальні інтереси [3, с. 248].

Територія окреслена східною Європою хоч не входила в склад Рейху, проте в ідеях нацистів несла велику сакральну цінність, адже це була батьківщина арійців, як вони вважали [5, с. 142].

Отже, в уявленнях нацистів початок Другої світової війни було спробою порятунку «істинної Європи». Вона окреслювалась дальніми східними рубежами, які відігравали важливу роль життєвого простору. На відміно від моноетнічних ідей Калергі, європейський простір Рейху характеризувався моноетнічністю арійської раси, де інші національності могли претендувати лише на роль робітників, яких прирівнювали до слуг.

Тому, ідея європейського простору здавна була інструментом маніпуляції. Її використовували як для створення позаєтнічного регіону,

так і для гегемонії окремих держав. Сьогодні Європа постала не географічно окресленим регіоном, а визначається лояльністю до певних цінностей, спільним ринком, та колективною безпекою, потреба в якій загострилася внаслідок Другої світової війни. Розуміючи наскільки легко можна за допомогою пропаганди насадити суспільству ті чи інші ідеї стосовно європейської спільності, необхідно чітко визначити принципи наступної, для нівеляції маніпуляцій. Адже, навіть таку ідею, яка окреслює вищі людські принципи можна виставити для необхідності кровної боротьби.

Література

1. Баран З. Новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки. / З. Баран, Г. М. Кипаренко, С. П. Мовчан, М. Швагуляк // Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів — Львів: Афіша, 2005. — 288 с.
2. Білоусов М. Гітлер Адольф // Українська дипломатична енциклопедія у 2-х т. / Редкол.:Л. В. Губерський (гол.) та ін. — К.: Знання України, 2004. — Т.1 — 760 с.
3. Гефферен М. Значення Європи. Географія та Геополітика. / Пер. з англ. — К: ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. — 424 с.
4. Дейвіс Норман. Європа: Історія / Пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. — К., Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2001. — 1463 с.
5. Кривонос Р. Гітлер Адольф // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (гол.), Ю. Шаповал та ін. — К.: Парламентське видавництво, 2011. — 142 с.
6. Мартинов А. Ю. «Пан'Європа» Ріхарда Куденхова-Калергі та започаткування процесу європейської інтеграції / А. Ю. Мартинов // Європейські історичні студії. — 2015. — № 2. — С. 69–91.
7. Поль Дітер. Німецька окупація України 1941–1944 у контексті подій Другої світової війни. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1547-diter-pol-nimetska-okupatsiia-ukrainy-1941-1944-u-konteksti-podii-druhoi-svitovoi-viiny>
8. Скрипник О. М. Розвиток ідей європейської єдності у 20-30-х рр. ХХ ст. / О. М. Скрипник // Емінак: науковий щоквартальник. — 2017. — № 1 (17). — Т. 2. — С. 28-33.
9. Ферстер В. Противостояние фюреру. Трагедия руководителя немецкого Генштаба 1933–1944 / Ферстер В. — Москва: Центрполиграф, 2008. — 255 с.

Яна ІВАШКО

Київський університет імені Бориса Грінченка,
студентка III року навчання
Історико-філософського факультету
спеціальності «Історія та археологія»;

Яна ГАВРІЛОВА

Київський університет імені Бориса Грінченка,
студентка III року навчання
Історико-філософського факультету
спеціальності «Історія та археологія»

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ ЄДИНОЇ ЄВРОПИ У ХХ СТ.

Робота присвячена вивченню основних концепцій єдиної Європи, альтернативних існуючому Європейському Союзу. Розглядається проблема європейської інтеграції в ХХ ст. і чинники, які зумовили актуальність даного питання. Проаналізовано два альтернативних проекти єдиної Європи: ліберального Р. Н. Куденхове-Калергі й традиціоналістських «нових правих».

Ключові слова: європейська інтеграція, Європейський союз, Пан-Європа, нові праві, європейська ідентичність, єдина Європа.

Article is devoted to main concepts of united Europe, alternative to the existing European Union. The problem of European integration in the 20th century and factors conditioning the relevance of this issue are considered. Two alternative projects of united Europe are mentioned – liberal of Coudenhove-Kalergi and traditionalist of the New Right.

Key words: European integration, The European Union, Pan-Europe, New Right, European identity, united Europe.

Сьогодні чітко простежується тенденція домінування зовнішньополітичного порядку в діяльності багатьох держав – для них пріоритетом стає вибудовування взаємовигідного міждержавного співробітництва. З цією метою утворюються політико-військово-економічні організації, блоки, альянси тощо. Найбільш яскравим прикладом такого утворення в сучасному світі є Європейський союз, який був утворений в 1992 році та на сьогоднішній день поки разом із Великою Британією налічує 28 держав. Створений як механізм регіональної інтеграції, Європейський союз поступово трансформувався в повноправного актора світової політики з власною структурою соціально-політичних інститутів.

На даний момент Союз переживає серйозну кризу, саме тому знову актуальними стають питання про подальші шляхи європейської інтеграції – необхідно знайти принципово нові підстави для об'єднання європейського

простору. Варто зазначити, що чітко сформульованих і опрацьованих пропозицій, концепцій або доктрин щодо реформування Європейського союзу практично немає, як немає і згоди між членами організації з приводу її майбутнього вигляду.

Найбільш яскраво розвиток інтеграційних процесів в Європі проявився в ХХ столітті, події якого істотно змінили погляди на світову політику і міждержавну взаємодію. Йдеться, в першу чергу, про Першу та Другу світові війни і, як наслідок, створення Ліги Націй і Організації Об'єднаних Націй. Все це сприяло появі різних поглядів на процес створення єдиної Європи. У нашій роботі ми розглянемо два підходи до європейської інтеграції в ХХ столітті – концепція «Пан-Європи» Рихарда Ніколауса Куденхове-Калерги та ідеї представників руху «нових правих» (А. де Бенуа, Ю. Еволи і Г. Фая).

Основні ідеї австрійського філософа і політика Р. Н. Куденхове-Калерги базуються на «доктрині Монро для європейців» і гаслі «Європа – Європейцям!» як реакції на фіктивну діяльність Ліги Націй і утопізм Чотирнадцяти пунктів Вільсона. У 1922 році в Берліні та Відні публікується його стаття під назвою «Пропозиція по створенню Пан-Європи». Він характеризує Першу світову війну як громадянську війну між європейськими народами, яку необхідно подолати шляхом інтеграції європейських держав в єдиний організм. У цьому ж році у Відні він проводить перші збори прихильників свого проекту за участю 6000 делегатів. У 1923 році він публікує книгу-маніфест «Пан-Європа» і починає видавати однойменний журнал, який стає центром пан'європейського руху в багатьох країнах.

Суть концепції пан'європеїзму Куденхове-Калерги полягає в наступному: необхідно всебічне економічне, політичне і культурне об'єднання Європи для протистояння внутрішнім і зовнішнім суб'єктам, які прагнуть розв'язати нові конфлікти на території Європи (в першу чергу, маються на увазі США і СРСР). Англія також не повинна брати участь у процесі інтеграції, тому що є головним гегемоном на європейському просторі, тому в якості підстави Пан-Європи має бути обране франко-німецьке співробітництво [3, с. 24]. Базисом європейської інтеграції, на думку Куденхове-Калерги, має бути об'єднання на основі загальної культури, що має християнсько-еллінське коріння. Більш того, автор вважає, що Європа – це цивілізаційно-культурне утворення, яке повинно стати шостими проектом європейської інтеграції після еллінського проекту Олександра Македонського, римського Юлія Цезаря, німецького Карла Великого, папського Інокентія II і французького Наполеона I Бонапарта [3, с. 37].

У «Пан-Європа» Куденхове-Калерги пише, що виділення нації на основі біологічних ознак є невірним, тому європейська нація може бути побудована виключно як духовна спільність: «Якщо цей дух пан'європейської культури перемаже в боротьбі за своє існування, тоді кожен порядний німець, француз, поляк або італієць може стати в подальшому і хорошим європейцем» [3, с. 63]. Куденхове-Калерги пропонує відокремити

поняття нації від держави, як була відділена свого часу церква, щоб питання національності стало для кожного особистим, а не політичним. Поступово питання державних кордонів також відійде на другий план, вони стануть умовними і втратять своє експансіоністське значення.

Розмірковуючи про правову природу Пан-Європи, Куденхове-Калерги вважає, що кульмінацією пан'європейських прагнень має стати створення федеративного утворення за зразком США – Сполучені Штати Європи. Його двома найважливішими органами повинні бути «Палата народів», що складається з 300 депутатів (по одному від кожного мільйона жителів Європи) і «Палата держав», що включає 26 представників (по одному від кожної держави) [3, с. 47].

Як реакція на кровопролиття Першої світової війни ідеї Куденхове-Калерги виглядають прогресивними і аргументованими. У 1926 році був проведений перший Пан'європейський конгрес, а сам Куденхове-Калерги став президентом руху пан'європеїзма. Свою прихильність до ідей пан'європеїзма висловлювали такі відомі особистості, як Б. Шоу, П. Валері, Х. Ортега-і-Гассет, С. Цвейг, З. Фрейд, А. Ейнштейн, Ш. де Голль, Ж. Помпиду, А. Бріан і інші.

Незважаючи на популярність, Пан-Європа Куденхове-Калерги не був втілений в реальність як проект європейської інтеграції. У 1925 році він публікує книгу під назвою «Практичний ідеалізм», яка була призначена вузькому колу осіб і на сьогоднішній день знаходиться під негласною забороною. Ключовою ідеєю книги було обґрунтування духовного лідерства іудаїзму в європейській цивілізації і необхідності перетворення євреїв у керівну еліту Європи. Майбутня Європа, на думку автора, повинна була виглядати наступним чином: європейці асимілюються з іншими расами (цей процес неминучий і стрімко прискорюється) і зникають як індивідуальність, а елітою стає єврейська духовна каста вождів [5].

Доктрина Пан-Європи Куденхове-Калерги виглядає ідеалістично для реалізації на практиці і не враховує проблеми подолання націоналістичних і сепаратистських прагнень, забезпечення рівності всіх учасників союзу, а також законодавчого оформлення нової структури. Також варто відзначити, що проект Куденхове-Калерги виявився вибірковий, тому що виключає Англію і Росію (СРСР) з процесу європейської інтеграції. Багато положень проекту є внутрішньо суперечливими. З одного боку, проголошується принцип стирання державних кордонів, який суперечить принципу мирного вирішення конфліктів між державами. Адміністративно-територіальний устрій майбутнього утворення коливається між федерацією і конфедерацією. Ще одне спірне положення – це свобода національної ідентифікації, яка спочатку закладає в собі конфлікт самоідентифікації і націоналізму. Нарешті, культурно-історична єдність, взята Куденхове-Калерги за основу, не гарантує успішність європейської інтеграції.

Другим значимим проектом європейської інтеграції є роботи представників «нових правих». «Нові праві» – це сукупність праворадикальних

соціально-філософських течій, що виникли в ряді країн Заходу в 1970-і рр. в якості реакції на теорії неомарксистів в філософії і «нових лівих» в політиці. Ядром концепцій «нових правих» є ідея про моральну і ціннісно-культурні кризи, що охопили Європу. «Нові праві» сподівались, що на зміну декадентській епосі егалітаризму і космополітизму прийде зовсім нова культура, заснована на органічних, ієрархічних і надособистісних героїчних цінностях. Таким чином, відмовившись від жорсткого біологічного расизму, вони замінили його культурним.

Розглянемо ідеї трьох найбільш яскравих представників руху «нових правих» – Юліуса Еволи, Алена де Бенуа і Гійома Фая. Італійського мислителя-традиціоналіста Юліуса Еволу можна назвати предтечею і головним натхненником «нових правих». Для Еволи Європа не визначається в категоріях «Заходу» або «Сходу»; Європа – це самостійна культурно-ідеологічна реальність. Він бачив в союзі континентальної Європи єдину можливість протистояти цінностям сучасного світу (соціалістичного Сходу і буржуазного Заходу), причому союз повинен бути заснований на політичній та соціальній єдності народів: «Політичний рівень як такий перевершує той рівень, на якому виникають такі загальні натуралістичні поняття, як нація, батьківщина і народ. На вищому рівні об'єднує і розділяє Ідея, носієм якої є еліта, реалізація ж її відбувається за допомогою Держав. Об'єднує не земля або мова, а загальна Ідея» [6]. Евола зазначає, що економічне підґрунтя в якості такої Ідеї не підходить, єдність повинно виникати з внутрішнього імперативу, навіть якщо він буде здаватися економічно неспроможним.

Структура союзу представлялася автору подібної орденської, в основі якої лежить жорстка дисципліна, аскетизм і ієрархія. Виходячи з усього цього, найбільш правильним буде створення федеративної Імперії, так як саме така організація здатна пробудити в європейців почуття вищого порядку, а на чолі Імперії повинен стати Государ, що втілює собою єдиний закон. На думку Еволи, створення такого роду організації неможливо через реформування; анархія і руйнування старого – єдиний спосіб побудувати принципово нове.

Другим представником і незмінним лідером Групи з дослідження і вивчення європейської цивілізації (GRECE) – центру руху «нових правих» – є Ален де Бенуа. Проект «Європи ста прапорів» Бенуа отримав широку популярність в 1980-х роках. Цей проект пропонує створення єдиної європейської Імперії, всередині якої передбачається широка свобода, автономність етнічних груп і окремих регіонів. Центральне місце в своїй концепції Бенуа відводить регіональному або місцевому самоврядуванню. Аналогічно концепції Еволи, Бенуа висуває ідею федералізму і Імперії, так як така форма влаштування не загрожує зникнення культурного різноманіття Європи [2].

У проектах європейської інтеграції Бенуа і Еволи дуже багато спільного, але суттєва розбіжність спостерігається в питанні вибору соціального суб'єкта майбутніх змін. Якщо Бенуа робить акцент на локальність,

на простий народ, який в першу чергу зацікавлений у змінах [2], то Евола, навпаки, дуже скептично ставиться до змін, ініційованих знизу, вважаючи, що народ має лише уявну єдність [7].

Противником проекту європейської інтеграції Бенуа був Гійом Фай – французький журналіст і активіст. Фай бачив основою організації етно-концентричної, що взаємодіє з Росією і засновану на політиці могутності Європу. Так з'явилася концепція європейської інтеграції під назвою «Євросибір» – ідея створення на просторі Європи та Азії конфедеративного союзу, що об'єднує держави з населенням, що належать переважно до білої раси. Європа, вважає Фай, знаходиться в стані війни, вона захоплена і колонізована народами Півдня і економічно, стратегічно і культурно підпорядкована новому світовому порядку Америки. Проте, Фай продовжує концепції своїх однодумців Еволи і Бенуа, відзначаючи, що створення такого глобального блоку не веде до нівелювання етнічних і національних відмінностей. «Євросибір повинна ґрунтуватися на принципі поділу народів. Кожен у себе і в добросусідських відносинах, по можливості» [4].

Гійому Фаю належить і інша концепція європейської інтеграції – концепція Півночі. «Це союз всіх білих народів європейського походження, зосереджених в Північній півкулі, в Північній Америці, Європі та Росії з двома важливими відгалуженнями на південь – Аргентиною і Австралією» [4]. Якщо концепція Євросибіру, на думку автора, відповідає на виклики ХХ століття, то концепція Півночі актуальна для викликів ХХІ століття.

Говорячи в цілому про концепції європейської інтеграції «нових правих», слід зазначити, що саме їм належать найбільш розроблені альтернативні проекти єдиної Європи ХХ століття. Головна проблема, яку відзначають філософи – питання збереження європейської ідентичності та білої раси. Це не означає, що інші раси і національності повинні піддаватися геноциду, але в другій половині ХХ століття європейці самі опинилися під загрозою винищення, тому новий порядок повинен бути покликаний зберегти і захистити європейську ідентичність.

У нашій роботі ми розглянули два підходи до вирішення проблеми європейської інтеграції в ХХ столітті – концепцію «Пан-Європи» Р. Н. Кухенхове-Калерги та проекти «нових правих» Ю. Еволи, А. де Бенуа і Г. Фая. Ці проекти є альтернативним баченням процесу європейської інтеграції, його підстав і форм реалізації. Більш того, ці проекти є і альтернативними один одному. «Пан-Європа» Кухенхове-Калерги – ліберальний проект європейської інтеграції, що відстоює ідею монокультуралізму і закликає до створення однорідної спільності європейців. Позиція «нових правих» кардинально відрізняється – вони вважають, що процес об'єднання Європи має ґрунтуватися на принципах традиціоналістичної доктрини, мультикультуралізму та визнання рівного права кожного європейця на національну самоідентифікацію, а також на русофільї, так як Росія – це частина європейської цивілізації, що тимчасово відхилилася від історичного шляху. Проте, всі проекти об'єднує

переконаність в неможливості формування єдиної Європи тільки на основі економічних або політичних чинників. Для ефективного функціонування такого утворення необхідно побудувати новий фундамент, який базується на культурно-духовну єдність.

Представлені концепції, незважаючи на їх розробленість і популярність, є утопічними і суперечливими і не можуть бути прийняті в якості реальних проектів європейської інтеграції. З огляду на той факт, що сучасний Європейський союз перебуває в стані кризи, можна стверджувати, що питання про європейську інтеграцію до сих пір залишається відкритим як в науці, так і в політиці.

Література

1. Де Бенуа А. Консервативна культурна революція. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://cytadel.org/articles/konservativnaya-kulturnaya-revolutsiya>
2. Де Бенуа А. Две империи. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://cytadel.org/articles/ideya-imperii>
3. Куденхове-Калерги Р. Н. Пан-Європа / гол. ред. Айзпурвіт. – М.: Вита Планетаре, 2006. 163 с.
4. Фай Г. Всемирный переворот. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.velesova-sloboda.org/geo/guillaume-faye-worldwide-coup-ru.html>
5. Четверикова О. Н. Теневая история Евросоюза. Планы, механизмы, результаты. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.rulit.me/books/tenevaya-istoriya-evrosoyuza-planu-mehanizmu-rezultaty-read-399887-1.html>
6. Эвола Ю. Люди и Руины. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://rhl.white-society.org/articles/wreath.htm>
7. Эвола Ю. Орден Железного Венца. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://rhl.white-society.org/articles/wreath.htm>

Szczepan NOWAK

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie,
Bezpieczeństwo wewnętrzne,
II rok, I stopień, Instytut Politologii;

Artur POWROŹNIK

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie,
Politologia, I rok studia Magisterskie

WYBRANE ASPEKTY PRZEMIAN W SIŁACH ZBROJNYCH RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ I UKRAINY PO ROZWIĄZANIU UKŁADU WARSZAWSKIEGO

Celem poniższego artykułu jest analiza zmian, jakie zachodziły w siłach zbrojnych Polski oraz Ukrainy po roku 1989. W referacie zaprezentowano kwestię funkcji sił zbrojnych w dzisiejszych czasach, porównanie kondycji sił zbrojnych Ukrainy i Polski na podstawie liczebności żołnierzy oraz sposobu budżetowania. Przedstawione zostały kluczowe programy modernizacji Sił Zbrojnych RP oraz Sił Zbrojnych Ukrainy, restrukturyzacji Sił Zbrojnych Ukrainy. Autorzy pracy skupili się również na porównaniu strategii bezpieczeństwa obu wyżej wymienionych państw, ich zazębiających się celów strategicznych i podobieństw.

Słowa kluczowe: *Polskie Siły Zbrojne, Siły Zbrojne Ukrainy, modernizacja wojsk, budżetowanie, wojskowe nowinki technologiczne, Układ Warszawski, reforma systemu obronności, strategia bezpieczeństwa.*

The purpose of the following article is to analyse of changes, that took place in the Polish and Ukrainian Armed Forces after the year 1989. In this work have been presented key modernisation programs of Polish and Ukrainian Armed Forces. The thesis presents function of modern armed forces, comparison between condition of Polish and Ukrainian Armed Forces in reference to number of soldiers and way of budgeting. Further, differences and similarities in Security Strategy of Poland and Ukraine are described.

Key words: *Polish Armed Forces, Ukrainian Armed Forces, modernization of armies, budgeting, innovative military technology, Warsaw Pact, security strategy, reform of defensive capability system.*

Wstęp

Proces reformowania sił zbrojnych po upadku Układu Warszawskiego dla Polski i Ukrainy był niewątpliwie trudny. Ze względu na pozycję geopolityczną Polska była w stanie szybciej zintegrować się ze strukturami Sojuszu Północnoatlantyckiego. W obu tych państwach stawiano na różne rozwiązania, które postaraliśmy się przedstawić w tej pracy. Jak wyglądał

proces przemian w strukturach Polskich i Ukraińskich Sił Zbrojnych? Jakie wystąpiły różnice w stosowaniu strategii bezpieczeństwa narodowego, a gdzie można doszukać się wspólnego mianownika? Zanim zostaną przedstawione odpowiedzi na te pytania, należy zagłębić się w definicję i krótką historię sił zbrojnych XX i XXI wieku, oraz upadku Układu Warszawskiego, w który uwikłane były Polska i Ukraina.

Wojsko Polskie

Najczęstszą definicją sił zbrojnych używaną w polskiej teorii i praktyce sztabowej Polskich Sił Zbrojnych, jest określenie pochodzące z „Słownika z zakresu bezpieczeństwa narodowego” wydanego przez Akademię Obrony Narodowej. Według słownika siły zbrojne to „wyspecjalizowany organ państwa, przeznaczony do ochrony i obrony jego interesów przez wykorzystanie go jako czynnika odstraszania przed agresją lub w razie konieczności, prowadzenia walki zbrojnej aż do osiągnięcia założonego celu politycznego”¹. Zgodnie z konstytucją „Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej służą ochronie niepodległości państwa i niepodzielności jego terytorium oraz zapewnieniu bezpieczeństwa i nienaruszalności jego granic. Siły Zbrojne zachowują neutralność w sprawach politycznych oraz podlegają cywilnej i demokratycznej kontroli”². Ponadto Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP podkreśla jak ważnym zadaniem wojska jest pomoc organom państwa w zapewnieniu bezpieczeństwa wewnątrz państwa i w razie potrzeby udzielania pomocy wojskowej odpowiednim instytucjom, samorządom i służbom rządowym w odpowiedzi na zagrożenia występujące na terenie RP. By sprostać temu zadaniu wojsko jest upoważnione między innymi do: wsparcia ochrony granicy lądowej wód terytorialnych, monitorowania skażeń promieniotwórczych, chemicznej i biologicznej na terenie kraju, obserwacji i kontrolowania przestrzeni powietrznej Polski, działalności rozpoznawczej i wywiadowczej oraz prowadzenia akcji oczyszczania terenu z materiałów wybuchowych i przedmiotów niebezpiecznych pochodzenia wojskowego. Dodatkowo, utrzymuje się siły zbrojne w gotowości do prowadzenia operacji poszukiwawczo – ratowniczych (samodzielnych lub we współpracy z innymi organami i służbami państwowymi) i umożliwia się ich uczestnictwo w narodowym systemie zarządzania kryzysowego, by mogły rozwijać umiejętności pomocy społeczeństwu i odpowiednim organom w przypadku wystąpienia klęsk żywiołowych, zagrożeń terrorystycznych oraz katastrof spowodowanych przez człowieka.³

Przywołane definicje ukazują, jak specyficzną rolę stanowi armia w instytucjach państwowych. O jej wyjątkowości stanowią cechy, które wyraźnie wyodrębniają ją spośród innych instytucji państwa. Wojsko posiada monopol na pewne rodzaje broni, służące zabezpieczeniu integralności granic, mogące

¹ Akademia Obrony Narodowej, *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2008.

² *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1997.

³ BBN RP, *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, <https://www.bbn.gov.pl/ftp/SBN%20RP.pdf>, [dostęp: 10.12.2018r.]

również stworzyć, bądź obalić reżim, a więc „lojalność armii” jest jednym z warunków przetrwania państwa.

Kolejnym aspektem jest solidarność zespołowa i odrębny system wartości, jakim teoretycznie charakteryzuje się wojsko. Oparty na patriotyzmie, miłości do ojczyzny oraz honorze. W rzeczywistości różnie bywa z przestrzeganiem tych zasad moralnych. Po trzecie, siły zbrojne są jedyną organizacją o tak różnorodnej hierarchizacji stopni i kulturą bezwarunkowego podporządkowania się poleceniom przełożonych. Ostatnim aspektem jest ujęta w konstytucji apolityczność sił zbrojnych. To właśnie dzięki apolityczności armia cieszy się tak dużym szacunkiem społecznym.

Funkcje Sił Zbrojnych

Do połowy XX wieku istnienie wojska było poparte ciągłym prowadzeniem wojen, używaniem siły militarnej jako nieodzownego aspektu w polityce międzynarodowej. Stan pokoju rozumiano jako okres przejściowy między konfliktami potrzebny do uzupełnienia strat osobowych, modernizacji sprzętu. Siły zbrojne postrzegano za instytucję odstraszącą, prewencyjną zdolną do prowadzenia działań wojennych istne „narzędzie wojny” wykorzystywane tylko i wyłącznie do celów militarnych, armia w czasie przerwy między wojnami miała tylko i wyłącznie przygotowywać się do następnego konfliktu. Myślenie iż czas pokoju jest okresem przejściowym między konfliktami zmienił się w pod koniec XX wieku, a według niektórych badaczy datą graniczną było zakończenie zimnej wojny. Wtedy to zmieniono myślenie i zaczęto traktować konflikty jako stan zakłócający pokój a stan pokoju jako normalną sytuację. W dzisiejszych czasach podziału funkcji sił zbrojnych można dokonać na podstawie obszaru działania: funkcja zewnętrzna i wewnętrzna. Funkcja zewnętrzna utożsamia wojsko z instrumentem polityki obronnej oraz zagranicznej państwa.

Celami Sił Zbrojnych są:

- zapewnienie integralności granic,
- ograniczanie zagrożeń i w miarę możliwości zapobieganiu im,
- ochronę bytu narodowego i państwowego,
- udział w misjach humanitarnych,
- wypełnianie zobowiązań sojuszniczych,
- wspieranie polityki państwa i obronę jego interesów na arenie międzynarodowej.

Aby cele te mogły być skutecznie realizowane siły zbrojne muszą działać w formie pośredniej jak i bezpośredniej. Bezpośrednio poprzez użycie siły i zaangażowaniu w konflikt poprzez między innymi okupację terenu, ataki powietrzne, pośrednimi natomiast nazywamy ukazywanie siły poprzez np. dyslokację jednostek w konkretnym miejscu manewry wojskowe, blokowanie jakiegoś obiektu bądź miejsca.⁴

⁴ Anna Suska, *Pojęcie sił zbrojnych i ich rola w państwie*, <http://www.nowastrategia.org.pl/pojeciesilzbrojnych/>, [dostęp: 10.12.2018r.].

Funkcja wewnętrzna może być rozpatrywana w trzech aspektach:

- środka przemocy,
- środka pomocy,
- integracji społeczeństwa.

Środek przemocy to ogół działań stosowanych przez Siły Zbrojne wewnątrz państwa, mających na celu stabilizację sytuacji w przypadku poważnych zagrożeń takich jak zagrożenie terrorystyczne, stan wyjątkowy, stan wojenny. Siły Zbrojne mogą być również wykorzystane jako środek pomocy w systemie ratownictwa w przypadku klęsk żywiołowych, awarii technicznych. W takich przypadkach wykorzystywane są przede wszystkim wojska inżynieryjne dysponujące specjalistycznym, ciężkim sprzętem. Przez integrację społeczeństwa można rozumieć działania wizerunkowe i propagandowe Sił Zbrojnych jako instytucji stojącej ponad podziałami politycznymi, mającej na celu kształtowanie postaw patriotycznych, poczucia tożsamości narodowej.⁵

Armia polska po rozpadzie Układu Warszawskiego

Zmiany przeprowadzone w Polsce w wyniku rozpadu systemu sowieckiego pociągnęły za sobą następujące konsekwencje: Polska odzyskiwała niezależność – musiała więc stworzyć niezależne politycznie siły zbrojne. Wymusiło to konieczność posiadania własnej strategii działania we wszystkich aspektach państwowych. Kluczowym celem stało się bezpieczeństwo Polski, która przestała należeć do jednego z dwóch największych sojuszy militarno-gospodarczych świata. Pierwsze suwerenne decyzje strategiczne i polityczne były podjęte dopiero po całkowitym opuszczeniu sojuszu państw bloku wschodniego oraz pierwszych wolnych wyborach parlamentarnych w 1991 roku.

Układ Warszawski został powołany w odpowiedzi na układy paryskie z 23 maja 1954 roku i miał być przeciwwagą dla NATO. Został podpisany w maju 1955 roku i pierwotnie miał obowiązywać 20 lat, z następnym automatycznym przedłużaniem co dekadę. Przetrwał jednak 35 lat. W wyniku obrad okrągłego stołu w Polsce i upadku muru berlińskiego, państwa członkowskie Układu Warszawskiego postanowiły, że stagnujące w krajach Układu radzieckie wojska powinny powrócić na tereny ZSRR. 25 lutego 1991 roku w Budapeszcie ministrowie Obrony Narodowej oraz Spraw Zagranicznych państw członkowskich podpisali umowę o zaprzestaniu współpracy wojskowej. 31 marca 1991 weszła ona w życie, a 1 lipca 1991 w Pradze rozwiązano struktury polityczne, co oznaczało jego ostateczną likwidację Układu Warszawskiego⁶.

Jak więc wyglądała sytuacja Wojska Polskiego w tym okresie? Siły Zbrojne RP w momencie uniezależniania się od Moskwy były drugą siłą w Układzie Warszawskim z blisko 350 tysięczną armią, jednak prawie 2/3 jej stanu osobowego stanowili żołnierze poborowi. Początki lat 90 XX wieku to próby reorganizacji Sił Zbrojnych RP i przystosowanie ich do nowych realiów.

⁵ *Ibidem*

⁶ R. Kałużny, *Układ Warszawski 1955-1991*, Akademia Wojsk Lądowych, Wrocław 2008

Istotnym aspektem reorganizacji armii była zmiana doktryny wojskowej w dokumencie z 1990 roku. Nastąpiła zmiana charakteru działań Wojska Polskiego – z działań zaczepno-obronnych (polska armia miała być wykorzystana m.in. do inwazji na Danię) do zadań stricte obronnych. Doktryna wojskowa po raz pierwszy nie klasyfikowała sojuszu NATO jako agresora. W dokumencie znalazła się również wzmianka, jakoby Polska mogła zostać wciągnięta w konflikt zbrojny nie z własnej woli, co podkreślało, że interesy Związku Radzieckiego nie zawsze będą tożsame z interesami Rzeczypospolitej. Kolejna strategia bezpieczeństwa została sporządzona dwa lata później już po rozwiązaniu UW. W porównaniu do poprzedniej wersji przeklasyfikowywała ona charakter zagrożeń. Nie eksponowano już światowego konfliktu z użyciem broni jądrowej, czy nawet europejskiego konfliktu kilku państw, skupiano się bardziej na zagrożeniach pozamilitarnych bądź na konfliktach o charakterze lokalnym i regionalnym – oczywistą przyczyną zmiany tego podejścia był rozpad bipolarności krajów Europy⁷. Restrukturyzacja odbywała się poprzez stopniowe ograniczanie stanu osobowego i skracanie okresu służby obowiązkowej. Problemem była konieczność zmiany podejścia kadry oficerskiej, które przyzwyczajone latami podległości nie potrafiły w pełni wykształcić samodzielnej myśli strategicznej. Wynikało to z lat wcześniejszych gdzie Sztab Generalny Wojska Polskiego skupiał się jedynie na działaniu operacyjnym i wykonywaniu strategii przysłanej od radzieckich „towarzyszy”. W momencie przemian, w Polsce stacjonowało około 80 tysięcy żołnierzy radzieckich. Był to poważny problem dla tworzącego się państwa polskiego na drodze do niezależności państwa. We wrześniu 1990 roku rząd Tadeusza Mazowieckiego zwrócił się z notą do strony radzieckiej o zawarcie układu o wycofaniu wojsk armii radzieckiej z terenów Rzeczypospolitej. Rząd Polski mógł sobie pozwolić na tak śmiałe zagranie z powodu przewagi, jaką dawała konieczność wycofania wojsk radzieckich z byłego NRD. Wcześniej tego typu próby były negowane przez stronę radziecką. Impulsem do zmiany nastawienia Moskwy było podpisanie we wrześniu 1992 roku „Traktatu o ostatecznej regulacji w odniesieniu do Niemiec” zwanego też „traktatem cztery plus dwa” z racji udziału dwóch podzielonych części Niemiec i czterech mocarstw koalicji antyhitlerowskiej.

W wyniku postanowień konferencji otworzyła się ostatecznie droga do zjednoczenia Niemiec, jednym z postulatów było wycofanie się wojsk radzieckich z terenów NRD do 1994 roku⁸. Jediną drogą żołnierzy radzieckich było przejście przez terytorium polskie, na co nie zgadzał się Polski rząd bez wcześniejszego porozumienia o wycofaniu wojsk z Polski. Pod koniec 1990 w Moskwie rozpoczęto oficjalne rozmowy między rządami o wycofaniu wojsk radzieckich z terytorium Polski, Stronę polską reprezentował szef MSZ prof. Jerzy Makarczuk natomiast stroną radziecką ambasador ZSRR w Warszawie

⁷ Z. Lachowski, *Bezpieczeństwo Narodowe. Samodzielność strategiczna Polski lat 90. XX w.*, Warszawa 2012

⁸ K. Rogowicz, *Rola Sejmu w wycofywaniu wojsk Armii Radzieckiej z terytorium Polski*, w: *Myśl ekonomiczna i polityczna*, J. M. Fiszer (red.), Warszawa: Uniwersytet Łazarskiego 2011, s. 198-229.

Walentin Koptielcew. Oficjalne wycofywanie się Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej rozpoczęło 8 kwietnia 1991 roku transportem z dzisiejszych terenów województwa zachodniopomorskiego, odjeżdżając, dowódca PGW AR⁹ gen. Dubynin oświadczył, że armia radziecka posiadała w Polsce składy broni jądrowej, zarówno na użytek własny jak i taką, która w razie konfliktu globalnego miała zostać przekazana wojsku polskiemu¹⁰. Proces wycofywania się wojsk radzieckich trwał do jesieni 1993 roku. Łącznie przetransportowano ponad 100 tysięcy osób – około 56 tys żołnierzy, 7,5 tysiąca personelu cywilnego oraz 40 tysięcy członków rodzin, jak też blisko pół miliona ton wyposażenia wojskowego wraz z amunicją. Pomimo iż ostatni żołnierze wyjeżdżali z Polski już jako rosyjscy a nie radzieccy, po roku 1993 można było stwierdzić iż w Polsce nie ma innej armii niż Wojsko Polskie, co dawało nadzieję, że czas obawy przed interwencją zbrojną Moskwy w razie zmian w Polsce jest już melodią przeszłości. Już dwa lata wcześniej, czyli w czasie kiedy w Polsce wciąż stacjonowali radzieccy wojskowi, zawiązano Północnoatlantycką Radę Współpracy – pierwsze instytucjonalne forum współpracy z byłymi członkami systemu komunistycznego, a 20 grudnia 1991 odbyło się jej pierwsze posiedzenie. W tym okresie państwa NATO – pomimo nawiązanej współpracy z wybranymi państwami byłego bloku sowieckiego – nie planowały poszerzenia Paktu Północnoatlantyckiego, motywując to chęcią utrzymania dobrych relacji z Rosją. Jednakże w marcu 1992 roku, ówczesny Sekretarz generalny Paktu Północnoatlantyckiego Manfred Woerner, w deklaracji warszawskiej zapewnił, że dla państw Europy Środkowej „drzwi NATO stoją otworem”. Aby te „drzwi” sprawnie przejść, został stworzony program „Partnerstwo dla Pokoju”, w którym to kraje członkowskie wraz z krajami aspirującymi zaczęły budowanie wzajemnego zaufania i relacji partnerskich w do niedawna podzielonej Europie. Miał być to sprawdzian umiejętności i przepustka do pełnoprawnego członkostwa w Pakcie Północnoatlantyckim. To właśnie w Polsce jako pierwszy kraj ustalił z NATO tzw. Indywidualny Program Partnerstwa.

W 1994 roku Rzeczypospolita współpracowała już czterdziestokrotnie z krajami Paktu Północnoatlantyckiego w ramach „Partnerstwa dla Pokoju” oraz ćwiczeń państw członkowskich Sojuszu Północnoatlantyckiego czy misji zagranicznych, a w 1996 roku już 242 krotnie, natomiast rok przed przystąpieniem, czyli w roku 1998 – 460 razy. Przedsięwzięcia te miały głównie charakter szkoleniowy, jak i wymianę doświadczeń i informacji. By droga Polski do NATO stała się możliwa, należało ustandaryzować szereg spraw w siłach zbrojnych – od szkolenia żołnierzy po ujednoczenie kalibru karabinków do standardów zachodnich. Przed przystąpieniem do Sojuszu Północnoatlantyckiego, Polska zobowiązała się do realizacji 50 celów wyznaczonych nam przez Pakt, stały się one najważniejszymi aspektami w rozwoju Wojska Polskiego do 2003 roku. Co warte zaznaczenia,

⁹ Północna Grupa Wojsk Armii Radzieckiej

¹⁰ D. Florek(red.), S. Dąbrowski, K. Jaworska W. Szetelnicki, *Wojska radzieckie w Polsce 1939-1993*, PWSZ, Legnica 2013.

Rzeczypospolita realizowała w tym czasie Narodowy Program Rozwoju i Modernizacji Sił Zbrojnych na lata 1998-2012, który zakładał reorganizację pionów dowodzenia i szkolenia, oraz dostosowania ich do ogólnych zasad sojuszu, modernizację sprzętu i uzbrojenia pod kontem wymagań zachodnich. W końcu 12 marca 1999 roku w małym amerykańskim miasteczku, Polska wraz z Czechami i Węgrami po podpisaniu oficjalnego aktu o członkostwie stała się pełnoprawnym członkiem Paktu Północnoatlantyckiego. Polska po dziesięciu latach od usamodzielnienia się od Moskwy, i sześć lat po wyjeździe ostatnich żołnierzy rosyjskich dołączyła wraz z dwoma sąsiadami z regionu do grona 19 państw wchodzących w skład jednego z najbardziej liczących się paktów wojskowych na świecie.

Profesjonalizacja armii polskiej

Siły zbrojne Rzeczypospolite od lat dziewięćdziesiątych zaczęły dążyć do ograniczania stanu osobowego na korzyść zwiększania efektywności i doinwestowania żołnierza. Przyjęto zasadę że nie tyle ilość, co jakość żołnierzy świadczyć ma o sprawności Wojska Polskiego. Problem z żołnierzami poborowymi przejawia się w inwestowaniu środków w osobę, która po zakończeniu procesu szkolenia odchodzi ze służby. W obecnych realiach, gdzie nikłe jest zagrożenie konfliktem na światową skalę, w którym kluczową rolę odgrywać będą żołnierze „rezerwy”, mało efektywne jest inwestowanie w osoby, które nie wiążą przyszłości z siłami zbrojnymi, w szczególności że owe środki można znacznie lepiej przeznaczyć na doszkalanie żołnierzy zawodowych bądź modernizację używanego sprzętu.

Rok	Żołnierze zawodowi	Służba przygotowawcza	Suma
2000	84327	102380	186707
2001	83817	93440	177257
2002	80501	81330	161811
2003	73039	64900	137939
2004	70810	67180	137990
2005	77903	59900	137803
2006	79015	54240	133255
2007	78376	54270	132646
2008	80625	51710	132362
2009	80372	48460	129232
2010	99170	0	99170

Tabela 1. Liczebność Sił Zbrojnych RP w latach 2000 – 2010. Opracowanie własne na podstawie danych MON.

Jak łatwo zauważyć na powyższym zestawieniu siły zbrojne RP z roku na rok podlegały uszczupleniu zarówno jeżeli chodzi o pion zawodowy jaki i służbę przygotowawczą. Przełomowym był rok 2008 w którym podjęto decyzję pełnej profesjonalizacji Armii, od tego roku w dwa lata służba przygotowawcza została całkowicie zamknięta. Należy zwrócić uwagę, iż w ciągu 10 lat stan osobowy armii polskiej zmniejszył się o 50 %. Jednak w zamian licznej słabo wyszkolonej i niedoposażonej armii, otrzymaliśmy, w pełni zawodową armię, jednak trzeba się również zastanowić nad przebiegiem programów modernizacyjnych, które często trwają zbyt długo, lub są unieważniane w ostatnich etapach, co powoduje przestój i duże obciążenie budżetu Sił Zbrojnych. Polska Armia musiała dostosować się do nowoczesnego teatru działań wojennych, w którym przewagi nie zdobywają wielkie zgrupowania wojsk, lecz małe, świetnie wyszkolone oddziały pracujące na najlepszym sprzęcie. Sama profesjonalizacja zaczęła się w 2008 roku. Jej głównymi celami było podwyższenie zdolności operacyjnych i potencjału obronnego, przy jednoczesnej redukcji kosztów finansowania, osiągnięcie w szybkim czasie zdolności do obsługi nowoczesnego sprzętu wojskowego, sprawniejszą możliwość na reagowanie na zagrożenia w sytuacjach ciągłego zmieniania się sytuacji geopolitycznej. Warty podkreślenia jest fakt, iż w kontekście długofalowego rozwoju Sił Zbrojnych, niemożliwe jest ciągle zmniejszanie wydatków na armię, ponieważ jakość utrzymania armii nie idzie w parze z ograniczaniem finansowania.

Proces wygaszania przymusowego poboru, podzielono na trzy etapy:

- etap pierwszy do końca 2008r miał na celu ograniczenie liczby poborowych powoływanych do służby wojskowej,
- etap drugi do końca 2009r zakładał przygotowanie zasobów osobowych potrzebnych w zawodowej służbie kontraktowej oraz zwolnienie do września 2009r ostatniej grupy zaciągu przymusowego,
- etap trzeci do końca 2010r oparciu uzupełniania stanu osobowego sił zbrojnych RP na dobrowolnych rodzajach czynnej służby wojskowej¹¹.

Obecnie ponad 9 lat po uzawodowieniu armii, Polskie Siły Zbrojne liczą 110 tysięcy żołnierzy zawodowych, dodając do tego zarówno wygaszany projekt Narodowych Sił Rezerwowych, kandydatów na żołnierzy uczących się w szkołach wojskowych, oraz tworzącą się terytorialną służbę wojskową. Polska jest w stanie wystawić blisko 150 tysięcy żołnierzy bez konieczności powoływania rezerwistów. Jest to liczba porównywalna z możliwościami sił zbrojnych z okresu 2002-2003, pod uwagę należy jednak wziąć aspekt przeszkolenia a przede wszystkim sprzętu jakim dysponują obecne siły zbrojne¹²

¹¹ R. Niedźwiecki, D. Kozerański, *Profesjonalna Armia w Teorii i Praktyce – Kontekst strategiczny*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2012.

¹² Ministerstwo Obrony Narodowej, *Podstawowe informacje o budżecie resortu obrony narodowej na 2018r.*, Warszawa 2018.

Wybrane projekty modernizacji Polskich Sił Zbrojnych

Projekt Tytan

Polskie Siły Zbrojne ciągle dążą do usprawnienia i wprowadzenia najnowocześniejszych rozwiązań technicznych bazując przede wszystkim na polskim przemyśle zbrojeniowym, który opracowuje nowe rozwiązania przede wszystkim dla Polskich Sił Zbrojnych we współpracy z Wojskową Akademią Techniczną. Aktualnie prowadzonych jest wiele programów, mających na celu wprowadzenie nowoczesnego uzbrojenia i techniki wojskowej do czynnej służby. Są to m.in. program nowego myśliwca Polskich Sił Powietrznych „Harpia”, program nowych śmigłowców „Kruk”, wyposażenie KTO Rosomak w wyrzutnię przeciwpancernych pocisków kierowanych Spike i wiele innych. Trzeba również zwrócić uwagę, że niektóre programy są przeprowadzane w sposób niegospodarny, marnując przy tym budżet Sił Zbrojnych. W tej pracy skupimy się na trzech, naszym zdaniem, najbardziej przełomowych programach modernizacji, które znacząco mogą podnieść potencjał obronny Polski.

Zintegrowany Indywidualny Systemu Walki pod kryptonimem „Tytan” to w pełni polski program żołnierza przyszłości powstały z inicjatywy Ministerstwa Obrony Narodowej, Inspektoratu Uzbrojenia MON oraz Wojska Polskiego. Do współpracy zostały zaangażowane polskie przedsiębiorstwa które posiadają wieloletnie doświadczenie w obsłudze zamówień sprzętu przez Polskie Siły Zbrojne. Są to m.in. Mesko, Maskpol, Grupa Radmor, Polski Holding Obronny, ZM Tarnów, Dezamet¹³. Projekt „Tytan” zakłada wyposażenie żołnierzy w indywidualne systemy zaawansowanej wymiany informacji pomiędzy poszczególnymi jednostkami zaczynając od poziomu drużyny, który umożliwia dowódcom dokładne zarządzanie polem walki. Według założeń, żołnierz korzystający z ZISW „Tytan” uzyska znaczącą poprawę efektywności w zakresie: siły prowadzonego ognia(karabinek MSBS „Grot” 5,56mm NATO, podwieszanego granatnika 40mm, pistoletu samopowtarzalnego 9mm PR-15 Ragun), możliwości obserwacji pola walki oraz dokładnej lokalizacji przeciwnika w terenie(cełowniki optoelektroniczne, nabełmowy wyświetlacz rzeczywistości wirtualnej, system kamer, inercyjna nawigacja GPS), wydłużenia czasu efektywnego prowadzenia działań przez żołnierza pomimo wielu rodzaju zagrożeń(nowe umundurowanie, system ochrony personalnej – modułowe kamizelki kuloodporne, hełmy, ochronniki, maski przeciwgazowe). Dowódcy uzyskają podgląd pozycji, informacji z wszystkich czujników i systemu C4I(podsystem zarządzania działaniami) w trybie rzeczywistym, co znacząco ułatwi prowadzenie skutecznych działań. Zostanie również ułatwiona komunikacja pomiędzy jednostkami poprzez system radiostacji personalnej PERAD 4010¹⁴. Przy tych wszystkich założeniach, system ma być również

¹³ Redakcja portalu mon.gov.pl, *System TYTAN – polski żołnierz przyszłości*, <http://www.mon.gov.pl/aktualnosci/arttykul/najnowsze/2014-06-26-system-tytan-polski-zolnierz-przyszlosci/>, [dostęp: 10.12.2018r.].

¹⁴R. Bogacki, *Przegląd wyróżnionych wniosków pierwszej edycji konkursu „INNOWACJE DLA SIŁ ZBROJNYCH”*, <https://i3to.wp.mil.pl/plik/file/IEDYCJAKONKURSU.pdf>, [dostęp: 10.12.2018r.], s.11.

otwarty na przyszłe modyfikacje, wykorzystując zdobyte doświadczenie podczas eksploatacji ZISW „Tytan”, podczas szkolenia czy prowadzenia działań bojowych w misjach pokojowych i stabilizacyjnych.

Polskie wojskowe latające statki bezzałogowe

Bezzałogowe statki latające to bez wątpienia przyszłość nie tylko wojsk rozpoznania. Te statki powietrzne mogą również przenosić amunicję bojową, która może uderzyć w niespodziewanym momencie, w niespodziewanym miejscu z chirurgiczną precyzją. Propozycje całego systemu bezzałogowych „dronów” zaprezentowała polska firma WB Electronics we współpracy z Wojskowym Instytutem Technicznym Uzbrojenia podczas targów MSPO 2016 w Kielcach. Produkty tej firmy były już wykorzystywane w sytuacjach bojowych przez polskie jednostki specjalne w 2010 roku (m.in. dron FlyEye wykorzystywany przez JW NIL) i z powodzeniem znajdują kolejnych odbiorców również poza granicami Polski. Największym statkiem z rodziny dronów firmy WB Electronics jest Bezzałogowy Statek Powietrzny FT5-Łoś¹⁵, który posiada dwa silniki spalinowe, może osiągnąć prędkość do 180 km/h a czas operacyjny w powietrzu wynosi do 12 godzin bez przerwy. BSP FT-5 Łoś może przenosić do 30 kilogramów ładunku (w tym paliwo). Wyposażony jest w kompleksowy system czujników zbierających informacje z otoczenia, kamery z wizją nocną i dzienną, może pracować w trybie automatycznym. Kolejna propozycja firmy WB Electronics, która została już wprowadzona do służby w wojskach operacyjnych w ilości 1000 sztuk jest tak zwana „amunicja krążąca”. Zaletą tego typu rozwiązania jest możliwość zlokalizowania celu oraz jego obserwacji do około 30 minut w powietrzu za pomocą bezprzewodowego systemu kamer. Produkt tej firmy nosi nazwę „Warmate”¹⁶. Dron ten jest urządzeniem jednorazowego użytku, gdyż sam w sobie jest pociskiem i jak twierdzi producent z powodzeniem może zastąpić wyrzutnie ppk również na pojazdach. Istnieje możliwość zainstalowania trzech rodzajów głowic – dwóch rodzajów głowic bojowych (GO-1, czyli odłamkowo-burzącej, przeznaczonej do zwalczania siły żywej i lekko opancerzonych celów, oraz GK-1, czyli kumulacyjnej przeznaczonej do zwalczania celów opancerzonych, która jest zdolna do przebicia 200-240mm jednorodnej stali walcowanej) oraz głowicy obserwacyjnej (GS-9 z stabilizowaną kamerą z trybem dziennym i nocnym) – dron „Warmate” służy wtedy jako element rozpoznania.

Program Wisła

Program „Wisła” to przełomowy krok w modernizacji polskich systemów przeciwlotniczych i przeciwrakietowych. Program został podzielony na dwie fazy. Pierwszy etap zakłada dostarczenie i pełną gotowość dwóch baterii ICBS/PATRIOT do roku 2022 roku. Druga faza to dostarczenie pozostałych 6

¹⁵ Redakcja portalu wbgroun.pl, *Bezzałogowy System Powietrzny FT5-Łoś*, <https://www.wbgroun.pl/produkt/bsp-klasy-taktycznej-ft-5-los/>, [dostęp: 10.12.2018r.].

¹⁶ Redakcja portalu wbgroun.pl, *System Amunicji Krążącej WARMATE*, <https://www.wbgroun.pl/produkt/bojowy-bezzałogowy-system-powietrzny-warmate>, [dostęp: 10.12.2018r.].

baterii ICBS/PATRIOT wraz z radarem dookólnym AESA oraz z nowoczesnymi raketami niskokosztowymi SkyCeptor¹⁷. Sercem całego systemu jest ICBS, który analizuje sygnały z wielu stacji radarowych i samodzielnie podejmuje decyzję w jaki sposób wyeliminować dane zagrożenie przy użyciu jak najlepszego środka. System jest w stanie współpracować i wymieniać informacje z innymi stacjami radarowymi, niezintegrowanymi z bateriami ICBS/PATRIOT, a więc polskie baterie będą stanowiły część sieci baterii połączonych w architekturze sieciocentrycznej. Koszt I fazy programu szacuje się na 4,75 mld dolarów, gdzie polskie przedsiębiorstwa uczestniczące w przetargu otrzymają również kluczowe technologie, które pomogą w szybszym rozwoju przyszłych projektów proponowanych Polskim Siłom Zbrojnym.

Nowinki technologiczne w armii ukraińskiej

Ukraińska armia korzysta w większości ze sprzętu poradzieckiego oraz rosyjskiego. Niestety, po odcięciu od zakupów i dostaw z Rosji jest zdana wyłącznie na swoje siły przerobowe przemysłu obronnego oraz zakupy sprzętu z zachodu. Mimo to, ukraiński przemysł obronny sukcesywnie wprowadza na uzbrojenie rodzime produkty, które w większości stanowią głębokie modernizacje już istniejącego sprzętu.

Czołg BM Oplot (T-84M)

Czołg Oplot-M to czołg podstawowy, który wszedł do służby armii ukraińskiej w roku 2009. Prezentuje wysoką siłę ognia – armata KBA-3/L48 kalibru 125mm mogąca oddać 9 strzałów na minutę i jest zdolna strzelać również kierowanymi pociskami przeciwpancernymi. Mocną stroną tego wozu jest nowoczesne opancerzenie, składające się z wysokojakościowej stali oraz dwuwarstwowego pancerza reaktywnego projektu ukraińskiego. Czołg jest wyposażony w nowoczesne systemy komunikacji satelitarnej, peryskopy z nocnym i dziennym trybem wizji oraz zaawansowany system kierowania ognia, który pozwala na prowadzenie ognia w ruchu na odległość ok. 1800 metrów¹⁸. Warty podkreślenia jest fakt, że ten model czołgów jest eksportowany do Tajlandii.

Pociski balistyczne Grom-2

Ukraiński przemysł obronny zaprojektował oraz zaprezentował system pojazdu-wyrzutni rakiet typu ziemia-ziemia Grom-2, który ma w przyszłości zastąpić przestarzały system rakiet krótkiego zasięgu, który jest obecnie w użyciu wojsk ukraińskich. Maksymalny zasięg rakiet tego systemu to 450 km (odpowiednik rosyjskich rakiet Iskander-M). Jest to nowoczesny pocisk manewrujący, który rozwija ukraińskie przedsiębiorstwo KB Južnoje. System

¹⁷ Redakcja portalu mon.gov.pl, *Umowa na system „WISŁA” podpisana*, <http://www.mon.gov.pl/aktualnosc/arttykul/najnowsze/podpisanie-umowy-na-elementy-i-fazy-systemu-wisla-r2018-03-28/>, [dostęp: 10.12.2018r.].

¹⁸ Redakcja portalu ukrobronprom.com.ua, *MAIN BATTLE TANK "Oplot"*, <https://ukrobronprom.com.ua/en/produksiya-ta-poslugy-osnovnyj-bojovyj-tank-bm-oplot.html>, [dostęp: 10.12.2018r.].

Grom-2 zapewnia optoelektroniczne namierzanie celu (do 350 km) i łączy z nią system naprowadzania INS/GPS. Preferowane użycie rakiet tego systemu to rakiety odłamkowe (do rażenia celów żywych i lekko opancerzonych), kasetowe (do rażenia celów w wielkim polu rażenia) oraz penetracyjna (do rażenia celów opancerzonych)¹⁹.

Restrukturyzacja Sił Zbrojnych Ukrainy

W momencie rozpadu ZSRR na Ukrainie stacjonowało ok 780 tysięcy żołnierzy radzieckich. Na ich wyposażeniu znajdował się nowoczesny sprzęt wojskowy, włącznie z pociskami nuklearnymi zdolnymi razić Stany Zjednoczone. Ukraina w momencie odrodzenia uznała się właścicielem sprzętu oraz zwierzchnikiem żołnierzy będących na jej terytorium. Po ogłoszeniu niepodległości, jednym z głównych priorytetów stało się powołanie ministerstwa obrony. Była to sprawa kluczowa zarówno z powodu potrzeby zarządzania blisko 800 tysiącami żołnierzy, lecz przede wszystkim to armia dawała gwarant bezpieczeństwa granic. Pierwszym etapem w tworzącej się armii Ukrainy, było przystosowanie sił zbrojnych do doktryny wojskowej Ukrainy – proces ten trwał do 1996 roku. Nie przeprowadzono restrukturyzacji sił zbrojnych, lecz skupiono się tylko na narodowym charakterze armii. Problemy w ukrainizacji armii wystąpiły z chwilą wystosowania przez ówczesnego prezydenta Ukrainy pisma do dowódcy floty Czarnomorskiej o podporządkowanie się nowej władzy. Pismo odbiło się bez echa, a problem ten został rozwiązany dopiero we współpracy z Rosją w 1992 roku. Przełom z 1996 na 1997 rok był okresem drastycznych cięć w stanie osobowym sił zbrojnych Ukrainy. Młode państwo nie było w stanie pozwolić sobie na utrzymanie tak ogromnej armii. Pod koniec 1996 roku armia liczyła już około 400 tysięcy żołnierzy. Nie był to koniec reorganizacji, bo do 2001 roku liczebność wojsk armii Ukrainy spadła o kolejne 100 tysięcy, jednak liczba ta była za duża i zbyt kosztowna w wyniku przyjęcia międzynarodowych zobowiązań i własnej strategii bezpieczeństwa, Siły Zbrojne Ukrainy zobowiązały się do zmniejszenia stanu osobowego sił zbrojnych do 200 tyś w 2007 roku²⁰. Ukraina nie pozostawała bierna w sprawach międzynarodowych związanych z obronnością. Jako państwo byłego związku radzieckiego obawiała się imperialistycznych zapędów Moskwy. Alternatywą mogło być dołączenie Ukrainy do struktur Paktu Północnoatlantyckiego. W tym celu zaczęto standaryzować armię do standardów NATO. W 1998 roku utworzono Wspólną Grupę Roboczą Ukraina-NATO do spraw Reformy Obronnej. W 2000 roku podjęto decyzję o pełnej profesjonalizacji wojska. Proces ten miał być podzielony na dwie tury – do 2010 roku siły zbrojne miały się składać w 50% z żołnierzy zawodowych, a do 2015 roku armia stanie się w pełni profesjonalna

¹⁹ M. Widpoid, *Про випробування та ТТХ маршової твердопаливної рухової установки ОТРК «Грім-2»*, <http://uprom.info/news/vpk/pro-viprobuvannya-ta-tth-marshovoyi-tverdopalivnoyi-ruhovoyi-ustanovki-otrk-grim-2/>, [dostęp: 10.12.2018r.].

²⁰ S. Iwanowski, *Siły zbrojne Ukrainy i Białorusi*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2010.

i zmniejszy swój stan do 100 tysięcy²¹. Nie wszystkie zaplanowane przedsięwzięcia udało się w całości wprowadzić w życie. Niezaprzeczalnym jest, że armia Ukrainy została bardzo mocno zredukowana, jednak proces jej restrukturyzacji został zaburzony wydarzeniami z początku 2014 roku, kiedy to rozpoczął się „kryzys krymski”, a następnie sytuacja kryzysowa, jaka wynikła na wschodzie Ukrainy w rejonie Donbasu²². Siły zbrojne zmuszone były do szybkiego poszerzania dopiero co uszczuplanych szeregów i działania w sytuacji kryzysowej, co niewątpliwie bardzo mocno uniemożliwiło, o ile nie zaprzepaściło drogi do nowoczesnej i sprawnej Armii Ukrainy.

Porównanie strategii bezpieczeństwa Polski i Ukrainy

Strategia bezpieczeństwa to bardzo ważny, długofalowy dokument przedstawiający transparentny kierunek działań w zakresie bezpieczeństwa państwa. Na podstawie Ukrainy i Polski możemy przyrównać różnice oraz podobieństwa w strategii obu tych państw.

Podstawowym celem zawartym w strategii bezpieczeństwa Ukrainy jest stabilizacja sytuacji politycznej oraz zagwarantowanie obywatelom bezpieczeństwa, zaplecza socjalnego, oświatowego oraz ciągłe dążenie do rozwoju Ukrainy jako demokratycznego państwa z rynkowym modelem gospodarki²³. W polskiej wersji tego dokumentu możemy przeczytać, że celem strategicznym państwa Polskiego jest utrzymanie i wzmacnianie narodowego potencjału bezpieczeństwa, który zapewni zdolność i gotowość do odpierania zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych²⁴. Różnice w tych celach wynikają z obecnej sytuacji politycznej, militarnej i gospodarczej w tych obu państwach. Ukraina boryka się z problemami natury politycznej oraz militarnej – nierozwiązane konflikty na półwyspie Krymskim oraz na terenie obwodów donieckiego i ługańskiego ciągle przeszkadzają w osiągnięciu stabilnego rozwoju i prowadzenia skutecznej polityki prozachodniej. Aspiracje rządu Ukrainy co do polityki prozachodniej w oczach polityków rosyjskich stanowią zagrożenie dla Federacji Rosyjskiej. Dla Rosji Ukraina stanowi „strefę buforową”, dlatego w interesie Rosji jest utrzymanie tych konfliktów jak najdłużej, żeby Ukraina nie była w stanie podjąć działań na rzecz akcesji do zachodnich sojuszy. Ukraina nie jest na zdana sama na siebie – w 2002 roku została członkiem programu „Partnerstwo dla Pokoju” i od tego czasu prowadzone są szerokie działania z zakresu szkolenia, ćwiczeń wojskowych i standaryzowania wojsk ukraińskich do interoperacyjności w systemie NATO²⁵. Ważne cele strategiczne, które są wskazane w „Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Ukrainy” to również: ochrona i realizowanie interesów

²¹ P. Kurpyś, *Współczesne stosunki Polsko-Ukraińskie*, Wydawnictwo Studiów Strategicznych, Kraków 2009.

²² *Ibidem*

²³ BBN Ukrainy, *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Ukrainy „Ukraina w zmieniającym się świecie”*, <https://www.bbn.gov.pl/download/1/11477/str221-244dokumenty.pdf>, [dostęp: 10.12.2018r.], s. 223.

²⁴ BBN RP, *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, <https://www.bbn.gov.pl/ftp/SBN%20RP.pdf>, [dostęp: 10.12.2018r.], s. 20.

²⁵ NATO Public Diplomacy Division, *Partnerstwo na rzecz bezpieczeństwa*, <https://www.nato.int/docu/sec-partnership/sec-partner-pol.pdf>, [dostęp: 10.12.2018r.], s.25.

narodowych, skutecznego rozwiązywania konfliktów wewnętrzpaństwowych, sumiennego wykonywania powziętych zobowiązań międzynarodowych²⁶. Poprzez wymienienie tych punktów jako fundamentalne cele strategiczne, Ukraina chce dać do zrozumienia swoim lub przyszłym partnerom w stosunkach międzynarodowych, że jest gotowa lub dąży do osiągnięcia pełnej gotowości realizowania postawionych jej celów z zakresu współpracy międzynarodowej. W nawiązaniu do celów strategicznych Ukrainy – Polska deklaruje gotowość we wspieraniu reform państw Partnerstwa Wschodniego, a co za tym idzie – wspieranie interoperacyjności z Unią Europejską i strukturami militarnymi NATO. Polska wersja Strategii Bezpieczeństwa mówi również o wspieraniu zasad wolności, demokracji oraz gospodarki rynkowej²⁷, co zazębia się z fundamentalnymi celami w ukraińskiej wersji Strategii Bezpieczeństwa Narodowego. Polska jako jeden z najsilniejszych graczy w regionie Europy Środkowo-Wschodniej dąży do stabilizacji i zacieśnionej współpracy między rządami państw Europy Wschodniej z przedstawicielami Unii Europejskiej i NATO. Chodzi tutaj o zagwarantowanie jak najszerzej liczbie obywateli tego regionu bezpieczeństwa, godnych warunków rozwoju i życia, swobodnego przepływu informacji, pracy oraz handlu.

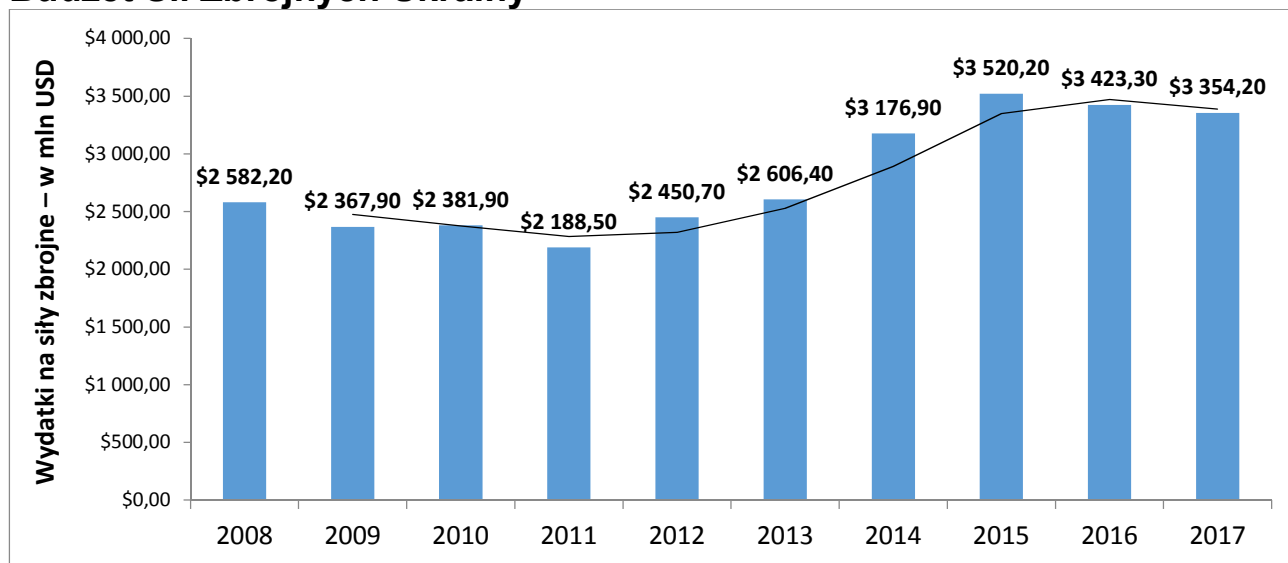
Porównanie finansowania sił zbrojnych Ukrainy i Polski

Utrzymanie pokaźnej armii z bardzo dużą ilością sprzętu, z wysokim poziomem wyszkolenia personelu, wysokim poziomem technologicznym to bardzo duże obciążenie dla budżetu państwa. Ważnym zadaniem dla rządu jest zapewnienie odpowiedniego poziomu budżetowania wojsk, otwarte konsultacje z organami zapewniającymi uzbrojenie, wyszkolenie w celu optymalizacji kosztów i obrania odpowiedniego kierunku rozwoju sprzętu, szkoleń. Polska w ostatnich latach wzięła sobie za cel zwiększenie budżetowania Sił Zbrojnych, co przekłada się na ogrom reform i modernizacji nie tylko sprzętu, ale również systemów szkolenia, czy wprowadzenia piątego rodzaju Sił Zbrojnych, jakim są Wojska Obrony Terytorialnej. Z kolei strona Ukraińska z powodu konfliktów wewnętrznych najpierw musiała rozwiązać problemy braków kadrowych, zapewnić odpowiednią obsługę finansową wysokiego poziomu mobilizacji sił zbrojnych czy natychmiastowo zakupić podstawowy sprzęt dla żołnierzy, którzy wstąpili w szeregi armii ukraińskiej po wybuchu konfliktów na Krymie i w Donbasie.

²⁶ BBN Ukrainy, *Op. cit.*, s. 224.

²⁷ BBN RP, *Op. cit.*, s.10.

Budżet Sił Zbrojnych Ukrainy



Wykres 1. Wydatki na siły zbrojne Ukrainy ogółem w mln USD. Źródło: SIPRI 2018 Yearbook.

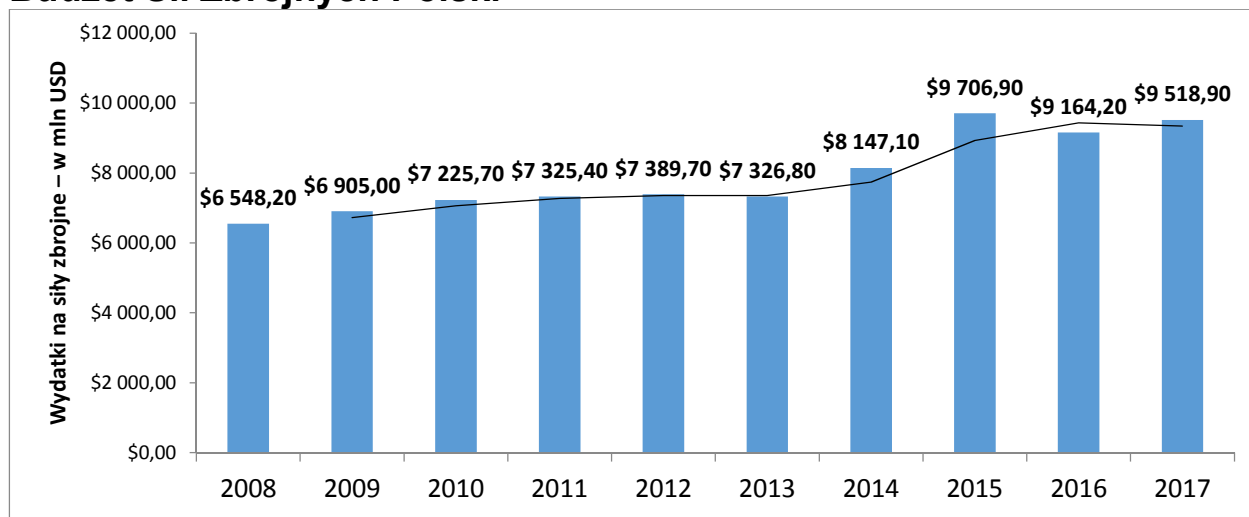
Na wykresie 1. możemy zaobserwować w jaki sposób zmieniała się wysokość wpływów do budżetu Sił Zbrojnych Ukrainy w latach 2008 – 2017. W latach 2014 – 2016 osiągnięto najwyższy poziom wpływu do budżetu Ukrainy. Było to spowodowane zaostrzającymi się konfliktami na Krymie i w obwodach donieckim i ługańskim (czyli w tzw. operacji antyterrorystycznej w Donbasie). Niestety, wzrost finansowania armii nie przełożył się na modernizację jakościową wojsk – większość środków została przekazana na obsługę wysokiego poziomu mobilizacji armii ukraińskiej, czyli obsługę mobilizacji rezerwy, wyposażenia żołnierzy w podstawowy sprzęt itp²⁸. Warto zauważyć, że w tych latach Ukraina otrzymała również wsparcie spoza kraju – głównym donatorem sił obronnych Ukrainy były Stany Zjednoczone – przekazując średnio 600 mln USD w latach 2014 – 2016 na rzecz poprawy sytuacji militarnej²⁹. Przełożyło się to nie tylko na poziom mobilizacji, ale armia Ukraińska mogła również liczyć na stopniową modernizację i zakup sprzętu od państw członkowskich NATO. Warto zauważyć, że w deklaracji Ministerstwa Obrony Narodowej Ukrainy na rok 2018 ogłoszono wzrost wydatków budżetu państwa na obronność aż o 26% względem roku 2017³⁰ i osiągną poziom 4 226,3 mln USD. Jak podaje MON Ukrainy, nadwyżka względem roku poprzedniego zostanie przeznaczona przede wszystkim na modernizację techniczną, zakup nowego sprzętu wojskowego, pokrycie kosztów leczenia i rehabilitacji rannych żołnierzy oraz na przekwalifikowanie i szkolenia żołnierzy.

²⁸ A. Wilk, *Najlepsza armia, jaką miała Ukraina. Zmiany w siłach zbrojnych Ukrainy po agresji rosyjskiej*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2017, s. 12.

²⁹ *Ibidem*, s. 13.

³⁰ Redakcja portalu defence24.pl, *Ukraina: budżet resortu obrony wzrosnie o 26 proc.*, <https://www.defence24.pl/ukraina-budzet-resortu-obrony-wzrosnie-o-26-proc>, [dostęp: 10.12.2018r.].

Budżet Sił Zbrojnych Polski



Wykres 2. Wydatki na siły zbrojne Polski ogółem w mln USD. Źródło: SIPRI 2018 Yearbook.

Wykres 2. Przedstawia zmiany budżetowania Sił Zbrojnych RP w latach 2008 – 2017. Linia trendu przebiega jednak bardziej łagodnie niż w przypadku wykresu budżetowania SZ Ukrainy – od roku 2008 obserwujemy ciągły, mniej więcej taki sam wzrost wysokości budżetu państwa przeznaczonego na obronność. Największy wzrost wystąpił w roku 2015 – ale nie przyniósł on głębokiej modernizacji technicznej. Praktycznie cała nadwyżka względem roku 2014 została przeznaczona na spłatę zadłużenia zaciągniętego w latach 2006 – 2009 na zakup myśliwców F-16. Decyzja o spłacie całkowitej zadłużenia w tym momencie była decyzją poprzedzoną zwiększeniem budżetowania armii z poziomu 1,95% PKB do 2% lub powyżej 2% PKB. Była to decyzja trafna, ponieważ już w kolejnym roku można było osiągnąć zadany wzrost finansowania sił zbrojnych (bez wliczania w to spłaty kredytu na samoloty F-16). Coroczny wzrost finansowania Wojska Polskiego wynikał również z ciągłego wzrostu ilości czynnych żołnierzy zawodowych. W 2008 roku polska armia stała się całkowicie zawodowa – to również jeden z powodów zwiększonego finansowania w latach 2008 – 2017 na rzecz sił zbrojnych w celu utrzymania wysokiej efektywności szkoleń, właściwego zabezpieczenia technicznego oraz logistycznego. Rok 2018 był rokiem formowania Wojsk Obrony Terytorialnej. Na utworzenie 5 rodzaju Sił Zbrojnych przeznaczono 567 878 tys. złotych, przy liczbie czynnych żołnierzy ok. 17150³¹. Pomimo kontrowersji wśród mediów i ekspertów, naszym zdaniem jest to bardzo ważny krok w podniesieniu bezpieczeństwa obywateli Rzeczypospolitej. Efektywne działanie wojsk terytorialnych gwarantuje podniesienie poziomu bezpieczeństwa regionalnego i lokalnego, oraz pozwala odciążyć główne wojska operacyjne. Mimo, że nie osiągnięto zakładanej ilości czynnych żołnierzy, program należy uznać za udany i warty kontynuacji.

³¹ Ministerstwo Obrony Narodowej, *Op. cit.*, s. 9.

Kontrowersyjnym, według mediów, krokiem jest wyposażanie „terytorialsów” w nowy sprzęt, gdzie zawodowi żołnierze z wojsk lądowych są zmuszeni korzystać z czasami wysłużonego sprzętu. Takie podejście ma oczywiście swoje plusy i minusy, aczkolwiek żołnierze WOT, którzy nie są w codziennej, czynnej służbie muszą być lepiej zaznajomieni ze sprzętem, z którym będą mieli do czynienia podczas wykonywania zadań, więc logicznym jest przekazywanie uzbrojenia, które dopiero rozpoczyna swoją służbę w wojsku. Polski MON zapowiedział, że w roku 2018 wzrost wpływów do budżetu obronnego wyniesie 10%. Nadwyżkę względem poprzedniego roku przeznaczono na modernizację techniczną, i wyniesie ona 26,5% wydatków na obronność (przy minimalnej stawce 20% wymaganej ustawowo)³².

Podsumowanie

Proces usamodzielnienia, czy jak to miało miejsce w warunkach ukraińskich, tworzenia sił zbrojnych, był momentem przełomowym dla obydwu państw. Choć w 1991 roku obydwa kraje zaczynały z innych pułapów, posiadają jeden wspólny mianownik – chęć uniezależnienia się od „Wielkiego brata ze wschodu”. Droga, jaką przeszła zarówno Polska jak i Ukraina, nie należała do najprostszych. Wymagała od rządzących wielu trudnych decyzji. Polska przemodelowała swoje siły zbrojne z systemu poborowego – mało efektywnego tworzu, na w pełni zawodową, świetnie wyszkoloną i coraz lepiej wyposażoną armię zawodową, która dorównuje sojusznikom Państwa Północnoatlantyckiego. Ukraina wykonała tytaniczną pracę żeby ze swojej przeładowanej i archaicznej armii stworzyć siły zbrojne dostosowane do potrzeb pola walki XXI wieku. Proces ten z drobnymi perturbacjami trwał pomyślnie do 2014 roku. Niestety zarówno kryzys Krymski jak i sytuacja na wschodzie Ukrainy zmusiła władze w Kijowie do odłożenia planów modernizacji i restrukturyzacji na boczny tor. Polska i Ukraina zdają sobie sprawę z potrzeb i wagi swoich sił zbrojnych, co dobitnie widać w procencie PKB przeznaczanym rocznie na obronność.

Bibliografia

1. Akademia Obrony Narodowej, *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2008.
2. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1997.
3. R. Kałużny, *Układ Warszawski 1955-1991*, Akademia Wojsk Lądowych, Wrocław 2008.
4. Z. Lachowski, *Bezpieczeństwo Narodowe. Samodzielność strategiczna Polski lat 90. XX w.*, Warszawa 2012.
5. K. Rogowicz, *Rola Sejmu w wycofywaniu wojsk Armii Radzieckiej z terytorium Polski*, w: *Myśl ekonomiczna i polityczna*, J. M. Fiszer (red.), Warszawa: Uniwersytet Łazarskiego 2011.

³² Redakcja portalu defence24.pl, *41 mld zł na obronę w 2018 roku. „Wzrost o 10 %”*, <https://www.defence24.pl/41-mld-zl-na-obrone-w-2018-roku-wzrost-o-10>, [dostęp: 10.12.2018r.].

6. D. Florek(red.), S. Dąbrowski, K. Jaworska W. Szetelnicki, *Wojska radzieckie w Polsce 1939-1993*, PWSZ, Legnica 2013.
7. R. Niedźwiecki, D. Kozerański, *Profesjonalna Armia w Teorii i Praktyce – Kontekst strategiczny*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2012.
8. Ministerstwo Obrony Narodowej, *Podstawowe informacje o budżecie resortu obrony narodowej na 2018r.*, Warszawa 2018.
9. S. Iwanowski, *Siły zbrojne Ukrainy i Białorusi*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2010.
10. P. Kurpyś, *Współczesne stosunki Polsko-Ukraińskie*, Wydawnictwo Studiów Strategicznych, Kraków 2009.
11. A. Wilk, *Najlepsza armia, jaką miała Ukraina. Zmiany w siłach zbrojnych Ukrainy po agresji rosyjskiej*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2017.
12. R. Polak, *Modernizacja techniczna sił zbrojnych RP*, Bellona, Warszawa 2015.

Netografia

1. BBN RP, *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, <https://www.bbn.gov.pl/ftp/SBN%20RP.pdf>, [dostęp: 10.12.2018r.].
2. Anna Suska, *Pojęcie sił zbrojnych i ich rola w państwie*, <http://www.nowastrategia.org.pl/pojeciesilzbrojnych/>, [dostęp: 10.12.2018r.].
3. Redakcja portalu mon.gov.pl, *System TYTAN – polski żołnierz przyszłości*, <http://www.mon.gov.pl/aktualnosc/arttykul/najnowsze/2014-06-26-system-tytan-polski-zolnierz-przyszlosci/>, [dostęp: 10.12.2018r.].
4. R. Bogacki, *Przegląd wyróżnionych wniosków pierwszej edycji konkursu „INNOWACJE DLA SIŁ ZBROJNYCH”*, <https://i3to.wp.mil.pl/plik/file/IEDYCJAKONKURSU.pdf>, [dostęp: 10.12.2018r.].
5. Redakcja portalu wbggroup.pl, *Bezzałogowy System Powietrzny FT5-Łoś*, <https://www.wbggroup.pl/produkt/bsp-klasy-taktycznej-ft-5-los/>, [dostęp: 10.12.2018r.].
6. Redakcja portalu wbggroup.pl, *System Amunicji Krążącej WARMATE*, <https://www.wbggroup.pl/produkt/bojowy-bezzaalogowy-system-powietrzny-warmate>, [dostęp: 10.12.2018r.].
7. Redakcja portalu mon.gov.pl, *Umowa na system „WISŁA” podpisana*, <http://www.mon.gov.pl/aktualnosc/arttykul/najnowsze/podpisanie-umowy-na-elementy-i-fazy-systemu-wisla-r2018-03-28/>, [dostęp: 10.12.2018r.].
8. Redakcja portalu ukrobronprom.com.ua, *MAIN BATTLE TANK "OPLOT"*, <https://ukrobronprom.com.ua/en/produksiya-ta-poslugy/osnovnyj-bojovyy-tank-bm-oplot.html>, [dostęp: 10.12.2018r.].
9. M. Widpowid, *Про випробування та ТТХ маршової твердопаливної рухової установки ОТПК «Грім-2»*, <http://uprom.info/news/vpk/pro-viprobuvannya-ta-tth-marshovoyi-tverdopalivnoyi-ruhovoyi-ustanovki-otrk-grim-2/>, [dostęp: 10.12.2018r.].
10. BBN Ukrainy, *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Ukrainy „Ukraina w zmieniającym się świecie”*,
11. <https://www.bbn.gov.pl/download/1/11477/str221-244dokumenty.pdf>, [dostęp: 10.12.2018r.], s. 223.

12. BBN RP, *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, <https://www.bbn.gov.pl/ftp/SBN%20RP.pdf>, [dostęp: 10.12.2018r.], s. 20.
13. NATO Public Diplomacy Division, *Partnerstwo na rzecz bezpieczeństwa*, <https://www.nato.int/docu/sec-partnership/sec-partner-pol.pdf>, [dostęp: 10.12.2018r.], s.25.
14. Redakcja portalu defence24.pl, *Ukraina: budżet resortu obrony wzrośnie o 26 proc.*, <https://www.defence24.pl/ukraina-budzet-resortu-obrony-wzrosnie-o-26-proc>, [dostęp: 10.12.2018r.].
15. Redakcja portalu defence24.pl, *41 mld zł na obronę w 2018 roku. „Wzrost o 10 %”*, <https://www.defence24.pl/41-mld-zl-na-obrone-w-2018-roku-wzrost-o-10>, [dostęp: 10.12.2018r.].

Політичні, соціально-економічні, гуманітарні та безпекові проблеми Європейського Союзу

УДК [327:61.1](44)"20"

Лариса МИЦИК

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії
та міжнародних відносин

РОЛЬ ФРАНЦІЇ В ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті висвітлюється політика Франції в Європейському союзі в постбіполярний період. Акцентується увага на основних аспектах, що стали об'єктами зусиль французької дипломатії в Євросоюзі – розширення Союзу та його інституційна розбудова, оформлення загальноєвропейського оборонного простору та спільна міграційна політика. Аналізуються зусилля французького керівництва, спрямовані на збереження за Францією провідного місця в європейській політичній системі в умовах історичної трансформації Євросоюзу.

Ключові слова: Франція, Європейський Союз, розширення ЄС, інституційна реформа, безпекова і оборонна політика, міграційна криза.

The article deals with the policy of France in the European Union in the post-bipolar period. The focus is on the main aspects that have become the object of the efforts of French diplomacy in the European Union – the EU enlargement and its institutional development, the design of a European defense space and a common migration policy. The efforts of the French leaders aimed at preserving France's leading position in the European political system in the context of the historic transformation of the European Union are analyzed.

Key words: France, European Union, EU enlargement, institutional reform, security and defense policy, migration crisis.

Після Другої світової війни європейське будівництво незмінно становило основу зовнішньої політики Французької Республіки. Починаючи з

Ш. де Голля, президенти Франції приділяли велику увагу питанням європейської спільноти. Однак у процесі європейської інтеграції цілі участі в ній Франції змінювалися, як змінювалося й її становище. Якщо до 1990-х рр. у французькій зовнішній політиці превалювали національні інтереси, то з приходом до влади Ж. Ширака завдання перетворити Європу на сильного гравця на політичній арені стало важливішим пріоритетом, адже лише в опорі на єдину Європу Франція могла в нових геополітичних умовах брати участь у вирішенні глобальних проблем, не ризикуючи опинитися в ізоляції. Зміни європейського напрямку зовнішньої політики Франції були пов'язані як із закінченням холодної війни, так і з процесами економічної глобалізації, успіхами процесів європейської інтеграції, а також появою нових глобальних загроз.

Нові реалії змушували французьку державу звужувати рамки незалежної зовнішньої політики, що, однак, не означало відмови від власної позиції в міжнародних справах. Стрижнем затвердження глобальних амбіцій Франції стає ідея багатополюсного світу та «єдиної Європи» як одного з полюсів сили [8, с. 1]. Стратегія відповідного зовнішньополітичного курсу передбачає збереження і примноження економічної ваги й морального міжнародного престижу Франції, завдяки чому вона може виступати носієм привабливих гуманістичних цінностей і сприяти їх поширенню в світі.

Проте в Європі співвідношення сил після закінчення холодної війни змінилося не на користь Франції. Зростаючий вплив Німеччини в країнах Східної Європи загрожував змістити центр європейського рівноваги. Щоб забезпечити своїй країні провідну роль в європейській інтеграції, Ж.Шираку слід було знайти шляхи синтезу з цілями Німеччини, партнерством з якою Франція не хотіла ризикувати, особливо беручи до уваги стрімке посилення ролі ФРН у Європі. Однак рамки пошуку такого синтезу і шанси на успіх французьких пропозицій в європейському будівництві були обмежені.

З метою об'єднання усієї Європи та залучення країн до європейської системи економічної та політичної співпраці перед Європейським Союзом постало питання щодо його розширення, зокрема у східному напрямку. У питанні розширення співтовариства Франція з часів Ф. Міттерана займала доволі стриману позицію. Крім того, приєднання нових, менш економічно розвинутих країн Східної Європи вимагало додаткових фінансових витрат від країн-донорів ЄС. До того ж, оскільки Франція не проводила активної інвестиційної політики в цих країнах, вона побоювалася посилення економічного і політичного впливу Німеччини, що загрожувало існуючій внутрішній рівновазі і в ЄС, і у франко-німецькому тандемі.

Зважаючи на регіональні зміни, Ж. Ширак намагався поставити розширення ЄС у залежність від інституційних реформ у середині Союзу. Проте щодо поглиблення інтеграції позиція Франції також мала ряд принципових особливостей. Головну увагу французьке керівництво зосередило на економічному аспекті європейського будівництва, оскільки

тільки сильна Європа могла збільшити світову роль Франції відповідно до її амбіцій. Однак в питанні поглиблення політичної інтеграції позиція Франції завжди була неоднозначна. З одного боку, європейське будівництво мало йти по шляху розвитку елементів наднаціональності (єдина валюта, спільна зовнішня та оборонна політика). З іншого боку, властиве Франції прагнення до самостійної політики та її прихильність до концепції «Європи держав-націй», а не «Європи-федерації» обмежувало рамки французьких ініціатив і сферу співпраці з Німеччиною, яка виступає за федеративну Європу.

Протидія федералізації ЄС могла б зблизити Францію з іншим противником наднаціональності – Великобританією. Однак англійське бачення майбутнього ЄС перш за все як єдиного економічного простору не вписується у французьку концепцію Європи як центру сили. Таким чином, Франція продовжує займати своєрідну позицію в європейському співтоваристві. Властиве “голлістській парадигмі” прагнення до консолідації ЄС в якості глобального центру сили постійно обмежується протидією посиленню наднаціональності європейських інститутів. По суті, головною метою для Франції стало не стільки поглиблення інтеграції, скільки пристосування країн – родоначальниць ЄС до його розширення.

Також за часів Ж. Ширака Франція основну увагу у процесі розбудови Європейського Союзу приділяла питанню європейської безпеки. Відповідно до “голлістської парадигми” повноцінна автономність об'єднаної Європи можлива лише за умови формування окремих європейських механізмів безпеки [8, с.4]. Започаткування Європейської політики безпеки і оборони являло собою поворотний момент для європейської політики Франції, оскільки означало переведення питання реструктуризації європейської системи безпеки на міжінституційний рівень [8, с. 7]. А це, у свою чергу, позбавляло США змоги безпосередньо впливати на процес військово-політичної інтеграції в Європі та уможливлювало формування автономних європейських військових підрозділів, контроль над якими належав інститутам ЄС.

Таким чином, Жак Ширак намагався сприяти економічним та політичним перетворенням в рамках Європейського Союзу. Цей напрямок зовнішньої політики відповідав “голлістській традиції”, однак із врахуванням політичних та економічних змін у Європі того періоду. Це сприяло активізації реформаційних процесів у структурі ЄС, в яких Франції належала вагомий роль. На саміті Євросоюзу в Лакені в грудні 2001 р. було прийнято рішення про створення особливого органу – Конвенту, покликаного розробити на основі врахування різних точок зору нову інституційну структуру ЄС. Головою Конвенту був призначений колишній президент Франції Валері Жискар д'Естен. Результатом роботи Конвенту став проект конституції Європейського союзу, представлений на саміті ЄС в Греції і згодом розглянутий на сесії Міжурядової конференції в жовтні 2004 р [6, с.159].

Проте, Франція сама виявилась «перепорою» до ратифікації основного документу ЄС, проваливши його на референдумі 29 травня 2005 р. («за» – 45,1%, «проти» – 54,9%). Причина, з якої французи виступили проти поглиблення інтеграції ЄС, полягала у кардинальних розбіжностях поглядів на майбутнє Європи між населенням Франції та політичною елітою країни. Французьке керівництво вважало за необхідне включити в політичну орбіту Євросоюзу країни Центральної та Східної Європи, що звільнилися з-під опіки Росії після краху соціалістичного табору та біполярної системи. Це було необхідно зробити, з огляду на можливе посилення впливу США на сході Європи (розкол у поглядах на Іракську кампанію 2003 р. показав справедливність такого занепокоєння). До того ж, розширення ЄС розглядалося французькою політичною елітою крізь призму отримання нових ринків збуту для французької продукції. Занепокоєння щодо збільшення кількості країн-членів ЄС було пов'язане і з можливим зменшенням європейських субсидій для французького сільського господарства. До того ж, французькі підприємці побоювалися напливу дешевої східноєвропейської продукції (перш за все аграрної) на внутрішньоєвропейські ринки. Ще однією загрозою, на думку французів, був можливий наплив дешевої робочої сили зі Сходу, в той час як значна частина французьких робітників страждала від безробіття [4, с. 254].

Втім, варто прислухатись і до думки тодішнього прем'єр-міністра Люксембургу Ж.-К. Юнкера, який бачив причину конституційної кризи у неграмотній інформаційній політиці ЄС [7, с.56].

Негативний результат французького референдуму завдав серйозних збитків європейській політиці Франції, поставивши під сумнів претензії Парижа на провідну роль в європейському будівництві. Відразу після приходу до влади президент Н.Саркозі заявив про «повернення Франції в Європу» [3], маючи на увазі бажання якомога швидше зняти паузу в процесах євроінтеграції, що виникла в результаті провалу голосування за проектом європейської конституції.

Ще під час виборчої кампанії Н.Саркозі однозначно висловився за те, щоб не повертатися до відкинутої конституції, а укласти «полегшений конституційний договір» [3], який би не лякав європейців, особливо французів, переходом до «федеративної Європи». Ідея укладення нового договору стала для керівництва Франції вдалою можливістю не тільки знову «запустити мотор» європейської інтеграції, але і спробувати відновити провідну роль країни в Європі. В цьому плані провал референдуму у Франції в якійсь мірі виявився на руку правлячій еліті країни: хоча він і став сильним ударом особисто по Ж. Шираку, проте нагадав партнерам по ЄС, що без Франції ніякої єдиної Європи бути не може і що вона, як і раніше, диктує філософію і зміст інтеграційних процесів. Тим самим була підкреслена особлива, якщо не ключова роль Франції в Європейському союзі і Європі в цілому. Образно кажучи, ключ від подальшої долі ЄС опинився в Парижі. Цю ситуацію зрозумів Н. Саркозі, який зумів заволодіти і політичною ініціативою в рамках

Євросоюзу. За активної участі французьких представників був розроблений і підписаний на саміті ЄС у грудні 2007 р. Лісабонський договір, що вніс зміни до Маастрихтського договору 1992 р. та включив у себе значну частину положень відхиленої Конституції ЄС про інституційну реформу.

Важливою подією у європейській політиці Франції стало її головування у ЄС з 1 липня по 31 грудня 2008 року. Уряд Франції запропонував в якості головного «порядку денного» вироблення єдиної політики в трьох сферах: імміграції, енергетики та охорони навколишнього середовища. Період головування Франції в Євросоюзі став першим офіційним випробуванням для європейської політики Н. Саркозі: впродовж двох найважливіших кризових проблем – грузинської кризи і світової фінансової кризи – він зміг сформулювати свого роду європейську відповідь на ці події і досяг певного успіху. Одним зі сприятливих чинників для Н. Саркозі в зв'язку з цим стала передвиборна атмосфера в США. Дві зазначених кризи дозволили в певній мірі вивести Євросоюз з колишнього застою і перетворити його на політичного гравця в справі управління кризами. Загалом, за час головування у Раді ЄС Франція очолила 550 європейських заходів, а також брала участь в організації восьми міжнародних нарад за участі ЄС та його іноземних партнерів з питань формування спільної зовнішньої політики [1].

Важливою ініціативою в рамках європейської політики Н. Саркозі було створення організації «Союз заради Середземномор'я», який включає країни північної Африки та усіх членів ЄС. Однак ідею створення організації не підтримувала Німеччина, не бажаючи посилення впливу Франції у регіоні Середземного моря. Окрім цього, спочатку передбачалося налагодження співробітництва між країнами, котрі мають безпосередній вихід до Середземного моря. Отже, за цим критерієм Німеччина була відсутня у переліку держав, що мають змогу співпрацювати з середземноморськими країнами в рамках цієї організації. В результаті переговорного процесу між Францією та Німеччиною лідерам обох сторін вдалося досягти згоди. Німеччина погодилася підтримати ідею створення організації в обмін на участь у ній усіх країн-членів Європейського Союзу [1].

Створення Союзу заради Середземномор'я стало ще одним важливим чинником повернення Франції на лідируючі позиції у Європейському Союзі, хоча у багатьох політиків середземноморського регіону і європейських країн є сумніви щодо успішної діяльності даної організації.

Ще одним важливим питанням європейської політики Н. Саркозі було створення спільної оборонної та безпекової політики ЄС, що передбачала реалізацію наступних послідовних дій: спільний аналіз загроз і ризиків з актуалізацією Європейської стратегії безпеки, визнання стратегічної та економічної необхідності реструктуризації промислової і технологічної оборонної бази, посилення партнерства з НАТО і ООН, відповідальність ЄС перед глобальними загрозами. Лісабонський договір прямо пов'язує спільну європейську оборонну політику з «особливим

характером політики безпеки та оборони деяких держав-членів», які реалізують її в рамках Організації Північноатлантичного договору, вказуючи, що саме в цих рамках вона може бути сумісною зі спільноєвропейською [2]. Втім, в Білій книзі оборони та національної безпеки Франції, складеній у 2008 р. на прохання Н. Саркозі, зазначається, що не всі держави-члени ЄС є, одночасно, і членами НАТО. Тож європейську оборонну політику французи скоріше схильні розглядати як «доповнюючу» до атлантичної, ніж як таку, що діє в рамках останньої. Наступна Біла книга, складена на початку президентства Ф. Олланда, у 2013 р., підтвердила цю тенденцію на відокремлення європейської оборони від НАТО [4, с. 255]. Тож в плані безпекової розбудови ЄС французька дипломатія діяла в традиційному для себе ключі, намагаючись, де це можливо, сприяти самостійності Європи, іноді навіть на противагу атлантичній солідарності. Втім, незважаючи на певні кроки вперед у цьому напрямку, Франція в цілому зіткнулася з протидією «атлантичного лобі» в ЄС, що складається з Великобританії та держав «нової Європи».

Досягнення взаєморозуміння з питань забруднення навколишнього середовища, водного та повітряного простору, стало ще одним завданням французького керівництва. В кінцевому підсумку Євросоюз ухвалив «Пакет щодо енергетики та змін водного й повітряного середовища» зі зниження викиду забруднюючих речовин на 20% до 2020 р. З іншого боку, ще однією групою важливих рішень Євросоюзу в рамках спільної енергетичної політики і безпеки стали рішення про економію 20% енергії до 2020 р, прийняття рішень щодо диверсифікації джерел забезпечення енергією і розвиток співпраці з країнами – експортерами енергетичних ресурсів.

Значний вплив на зміну політичної стратегії Н. Саркозі в рамках ЄС мав початок світової фінансової кризи, що спричинив економічні перетворення у Греції, в результаті яких відбулися зміни у країнах-членах євросони. Франція та Німеччина спільними зусиллями намагалися впродовж 2010–2011 років врегулювати економічну ситуацію у Греції, ініціюючи надання Європейським Союзом фінансових позик. Однак ситуація продовжувала залишатися нестабільною. У результаті цього, Н. Саркозі та А.Меркель дійшли висновку про необхідність підписання нового договору в рамках ЄС, який регулював би у майбутньому спільну економічну та фінансову політику країн-членів ЄС та запроваджував санкції у разі порушення однією з країн зазначених договором умов розвитку.

Поряд з проблемами європейського будівництва французькому керівництву довелося шукати шляхи координації політики країн ЄС щодо незаконної міграції. Причини виникнення такої масштабної проблеми, з одного боку, слід шукати у безперервних кривавих війнах на території Близького Сходу та на теренах Африканського континенту. Насамперед, це нескінченна громадянська війна в Сирії та розширення території

Ісламської Держави, що намагається зруйнувати саме поняття держави і загрожує усьому цивілізованому світу. З іншого боку, величезна кількість мігрантів тікають із своїх країн у пошуках кращого життя, подалі від економічної нестабільності, зубожіння, голоду, соціальної несправедливості, тисяч проблем, які сьогодні не може або не бажає подолати міжнародне співтовариство.

Аналізуючи останні тенденції, єврокомісар з питань міграції, внутрішніх справ та громадянства Дімітріс Аврамопулос наголосив, що ця міграційна криза є найбільшою з часів Другої Світової війни [9]. Канцлер ФРН Ангела Меркель взагалі визнала, що «проблема біженців» затьмарила собою всі інші сучасні загрози Європі, в тому числі, грецьку проблему [10].

Саме Н. Саркозі, спочатку в якості міністра внутрішніх справ, а потім – президента країни, виступав за вироблення єдиної міграційної політики ЄС. В якості приклада він запропонував французький досвід змін імміграційного законодавства. Також французи пропонували посилити співробітництво з країнами-джерелами імміграції, ініціюючи їх економічну підтримку в обмін на проведення заходів проти нелегальних емігрантів або згоду на прийняття назад своїх колишніх громадян, висланих з Європи.

Значним успіхом Франції на цьому напрямі стало прийняття у червні 2008 р. на нараді міністрів внутрішніх справ країн-членів ЄС у Каннах, спільного плану боротьби з нелегальною імміграцією. Цей документ був внесений французьким міністром зі справ імміграції Б. Ортефьо і прийнятий з першого разу, майже без зауважень. В цьому документі декларувалися нові, спільні правила регулювання імміграції у країнах Євросоюзу. Зокрема, цей план передбачав заборону масової натуралізації та висилку нелегальних іммігрантів. Згідно з емоційним висловом Ортефьо по закінченні наради, «Європа більше не буде ані фортецею, ані прохідним двором» [5].

Загалом, впродовж першого десятиліття XXI ст. Франція проводила імміграційну політику, характерну для правих партій (що не дивно, враховуючи знаходження при владі «правих» президентів Ширака і Саркозі), спрямовану на жорстке регулювання міграційних потоків. Втім, намагання Парижу домогтися спільної європейської імміграційної політики за французьким зразком наштовхнулося на спротив з боку ліберально налаштованої європейської спільноти, особливо з тих країн, що не є кінцевим пунктом, чи, взагалі, знаходяться осторонь міжнародних міграційних потоків. Лакмусовим папірцем готовності Євросоюзу до посилення антиімміграційної політики стало так зване «циганське питання» – масова депортація з Франції болгарських та румунських циган влітку 2010 р. Цей інцидент призвів до напруження відносин Парижа з Єврокомісією, яка навіть пригрозила Франції позовом до суду ЄС у Люксембурзі. Новий президент Ф. Олланд пропонував проводити більш ліберальну політику щодо іммігрантів, допускаючи навіть можливість надання останнім часткових виборчих прав. Однак в цілому спроби Франції виробити спільні підходи до міграційної проблеми в межах Шенгенської

зони на початку XXI ст. не дали відчутних результатів [4, с. 256].

Отже, на початку XXI ст. відносини з ЄС продовжували залишатися фундаментом французької політики. Не випадково Міністерство закордонних справ стало іменуватися міністерством закордонних і європейських справ. Період головування Франції в Євросоюзі експерти вважають початком нового розділу в європейській політиці Франції, мета якої полягає у створенні необхідного простору для збільшення впливу і політичної ваги Франції на міжнародній арені

Враховуючи новітні тенденції і виклики у світовій політиці, президент Франції Еммануель Макрон запропонував свій план реформування європейських інституцій, які, на думку французького лідера, є надто повільними й неефективними. Ці ініціативи мають стати основою обговорення реформи ЄС. Справді революційні пропозиції президента Франції включають спільні податки і бюджет, а також інтеграцію в питаннях оборони й освіти. Такі кроки, на думку Макрона, мають зробити євროзону сильнішою і більш згуртованою перед зовнішніми викликами. Насамперед до 2020 року Париж пропонує створити не тільки спільні збройні сили для військових операцій, але також ввести єдиний європейський оборонний бюджет і спільну військову доктрину. Щоб дати приклад можливості такої військової кооперації, Макрон пропонує приймати європейців у французьку армію. Наступними кроками поетапної інтеграції, на думку французького лідера, має бути створення Європейської академії розвідки, Європейського бюро у справах біженців, Європейського агентства з інновацій, Європейської прикордонної поліції, уніфікація, принаймні, частини податків, а як наслідок, і соціального законодавства, інтеграція освітніх процесів. Для фінансування цих нових європейських відомств та інституцій Макрон пропонує ввести загальноєвропейські податки, в тому числі екологічний збір за шкідливі викиди в навколишнє середовище, податок для цифрових гігантів, так званої групи Gafa (Google, Apple, Facebook, Amazon), встановити вилку для ставки податку на прибуток до 2020 року. Крім податків, уніфікації потребують і соціальні умови в різних країнах. Враховуючи побоювання партнерів, Макрон погоджується з концепцією "Європи різних швидкостей", в якій би збереглося місце для можливого повернення в майбутньому Великої Британії, для вступу в Союз балканських країн.

Показовий момент – свій план реформи Євросоюзу Макрон вперше озвучив перед студентами Сорбонни. Президент побажав, щоб до 2024 року кожен французький студент говорив би мінімум двома європейськими мовами. А для цього Макрон має намір посилити програму Erasmus, щоб кожен молодий європеець проводив мінімум шість місяців навчання за кордоном.

Отже, перетворення Європейського Союзу на потужне інтеграційне об'єднання, здатне відігравати роль одного з полюсів сучасної міжнародної системи, стало для Франції найважливішим стратегічним завданням в останнє десятиліття XX – на початку XXI століття. Лідерство Франції в ЄС покликано сприяти поширенню її впливу на світову політику.

Водночас, позиція Франції, її роль в європейському будівництві відображає боротьбу національних інтересів з необхідністю враховувати існуючі реалії, шукати своє місце в нових умовах, будувати партнерські відносини з «сусідами-конкурентами», насамперед, з Німеччиною і Великобританією, на взаємовигідній, нерідко компромісній основі.

Література

1. Аханін А. Европейская политика Саркози: анализ действий Франции в период председательства в Евросоюзе [Електронний документ] /А. Аханін. – Режим доступу: <https://naub.oa.edu.ua/2012/evropejskyj-napryamok-zovnishnoji-polityky-frantsiji-u-period-z-1991-ro-2012-roky/>
2. Договор о Европейском Союзе (Маастрихт, 7 февраля 1992 г.) (в редакции Лиссабонского договора 2007 г.). Консолидированный текст (с изменениями и дополнениями). Специальные положения об общей внешней политике и политике безопасности [Електронний документ]/// Гарант. Информационно-правовой портал. – Режим доступу: http://base.garant.ru/2566557/2/#block_520
3. Обичкина Е.О. Франция на рубеже XX–XXI веков: кризис идентичности / Е.О.Обичкина. – М.: МГИМО, 2003. – 137 с. – Режим доступу: <https://mgimo.ru/upload/iblock/5c8/5c8f0ab3e2a47e5e4601b01d2be70e19.pdf>
4. Омельченко А.В. Політика Франції в ЄС на початку XXI століття//Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Вип. XXXVII– 2013. – С. 252-257
5. Рагузина И. Европа не хочет быть «проходным двором» / И. Рагузина // RFI. Опубликовано 08/07/2008. – Режим доступу: http://www.rfi.fr/acturu/articles/103/article_725.asp
6. Хилько, О. Французьке бачення сучасної європейської безпеки і оборони [Електронний документ]/О.Хилько. – Режим доступу: <http://www.uk.x-pdf.ru/5mehnika/1204586-1-mizhнародni-vidnosini-geopolitika-203-udk-327-hilko-kand-polit-nauk-naukoviy-spivrobotnik-institut-mizhнародnih-v.php>
7. Чекменева Е.А. Лиссабонский договор как инверсия Конституции Европейского Союза / Е.А.Чекменева // Вестник Пермского университета. Сер. Политология. – 2009. – Вып. 3(7). – С. 54-61. – Режим доступу: <https://elibrary.ru/item.asp?id=13092852>
8. Шаповалова О. Модель диференційованої інтеграції в євроінтеграційній політиці Франції [Електронний документ] /О. Шаповалова. – Режим доступу: journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/.../1177
9. http://ipress.ua/articles/migratsiyana_katastrofa_u_yevropi_yak_klyuchove_vyprobuvannya_dlya_ievropejskoj_iednosti_136868.html
10. <http://www.dw.com/de/merkel-marxloh-und-die-migration/a-18671397>

Ярослав ДИГАЛ

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
аспірант кафедри політології, права та філософії
II року навчання

ПРОБЛЕМА ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄС: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті здійснюється огляд важливих досліджень з тематики ґендерної рівності в політичній сфері України та країн Європейського Союзу, розглядаються найбільш значимі аспекти досліджень.

Ключові слова: ґендер, ґендерна політика, ґендерна рівність

The article is devoted to investigation gender equality issues in the political sphere of Ukraine and the European Union countries. The most significant aspects of the research are observed.

Key words: gender, gender policy, gender equality

Одним з важливих складових сучасної політичної науки є ґендерні дослідження. Вони розпочалися після введення самого поняття «ґендер» в науковий обіг та початком жіночих досліджень (Women's Studies) наприкінці 60-х років ХХ століття.

В Україні ґендерні дослідження, а зокрема і їх політичний аспект розпочинаються зі здобуттям Незалежності, але активними вони стають наприкінці 90-х – початку 2000-х. Це стосується і вивчення ґендерної складової політичної сфери. Важливим моментом в розвитку ґендерної рівності стали нормативно-правові акти, що приймалися в 2000-х роках, особливо закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Відзначимо, що тематику ґендерної політики в Україні досліджували такі науковці як О. Вілкова, М.Білинська, В. Гошовська, Н. Грицяк, Т. Мельник, В. Соколов, І. Лазар, І. Цікул, Н. Ковалішина, Г. Даудова., Н. Грицяк, Ю. Біденко, В. Кисельова.

Ґендерні аспекти політичного процесу вивчали дослідники І. Кресіна, О. Ярош, Т. Мельник, І. Грабовська, Т. Жулковська, О. Скар, Ю. Ковалевська, І. Луцький, О. Васильєв-Мюллер, У. Лукач, Л. Кобилянська, Н. Грицяк, А. Погорелова, О. Катан, Г. Даудова, О. Сорокопуд, Є. Вознюк, С. Гаращенко, І. Терлецька, І. Луцький, Т. Ганзинська, О. Венгер.

Роль жінки в політичній системі суспільства вивчали О. Кулачек, Н.Карпачова, І. Терлецька, О. Ярош, С. Сverdлюк, С. Плотян, О. Лазоренко, С. Сулімова, О. Кириленко, О. Гуранич, М. Чума, Т. Марценюк, І. Георгізова, О.Сурніна-Далекорей.

Окрім наукових досліджень починають видаватися і публіцистичні праці. Важливу роль відіграють посібники та збірники, які в систематичній формі подають основні поняття, структуру й тематику ґендерних досліджень, як предмета міждисциплінарного вивчення.

Наприклад, в навчальному посібнику «Основи теорії ґендеру» систематизовано викладено як основи ґендеру, так і способи його побутування в різних суспільних сферах та соціальних інститутах.

У своїй роботі «ґендер у політиці» опублікованій в цьому посібнику Т. Мельник дає визначення основним термінам, що використовуються в ґендерній тематиці. Автор акцентує увагу на тому, що ґендерний складник у політиці є певною формою організації нації, її політичної системи, оформлення через способи політичного формування маскулінності та фемінності. Т. Мельник вважає, що у ХХІ ст. забезпечення ґендерної рівності стало політичним пріоритетним напрямом розвитку. У свою чергу, одним із ключових елементів цього є долання ґендерної невідповідності й забезпечення ґендерного вирівнювання в усіх життєвих сферах через їх ефективний розвиток [16]. Дослідник наголошує, що складниками державної ґендерної політики є політика щодо жінок, політика щодо чоловіків, державно-правове регулювання ґендерних відносин, сприяння розвитку ґендерної демократії та ґендерної культури в суспільстві [11, с. 220].

Автор наголошує, що у політичній сфері більшості країн домінують чоловіки, тому дослідник виокремлює чинники, що забезпечують чоловікам переваги у входженні до владних структур.

Дослідник вважає, що проблема нерівності статей у системі галузевого управління залишається актуальною, як на світовому рівні, так і на національному рівні.

Варто відзначити публікацію «ґендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики», що є міждисциплінарним виданням, яке було підготовлено експертами Міжнародного центру перспективних досліджень.

У виданні аналізується ґендерна політика на рівні Європейського Союзу, залучення жінок до політики на рівні ЄС, та кращі приклади залучення жінок до політики та забезпечення ґендерної рівності. Авторка публікації Т. Марценюк зазначає, що у ЄС питання ґендерної рівності трансформувалося з проблеми залучення жінок до ринку праці та розподілу праці до ґендерного паритету при прийнятті рішень. Забезпечення ґендерного балансу на рівні прийняття рішень визнано Європейською комісією як одне із пріоритетних питань [4, с. 36].

Дослідниця наголошує, що як свідчать результати міжнародних порівняльних звітів і баз даних, країни Євросоюзу – це лідери у світі за

кількістю залучення жінок до національних парламентів. Разом із тим, важливо зазначити, що ЄС критично оцінює свої здобутки стосовно залучення жінок до політики. Європейський Союз намагається удосконалити ґендерну політику. Загалом, у ній застосовується подвійний підхід: ґендерна пріоритетизація, тобто включення ґендерних питань до соціально-економічних і політичних сфер та спеціальні заходи.

Необхідно відмітити видання «ґендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України» [5]. Тут розглядаються різні аспекти ґендерної політики, зокрема, питання ґендерної рівності у стратегіях міжнародних та європейських інституцій, правове регулювання рівних прав та можливостей в Україні, моніторинг досягнення ґендерної рівності у глобальних рейтингах.

Можна відзначити збірник наукових статей «Жінки в політиці: міжнародний досвід для України» [6]. Збірка є результатом однойменного міжнародного українсько-норвезького семінару. У збірнику представлені статті на таку тематику, як міжнародний досвід політичної участі жінок та жінки в політиці України – національний та регіональний рівень. Зокрема, на тему міжнародного досвіду політичної участі жінок представлені дослідження С.Бергман, Е. Рогг, М. Енберг, Л. Кобелянської. Наявні також роботи на тему ролі жінок в політиці України на національному та регіональному рівні. Можна відзначити таких дослідників Я. Сverdлюк, С. Плотян, Н. Лавріненко, О. Кисельова, С. Оксамитна, О. Лазоренко, Л. Гук, С. Сулімова, О. Кириленко, О. Гуранич, М. Чумало, Т. Марценюк.

Схожим за тематикою є публікація «Жінки в українській політиці: виклики і перспективи змін» за авторством Т. Марценюк. У роботі піднімаються такі теми, як розбудова інституційного механізму забезпечення ґендерної рівності та його результати, доступ жінок до політики в Україні на національному та регіональному рівні, ґендерні квоти в Україні; надаються рекомендації стосовно запровадження політики ґендерної рівності відповідно до досвіду ЄС [10]

У даному збірнику можна відзначити статтю Л. Кобелянської "Стратегія врахування ґендерних аспектів: підхід ООН". Автор відмічає, що нерівність жінок і чоловіків – це проблема взаємовідносин, і її неможливо викоринити, якщо зосереджувати увагу лише на проблемах однієї статі. Необхідно застосувати такий підхід, який би сфокусувався на перегляді практик і структур, які укорінюють різні види нерівності. Таким чином, принцип рівності повинен містити у собі і право на відмінність, враховувати відмінні риси, характерні для жінок і чоловіків. [10, с. 71].

Відмітимо збірку «ґендерні перетворення в Україні», що підготовлена на основі дослідження, проведеного в межах виконання «Програми рівних можливостей», яку впроваджує Програма розвитку ООН в Україні. Автори дослідження мали на меті виявлення та аналіз нагальних ґендерних проблем, наявних в українському суспільстві, та розроблення окремих рекомендацій з їх розв'язання. У збірнику аналізуються основні напрями державної ґендерної політики, законодавча влада та її роль у

творенні суспільства ґендерної рівності. Висвітлюються ґендерно-правові аспекти формування парламенту України [7].

Що ж до європейських країн, то вивчення ґендерної рівності в політичній сфері займає значне місце серед сучасних політичних досліджень в країнах Європи. Готуються доповіді і звіти, що висвітлюють означену тематику. До досліджень також відносять наукові статті, і дисертації, але наразі, ми здійснимо огляд кількох помітних досліджень, що були видані у формі звітів.

Дослідження «ґендерна рівність в прийнятті політичних рішень» (Gender equality in political decision-making), що підготовлене Європейським інститутом ґендерної рівності, показує участь чоловіків та жінок в політичній сфері суспільства, ґендерні стереотипи та шляхи досягнення ґендерного балансу [16].

«Доповідь про рівність між жінками та чоловіками в ЄС за 2017 рік» (2017 Report on equality between women and men in the EU) вміщує інформацію про ґендерну рівність в різних сферах життя, зокрема місце жінок і чоловіків на ринку праці та їх економічну незалежність, та дані про ґендерну рівність у прийнятті рішень, зокрема у політичній сфері [14]. Аналізуються дані щодо представництва жінок в парламентах та урядах європейських країн, акцентується увага на тому, що майже половина жінок в європейських урядах мають портфелі соціокультурного напрямку.

Аналізується також рівень ґендерного представництва на рівні місцевих рад, зокрема серед місцевих депутатів та міських голів.

Публікація «ґендерний баланс у прийнятті рішень у політиці» (Opinion on Gender Balance in Decision Making in Politics), підготовлена «Консультативним комітетом з рівних можливостей жінок і чоловіків» Європейської комісії [18]. У публікації наводяться основні проблеми і досягнення ґендерної рівноваги в політиці, наводяться конкретні рекомендації.

Наголошується, що недостатнє представництво жінок на обраних та призначених політичних посадах залишається проблемою на рівні ЄС та в більшості держав-членів ЄС. Недостатнє представництво жінок у процесі прийняття рішень є широким та багатограним питанням, яке необхідно висвітлити в контексті політичних зусиль, спрямованих на покращення ґендерної рівності у всіх аспектах суспільства.

Основну частину публікації складають рекомендації щодо покращення ґендерного балансу. Серед таких можна виділити впровадження ґендерних квот, підтримку широких інформаційних кампаній з метою боротьби з ґендерними стереотипами у процесі прийняття рішень, проведення публічних заходів на принципах ґендерної рівності, впровадження освітніх програм ґендерної рівності та сприяння політичній участі жінок, а також діяльність жіночого лобі в політиці (як приклад можна навести Європейське жіноче лобі).

Також у збірнику описуються практичні дії європейських країн, здійснені з метою підвищення ґендерної рівності.

Публікація «Рівність у політиці: Опитування жінок і чоловіків в парламентах» (Equality in Politics A Survey of Women and Men in Parliaments) підготовлена на основі опитування, яке проводилось протягом двох років з 2006 по 2008 роки [15].

Було опитано близько 300 депутатів з 110 країн, в тому числі європейських. В ході опитування були зроблені важливі висновки щодо ґендерних упереджень та перешкод, з якими стикаються жінки у політиці.

Дослідниця М. Л. Крук з університету Вашингтона в Сент-Луїсі у своїй об'ємній праці «Представництво жінок у парламенті: Якісний порівняльний аналіз» (Women's Representation in Parliament: A Qualitative Comparative Analysis) порівнює представництво жінок у парламенті різних країн світу, зокрема країн Європи та визначає фактори, що сприяють доступу жінок до політичної сфери [17].

Значну частку досліджень означеної тематики складають наукові статті. Для прикладу, відзначимо статтю С. Гаращенко «Ґендерна рівність як чинник демократичних перетворень в Україні». У статті розглянуто концептуальні та нормативно-інституційні основи політики впровадження ґендерної рівності в Україні. Наголошується на необхідності запровадження спеціальних ґендерних квот, адже без них, на думку автора буде складно досягти 30% жіночого представництва в усіх органах влади.

Авторка називає головні суб'єкти впровадження ґендерної політики в умовах сучасної України. Це, зокрема, вищі загальнодержавні органи, регіональні та місцеві органи влади, політичні партії, громадські організації, наукові інституції. Дослідниця наголошує, що важливу роль у формуванні та прогресивному розвитку ґендерної політики в Україні відіграють «представники зовнішнього середовища» – закордонні та міжнародні організації, які консультують, надають експертну, фінансову та інформаційну підтримку проектів, спрямованих на подолання існуючої дискримінаційної ситуації в Україні. Це такі організації, як ПРООН, Європейська комісія, ОБСЄ та різні фонди [3, с. 79].

Т. Хавлін у статті «Ґендерна політика в рамках європейського союзу та український вимір» розглядає переосмислення ґендерної чутливості та доступу до офіційного дискурсу Європейського Союзу та України. Ґендерна рівність представлена як суттєва цінність сучасного процесу побудови громадянського суспільства і виявляється як міра сучасного законодавства.

Дослідник звертає увагу, що політика ґендерної рівності, яка власне й розкриває концепцію ґендерної чутливості ЄС, виражена поєднання законодавчих засад та подвійної стратегії – «ґендерного мейнстріму» із залученням позитивних дій чи позитивної дискримінації

Т. Хавлін наголошує, що фактично досягнення ґендерної рівності йде шляхом покращення становище лише жінок, в той же час тіньове становище чоловічих проблем, замовчування їх у публічному дискурсі можуть уповільнювати процеси очікуваних суспільних трансформацій, ефективною модифікації становища жінок та чоловіків [13].

О. Вілкова у своїй роботі «Сучасні моделі ґендерної політики: сутність та особливості впровадження» подає теоретичний соціологічний аналіз міжнародного досвіду впровадження ґендерної політики. Автор наголошує, що актуальність теми обумовлюється існуванням в українському суспільстві певних розбіжностей між задекларованими принципами ґендерної політики і реальною ситуацією в соціумі. Дослідниця наголошує, що створення національного механізму впровадження ґендерної рівності дозволило б усунути цей дуалізм [2].

І. Терлецька у статті «ґендерні аспекти політики: спроба синтезного аналізу» досліджує політику в аспекті ґендерної концепції. Зокрема, такі аспекти, як вияв особливостей поглядів на політику та владу чоловіків і жінок, аналіз політичної активності, ролі та місця в політичній системі чоловіків та жінок, а також висвітлення і вивчення світового досвіду ґендерної політики й порівняння його з українськими реаліями [12].

Дослідниця наголошує, що важливою проблемою для України є низька активність жінок у відстоюванні власних прав. Досвід розвинених країн, в яких стала реальністю ґендерна демократія, свідчить, що важливим чинником для отримання і утримання досягнутого рівня участі жінок у владі є наявність сильного жіночого руху. Авторка вважає, що існує потреба у створенні спеціального міністерства, яке б опікувалось проблемами ґендерної демократії в Україні.

І. Луцький, У. Лукач, та О. Васильєв-Мюллер, у своєму дослідженні «Політико-правовий ракурс ґендерної асиметрії в Україні» характеризують проблеми ґендерної асиметрії в Україні в контексті політико-правової реальності. Автори зосереджує увагу на нормативно-правових актах як міжнародного, так і національного рівнів у галузі ґендерної політики [9].

Відзначимо працю Н. Лавріненко «Динаміка ґендерної нерівності в сучасній Україні». У статті наводиться аналіз ґендерної нерівності у різних сферах життя, зокрема у суспільно-політичному житті, особлива увага надається розумінню ґендерних стереотипів. Дослідниця вважає, що в цілому ґендерна нерівність в останнє десятиліття практично не зменшилася. Якщо і відбувалося поліпшення становища жінок, то воно здійснювалося в рамках загального адаптаційного процесу пристосування населення до нових соціально-економічних умов існування [8].

Ю. Біденко, В. Кисельова у статті «ґендерна політика в Україні: складний шлях від декларацій до позитивних дій» визначають аспекти ґендерної політики в Україні на сучасному етапі, аналізують рівень ґендерної рівності. Також дослідниці вивчають національні регулятори і джерела фінансування ґендерної політики, аналізують і ґендерні квоти.

У статті зазначається, що законодавче декларування ґендерної рівності, заборона дискримінації за ознакою статі в українському випадку не призводить до реальних зрушень у галузі ґендерної рівності. Зaproвадження посади Урядового уповноваженого з питань ґендерної політики є позитивним кроком, проте воно не призводить до збільшення кількості

ґендерно-орієнтованих державних програм та не збільшує фінансування або ресурсів відповідних проектів [1].

Отже, тематика ґендерної рівності в політичній сфері займає чільне місце серед політологічних досліджень, вона добре розкрита у науковій літературі, але все ж таки потребує доопрацювання, з урахуванням актуальних даних.

Література

1. Біденко Ю., Кисельова В. Гендерна політика в Україні: складний шлях від декларацій до позитивних дій Режим доступу: <http://hvylya.net/analytics/society/genderna-politika-v-ukrayini-skladniy-shlyah-vid-deklaratsiy-do-pozitivnih-diy.html>
2. Вілкова О. Сучасні моделі гендерної політики: сутність та особливості впровадження /Олена Вілкова // Політ. менеджмент. – 2008. – № 6. – С. 160–166.
3. Гаращенко С. В. Гендерна рівність як чинник демократичних перетворень в Україні / Гаращенко С.В. // Наукові записки НаУКМА. – 2008. – С. 82
4. Гендерна політика європейського союзу: загальні принципи та найкращі практики / За ред.: Тамари Марценюк – К.: МЦПД, 2015. – 44с
5. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України. – К.: Заповіт, 2016. – 244 с.
6. Жінки в політиці: міжнародний досвід для України / За заг. ред.: Яни Свердлюк та Світлани Оксамитної // За матеріалами міжнародного наукового семінару «Жінки в політиці: міжнародний досвід для України», К.: Атіка, 2006.– 272 с.
7. Збірник доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Ґендерні перетворення в Україні: осмислюючи стратегію і тактику» / Упорядн. О. Плахотнік, Л. Гусякова. — Х. : Райдер, 2009. — 120 стор.
8. Лавріненко Н. Динаміка гендерної нерівності в сучасній Україні / Жінки в політиці: міжнародний досвід для України / За заг. ред.: Я. Свердлюк та С. Оксамитної // За матеріалами міжнародного наукового семінару „Жінки в політиці: міжнародний досвід для України”, Київ, НаУКМА. – 7 жовтня 2005 року. – К.: Атіка, 2006. – С. 137
9. Луцький І. Політико-правовий ракурс гендерної асиметрії в Україні / І. Луцький, О. Васильєв-Мюллер, У. Лукач // Політичний менеджмент. – 2011. – № 6. – С. 101-110.
10. Марценюк Т. О. Жінки в українській політиці: виклики і перспективи змін / Тамара Марценюк. – Київ: Міжнародний центр перспективних досліджень, 2015. – 35 с.
11. Основи теорії ґендеру. Навчальний посібник. – К.: К.І.С., 2004. – 536 с.
12. Терлецька І. Гендерні аспекти політики: спроба синтезного аналізу / І. Терлецька// Вісник КНТЕУ.-2010. – №3. – С.77-78
13. Хавлін Т.В. Гендерна політика в рамках Європейського союзу та український вимір [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/2.2008/Pages%20from%20113-122.pdf>

14. 2017 Report on equality between women and men in the EU [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/2017_report_equality_women_men_in_the_eu_en.pdf
15. Equality in Politics. A Survey of Women and Men in Parliaments [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://archive.ipu.org/PDF/publications/equality08-overview-e.pdf>
16. Gender equality in political decision-making [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/gender-equality-political-decision-making>
17. Krook M.L Women's Representation in Parliament: A Qualitative Comparative Analysis [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.mlkrook.org/pdf/Krook_PS_2010.pdf
18. Opinion on "Gender Balance in Decision Making in Politics [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/final_version_5_december.pdf

Łukasz ŻADŁO

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie,
Politologia, II rok Instytut Politologii

UNIA EUROPEJSKA W PERSPEKTYWIE TRAKTATU LIZBOŃSKIEGO. FEDERACJA BĄDŹ UPADEK

W niniejszym artykule przedstawiono problematykę dotyczącą przyszłości integracji w ramach struktur Unii Europejskiej w perspektywie odrzuconego traktatu o konstytucji dla Europy oraz przyjętego Traktatu Lizbońskiego. Cele artykułu jest przedstawienie na jakich zasadach obecnie odbywa się integracja w Europie. Artykuł bazuje na analizie europejskiego prawodawstwa oraz analizie porównawczej wspomnianych traktatów. Badaniu poddano także stosunek wybranych państw do rozpatrywanych form integracji europejskiej.

Słowa kluczowe: Unia Europejska, traktat lizboński, konstytucja dla Europy, integracja europejska, prawo UE, przyszłość UE, federacja.

This scientific publication presents issues about the future of integration within the structures of the European Union in the perspective of the rejected constitutional treaty for Europe and the adopted Lisbon Treaty. The main goals were to present on what terms integration is currently taking place in Europe. The article is based on an analysis of European legislation and a comparative analysis of the aforementioned treaties. The study also looked at the attitude of selected states towards the considered forms of European integration.

Key words: The European Union, the Treaty of Lisbon, the constitution for Europe, European integration, EU law, the future of the EU, the federation.

W ramach integracji europejskiej udało się postawić już kilka kamieni milowych. Pierwszym z nim była strefa wolnego handlu, drugim unia celna trzecim zaś stała się unia walutowa. Te trzy poziomy pozwoliły na wprowadzenie swobodnego przepływu towarów, usług, ludności i kapitału, czyli czterech wolności, na których opiera się dziś gospodarczy aspekt UE¹. Jednak UE dziś to nie tylko wspólnota gospodarcza, ale również wspólnota wartości i idei jak na przykład poszanowanie dla demokratycznego państwa prawa czy ogólnie dla praworządności. Jednak określenie demokratyczne państwo prawa, mimo że na przykład znajduje się jako zapis w polskiej konstytucji *Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym,*

¹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT> dostęp 28.11.2018

urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społeczne² to jest ono delikatnie rzecz ujmując mgliste. W praktyce nie da się stworzyć jasnej i prostej definicji demokratycznego państwa prawa dla wszystkich krajów w Unii Europejskiej, a wynika to z różnorodności systemów politycznych. Bardziej zasadne więc wydaje się określenie „państwo prawa” które można określić jako państwo, w którym prawo ma pozycję nadrzędną w systemie politycznym. Wiążąc decyzje rządzących określeniem zakresu ich kompetencji, jednocześnie rządzącym obywatelom zapewnia wiele praw i wolności. W państwie prawa organy i instytucje państwowe powinny działać wyłącznie w granicach prawa, zaś obywatele mogą czynić to wszystko czego prawo nie zabrania.³ Właśnie w tym miejscu pojawia się bardzo poważny kryzys. Można powiedzieć, że jest on dużo poważniejszy niż kryzys migracyjny czy brexit. Ten kryzys polega na tym, że wiele państw członkowskich postanowiło nie respektować niewygodnych dla nich praw czy zasad lub też naginać je do własnej potrzeby. Unijne prawo jest łamane przez kraje o silnej pozycji takie jak Francja i Niemcy, przykładem mogą być tu kryteria konwergencji.

The five convergence criteria.

What is measured:	Price stability	Sound public finances	Sustainable public finances	Durability of convergence	Exchange rate stability
How it is measured:	Consumer price inflation rate	Government deficit as % of GDP	Government debt as % of GDP	Long-term interest rate	Deviation from a central rate
Convergence criteria:	Not more than 1.5 percentage points above the rate of the three best performing Member States	Reference value: not more than 3%	Reference value: not more than 60%	Not more than 2 percentage points above the rate of the three best performing Member States in terms of price stability	Participation in ERM II for at least 2 years without severe tensions

Źródło: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/euro-area/enlargement-euro-area/convergence-criteria-joining_pl#the-five-convergence-criteria

² Dz.U.1997.78.483 – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

³ M. Aleksandrowicz, A. Jamróz, L. Jamróz *Demokratyczne państwo prawa zagadnienia wybrane* Temida 2 Białystok 2014 r. s. 133

Są to zasady jakie trzeba spełnić by przystąpić do strefy euro, które zakładają między innymi, że deficyt budżetowy kraju aspirującego do strefy euro nie może przekroczyć 60 %. Natomiast w momencie wejścia w życie przepisów dotyczących wspólnej waluty tylko jeden kraj spełniał podane warunki czego późniejszym skutkiem był wielki kryzys w strefie euro⁴. Warto również zwrócić uwagę na kryteria kopenhaskie, czyli warunki jakie muszą spełnić kraje aspirujące do członkostwa w Unii Europejskiej:

- stabilność instytucji gwarantujących demokrację,
- praworządność,
- prawa człowieka oraz poszanowanie i ochrona mniejszości,
- sprawnie funkcjonująca gospodarka rynkowa,
- możliwość sprostania konkurencji i radzenia sobie z siłami rynkowymi wewnątrz UE,
- zdolność do przyjęcia zobowiązań członka Unii, w tym dostosowania się do celów unii politycznej, gospodarczej i walutowej,
- przyjęcia wspólnych przepisów, norm i polityki, które tworzą prawodawstwo UE (wspólnotowy dorobek prawny)⁵.

Więc o ile Polska czy Węgry nie miałyby problemu z kryteriami ekonomicznymi to problem pojawia się w wypadku kryteriów politycznych oraz instytucjonalnych. Oba kraje nagminnie naruszają własne prawo, w obu krajach istnieje duży problem z przestrzeganiem praw człowieka np. w kwestii mniejszości seksualnych, a w Polsce od momentu wprowadzenia nowelizacji do ustawy o zgromadzeniach publicznych została ograniczona wolność zgromadzeń. Jak więc widać prawie wszystkie kraje Unii Europejskiej mają problem z przestrzeganiem prawa wspólnotowego. Uwidaczniają się tu dwie największe słabości UE, a mianowicie brak instrumentów do skutecznego wyciągania konsekwencji od państw członkowskich nieprzestrzegających prawa wspólnotowego oraz podwójne standardy dotyczące przestrzegania zapisów znajdujących się w traktacie. Jedynym instrumentem prawnym który mógłby wymuszać na państwach członkowskich konkretne działania w teorii jest artykuł 7 traktatu o Unii Europejskiej, ale w praktyce jest to martwy przepis, ponieważ żeby go zastosować potrzebna jest jednomyślna decyzja, a to w praktyce wydaje się nie realne. W wypadku drugiej słabości, czyli obowiązujących podwójnych standardów sprawa jest dużo trudniejsza, ponieważ wymagałaby on zrównania prawnego teoretycznego oraz praktycznego wszystkich państw członkowskich, a to wydaje się jeszcze mniej możliwe niż jednomyślność w ramach całej wspólnoty. Widać więc, że UE i całe jej prawo potrzebuje gruntownej przebudowy, ale potrzeba ta nie narodziła się w ostatnim czasie. Zadawali sobie już z tego sprawę europejscy politycy aż 19 lat temu, kiedy to zaczęła powstawać traktat, który następnie został nazwany konstytucją dla Europy. Traktat ten był wyjątkowy prawie pod każdym względem zaczynając od tego, że do tej pory wszystkie traktaty

⁴ P. Bagus Tragedia Euro Instytut Ludwiga von Misesa Warszawa 2011 s. 29

⁵ http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/pl/FTU_5.5.1.pdf dostęp 13.04.2019

uzupełniały bądź też zmieniały istniejące przepisy to wspomniany traktat miał znieść wszystkie poprzednie, czyli zamiast kilku traktatów i aktów miał być jeden. UE miała uzyskać osobowość prawną ergo miała dostać możliwość negocjowania z innymi państwami z poziomu państwa. W omawianym akcie pojawiły się również sztywne ramy podziału kompetencji między unię, a państwa członkowskie. Można stwierdzić, że już wtedy na horyzoncie pojawiało się widmo sporów o to, co leży w kompetencjach unijnych urzędników, a co nie. Kolejnymi znaczącymi zmianami miało być wprowadzenie wspólnej polityki zagranicznej i powołanie ministra spraw zagranicznych, co znowu z dzisiejszej perspektywy byłoby bardzo dobrym rozwiązaniem. Zcentralizowanie polityki zagranicznej mogłoby znacznie zwiększyć efektywność działań dyplomatycznych oraz negocjacyjnych. Przykładem takiej zcentralizowanej negocjacji handlowej mogła by być wspólna unijna negocjacja cen gazu z Rosji dla całej wspólnoty co nie doprowadzałoby do nierówności i nie osłabiałoby współpracy między krajami UE. Jednak mogłoby to nieść ze sobą zagrożenie stronniczości lub też interesowności takiego dyplomaty, ale system instrukcji oraz wytycznych otrzymywanych od rady europejskiej mógłby skutecznie zapobiec takim sytuacją. W TKE proponowano również zniesienie zasady jednomyślności w głosowaniach, ponieważ jak dobrze zdawali sobie wtedy sprawę unijni przywódcy zasada jednomyślności doprowadzi to tylko i wyłącznie do paraliżu najważniejszych instytucji UE. System głosowania w Radzie UE, który został zaproponowany miał opierać się na zasadzie podwójnej większości, czyli minimum 55 % państwa, które miały reprezentować minimum 65 % ogólnej ludności UE⁶. W omawianym traktacie miały pojawić się zapisy dotyczące flagi i hymnu unii, co sugerowało, że UE nabiera państwowego charakteru. Wzbudziło to jedno z największych sprzeciwów wśród krajów członkowskich szczególnie w Holandii i Francji⁷. Często nie same zapisy czy ich konsekwencje, ale nazewnictwo było powodem późniejszego odrzucenia tego traktatu. Bardzo podobne zapisy znalazły się w podpisanym w 2007 roku traktacie Lizbońskim:

- Zmniejszenie liczby komisarzy europejskich do, 18 (mimo że jest 28 państw członkowskich)
- Decyzje unijne od 2014 będą podejmowane za pomocą tzw. podwójnej większości, zamiast zgody wszystkich państw członkowskich
- Pośrednia inicjatywa ustawodawcza obywateli wymagać będzie zebrania 1 miliona głosów w danej sprawie
- Wprowadzenie stanowiska wysokiego przedstawiciela Unii ds. zagranicznych i polityki bezpieczeństwa

⁶ https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_establishing_a_constitution_for_europe_pl.pdf dostęp 28.11.2018

⁷ https://www.researchgate.net/profile/Elzbieta_Kuzelewska2/publication/322554368_Proces_ratyfikacji_Traktatu_ustanawiajacego_Konstytucje_dla_Europy_i_jego_nastepstwa/links/5b3e7ee9a6fdcc8506fa13c1/Proces-ratyfikacji-Traktatu-ustanawiajacego-Konstytucje-dla-Europy-i-jego-nastepstwa.pdf dostęp 28.11.2018

- Wprowadzenie stanowiska Przewodniczącego Rady Europejskiej
- Karta praw podstawowych
- „solidarność energetyczna”⁸

Oczywiście to tylko wybrane zapisy, które znalazły się w traktacie z Lizbony, ale najważniejszą różnicą, jaka jest między TKE, a tym traktatem to to, że jedynie modyfikuje istniejące już traktaty, a nie jak zamierzano znosi je i zastępuje jednym. Finalnie jednak konstytucja dla Europy została odrzucona w referendum najpierw przez francuzów, a następnie przez holendrów co jednoznacznie oznaczało koniec tego projektu, mimo że w osiemnastu innych krajach członkowskich głosowania i referenda kończyły się z powodzeniem.

Kraj	Data	Ciało decyzyjne	Wynik
Austria	11 maja 2005 r. 25 maja 2005 r.	parlament	izba niższa parlamentu (Rada Narodowa) ratyfikowała TK stosunkiem głosów 181 do 1, a izba wyższa (Rada Związkowa) – stosunkiem głosów 59 do 3
Belgia	28 kwietnia 2005 r. 19 maja 2005 r. 17 czerwca 2005 r. 20 czerwca 2005r. 29 czerwca 2005r. 19 lipca 2005 r. 8 lutego 2006 r. 29 listopada 2004 r.	parlament (Izba Deputowanych i Senat oraz Zgromadzenia Społeczności i Regionów)	Senat wydał negatywną opinię w sprawie zorganizowania ogólnokrajowego referendum. Oprócz Senatu i Izby Deputowanych TK został też ratyfikowany przez 5 parlamentów regionalnych – Zgromadzenia Społeczności i Regionów (Rada Regionu Stołecznego Brukseli – 17 czerwca 2005 r., Rada Wspólnoty Niemieckojęzycznej w Belgii – 20 czerwca 2005r., Rada Regionu Walońskiego – 29 czerwca 2005 r., Rada Wspólnoty Francuskiej

⁸ http://www.een.sopot.pl/templates/422/files/file/Traktat_Lizbowski_w_pigulce.pdf dostęp 28.11.2018

			– 19 lipca 2005 r. oraz Rada Regionu Flamandzkiego – 8 lutego 2006 r.)
Bułgaria	11 maja 2005 r.	parlament	parlament ratyfikował TK stosunkiem głosów 231 do 1
Cypr	30 czerwca 2005 r.	parlamentarna	parlament ratyfikował TK stosunkiem głosów 30 do 19
Czechy	brak referendum	referendum prawnie wiążące	planowano zorganizować w czerwcu 2006 r., ale zostało wstrzymane z powodu odrzucenia Traktatu przez Francję i Holandię.
Dania	brak referendum	referendum prawnie wiążące	planowano na 27 września 2005 r., ale zostało odwołane z powodu odrzucenia Traktatu przez Francję i Holandię;
Estonia	9 maja 2006 r.	Parlament	parlament ratyfikował TK stosunkiem głosów 73 do 1
Finlandia	5 grudnia 2006 r.	parlamentarna	parlament ratyfikował TK stosunkiem głosów 125 do 39
Francja	29 maja 2005 r.	referendum prawnie wiążące	Traktat został odrzucony w referendum stosunkiem głosów 54,67 proc. do 45,33 proc., frekwencja wyniosła 70 proc. TK
Grecja	19 kwietnia 2005 r.	Parlament (Parlament Grecji)	parlament ratyfikował TK stosunkiem głosów 268 do 17
Hiszpania	20 lutego 2005 r. 28 kwietnia 2005 r. 19 maja 2005 r.	parlament + referendum konsultacyjne	TK został przyjęty w referendum stosunkiem głosów 76,73 proc. do 17,24 proc.; frekwencja wyniosła 42,32 proc.; Następnie TK przyjęły niższa izba parlamentu (Kortezy) i Senat
Holandia	1 czerwca 2005 r.	parlament + referendum konsultacyjne	Traktat został odrzucony w referendum

			stosunkiem głosów 61,6 proc. do 38,4 proc.; frekwencja wyniosła 62,8 proc. Parlament zdecydował o wstrzymaniu procedury ratyfikacyjnej.
Irlandia	brak referendum	parlamentarna + referendum prawnie wiążące	planowano zorganizować w październiku 2005 r., ale zostało wstrzymane z powodu odrzucenia Traktatu przez Francję i Holandię;
Litwa	11 listopada 2004 r	Parlament	za ratyfikacją TK głosowało 84 deputowanych, 4 było przeciw, a 3 wstrzymało się od głosu
Luksemburg	10 lipca 2005 r. 25 października 2005 r.	parlament referendum konsultacyjne	TK został przyjęty w referendum stosunkiem głosów 56,52 proc. do 43,48 proc., udział w głosowaniu był obowiązkowy. Następnie Izba Deputowanych ostatecznie ratyfikowała TK stosunkiem głosów 57 do 1
Łotwa	2 czerwca 2005 r.	Parlament	za ratyfikacją TK głosowało 71 deputowanych, 5 było przeciw, a 6 wstrzymało się od głosu
Malta	6 lipca 2005 r.	parlament	parlament ratyfikował TK stosunkiem głosów 65 do 0
Niemcy	12 maja 2005 r. 27 maja 2005 r	Parlament	Bundestag ratyfikował TK stosunkiem głosów 569 do 23 (przy 2 głosach wstrzymujących się), a w Bundesradzie za przyjęciem TK głosowali

			reprezentanci 15 z 16 niemieckich landów związkowych. Prezydent Niemiec odmówił podpisania TK do czasu wydania przez Trybunał Konstytucyjny orzeczenia w sprawie zgodności TK z niemiecką Ustawą Zasadniczą
Polska	brak referendum	decyzja o sposobie ratyfikacji TK nie została podjęta	planowano zorganizować 9 października 2005 r., ale zostało wstrzymane z powodu odrzucenia Traktatu przez Francję i Holandię
Portugalia	brak referendum	referendum prawnie wiążące	planowano zorganizować 5 października 2005 r., ale zostało wstrzymane z powodu odrzucenia Traktatu przez Francję i Holandię;
Rumunia	17 maja 2005 r.	parlament	parlament ratyfikował TK stosunkiem głosów 434 do 0
Słowacja)	11 maja 2005 r.	parlament	TK został ratyfikowany stosunkiem głosów 116 do 27 (przy 4 głosach wstrzymujących się). Jednak 14 lipca 2005 r. Trybunał Konstytucyjny zawiesił procedurę ratyfikacji ze względu na wnioski obywateli o zorganizowanie referendum
Słowenia	1 lutego 2005 r.	Parlament	za ratyfikacją TK głosowało 79 deputowanych, przeciw było 11
Szwecja	brak	decyzja o sposobie ratyfikacji TK nie została podjęta	po wygraniu wyborów parlamentarnych we wrześniu 2006 r., nowy premier Szwecji

			Fredry Reinfeldt odmówił ratyfikowania TK, argumentując, że najpierw należy dokładnie określić substancję TK,
Węgry	20 grudnia 2004 r.	parlament	za ratyfikacją TK głosowało 304 deputowanych, 9 było przeciw, a 8 wstrzymało się od głosu. 64 deputowanych było nieobecnych
Wielka Brytania	brak referendum	Parlament i referendum konsultacyjne	planowano zorganizować w 2006 r., ale zostało wstrzymane decyzją z 6 czerwca 2005 r. z powodu odrzucenia TK przez Francję i Holandię
Włochy	25 stycznia 2005 r. 6 kwietnia 2005 r.	parlament	Izba Deputowanych przyjęła TK większością 436 głosów. Przeciwno głosowało 28 deputowanych, a 5 wstrzymało się od głosu. Senat przyjął TK stosunkiem głosów 217 do 16

Źródło: Anna Konarzewska Przyszłość Traktatu Konstytucyjnego Unii Europejskiej

Ogłoszono tak zwany czas refleksji, czyli czas na zastanowienie się co dalej uczynić z TKE, a politycy wszystkich krajów członkowskich bardzo szybko doszli do wniosku, kształt traktatu przyjęty w 2004 roku nie będzie możliwy do przyjęcia. Niecały miesiąc po ostatnim głosowaniu w sprawie TKE z dniem 1 stycznia 2007 roku, półroczną prezydencje w Unii zaczynają sprawować Niemcy. Od razu wyszły z propozycją przyjęcia nowego traktatu, który miałby włączyć postanowienia zawarte w TKE do Traktatu o Unii Europejskiej oraz do Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską⁹. W październiku 2007 roku przyjęto ostateczny kształt Traktatu Lizbońskiego i po dopracowaniu wszystkich techniczno-redakcyjnych aspektów traktatu został podpisany 13 grudnia 2007 roku. Wraz z podpisaniem traktatu rozpoczął się proces jego ratyfikacji, który odbywał się zgodnie z wymogami prawnymi państw członkowskich. Tym razem również nie obyło się bez kryzysów, ponieważ w pierwszym referendum 12 czerwca 2008 Irlandczycy odrzucili ten traktat

⁹ [A New Treaty and Supplementary Protocols](#) – Action Committee for European Democracy, Brussels, 4 June 2007.

stosunkiem głosów 53% do 47%. Dopiero podczas drugie referendum zorganizowanego 2 października 2009 roku traktat ten został przyjęty.

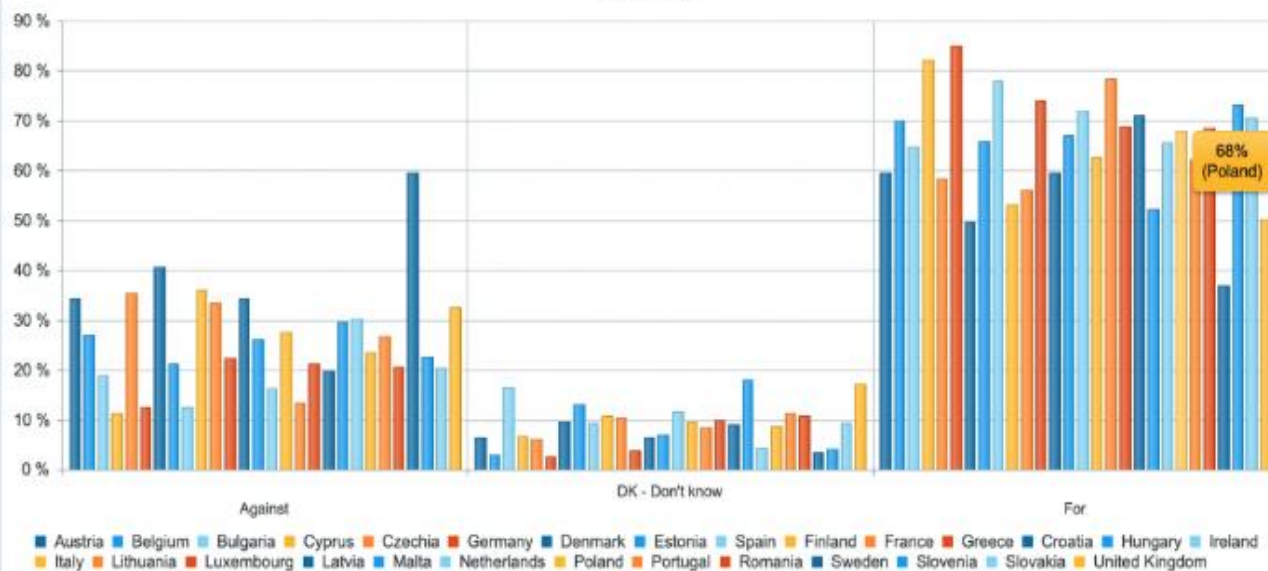
Jedną z najważniejszych rzeczy, jakie udało się zamieścić w obu tych traktatach było nadanie UE osobowości prawnej. Udało się również odejść od systemu filarów UE i przyznać UE większe kompetencje w zakresie polityki zagranicznej oraz w zakresie polityki bezpieczeństwa. Tak jak w TKE tak i w traktacie lizbońskim pojawił się podział kompetencji na trzy obszary, czyli obszar zastrzeżony dla Unii obszar dzielony między Unią, a państwem członkowskim i obszar tylko i wyłącznie w kompetencji państwa członkowskiego, ale nie w tak daleko idącym stopniu jak było to zapisane w TKE. Bardzo ciekawym aspektem jest również przywołana już karta praw podstawowych, która notabene też była przedmiotem wielu kontrowersji. Dwa państwa Wielka Brytania oraz Polska wraz z traktatem lizbońskim zawarły tzw. Protokół brytyjski ograniczający zastosowanie karty oraz ograniczający możliwość orzecznictwa trybunału sprawiedliwości UE, czyli naczelnego organu sądowego UE. Głównym argumentem polskim była tu obawa przed nadinterpretowaniem przepisów karty w taki sposób by zmusić polskie prawo do uznania małżeństw homoseksualnych¹⁰. Natomiast ze strony Wielkiej Brytanii pojawiły się zastrzeżenia związane ze specyfiką anglosaskiego systemu prawnego. Tak, więc i na tym przykładzie widać, że prawo unijne można traktować selektywnie i nie trzeba stosować się do wszystkich zasad, co później ma skutek w obwinianiu się o nierówną pozycję w ramach UE. Oczywiście to tylko jeden z przykładów selektywności przestrzegania prawa unijnego, a dla równowagi można przywołać tu zastrzeżenie Danii w którym zawarła, że nie zamierza wchodzić do strefy euro co już samo w sobie jest złamaniem kryteriów kopenhaskich.

Wynika, więc z tego, że traktat z Lizbony składa się między innymi z dwóch części, które miały znaleźć się w TKE tylko, że bardzo często pod zmienionymi nazwami bądź o nie tak pełnym charakterze jak zakładała to konstytucja. Idąc dalej można powiedzieć, że integracja europejska zatrzymała się w połowie kroku i nie jest w stanie iść dalej. Umieszczenie części przepisów z TKE spowodowało, że prawo, które ustanawia ten dokument nie zawsze działa tak jak powinno pomijając oczywiste sprzeczności czy też odwołania do paragrafów, których nie ma, bo akurat one nie zostały włączone do traktatu z Lizbony. Jest jeszcze jedna bardzo istotna rzecz mianowicie, że przez to, że sam traktat z Lizbony nie został nazwany konstytucją oznacza, że nie funkcjonuje tak w świadomości większości polityków. Wprowadzenie licznych zapisów z TKE do europejskiego prawodawstwa odbyło się również z pominięciem głosu obywateli, którzy w referendum powiedzieli nie dla tego projektu. Nie zmienia to jednak faktu, że idea zacieśniania współpracy między krajami ma bardzo duże poparcie wśród obywateli UE. Wyniki badań zaprezentowane poniżej zostały przeprowadzone przez firmę Kantar na zlecenie komisji europejskiej.

¹⁰ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A12008E%2FPRO%2F30> dostęp 28.11.2018

What is your opinion on each of the following statements? Please tell me for each statement, whether you are for it or against it.

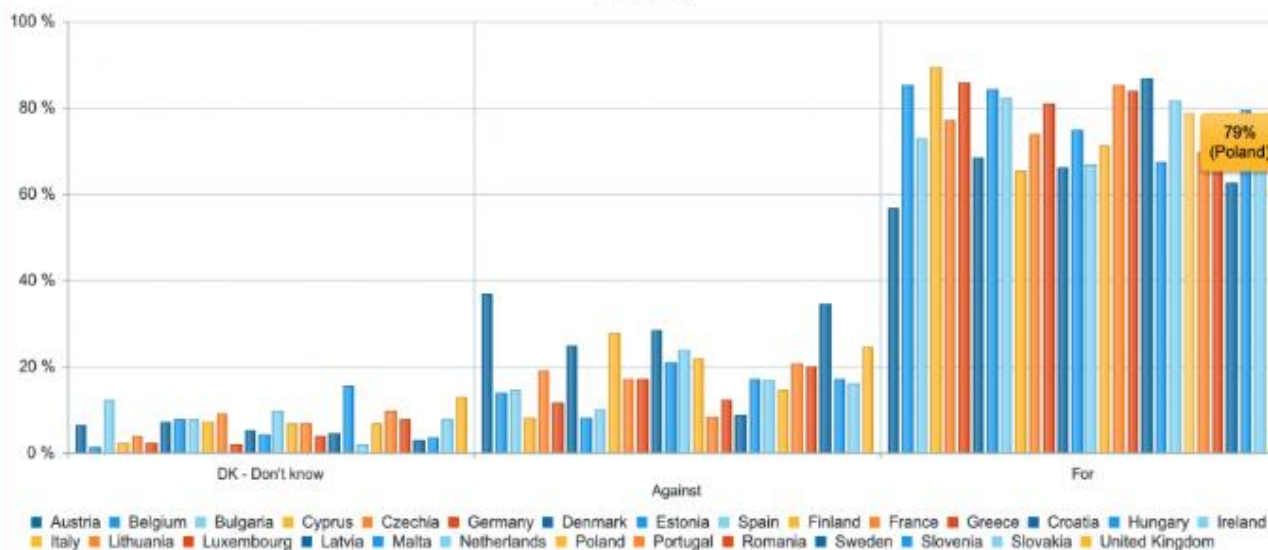
A common foreign policy of all Member States of the EU
(03/2018)



Źródło: <https://oko.press/europejczycy-w-tym-polacy-chca-federalizacji-unii-a-prawicawmawia-nam-ze-chcemy-europy-narodow/> dostęp 15.04.2019

What is your opinion on each of the following statements? Please tell me for each statement, whether you are for it or against it.

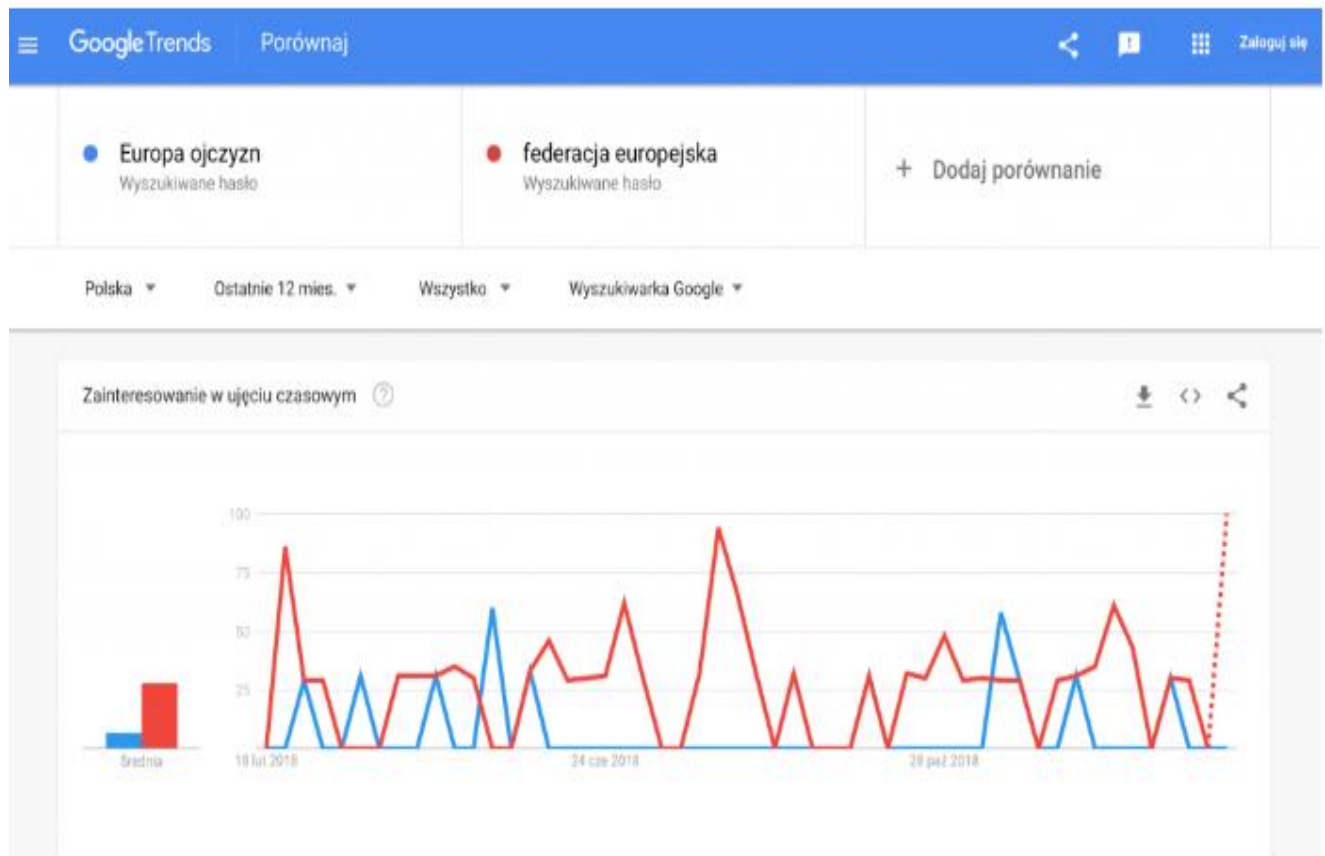
A common defence and security policy among EU Member States
(03/2018)



Źródło: <https://oko.press/europejczycy-w-tym-polacy-chca-federalizacji-unii-a-prawicawmawia-nam-ze-chcemy-europy-narodow/> dostęp 15.04.2019

Z przedstawionych badań wynika, że obywatele wszystkich krajów członkowskich chcieliby by UE prowadziła wspólną politykę w zakresie obronności oraz bezpieczeństwa. Ponad to 27 krajach członkowskich

obywatele chcieli by UE prowadziła jednolitą i wspólną politykę zagraniczną. Zgodnie z definicją federacja to *państwo związkowe w przeciwieństwie do konfederacji posiadające własne organy związkowe; na ich rzecz członkowie federacji zrzekają się części swoich suwerennych praw (odrębności armii, finansów, polityki zagranicznej)*¹¹. Tak więc jak da się wywnioskować, że większość obywateli UE popiera rozwiązania zmierzające w kierunku federacji. Ciekawym również jest fakt, że obywatele polscy, którzy wydawałoby się są przeciwni federacji w UE znacznie częściej w Google wyszukują hasło „federacja europejska” niż „Europa ojczyzn” co przedstawia poniższy rysunek.



Źródło:

<https://trends.google.pl/trends/explore?geo=PL&q=Europa%20ojczyzn,federacja%20europejska> dostęp 15.04.2019

Jeżeli Europa myśli o dalszej integracji, to musi dążyć do federacji, ponieważ zatrzymanie się w obecnym momencie integracji będzie skutkowało powolnym rozkładem struktur unijnych przez kolejne kryzysy, nierówności oraz subiektywne przestrzeganie prawa. Wizja Europy ojczyzn jako stowarzyszenie suwerennych państw członkowskich również nie jest już możliwe, ponieważ wszystkie kraje członkowskie dobrowolnie przekazały część przysługujących im praw na rzecz Unii Europejskiej. Wizja Europy ojczyzn zaistnieje tylko i wyłącznie, kiedy dojdzie do rozpadu wspólnoty europejskiej, a wszystkie państwa należące do UE powrócą do prowadzenia swojej narodowej polityki.

¹¹ Popularna encyklopedia powszechna tom 5 wydawnictwo Fogra Karków 1995r. s. 181

Można by również mówić o idei konfederacji, ale Unia Europejska już dawno wykroczyła poza klasyczną definicję konfederacji pod względem szerokości kompetencji jakie przyznały jej państwa członkowskie. Więc skoro nie można się cofnąć, ponieważ grozi to natychmiastowym załamaniem się wspólnoty, nie można stać w miejscu, ponieważ będzie to skutkowało kolejnymi Exitami z Unii, a więc również upadkiem. Nie można również iść w bok, ponieważ wszystkie inne modele integracji są już zrealizowane to wniosek nasuwa się sam. Trzeba iść do przodu i osiągnąć czwarty szczebel integracji w ramach struktur europejskich, czyli poziom federacji. Nie ma możliwości, żeby utrzymać tak daleko idący autonomiczny charakter państw członkowskich i myśleć o tym, że projekt, jakim jest Unia Europejska przetrwa. Unia jako chyba najbardziej przełomowy projekt w historii Europy znalazła się w miejscu, w którym dalsza integracja o charakterze funkcjonalnym nie ma sensu i musi prowadzić do rychłego upadku. Wspólnota Europejska znajduje się na skrzyżowaniu dróg, gdzie na prawo znajduje się dalszy chaos i arena do załatwiania partykularnych interesów poszczególnych państw, co rychło musi prowadzić do dezintegracji struktur unijnych i wielkiego upadku, którego konsekwencją może być wojna na tle nacjonalistycznym, której powód może być tak prozaiczny jak obwinianie się o zaistniały kryzys czy też roszczenia finansowe. Natomiast na lewo jest droga na pewno zdecydowanie trudniejsza wymagając dużej ilości współpracy w pierwszej kolejności przy wspólnym wychodzeniu z obecnie panującego kryzysu a w drugiej przy wspólnym tworzeniu struktur i zasad na jakich miałyby opierać się przyszła federacja. Może być oczywiście tak, że projekt federacji z różnych przyczyn również zawiedzie, i UE upadnie. W takim razie dla czołowych polityków naszego kontynentu żadne reformy nie powinny być straszne, bo nawet najdalej posunięte nie mogą skończyć się gorzej niż w przypadku nic nierobienia i bierności.

Bibliografia

1. https://europa.eu/european-union/about-eu/history/2000-2009_pl dostęp 28.11.2018
2. http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/pl/FTU_1.1.5.pdf dostęp 28.11.2018
3. <https://wnpid.amu.edu.pl/images/stories/rie/3-2009/255-278.pdf> dostęp 28.11.2018
4. https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_establishing_a_constitution_for_europe_pl.pdf dostęp 28.11.2018
5. http://www.een.sopot.pl/templates/422/files/file/Traktat_Lizbonski_w_pigulce.pdf dostęp 28.11.2018
6. http://oide.sejm.gov.pl/oide/index.php?option=com_content&view=article&id=14459&Itemid=390 dostęp 28.11.2018
7. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT> dostęp 28.11.2018

8. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A12008E%2FPRO%2F30> dostęp 28.11.2018
9. https://www.researchgate.net/profile/Elzbieta_Kuzelewska2/publication/322554368_Proces_ratyfikacji_Traktatu_ustanawiajacego_Konstytucje_dla_Europy_i_jego_nastepstwa/links/5b3e7ee9a6fdcc8506fa13c1/Proces-ratyfikacji-Traktatu-ustanawiajacego-Konstytucje-dla-Europy-i-jego-nastepstwa.pdf dostęp 28.11.2018
10. Anna Konarzewska Przyszłość Traktatu Konstytucyjnego Unii Europejskiej
11. P. Bagus Tragedia Euro Instytut Ludwiga von Misesa Warszawa 2011
12. https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/euro-area/enlargement-euro-area/convergence-criteria-joining_pl#the-five-convergence-criteria dostęp 14.04.2019
13. M. Aleksandrowicz, A. Jamróz, L. Jamróz *Demokratyczne państwo prawa zagadnienia wybrane* Temida 2 Białystok 2014 r
14. <https://oko.press/europejczycy-w-tym-polacy-chca-federalizacji-unii-a-prawica-wmawia-nam-ze-chcemy-europy-narodow/> dostęp 15.04.2019
15. A New Treaty and Supplementary Protocols – Action Committee for European Democracy, Brussels, 4 June 2007
16. Popularna encyklopedia powszechna tom 5 wydawnictwo Fogra Karków 1995r.
17. <https://trends.google.pl/trends/explore?geo=PL&q=Europa%20ojczyzn,federacja%20europejska> dostęp 15.04.2019

Анна ДОБКЕВИЧ

*Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
студентка IV року навчання історико-юридичного
факультету спеціальності «Політологія»*

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО КЛАСУ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Розглядаються фактори та чинники, що сприяли виникненню та вкоріненню ліберальної моделі демократії у країнах Центрально-Східної Європи. Розкриваються шляхи та способи формування нового політичного класу у постсоціалістичних країнах, зокрема приклади алгоритмів дій кожної з них.

Ключові слова: *політичний клас, правлячий клас, країни Центрально-Східної Європи, постсоціалістичний простір, демократична система, люстрація, політична еліта, приватизація, вибори.*

The factors that are considered, that contributed the creation and implementation of a liberal democracy model in Central and Eastern European countries. The ways and methods that are revealed of formation a new political class in post-socialistic countries, in particular, examples of algorithms of their tactics.

Key words: *political class, ruling class, countries of Central and Eastern Europe, post-socialist space, democratic system, lustration, political elite, privatization, elections.*

Країни Центрально-Східної Європи – держави постсоціалістичного простору, що на шляху до становлення сучасної демократичної політичної системи пройшли декілька етапів, а саме:

1. Крах тоталітарної системи;
2. Перехід до демократичної системи;
3. Зміцнення демократичної системи;
4. Укорінення демократичної системи та вдосконалення демократичних інститутів.

Такий шлях країни, в залежності від потужності підготовки, подолали за 10–20 років. Головними принципами ліберальної моделі демократії стали принципи поділу влади, парламентаризму, політичних прав і свобод, конкуренції партій та відкритості еліт, але пріоритетною засадою – зверхність інтересів особистості над інтересами держави [1, с. 318].

Формування політичного класу нового типу у країнах ЦСЄ зумовлене рядом факторів. По-перше, характером зміни авторитарного режиму; по-

друге, процедурою люстрації, яка була застосована щодо представників комуністичної влади; по-третє, запровадженням виборчої системи, яка принципово змінила процеси рекрутування представників правлячого класу всіх рівнів; по-четверте, процесами приватизації, які уможливили формування класу власників, які безпосередньо впливають на процеси формування політичних рішень у державах ЦСЄ [4, с. 116].

Щодо першого фактору можна зазначити, що у країнах ЦСЄ саме «установчі» вибори, які відбулися у 1989–1990 роках, стали переламним моментом у процесі трансформації еліти. Вперше доступ до владних ресурсів отримали люди, які не лише нелояльно ставилися до влади, а й відкрито з нею боролися. Спочатку ці групи були нечисельні, але їх роль у подальшому розвитку країн ЦСЄ була визначальною.

Зміни у принципах формування еліти, зокрема перехід до відкритих виборів на конкурентній основі, істотно змінив структуру політичного класу країн ЦСЄ. Завдяки цьому держава втратила контроль над формуванням еліти. Саме в цей період став повноцінним такий канал формування еліти, як вибори. При цьому саме інтелігенція стала основним каналом репродукування нових кадрів у правлячий клас у країнах ЦСЄ.

Крім того, принциповим моментом став перехід до повноцінних виборів як до основного способу формування регіональної еліти. Так, у Польщі внаслідок виборів до Сейму 4 червня 1989 року всі 161 місце були здобуті «Солідарністю». Правляча партія втратила всі 33, раніше з 35, місця, їх здобули кандидати так званого «національного списку» [8, с. 15].

В Угорщині також під тиском опозиції посилювалися дискусії між урядом та опозиційним «трикутним столом». Під тиском опозиції центральний комітет правлячої Угорської соціалістичної робітничої партії у 1989 році погодився на вибори чотирипартійного керівництва країни. Тим самим була досягнута угода про мирний перехід до демократії. На виборах, проведених у березні-квітні 1990 року, перемогу здобули праві та центристи. Вони мали абсолютну більшість в першому постсоціалістичному парламенті.

У Чехословаччині антикомуністичні демонстрації розпочалися восени 1989 році і були продовженням «оксамитових революцій» у Польщі та Угорщині. Уряд пішов на серйозні поступки в питаннях свободи пересування, звільнення засуджених дисидентів тощо.

Зрештою, прем'єр-міністр розпочав переговори з лідерами «Громадянського форуму» – об'єднанням опозиційних сил. Результатом стала згода влади на створення нового уряду за участю опозиції, на відмову від усіх законів, які давали переваги комуністам. Також унаслідок проведених президентських виборів на чолі держави став лідер «Громадянського форуму» [6, с. 20].

Отже, у визначенні вектору соціальної трансформації, її форм та темпів ключову роль відіграв політичний клас. Його значення у постсоціалістичних країнах значно більше, ніж у решті країн світу, оскільки постсоціалістичні країни запроваджували «навздогінну модель» розвитку.

Це зумовлено рядом об'єктивних чинників, зокрема відсутністю організованих груп, які б виражали інтереси певних соціальних прошарків (за винятком Польщі), та нерозвиненістю громадянського суспільства. При цьому основною рушійною силою трансформаційних перетворень стали, з одного боку, представники опозиції всередині компартій, з іншого боку, найбільш активні представники опозиції.

Другим чинником є люстрація. У країнах ЦСЄ, зокрема в Угорщині, Чехії, Естонії, Латвії, Румунії, це особлива процедура перевірки осіб, які обіймають відповідальні державні посади, а також кандидатів на ці посади на предмет їх належності в минулому до керівництва комуністичних партій, служб державної безпеки чи співпраці з цими службами.

Люстрація проводиться на основі спеціальних законів, як правило, особливими органами, так, в Угорщині – це комітети, які обираються парламентом у складі трьох суддів [3, с. 356].

Політологи сходяться на думці, що найкраще процес люстрації було проведено у Чехословаччині. В той час, як інші колишні соціалістичні країни вершили політичну справедливість через суди, Чехословаччина обрала несудовий підхід. Проте люстрацією не були охоплені кандидати та депутати вищого законодавчого органу, а також міністри колишнього комуністичного уряду. Укладачі закону про люстрацію виходили з того, що він не має бути інструментом помсти, а лише захисним механізмом нової крихкої та поки некоріненої демократії. Тому вищий політичний клас був оновлений лише частково.

У Польщі ще до падіння влітку 1993 року уряду Х. Сухоцької до Сейму були внесені 6 різних законопроектів про люстрацію. Сьогодні діє положення, що ніхто не може бути позбавлений права претендувати на будь-які посади в органах державного управління чи законодавчому органі, але всі повинні скласти люстраційні подання про співпрацю з колишніми органами безпеки [1, с. 310].

Типовим явищем для країн ЦСЄ 90-х років була так звана «дика люстрація». Прикладами «дикої люстрації» є комуністофобія у Чехії або випадок у Польщі, де колишній публіцист газети «Жечпосполіта» розмістив в Інтернеті список з 240 тисяч колишніх працівників спецслужб та їх інформаторів, де значилися прізвища відомих публічних осіб.

Важливу роль у процесах оновлення політичного класу у країнах ЦСЄ відігравав також фактор приватизації. Угорщина активно просувалася до ринку ще в період соціалізму, тому до приватизації, яка розпочалася після «оксамитової революції», ця країна виявилася найбільш готовою. Розпочалася приватизація, в ході якої через аукціон продавалися підприємства, в тому числі і спонтанна приватизація, коли підприємствам було дозволено перетворюватися в акціонерні товариства без втручання у цей процес уряду [10, с. 45].

Загалом, процес первинного нагромадження капіталу у країнах ЦСЄ відбувався по-різному. Основним способом став шлях формування великих і середніх власників знизу, тобто через зростання дрібних

підприємців, проникнення іноземного бізнесу на територію цих країн, конвертацію попередньої правлячої еліти своїх політичних та адміністративних ресурсів у капітал [9, с. 2]. Основною проблемою стала нестача капіталу, тому усі ці країни пішли шляхом створення сприятливого клімату для іноземних інвестицій. Саме завдяки масштабним західним інвестиціям Угорщина, Польща, Чехія і Словаччина були включені у сучасну транснаціональну класову структуру [7, с. 2].

Існує й інший шлях формування політичного класу – номенклатурний. Сутність його полягає в тому, що члени правлячої еліти можуть за нових умов конвертувати свої адміністративні, політичні, інтелектуальні та соціальні ресурси в приватний капітал. Це забезпечує їм перехід з номенклатури в буржуазію [5, с. 164].

У Польщі суть цього процесу полягала в тому, що колишня політична еліта мала можливість маніпулювати правилами та приписами з метою сильного заниження цін на об'єкти, що приватизуються. Відсутність відкритих конкурсів та зовнішніх інвестицій створювало для такого конвертування особливо сприятливі умови. Незадоволення, яке викликали ці процеси в суспільстві, змусили польський уряд утворити міністерство приватизації для контролю розподілу державної власності та блокування процесів переводу фондів приватизації в приватні фірми менеджерів.

В Угорщині менеджери першими скористалися можливостями Закону «Про трансформацію підприємств» і почали скуповувати акції за заниженими цінами. Тому на етапі «спонтанної приватизації» менеджерам вдалося роздробити підприємства та скупити їх акції ще до приватизації.

Наступний етап номенклатурного шляху – формування бізнесу, який тісно пов'язаний з державою. У ряді країн ЦСЄ нова буржуазія виявилася тісно пов'язаною з владою, звідси тісне переплетіння бізнесу та політичної еліти. Так, у Польщі наприкінці 1990-х років 40% компаній повністю належали державі. Та все ж таки у країнах ЦСЄ не відбулося зрощення політичного класу та бізнес еліти, що знизило загалом рівень корупційності та олігархізації влади в цих країнах [2, с. 48].

Отже, існує багато способів формування провладного політичного та опозиційного класу. Країни ЦСЄ показали на своєму прикладі різні шляхи не тільки становлення демократії та формування політичних сил, а й методи, що стосувалися різних сфер суспільно-політичного життя задля виявлення суспільно-політичних сил, в тому числі опозиційних.

Тому, у випадку ЦСЄ, споглядається і сприятливий збіг обставин, і сприятливі стартові умови на етапі демократичного переходу, і елементарна відповідальність політичних акторів, що й зумовило відносно безболісний демократичний транзит з наступним утвердженням політичного плюралізму і формування конструктивної опозиції.

Література

1. Безпалько У. Особливості суспільно-політичного розвитку в Польщі (1989-2004) / У. Безпалько // Україна-Європа-Світ. – 2008. – № 1. – с. 308-315
2. Бокало М. Проблеми і перспективи демократизації в країнах Центрально-Східної Європи (на прикладі Вишеградської четвірки) / М. Бокало, С. Трохимчук. – Львів: [б. в.], 2000. – 68 с.
3. Вахудова М. Нерозділена Європа. Демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму / М. Вахудова; пер. з англ. Т. Цимбал. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 379 с.
4. Довженко Н. Политические силы в постсоциалистических обществах. Румыния / Н. Довженко // Общественные науки и современность. – 1992. – № 3. – с. 116-125.
5. Зеленько Г. І. Фактори формування політичного класу в країнах Центрально-Східної Європи // ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. – Вип. №45 / К., 2015. – с.164-175
6. Країни Центрально-Східної Європи в умовах постсоціалістичної демократичної трансформації. Збірник матеріалів науково-теоретичної конференції. – Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. – 40 с.
7. Крозенко Р. В. Політична модернізація країн Центральної і Східної Європи: порівняльна характеристика // Журнал "Теорія та практика державного управління». – Випуск №3 (22) / К., 2008. – 6 с.
8. Стативка А. Деякі фактори формування політичної еліти в країнах Центральної та Східної Європи // Політичний менеджмент. – 2007. – Спецвипуск (вересень). – С. 14-24.
9. Чміль І. Трансформація місця та ролі політичної опозиції в країнах Центрально-Східної Європи // Вісник Львівського університету, Серія «міжнародні відносини». – Вип. №38 / Львів, 2016. – 8 с.
10. Яжборовская И. С. Специфика трансформаций в Центрально-Восточной Европе / И. Яжборовская // Политические исследования. – 1999. – № 3. – с. 45-46.

WYZWANIA DLA BEZPIECZEŃSTWA KRAJÓW UNII EUROPEJSKIEJ

Celem poniższego artykułu jest ukazanie najpoważniejszych zagrożeń związanych z bezpieczeństwem państw, znajdujących się w Unii Europejskiej. Bezpieczeństwo jako wartość nadrzędna jest gwarantem stabilności państw, a także innych aktorów stosunków międzynarodowych. Poczucie bezpieczeństwa daje pewność istnienia i pewność jego zachowania oraz szansę na rozwój.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, integracja europejska, stosunki międzynarodowe, zagrożenia.

The purpose of the article below is to show the greatest threats related to the security of countries in the European Union. Security as a superior value is a guarantee of the stability of states as well as other actors of international relations. The paper presents the stages of the European integration process. A sense of security gives the certainty of existence and certainty of its behavior and the chance for development.

Key words: security, European integration, international relations, threats.

Wstęp

W dzisiejszych czasach istnieje wiele zagrożeń wobec polityki bezpieczeństwa państw, jednakże w niniejszej pracy skupimy się na trzech, według nas, najważniejszych zjawiskach. Jednym z nich jest problem migracyjny, który jest związany z globalizacją. Kolejnym aspektem jest terroryzm, który jest jednym z ważniejszych problemów występujących w krajach Unii Europejskiej. Trzecim, i zarazem ostatnim wyzwaniem dla bezpieczeństwa państw europejskich są zagrożenia militarne. Definicja bezpieczeństwa jest szeroko rozumiana. Spotykamy wiele definicji pojęcia „bezpieczeństwo”, występuje również wiele ujęć tego zagadnienia, co rodzi problemy interpretacyjne.¹

¹ A. Cichy, C. Szyjko, Bezpieczeństwo międzynarodowe w teorii i praktyce – wybrane aspekty prawno – organizacyjne, Warszawa: Akademia Obrony Narodowej 2014, s. 29. 2Sebastian Wojciechowski, Współczesne zagrożenie terroryzmem w Unii Europejskiej, <https://www.iz.poznan.pl/en/file/download,512,07464bc914cf9d6363fe3976d8e3de9e/262zagrozenieteroryzmUE.pdf?file,download,512,07464bc914cf9d6363fe3976d8e3de9e/262zagrozenieteroryzmUE.pdf>, 08.11.2018.

Migracja w krajach Unii Europejskiej

Migracja polega na trwałym lub czasowym opuszczeniu miejsca stałego pobytu i przemieszczeniu się na inne miejsce, stanowi proces społeczny, wywierający znaczący wpływ na dziejach ludzkości. Ruch migracyjny ma spore znaczenie we Wspólnocie Europejskiej. Może on znacznie pomóc krajom Unii Europejskiej ze zmaganiem się z problemami demograficznymi, będącymi następstwem starzenia się społeczeństwa. Od 2020 roku w Unii Europejskiej drastycznie spadnie liczba ludzi w wieku produkcyjnym, w związku z tym zaistnieje potrzeba zatrudniania obcokrajowców. Ma to zapobiec pogłębianiu się zapaści gospodarczej, której jedną z przyczyn mogą być zwiększająca się ilość wypłacanych świadczeń emerytalnych w „starzejącej się Europie”. Zatrudnianie migrantów wpływa na wizerunek państw członkowskich i podnosi ich atrakcyjność w oczach inwestorów. Wpływa to też na rozwój gospodarczy i tworzenie nowych miejsc pracy. W regionach do tej pory nieatrakcyjnych. Poszerzenie się Unii Europejskiej o kolejne państwa członkowskie umożliwiło ludności swobodne przesiedlanie się i podejmowanie pracy zawodowej na obczyźnie. Saldo migracji jest wyższe w krajach, które oferują lepsze zarobki i fundusz socjalny.

Terroryzm w krajach Unii Europejskiej

W ostatnich latach zjawisko terroryzmu zdecydowanie się nasiliło. Terroryzm to użycie siły lub przemocy fizycznej przeciwko ludziom, które ma na celu zastraszenie i wymuszenie pewnych ustępstw w drodze do zrealizowania wyznaczonych celów. Współczesne ataki terrorystyczne nie we wszystkich aspektach są podobne do tych, które były przeprowadzane kiedyś. Dziś, celem takiego ataku jest zastraszenie jak największej ilości osób. Medialny rozgłos zamachów terrorystycznych ułatwia terrorystom propagowanie ich ideologii, ale także przyświeca głównemu celowi jakim jest sianie strachu. Współcześni terroryści mają o tyle przewagę, że mogą korzystać ze współczesnych zdobyczy technologicznych XXI wieku. Ich głównym środkiem przekazywania informacji na swój temat jest, bez wątpienia, Internet oraz telewizja.² Zagrożenie terroryzmem ma różnorodne oblicza i nie chodzi tutaj tylko o działalność fundamentalistów islamskich. Niebezpiecznym zjawiskiem występującym na terenie Unii Europejskiej były dążenia separatystyczne takich grup terrorystycznych jak: ETA czy IRA. W mijającym roku bardzo dużo słyszało się o Katalonii i jej próbach odłączenia się od Hiszpanii.

Nasilające się zjawisko zagrożeniem terrorystycznym w krajach Unii Europejskiej musi być rozpatrywane w aspekcie globalnym, ponieważ terroryzm złożony jest z pewnego rodzaju systemu połączonego ze sobą i spójnego. To od zaangażowania i współpracy wielu służb zależy bezpieczeństwo obywateli poszczególnych krajów i innych aktorów stosunków

²Sebastian Wojciechowski, *Współczesne zagrożenie terroryzmem w Unii Europejskiej*, <https://www.iz.poznan.pl/en/file/download,512,07464bc914cf9d6363fe3976d8e3de9e/262zagrozenieteroryzmUE.pdf?file,download,512,07464bc914cf9d6363fe3976d8e3de9e/262zagrozenieteroryzmUE.pdf>, 08.11.2018.

międzynarodowych. Zwalczanie terroryzmu, bez wątpienia nie należy do łatwych zadań.

Dziś stosuje się walkę z terrorystą w sposób bezpośredni i pośredni, używając do tego wielu środków. Kraje europejskie po zamachu 11 września 2001 roku w Stanach Zjednoczonych pokazały, że są mocno zaangażowane w międzynarodową koalicję antyterrorystyczną.

Terroryzm w krajach Unii Europejskiej jest zróżnicowany pod względem ideologicznym. W związku z powyższym został stworzony do tego specjalny wskaźnik GTI – Global Terrorism Index³. Rodzaj tej statystyki głównie koncentruje się na ocenie ryzyka zagrożeniem terrorystycznym. Poniższa tabela przedstawia wyniki GTI z 2017 roku. Są to dane statystyczne, które pochodzą z lat 2012 – 2016. Raport ten przedstawia obszar badań na terenie krajów członkowskich Unii Europejskiej.

Tabela 1. GTI w krajach UE

Kraj	GTI
Francja	5,964
Wielka Brytania	5,102
Niemcy	4,917
Belgia	4,656
Grecja	4,139
Szwecja	3,756
Irlandia	3,141
Włochy	2,75
Holandia	2,412
Finlandia	2,341
Cypr	1,894
Czechy	1,889
Hiszpania	1,701
Austria	1,522
Dania	1,512
Bułgaria	1,178
Węgry	0,835
Estonia	0,461
Polska	0,384
Słowacja	0,23
Chorwacja	0,029
Litwa	0
Łotwa	0
Portugalia	0
Rumunia	0
Słowenia	0

Źródło: Global Terrorism Index 2017.

³ Kinga Kądziołka, *Ocena poziomu zagrożenia terroryzmem w krajach Unii Europejskiej z wykorzystaniem GTI*, <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=zr%C3%B3znicowanie+zagro%C5%BCe%C5%84+terrorystycznych+w+unii+europejskiej#>, 13.04.2019.

Użycie broni w wojnie konwencjonalnej i niekonwencjonalnej

Zmiany technologiczne mają wielki wpływ nie tylko na sposób prowadzenia wojny, ale również na stosunki międzynarodowe. Wojna stanowi jedno z centralnych zjawisk międzynarodowych oraz jedno z najpoważniejszych źródeł zmiany w systemie światowym. Współcześnie możemy rozróżnić dwie formy prowadzenia wojny. Pierwszą z nich jest wojna konwencjonalna inaczej zwana tradycyjną. W wojnie konwencjonalnej mamy do czynienia z konfliktem zbrojnym pomiędzy zorganizowanymi siłami zbrojnymi dwóch lub więcej państw, prowadzony z użyciem broni konwencjonalnych, bez użycia środków broni masowego rażenia, bądź użycia broni jądrowej. Konsekwencją tej wojny są ogromne straty ekonomiczne, infrastrukturalne oraz w ludności. Rozróżnić możemy broń konwencjonalną oraz broń masowego rażenia. Do broni konwencjonalnej można zaliczyć zarówno broń palną jak i granaty, ładunki wybuchowe itp. Możemy podzielić broń na broń białą (nie posiada ładunku wybuchowego) i palną (która takowy ładunek posiada). Mimo, że termin ten odnosi się głównie do broni palnej, Konwencja ONZ dotycząca Broni Konwencjonalnej ogranicza również użycie oślepiających laserów oraz broni zapalnej.⁴

Drugim rodzajem prowadzenia wojny jest wojna niekonwencjonalna, czyli taka w której stosuje się broń masowego rażenia. To współcześnie najczęściej używane środki rażenia organizmów na ogromną (masową) skalę. Aktywa te pozwalają w bardzo szybki sposób i na ogromną skalę zniszczyć lub zgładzić tereny oraz zasoby wroga, dlatego też jest nazywana bronią szerokiego zasięgu. Stosowany jest skrót ABC (Atomowa, Biologiczna, Chemiczna) lub NBC (Nuklearna, Biologiczna, Chemiczna). Zaliczamy do niej broń jądrową (zwaną też atomową lub nuklearną) biologiczną, chemiczną i radiologiczną. W broni jądrowej wykorzystuje się energię wewnątrzjądrową rozprawianą podczas reakcji chemicznej zachodzącej przy użyciu pierwiastków takich jak uran, pluton (broń atomowa), wodoru (broń wodorowa). Rażenie tej broni zachodzi w dwóch fazach. W pierwszej z nich generuje się bodziec, który jest odczuwalny niemal natychmiastowo (po około 1 minucie od momentu powstania wybuchu). W następnej fazie występują między innymi rozbłyski, fale uderzeniowe, promieniowanie ciepłe, impuls elektromagnetyczny, w późniejszym czasie pojawia się opad radioaktywny bądź deszcz radioaktywny.

Broń biologiczna polega na wykorzystaniu mikroorganizmów chorobotwórczych (wirusy, riketsje, bakterie i wytwarzane przez nie toksyny, grzyby chorobotwórcze, pierwotniaki, tkankowce) do rażenia ludzi, zwierząt oraz zakażenia wody, roślinności, płodów rolnych i produktów żywnościowych w celu wywołania epidemii i trudnych do zwalczania chorób zakaźnych ludzi i zwierząt.⁵ Bronią biologiczną nazywamy wykorzystywanie środków jakimi są skażone materiały pochodzenia biologicznego. Ładunkiem bojowym tego

⁴Broń konwencjonalna, https://pl.wikipedia.org/wiki/Broń_konwencjonalna 30.11.2018.

⁵Leksykon wiedzy wojskowej, MON, Warszawa 1979, ISBN 83-11-06229-3, s. 52.

rodzaju broni mogą być mikroorganizmy chorobotwórcze np. wirusy, toksyny bakteryjne, riketsje, grzybicze, roślinne, zwierzęce, jady itp. Rozprzestrzenia się je między innymi poprzez wiatr, bomby, rakiety, samoloty rolnicze, pojemniki aerozolowe, itp. Użycie tego rodzaju broni jest stosunkowo łatwe i tanie w produkcji, wykorzystuje się bazy przemysłu farmaceutycznego, fermentacyjnego, drobnych laboratoriów. Broń ta jest niezwykle skuteczna, ponieważ jest niewidzialna podczas ataku. Ponadto jest bardzo łatwa do ukrycia i przenoszenia. W okresie wylęgania się choroby objawy są często nietypowe i mylące, przez co niezwykle trudne jest szybkie rozpoznanie przyczyny zachorowań i zgonów. Potencjalne skażenia pochodzące od użycia broni biologicznej stanowią ogromne zagrożenie zarówno dla człowieka jak i dla jego otoczenia (zwierząt, wody, roślinności, płodów rolnych i produktów żywnościowych). Z kolei skutki jej użycia nie są do końca przewidywalne i mogą być bardzo rozciągnięte w czasie.

Bronią chemiczną nazywamy różne substancje, którymi zatruwa się ludność. Jest ona używana głównie w celu wzbudzenia masowego strachu oraz dezorganizacji życia ludzi w różnych sferach i obszarach. Wykorzystuje się w niej wiele substancji toksycznych, wywołujących między innymi: poparzenia skóry, układu oddechowego, drgawki, halucynacje, krztuszenie się, bóle głowy, wymioty, dezorientację, a nawet i śmierć. Broń biologiczna jest idealnym narzędziem do przeprowadzenia ataku terrorystycznego.

Pomimo niskiego zagrożenia wybuchem wojny w Unii Europejskiej państwa członkowskie starają się zapobiec i mieć pełną kontrolę nad produkcją broni niekonwencjonalnej.

W związku z tym przyjęto nowy system środków ograniczających, by zająć się problemem stosowania i proliferacji broni niekonwencjonalnej. Decyzja ta nawiązuje bezpośrednio do konkluzji Rady Europejskiej z 28 czerwca 2018 r. UE będzie teraz mogła nakładać sankcje na osoby i podmioty zaangażowane w rozwijanie i stosowanie broni chemicznej w dowolnym miejscu na świecie, bez względu na ich narodowość czy lokalizację. Środki ograniczające dotyczą osób i podmiotów bezpośrednio odpowiedzialnych za rozwijanie i stosowanie broni chemicznej, a także tych, którzy zapewniają wsparcie finansowe, techniczne lub rzeczowe, oraz tych, którzy pomagają w takich działaniach, zachęcają do nich lub je popierają. Sankcje obejmują zakaz wjazdu do UE i zamrożenie aktywów (osoby) i zamrożenie aktywów (podmioty). Ponadto zakazano osobom i podmiotom z UE udostępniania funduszy osobom i podmiotom podlegającym sankcjom. Decyzja ma pomóc w działaniach UE w walce z rozprzestrzenianiem i stosowaniem broni chemicznej, które to zjawiska stanowią poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa międzynarodowego. Z uwagi na coraz częstsze ataki chemiczne w różnych częściach świata służy też wsparciu

ogólnoświatowego zakazu broni chemicznej ustanowionego na mocy konwencji o broni chemicznej.⁶

Zagrożenie środowiska naturalnego

Zmieniający się klimat sprawia coraz więcej problemów. To kolejne wyzwanie dla bezpieczeństwa państw Unii Europejskiej. Problem ten wynika z wielu wyników zewnętrznych, tj. ilość dochodzącego promieniowania słonecznego lub czynników wewnętrznych, tj. działalność człowieka. W ostatnich latach termin „globalna zmiana klimatu” używany jest w kontekście globalnego ocieplenia, ale również w kontekście wzrostu temperatury na powierzchni Ziemi. Zmiany klimatu powodują wiele katastrof, z którymi Unia Europejska musi się zmagać. To z kolei doprowadza do osłabienia i mniejszej wydajności gospodarczej krajów członkowskich.

W 1972 r. został opracowany przez ONZ Program Ochrony Środowiska – United Nations Environment Programme.⁷ Ma on za zadanie wzbudzić potrzebę ochrony środowiska naturalnego. Jednym z celów tego programu jest zachęcenie do wprowadzenia w swoje życie działań ekologicznych. Obejmuje on szeroką gamę tematów, ale skupia się przede wszystkim na problemach, o których nadal jest głośno. Chodzi tutaj między innymi o aspekty: zmieniającego się klimatu, dostępie do wody pitnej czy narastającym problemie wycinania lasów.

Unia Europejska, jako związek polityczno – gospodarczy stara się, aby środowisko było prawidłowo chronione. W związku z tym stawia sobie zasadnicze cele w tej kwestii. Przyjęte zostają pewne ramy czasowe, w trakcie których, państwa członkowskie mają za zadanie, np. ograniczyć emisje gazów cieplarnianych czy zapewnić efektywność pracy energetycznej.

Handel ludźmi

Kolejnym, dużym wyzwaniem dla bezpieczeństwa krajów Unii Europejskiej jest problem, który rzadko jest poruszany. Chodzi tutaj o przestępstwo, które trudno wykryć, a mianowicie handel ludźmi. Istnieje wiele form tego przestępstwa. W szczególności wyróżnia się handel dziećmi, nielegalne adopcje, handel kobietami, tanią siłą roboczą. Przestępstwo to popełniane jest w celach seksualnych – chodzi tutaj o zmuszanie do prostytucji i pornografii, a także w celu wykorzystania taniej siły roboczej, w której chodzi o to, że pracownicy są zmuszani do niewolniczej pracy poza granicami kraju. Wiele jest przyczyn, które doprowadzają do handlu ludźmi i ich wyzyskiem. Bardzo trudno odkryć to przestępstwo, mimo, że każdy z nas zdaje sobie sprawę z jego istnienia. Ubóstwo, dyskryminacja, bezrobocie w krajach, z których pochodzą ofiary – to wskazanie tylko kilku z wielu przyczyn, które doprowadzają do handlu żywym towarem. Odpowiedzią na te przyczyny, a zarazem pojawieniem się kolejnego aspektu tego problemu jest fakt, że istnieją

⁶Broń chemiczna: nowy system sankcji, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2018/10/15/chemical-weapons-the-council-adopts-a-new-sanctions-regime/> 30.11.2018.

⁷ B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa: LexisNexis 2009, s. 474.

kraje, w których docelowo jest większe zapotrzebowanie na usługi seksualne, które przede wszystkim są tanie.⁸

Handel narządami ludzkimi

Bezpośrednio kolejnym problemem związanym z handlem ludźmi jest aspekt handlu narządami ludzkimi. Wydaje się to niemożliwe, ale sprawa ta nadal dotyczy dzisiejszych czasów. Handel ten wynika z dużej potrzeby na zdrowe i młode narządy. Tryb życia współczesnych ludzi, złe odżywianie, stres, uwarunkowania genetyczne – to tylko kilka czynników, które powodują, że bardzo długo czeka się na transplantologię.

Wraz z pojawiającym się ubóstwem ludzie sięgają do radykalnych kroków, by tylko znaleźć źródło utrzymania siebie i swojej rodziny. W związku z tym często są w stanie poświęcić swoje zdrowie lub życie. Już dawno temu pojawili się ludzie, którzy trudnią się znajdowaniem ofiar i nielegalną transplantologią. Działania te zdecydowanie uważa się za nieetyczne. Aż trudno uwierzyć, że do takich czynów dochodzi we współczesnym świecie, gdzie medycyna jest rozbudowana. Legalna transplantologia głosi, że narządy można jedynie dobrowolnie ofiarować innej osobie. „Czarny rynek” natomiast wyklucza wszystkie moralne aspekty.

Handel narządami ludzkimi często bywa przemilczany, jest tematem „tabu”. Aby zapobiec temu przestępstwu nagłaśniać ten temat powinny organizacje humanitarne. Do ich głównego zajęcia powinna należeć ochrona ludzkiego życia i zdrowia. Ważne jest również, aby organizacje międzynarodowe ustaliły takie prawodawstwo wraz z państwami członkowskimi, które pomoże im w tej kwestii mówić jednym, wspólnym głosem. Należy jak najbardziej ograniczyć społeczeństwo gangsterów, handlarzy narządami ludzkimi. Powinno się również zadbać o wzrost moralności wśród ludzi.⁹

Podsumowanie

W powyższym artykule chcieliśmy zauważyć, że istnieje wiele problemów, które dotyczą krajów Unii Europejskiej. To nie lada wyzwanie, aby im zapobiegać czy chociaż w małym stopniu zmniejszyć. Na pewno warto przyglądać się wszystkim tym wyzwaniom. Największe dziś dla Europy niebezpieczeństwa i zagrożenia niesłychanie szybko ewoluują w ślad za postępem naukowym i technicznym, by służyć do nielegalnego wykorzystywania i podkopywania wartości i dobrobytu naszych otwartych społeczeństw.

⁸Ewelina Lizęga, *Handel ludźmi – charakterystyka i skala zjawiska*, http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Forum_Pedagogiczne/Forum_Pedagogiczne-r2015-t1/Forum_Pedagogiczne-r2015-t1-s235-250/Forum_Pedagogiczne-r2015-t1-s235-250.pdf 26.11.2018.

⁹ B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa: LexisNexis 2009, s.407.

Bibliografia

1. A. Cichy, C. Szyjko, Bezpieczeństwo międzynarodowe w teorii i praktyce – wybrane aspekty prawno – organizacyjne, Warszawa 2014.
2. B. Hołyst, Kryminologia, Warszawa 2009.
3. P. Kraszewski, Typologia migracji [w:] Migracje – Europa – Polska, W. J. Burszta, J. Serwański (red.), Poznań 2003, s. 27.
4. Zaleski Z., 2008, Migracja w Europie – wady i zalety, KUL, Lubelska Szkoła Biznesu Sp. z o.o. Lublin.
5. Alex Roland: The Transformation of Conventional War (ang.). University of North Carolina. (dostęp 27.11.2018). Cytat: Conventional war is declared, armed conflict between two or more states that employ recently developed, non-nuclear weaponry for direct combat between organized military forces. Nuclear weapons may be deployed, and their use may be threatened, but they are not actually fired.
6. J. Użycki: Wojna konwencjonalna w Europie?. s. 7.
7. Andrzej Ciepliński, Ryszard Woźniak: Encyklopedia współczesnej broni palnej (od połowy XIX wieku). Warszawa: Wydawnictwo WiS, 1994, s. 38. ISBN 83-86028-01-7

Netografia

1. <http://www.iz.poznan.pl/en/file,download,512,07464bc914cf9d6363fe3976d8e3de9e/262zagrozenieteroryzmUE.pdf> (dostęp 08.11.2018)
2. http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Forum_Pedagogiczne/Forum_Pedagogiczne-r2015-t1/Forum_Pedagogiczne-r2015-t1-s235-250/Forum_Pedagogiczne-r2015-t1-s235-250.pdf (dostęp 26.11.2018)
3. www.migracje.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2016/12/021_79.pdf (dostęp 27.11.2018)
4. www.wspia.eu/file/20280/85-SOJKA+MAGDALENA.pdf (dostęp 27.11.2018)
5. <https://images.ifformat.pl/.../1732F40F-90DC-4D9B-A9A0-40EF5AB6E609.pdf> (dostęp 27.11.2018)
6. <https://prezi.com/ywewus0usqow/bron-konwencjonalna-i-niekonwencjonalna/> (dostęp 27.11.2018)
7. <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2018/10/15/chemical-weapons-the-council-adopts-a-new-sanctions-regime/> (dostęp 27.11.2018)
8. https://pl.wikipedia.org/wiki/Broń_konwencjonalna (dostęp 30.11.2018)
9. <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2018/10/15/chemical-weapons-the-council-adopts-a-new-sanctions-regime/> (dostęp 30.11.2018)

Ігор ПІДГАЙНИЙ

*Київський національний торговельно-економічний університет,
студент III року навчання факультету
міжнародної торгівлі та права спеціальності
«Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності»*

ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ МАЛИХ КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У пропонованій статті аналізуються особливості інтеграції малих високо розвинутих країн Західної Європи та процес створення Європейського Союзу. Особливу увагу зосереджено на і рівень індустріалізації малих держав Західної Європи в 70-80х роках.

Ключові слова: *Євроінтеграція, Європейський Союз, Бенілюкс, Економічні кризи, Римський Договір, Індустріалізація.*

The proposed article analyzes the peculiarities of integration of small and highly developed countries in Western Europe and the process of creating the European Union. Special attention focused on the Benelux countries and the level of industrialization of small Western European countries in the 70-80s.

Key words: *European integration, European Union, Benelux, Economic crises, Treaty of Rome, Industrialization.*

До європейського Союзу входять 27 країн, що вирішили поступово об'єднати свої провідні технології, ресурси та разом творити своє майбутнє. Протягом періоду розширення, що триває вже понад 50 років, вони сформували зону стабільності, демократії та сталого розвитку, зберігаючи культурне розмаїття, толерантне відношення та індивідуальні свободи [1].

Не можна однозначно стверджувати, що тільки великі держави в Європі грають важливу роль. Особливе місце в Європі грають країни, розташовані на заході континенту, які відносяться до групи малих країн – Бельгія, Нідерланди і Люксембург. Багато в чому саме завдяки цим країнам і їх створеному союзу Бенілюксу, Європа зобов'язана існуванню Європейського союзу.

Формування союзу Бенілюкс почалося ще в 1921 р. Прагнення Бельгії, Люксембургу, Нідерландів створити таке співтовариство пояснюється багатьма факторами спільна історія (наприклад, колись всі ці країни входили в Бургундське герцогство), економічні та торгові зв'язки, що склалися ще в середні століття і розуміння, що разом вони можуть претендувати на набагато більший вплив в Європі і світі.

Переговори про економічний союз почалися після Першої світової війни, а перший документ на шляху до створення реального союзу був

підписаний 25 липня 1921 р. Це був договір про створення Бельгійсько-Люксембурзького економічного союзу. Він відміняв мита і багато інших перешкод в торгівлі між цими країнами, встановлював єдиний тариф для третіх країн і забезпечував вільну циркуляцію послуг.

У 1932 р. було підписано Конвенцію, в якій Бельгія, Нідерланди і Люксембург передбачили можливість ліквідації кордонних мит в торгівлі один з одним. Однак політичні події в Європі того часу і економічна криза не дозволили реалізувати першу спробу створення Бенілюксу. Але сама ідея нікуди не поділася. Ще перебуваючи в еміграції в Лондоні під час Другої світової війни, уряд Бельгії, Нідерландів і Люксембургу в 1943 р. підписали валютну угоду для регулювання взаємних платежів в післявоєнний період і зміцнення економічних зв'язків [2].

У післявоєнний період Нідерланди взяли найактивнішу участь в русі за політичне об'єднання західноєвропейських країн. Одним з початкових етапів цього руху стала організація і проведення в травні 1948 р. Європейського конгресу в Гаазі. В ньому взяли участь делегати 16 країн, серед яких були міністри закордонних справ, колишні прем'єр-міністри, парламентарії. Метою конгресу було надати нові сили руху за об'єднання Європи і сформулювати практичні рекомендації по реалізації його ідей.

Уряди цих держав розуміли, що після закінчення Другої світової війни, їх економіка буде в надскладній ситуації. Оскільки ці країни мали малу територію і відповідно недостатньо природних і географічних ресурсів, їм потрібно було встановлювати союзні відносини, які забезпечать воєнну безпеку та прискорять економічний розвиток країн Бенілюксу.

Таким чином у 1944 р. була підписана Митна конвенція, яка вступила в силу в 1948 р. і звільнила торгівлю між країнами від всіх мит, а також ввела єдиний і найнижчий в Західній Європі митний тариф на торгівлю з третіми країнами. Були створені і органи союзу трьох країн – Адміністративний митний комітет, Рада Економічного союзу, Рада торгових угод. З 1947 р. в Брюсселі почав свою роботу Генеральний секретаріат. У 1949 р. з'явився Договір про попередній економічний союз, який усував кількісні та інші обмеження в торгівлі і передбачав координацію валютної політики.

У 1953 р. було підписано Протокол про прискорення процесу координації економічної і соціальної політики і Протокол про проведення єдиної торгової політики щодо імпорту та експорту в торгівлі з третіми країнами. У 1954 р. з'явилося Угода про вільний рух капіталу між трьома країнами. Міжпарламентський консультативна рада Бенілюксу почав свою роботу в 1955 р. У 1956 р. Протокол про вільне пересування робочої сили і єдиної політики в сфері соціального страхування дозволив урядам трьох країн координувати кадрову політику. В цьому ж році Бельгія, Нідерланди і Люксембург стали укладати договори про торгівлю з третіми країнами вже спільно як Бенілюкс.

Свого часу Бенілюкс вважався багатообіцяючим експериментом, за прикладом котрого сусідні країни мали б заснувати інші митні союзи, які потім могли б об'єднатися в більший економічний союз. Але, після ратифікації угоди, що заснувала Європейське Об'єднання Вугілля та Сталі в 1952 р., інтереси сусідніх країн, а разом з ними і Бенілюксу, стали відповідати планам заснування Європейського Економічного Союзу. Економічний Союз Бенілюкс став важливою моделлю для ідеї Європейського Союзу.

На основі ідеї союзу Бенілюксу, було створено ідею у формуванні Європейського співтовариства вугілля і сталі (ЄОВС). Як наслідок він був підписаний 18 квітня 1951 року, а набрав чинності в липні 1952 р. Основна політична мета полягала в зміцненні франко-німецької солідарності та відкритті шляху до європейської інтеграції. Франція, Німеччина, Італія, Бельгія, Люксембург та Нідерланди почали переговори про укладення договору. Шість держав-засновників узгодили близько 100 статей, що становлять складне ціле.

Країни Західної Європи, бачили вигоду у формуванні таких союзів. Вже в 1957р. у Римі було підписано Договір про створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) та Договір про створення Європейського співтовариства з питань атомної енергії (Євратом) – (Римські договори), які набули чинності 1 січня 1958 року.

Також слід звернути увагу на проект люксембурзького прем'єра і міністра фінансів П'єра Вернера. Після того, як у 60-х роках бреттонвудська система втратила свою стабільність, постала потреба запровадження в Європі власного постійного валютного порядку. В 1970 році, на підставі указу Ради Міністрів ЄЕС П'єр Вернер підготував разом із командою експертів проект поступового входження в економічний і валютний союз. Цей проект, названий планом Вернера, передбачав координацію бюджетної політики, лібералізацію переміщення капіталу між державами ЄЕС, а також створення в державах ЄЕС валютної системи, альтернативної бреттонвудській, яку з часом (до 1980 року) планувалося замінити спільною валютою.

Через зовнішні обставини (остаточний занепад бреттонвудської системи, нафтова криза) реалізація плану Вернера завершилася вже на першому етапі, тобто створенням 1 квітня 1972 року системи так званого валютного змія. Вона полягала в обмеженні допустимого коридору взаємних коливань валют держав – членів ЄЕС до $\pm 1,125\%$. Було визначено також ширшу смугу коливань валют для валют третіх країн (в тому числі по відношенню до американського долара) – $\pm 2,25\%$. Цю систему названо "змією в тунелі", оскільки вужча смуга допустимих коливань курсів валют держав ЄЕС ("змія") рухалася в межах ширшої смуги коливань їх курсів по відношенню до долара ("тунель") [5].

Припущення Вернера виявилися надто оптимістичні, а, до того ж, не були підкріплені умовами договорів і не мали відповідно твердого теоретичного підґрунтя. Тому й не встояли під натиском проблем світової

економіки початку 70-х років. Однак план Вернера був першим явним виявом волі держав – членів ЄЕС мати спільну валюту.

Ми можемо виразити дві групи малих країн Західної Європи. Перша група з розвинутою економікою і високим рівнем індустріалізації – це Бельгія, Швеція, Швейцарія, Нідерланди, Австрія, Люксембург. До другої групи входять країни з середнім рівнем розвитку економіки такі як: Ірландія, Іспанія, Греція).

В 70-80-х рр. процес індустріалізації в країнах першої групи досягнув певного максимуму і частка промисловості в формуванні ВВП розпочала падати. В країнах середнього розвитку навпаки продовжувалась збільшуватися ця частка в структурі. Це є одна з основних відмінностей між малими високо розвинутими країнами і країнами середнього розвитку. Структурна частка сільського господарства цих країн відрізняється дещо по-іншому. Оскільки малі високо розвинуті країни досягли певного максимуму по цьому показнику і сільське господарство стало грати другорядну роль, то країни другої групи поступово зменшували різницю по цим характеристиками. Також ми можемо порівняти невиробничу сферу, де спочатку показники майже не відрізнялись але в другій половині 80-х рр. у високо розвинутих країнах все більше посилювались процеси міжнародної спеціалізації, що безумовно призводило до активного розвитку виробництва інфраструктури і інших факторів невиробничої сфери [6, с. 58–64].

Вагомі зміни відбуваються в самій структурі промисловості малих країн. Поступово виділяються найбільш перспективні галузі, становлення і ріст яких пов'язаний з науково-технічною революцією. Такими галузями є хімічна і автобудування. Як правило в країнах, де на ці галузі припадає більш питома вага промислового виробництва, досягли більш високого рівня внутрішнього валового продукту на душу населення.

Цікава тенденція відбулась в 1960–1981 рр. в розвитку господарського циклу малих країн Західної Європи. Темпи економічного росту країн в ці роки залежали від багатьох факторів. Серед них вирішальне значення мали господарський рівень розвитку країни, досягнутий рівень індустріалізації, характер участі країни в міжнародному розподілу праці, масштаби і рівень енергетичного та ресурсного забезпечення. Частка малих країн в західноєвропейській промисловості постійно росла. Проте найбільш швидко розвивалась економіка країн середнього рівня розвитку Португалії, Ірландії, Греції). Для періоду активної індустріалізації, які переживали на той час ці країни, характерні більш високі темпи приросту продукції, як і різкі спади промислового виробництва. У всіх країнах другої групи відбувалось активне нарощування потужностей в багатьох галузях промисловості. Разом з цим економіка цих країн показувала велику вразливість і нестійкість під час світових криз в середині 70-х і початку 80-х років. Міжнародні монополії, які мали значні виробничі потужності, намагались вирішити ці проблеми шляхом зміни рівня загрузки цих підприємств, що призвело до різкого скорочення виробництва. Особливо

в тяжкому становищі перебувала Економіка Іспанії. Іспанія була єдиною країною з своєї групи, яка в 80-х роках не змогла відновити рівень промислового виробництва, досягнутим в другій половині 70-х роках. В малих країнах з високо розвинутою економікою (Норвегія, Швейцарія, Швеція, Люксембург, Фінляндія, Австрія, Данія, Бельгія, Нідерланди) розвиток економічного циклу в більшій мірі співпав з загальними господарськими тенденціями в західноєвропейському регіоні і всіх промислових капіталістичних країнах.

Певна синхронність економічного циклу цієї групи малих країн зі станом кон'юнктури найбільших промислових держав західноєвропейського регіону обумовлюється перш за все значними і багатосторонніми зовнішньоекономічними зв'язками. Таким чином металургійні комплекси Бельгії і Австрії значну частину своєї продукції традиційно постачала автобудівельним компаніям сусіднім великим державам. Металургійна промисловість Нідерландів по суті була в складі єдиного промислового комплексу з західнонімецькою металургією. Частина датського сільськогосподарського і промислового експорту концентрується до Англії і ФРН. Кольорова металургія целюлозної і деревообробної промисловості Норвегії і Фінляндії також експортується переважно на західноєвропейський ринок. Також існувало тісне переплетіння капіталів компаній малих країн першої групи і провідних промислових об'єднань західноєвропейського регіону. Багато західноєвропейських багатонаціональних компаній засновані за участі нідерландського або бельгійського капіталу. Значна частина зовнішньоекономічних потоків між цими країнами відбувалась в середині фірми або коопераційних виробничих домовленостей. Все це зумовлює відому синхронність розвитку економічного циклу в групі країн з високо розвинутою економікою, які мали ділову активність в сусідніх великих державах. Разом з цим чітко проглядається деяке запізнення в розвитку господарського циклу в цих малих країнах, що обґрунтовується відносно великою стійкістю поставок в рамках експортних заказів у порівнянні з внутрішніми угодами. В період кризисного спаду якась частина експортних угод продовжувала функціонувати, але в період поживлення більш швидка реакція відмічається у внутрішніх споживачів. Звідси і є більш повільне «входження» економіки в кризу і менш активне поживлення господарського життя і після кризовий період. Відмічені особливості більш явно проявились під час світових криз в середині 70-х і на початку 80-х роках [6].

Отже, ми бачимо підтвердження слів норвезького економіста Е.С.Райнерта, який займався економікою розвитку та економічною історією. Він стверджував, що розвинуті країни досягли високих економічних поточних результатів виключно за рахунок індустріалізації (модернізації), з одного боку, та завдяки впровадженню протекціоністської політики щодо власного виробництва, з іншого боку [7].

Можна зробити висновок, що більша ступінь інтеграції економіки багатьох малих країн в системі світового господарства в 70-80х роках,

створила умови для проведення більш гнучкої політики господарського пристосування до змінних умов конкурентної боротьби. Їх значення в економіці Західної Європи повільно але безперервно виростало. Малі країни ставали важливим фактором господарського життя на той час в західноєвропейському регіоні.

Після Римських договорів процес формування Європейського Союзу прискорився і вже в 1992р. Договір про Утворення Європейського Союзу, також відомий, як договір про Європейський Союз (ДЄС), Був підписаний 7 лютого 1992 року в місті Маастрихт (Нідерланди) між членами Європейської спільноти і набравши чинності 1 листопада 1993. Це призвело до Утворення Європейського Союзу. Надалі країни Бенілюксу також були прихильниками «єдності» і «прозорості» Європейського союзу.

Якщо ми глянемо на розміщення основних інститутів влади Європейського Союзу, то побачимо, що більшість знаходиться в Люксембурзі і Брюсселі. А саме: Європейська Комісія, Європейський Парламент, Рада Європейського Союзу та Європейська Рада знаходяться в Брюсселі. В Люксембурзі знаходяться Європейський Суд Аудиторів та Суд Справедливості Європейського Союзу.

Країни Бенілюксу є одним з найбільш високо індустріалізованих регіонів світу і мають ринкові економіки, які в значній мірі залежать від зовнішньої торгівлі. В зв'язку з прагненням країни забезпечити безпеку і протекцію власної торгівлі ці країни були піонерами економічної інтеграції.

Література

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/nato/program.htm>
2. Атлас. Целый мир в твоих руках №49 // Бенілюкс, Почти идеальное партнерство [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://asonov.com/goroda-i-strany/benilyuks-pochti-idealnoe-partnerstvo.html>
3. Шатохина-Мордвинцева Г. А. История Нидерландов: учеб. пособие для вузов, / Г. А. Шатохина-Мордвинцева. — М.: Дрофа, 2007. – 510 с.
4. Українська дипломатична енциклопедія: — К.: Знання України, 2004. – 472 с.
5. Мальська М. П., Антонюк Н. В. Основи європейської інтеграції / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк. – К.: Центр учбової літератури, 2015. – 14 с.
6. Юданов И. Малые страны Западной Европы / И. Юданов. – М.: Мысль, 1984. – 395 с.
7. Студінська Г.Я., Студінський В.А. Стратегічне партнерство України та ЄС/ Г.Я. Студінська, В.А. Студінський Макроекономічні аспекти сучасної економіки // Формування ринкових відносин в Україні. – №7-8. – 22-36 с.

MISJE PETERSBERSKIE JAKO NARZĘDZIE STABILIZACJI OTOCZENIA UNII EUROPEJSKIEJ

Zakończenie zimnej wojny i rozpad ZSRR oddaliło od Europy Zachodniej groźbę światowej wojny nuklearnej. Oddalenie widma nuklearnej katastrofy miało jednak także negatywne konsekwencje w postaci uaktywnienia się wielu lokalnych konfliktów na tle etnicznym, czy narodowym, które w przeszłości były naturalnie tłumione przez obawy o ich niekontrolowaną eskalację. W tej sytuacji państwa zachodniej Europy musiały wypracować nowe mechanizmy reagowania, by zapewnić sobie odpowiedni poziom bezpieczeństwa. Jednym z istotnych kroków w tym kierunku było podpisanie Deklaracji Petersberskiej, która była pierwszym pozimnowojennym krokiem w kierunku budowy Unii Europejskiej jako organizacji eksportu stabilizacji.

Słowa kluczowe: *Misje petersberskie, operacje ekspedycyjne, pomoc humanitarna, utrzymywanie pokoju, wymuszanie pokoju.*

The end of the Cold War and the collapse of the USSR removed the threat of a world nuclear war from Western Europe. The dismissal of the nuclear disaster, however, also had negative consequences in the form of an explosion of many ethnic or national conflicts, which in the past were naturally suppressed by fears for their uncontrolled escalation. In this situation, the countries of Western Europe had to develop new mechanisms to strengthen their security. One of the important steps in this direction was the signing of the Petersberg Declaration, which was the first post-Cold War step towards the construction of the European Union as an organization of stabilization exports.

Key words: *Petersberg missions, expeditionary operations, humanitarian aid, peacekeeping, peace enforcement.*

Wstęp

Zakończenie zimnej wojny i rozpad Związku Radzieckiego znacząco zmieniły środowisko bezpieczeństwa tak wspólnoty transatlantyckiej, jak i samej Europy. Groźba wybuchu globalnego konfliktu nuklearnego znacząco spadła, dzięki czemu umniejszeniu uległy zagrożenia egzystencjalne dla państw Europy Zachodniej. Jednocześnie jednak środowisko bezpieczeństwa stało się o wiele mniej stabilne i przewidywalne za sprawą wybuchu różnorodnych konfliktów lokalnych (głównie o charakterze wewnątrzpaństwowym), u których podstaw legły początkowo przede wszystkim kwestie etniczne i narodowe, a później również religijne. Konflikty toczące na obszarze Bałkanów, Bliskiego Wschodu, Afryki Północnej, czy Azji

Środkowej, pomimo lokalnego zasięgu kinetycznych działań bojowych, przyczyniały się do zmniejszenia poziomu bezpieczeństwa Europy. Ich konsekwencją były (i są) m.in. niekontrolowane fale uchodźców, wzrost poziomu ekstremizmu i fundamentalizmu o podłożu religijnym, etnicznym i narodowym, rozwój zorganizowanych grup przestępczych i organizacji terrorystycznych, czy masowe naruszania praw człowieka zwłaszcza w formie czystek etnicznych, zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko ludzkości oraz zbrodni ludobójstwa. Ponadto, w przypadku występowania konfliktu wewnętrznego w danym państwie zawsze istnieje ryzyko jego eskalacji i „rozlania się” działań wojennych na państwa sąsiednie. Taka sytuacja prowadzi może do destabilizacji całych regionów, których konsekwencje w wymiarze politycznym, ekonomicznym, czy bezpieczeństwa mogłyby nieść niezwykle negatywne konsekwencje. Z powyższych powodów w pozimnowojennym środowisku bezpieczeństwa nastąpił gwałtowny wzrost znaczenia operacji ekspedycyjnych, w tym w szczególności operacji pokojowych, jako narzędzia służącego do stabilizacji otoczenia międzynarodowego NATO i Unii Europejskiej. Potencjał wojskowy, finansowy i instytucjonalny NATO oraz UE miał zostać użyty do tłumienia konfliktów lokalnych, zapobiegania im, a także wspierania państw w procesie odbudowy pokonfliktowej. Wszystko po to, by zwiększyć poziom bezpieczeństwa i stabilności środowiska międzynarodowego, w tym w szczególności obszarów, które ze względu na swoje położenie mają szczególny wpływ na sytuację w Europie (np. Bałkany, czy Bliski Wschód).

Zdolności wojskowe

Nowa sytuacja bezpieczeństwa zmusiła państwa europejskie do poważnych zmian w zakresie organizacji oraz wyposażenia własnych sił zbrojnych. Armie państw europejskich były w latach 90. XX w. przystosowane przede wszystkim do prowadzenia operacji wojskowych polegających na obronie własnego terytorium, w warunkach pełnoskalowego konfliktu konwencjonalnego przy silnym oddziaływaniu kinetycznym przeciwnika. Opierały się zatem przede wszystkim na dużych i ciężkich związkach taktycznych, które ze względu na swą specyfikę, nie nadawały się do prowadzenia operacji ekspedycyjnych. Zaistniała potrzeba stworzenia jednostek wojskowych nowego rodzaju – lekkich, mobilnych, o wysokim poziomie gotowości bojowej, złożonych głównie z zawodowych żołnierzy. W praktyce oznaczało to zmniejszenie liczby dużych i ciężkich związków taktycznych, takich jak dywizje pancerne, na rzecz mniejszych, lżejszych i bardziej mobilnych jednostek, jak np. brygady powietrznodesantowe. Konieczna stała się również rozbudowa odpowiedniego zaplecza logistycznego pozwalającego na przerzut oraz utrzymanie sił wojskowych w docelowym miejscu prowadzenia operacji. W praktyce działań wojskowych transport na odległości strategiczne odbywa się przede wszystkim przy pomocy lotnictwa transportowego wyposażonego w odpowiednie środki, jak również przy pomocy jednostek marynarki wojennej zdolnych do zapewnienia bazowania morskiego sił ekspedycyjnych (np. duże okręty desantowe).

Ponadto, ze względu na prowadzenie przez kontyngenty wojskowe działań w dużym oddaleniu od baz macierzystych za konieczne uznaje się również posiadanie odpowiedniego systemu dowodzenia, kontroli, komputeryzacji, łączności, wywiadu satelitarnego, namierzania celów i kontroli pola walki (ang. Command, Control, Computing, Communication, Intelligence, Targeting, Surveillance – C4ITS), by zapewnić sprawne funkcjonowanie i efektywne działanie kontyngentów wojskowych prowadzących misje ekspedycyjne [1, s. 281-283].

Deklaracja petersberska

Zmiana środowiska bezpieczeństwa Europy wymagała nie tylko odpowiedniego dostosowania państw zachodnich pod względem posiadanych potencjałów i zdolności wojskowych. Konieczne było również wypracowanie odpowiednich podstaw politycznych i prawnych umożliwiających podejmowanie wyzwań i przeciwdziałanie zagrożeniom na obszarach zewnętrznych wspólnoty europejskiej.

Jednym z dokumentów określających przyszłe działania Europy w zakresie zapewniania stabilnego środowiska bezpieczeństwa była Deklaracja petersberska Rady Ministrów UZE z 19 VI 1992 r. Deklaracja określała 3 rodzaje operacji, jakie w przyszłości przeprowadzać miały europejskie siły interwencyjne. Wśród nich wskazano zadania:

1. humanitarne i ratunkowe (ang. *humanitarian and rescue tasks*);
2. utrzymywanie pokoju (ang. *peacekeeping tasks*);
3. zadania sił wojskowych w zakresie zarządzania kryzysowego, włącznie z misjami tworzenia pokoju (ang. *tasks of combat forces in crisis management, including peacemaking*) [1, s. 258].

Wszystkie powyższe zadania posiadają charakter operacji ekspedycyjnych prowadzonych przez kontyngenty wojskowe lub cywilno-wojskowe poza terytoriami państw członkowskich Unii Europejskiej.

Pierwszy rodzaj zadań stanowią operacje podejmowane w celu niesienia pomocy humanitarnej oraz wsparcia państw trzecich w zakresie zarządzania kryzysowego (np. poprzez ewakuację cywilów). Podejmowanie operacji o charakterze ratunkowo-humanitarnym nie musi wynikać z zaistnienia lokalnego konfliktu zbrojnego. Może to być równie dobrze pomoc udzielona państwu trzeciemu w zakresie np. przeciwdziałania i zwalczania skutków klęski żywiołowej [2, s. 32].

Drugi rodzaj zadań, utrzymywanie pokoju, jest jednym z rodzajów operacji pokojowych. Utrzymywanie pokoju, według Organizacji Narodów Zjednoczonych jest techniką przywracania pokoju i implementowania osiągniętego wcześniej przez strony porozumienia pokojowego. Operacje typu *peacekeeping* w swojej historii przeszły bardzo dużą ewolucję. Początkowo były to działania o charakterze *stricte* wojskowym, w ramach których kontyngenty wojskowe zajmowały się rozdzieleniem wojsk stron walczących oraz nadzorem nad strefą zdemilitaryzowaną i procesem rozbrojenia. Obecnie operacje te, poza aspektami wojskowymi, uwzględniają również prowadzenie działań o charakterze policyjnym i z zakresu doradztwa cywilnego. Można

zatem stwierdzić, iż współczesne misje utrzymania pokoju posiadają również pewne cechy charakterystyczne dla operacji stabilizacji i odbudowy [3, s. 14].

Z perspektywy wojskowej operacje utrzymania pokoju zdefiniować można jako działania wykonywane przez kontyngent cywilno-wojskowy, podejmowane za zgodą wszystkich stron konfliktu oraz w zgodzie z rozdziałem VI Karty Narodów Zjednoczonych, których celem jest tworzenie dogodnych warunków do implementacji zawartego porozumienia pokojowego oraz monitorowanie postępów procesu pokojowego [3, s. 16].

Warto w tym miejscu podkreślić dwie istotne cechy operacji typu *peacekeeping*, które odróżniają je od operacji wymuszania, czy tworzenia pokoju. Po pierwsze, operacje typu *peacekeeping* podejmowane są dopiero po zawarciu porozumienia pokojowego (lub rozejmu) przez strony wojujące. Ich zadaniem jest weryfikacja implementacji zawartego porozumienia przez strony, a nie zmuszanie jednej z nich do zaprzestania działań zbrojnych (jak ma to miejsce w przypadku operacji *peace enforcement*). Po drugie, operacje typu *peacekeeping* nie mają charakteru wymuszającego, co oznacza, iż można je podejmować wyłącznie wtedy, kiedy jednoznacznie zgodę na to wyrażą wszystkie strony konfliktu.

Operacje tworzenia pokoju (ang. *peacemaking*) podejmowane są podczas trwania konfliktu zbrojnego, a ich celem jest doprowadzenie do zakończenia prowadzenia działań wojennych. Zgodnie z wytycznymi zawartymi w opracowaniu Organizacji Narodów Zjednoczonych pt. *United Nations Peacekeeping Operations. Principles and Guidelines* tworzenie pokoju polega na zastosowaniu środków pokojowych takich jak misje dobrych usług, czy mediacje. Zatem zgodnie z wytycznymi ONZ przy tworzeniu pokoju wykorzystuje się przede wszystkim mechanizmy oddziaływania niewojskowego w zgodzie z rozdziałem VI Karty Narodów Zjednoczonych [3, s. 13-14]. W skrajnych przypadkach może jednak dojść do przeprowadzenia operacji z wykorzystaniem środków wojskowych przewidzianych w rozdziale VII Karty Narodów Zjednoczonych. Wówczas dochodzi do przeprowadzenia operacji wymuszania pokoju (ang. *peace enforcement*), która polega na zastosowaniu przemocy zbrojnej przeciwko co najmniej jednej z walczących stron celem zmuszenia jej do zawarcia porozumienia pokojowego. W świetle prawa międzynarodowego, w szczególności zapisów art. 51 Karty Narodów Zjednoczonych operacje tego rodzaju mają charakter legalny jedynie wówczas, gdy posiadają stosowną autoryzację ze strony Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych [5].

W tym kontekście warto również podkreślić, iż o ile dwa pierwsze zadania petersberskie mają charakter operacji niewymuszających o niskim poziomie intensywności bojowej, o tyle operacje typu *peace enforcement* są typowymi operacjami wojskowymi cechującymi się wysokim stopniem intensywności kinetycznych działań bojowych. Co za tym idzie, ostatni typ zadań petersberskich wymaga posiadania znacznego potencjału wojskowego, a siły oddelegowane do jego realizacji powinny być duże, dobrze wyszkolone i wyposażone oraz posiadające znaczny potencjał ogniowy.

W ocenie profesora Przemysława Żurawskiego vel Grajewskiego przyjęcie Deklaracji petersberskiej Rady Ministrów UZE z 19 VI 1992 r. potwierdziło, iż podstawowym celem integracji europejskiej w dziedzinie wojskowej jest prowadzenie działań z zakresu eksportu stabilizacji, polegających na użyciu środków militarnych do rozwiązywania kryzysów występujących poza granicami Unii Europejskiej na obszarach, których stabilność zostanie przez decydentów politycznych uznana za istotną dla interesów unijnych. Oznacza to również, iż współpraca wojskowa w ramach Unii Europejskiej nie jest ukierunkowana na obronę terytorium jej państw członkowskich – jeśli już to wzmacnianie zdolności z tego zakresu stanowi raczej swego rodzaju „efekt uboczny” realizacji celu podstawowego, jakim pozostaje eksport stabilizacji [1, s. 259].

Ponadto, warto zaznaczyć, iż o ile Unia Europejska posiada środki pozwalające na prowadzenie dwóch pierwszych typów zadań petersberskich (operacji humanitarnych i ratowniczych oraz operacji utrzymywania pokoju) cechujących się niską intensywnością bojową, o tyle nie posiada odpowiednich zdolności wojskowych do praktycznego wykonywania trzeciego typu zadań petersberskich, które cechuje wysoka intensywność kinetycznych działań bojowych. Oznacza to, iż ani Unia Zachodnioeuropejska, ani współczesna Unia Europejska nie mają odpowiednich sił i środków do prowadzenia operacji ekspedycyjnych powyżej poziomu drugiego zadania petersberskiego [1, s. 259].

Formuła Berlin Plus i współpraca z NATO

Ważnym elementem w procesie tworzenia zdolności do prowadzenia działań ekspedycyjnych przez Unię Europejską jest współpraca z Organizacją Traktatu Północnoatlantyckiego. Wynika to z kilku czynników. Po pierwsze, większość państw Unii Europejskiej jest jednocześnie członkami Paktu Północnoatlantyckiego, a państwa członkowskie UE niebędące jednocześnie członkami NATO (jak Szwecja, czy Finlandia) i tak blisko współpracują z Sojuszem w ramach Euroatlantyckiej Rady Współpracy (ang. *Euroatlantic Partnership Council*) oraz Partnerstwa dla Pokoju (ang. *Partnership for Peace*). Po drugie, obie organizacje łączy wspólnota wartości oparta na poszanowaniu dla praw człowieka, demokratycznego systemu rządów oraz gospodarki kapitalistycznej. W końcu, po trzecie, organizacje posiadają wspólne interesy strategiczne w zakresie stabilizowania swojego otoczenia międzynarodowego. Obie organizacje prowadzą bowiem działania z zakresu zarządzania kryzysowego, walki z terroryzmem, zwalczania piractwa morskiego, czy przeciwdziałania proliferacji broni masowego rażenia, w tym w szczególności broni jądrowej i materiałów oraz technologii służących jej wytwarzaniu [4, s. 136].

Po doświadczeniach z operacji NATO na Bałkanach, które uwiaryściły poważne braki zdolności wojskowych wśród państw europejskich zdecydowano się podpisać między Unią Zachodnioeuropejską a Organizacją Traktatu Północnoatlantyckiego porozumienie, na mocy którego UZE mogłaby korzystać z zasobów NATO przy realizacji własnych operacji wojskowych. Porozumienie to było negocjowane podczas berlińskiego posiedzenia Rady

Północnoatlantyckiej (ang. *North Atlantic Council*, NAC) z 3 VI 1996 r., a ostatecznie zostało oficjalnie przyjęte przez NATO podczas szczytu w Waszyngtonie z 23-25 IV 1999 r. Na mocy stworzonej formuły Berlin Plus Unia Zachodnieuropejska (a później Unia Europejska) uzyskały prawo do korzystania z zasobów materialnych oraz zdolności planistycznych Paktu Północnoatlantyckiego przy wykonywaniu zadań petersberskich. Unia Europejska korzysta z zasobów NATO podczas prowadzenia operacji w które Sojusz Północnoatlantycki nie jest zaangażowany, jako całość – co w praktyce interpretowane jest jako brak zaangażowania wojskowego Stanów Zjednoczonych w prowadzenie danej operacji. Aby Unia Europejska mogła skorzystać z zasobów NATO podczas prowadzenia operacji ekspedycyjnej musi każdorazowo zawrzeć z Sojuszem stosowne porozumienie w tej sprawie [1, s. 289].

Zawartym na szczycie w Waszyngtonie w 1999 r. porozumieniem Berlin Plus objęto następujące sprawy:

1. porozumienie o bezpieczeństwie UE-NATO;
2. zapewnianie Unii Europejskiej dostępu do zdolności planistycznych NATO dla potrzeb prowadzonych przez UE operacji zarządzania kryzysowego;
3. udostępnianie UE materialnych zasobów i zdolności wojskowych NATO dla potrzeb prowadzonych operacji ekspedycyjnych;
4. ustalenie procedur dotyczących monitorowania przez NATO sposobów wykorzystania udostępnionych zasobów, jak również procedur dotyczących ich uwalniania i zwracania przez UE, a także wycofania przez NATO udostępnionych zasobów materialnych i zdolności wojskowych;
5. ustalenie zakresu kompetencji zastępcy dowódcy sił sojuszniczych w Europie (DSACEUR) oraz ustalenie możliwości dowodzenia dla NATO w operacjach petersberskich realizowanych przez UE;
6. ustalenie zasad konsultacji NATO-UE w sprawie prowadzonych operacji petersberskich, w których Unia Europejska wykorzystuje zasoby materialne i zdolności wojskowe NATO;
7. ustalenie wspólnych wymogów dotyczących zdolności wojskowych, celem uzyskania efektu synergii i stosownego stopnia interoperacyjności [1, s. 289].

Poza formułą Berlin Plus Unia Europejska współpracuje z Organizacją Traktatu Północnoatlantyckiego również w zakresie budowy odpowiednich zdolności wojskowych. Ze względu na specyfikę obu organizacji, podobny skład członkowski oraz analogiczne interesy strategiczne w zakresie kształtowania środowiska międzynarodowego za konieczność uznano koordynację działań z zakresu budowy zdolności wojskowych, tak by utrzymywać stosowny poziom interoperacyjności sił zbrojnych oraz w miarę możliwości uzyskiwać efekt synergii. Warto też zauważyć, iż współpraca z NATO jest szczególnie korzystna dla Unii Europejskiej również z perspektywy kształtowania własnych praktyk z zakresu koordynacji rozwoju zdolności wojskowych sił zbrojnych państw członkowskich oraz inicjowania i

podtrzymywania współpracy państw członkowskich. Pakt Północnoatlantycki dysponuje bowiem bardzo dużym doświadczeniem w tym zakresie.

Oficjalnym forum kontaktów między UE i NATO w powyżej opisywanych sprawach pozostaje Grupa do spraw Zdolności UE-NATO (ang. *EU-NATO Capability Group*). W jej ramach wymieniane są oficjalne informacje na temat postępu obu organizacji w rozwoju zdolności wojskowych. Warto jednak pamiętać, iż ze względu na skład członkowski obu organizacji oraz łączące je bliskie relacje powszechną praktyką stała się również nieformalna wymiana informacji dokonywana podczas kontaktów roboczych personelu [4, s. 137].

Współpraca UE-NATO w zakresie standaryzacji

Istotnym elementem działań zarówno NATO, jak i UE w zakresie bezpieczeństwa i obronności jest wypracowywanie stosownych standardów, które zapewnią siłom zbrojnym państw członkowskich obu organizacji odpowiedni poziom interoperacyjności pozwalający na wspólne prowadzenie operacji wojskowych.

Generalnie rzecz ujmując wyróżnić można dwa typy standaryzacji – standaryzację tradycyjną oraz standaryzację materiałową. Standaryzacja tradycyjna polega na wypracowywaniu wspólnych doktryn wojennych, planów i procedur operacyjnych oraz taktyk działania, które pozwalają siłom zbrojnym państw członkowskich efektywnie współdziałać na polu walki. Z kolei standaryzacja materiałowa jest przede wszystkim związana ze specyfikacją techniczną nabywanych systemów uzbrojenia oraz procesem wsparcia technicznego sprzętu wojskowego. Celem polityki standaryzacyjnej jest: budowa i utrzymywanie wysokiego poziomu interoperacyjności pomiędzy siłami zbrojnymi państw członkowskich, redukcja kosztów poprzez wspólne nabywanie i utrzymywanie systemów uzbrojenia, udostępnianie najlepszych praktyk oraz wdrażanie innowacyjnych rozwiązań w technologiach militarnych [4, s. 138].

W Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego podmiotami odpowiedzialnymi za standaryzację są: Organizacja do spraw Standaryzacji NATO (ang. *NATO Standardisation Organization*, NSO), Agencja do spraw Standaryzacji NATO (ang. *NATO Standardisation Agency*, NSA), Grupa Standaryzacji Materiałowej (ang. *Materiel Standardisation Group*) oraz Zespół do spraw Harmonizacji Standaryzacji Materiałowej (ang. *Materiel Standardisation Harmonisation Team*, MSHT). Z kolei w Unii Europejskiej podmiotem odpowiedzialnym za standaryzację jest Europejski Komitet na rzecz Standaryzacji (ang. *European Committee for Standardization*), prace w tym zakresie prowadzi również Europejska Agencja Obrony (ang. *European Defense Agency*) [4, s. 138].

Podsumowanie

Podpisanie przez państwa członkowskie UZE Deklaracji petersberskiej w 1992 r. było jednym z pierwszych kroków dostosowujących europejski system bezpieczeństwa do pozimnowojennych wyzwań i zagrożeń. Deklarację można interpretować również jako pierwszy przejaw dążenia przez Wspólnotę

Europejską do wzięcia większej odpowiedzialności za własne bezpieczeństwo. W tym kontekście data podpisania deklaracji nie jest przypadkowa. W czasach zimnej wojny sprawy twardego bezpieczeństwa były ściśle zdominowane przez Organizację Traktatu Północnoatlantyckiego i Stany Zjednoczone, gdyż państwa europejskie nie posiadały ani wystarczających zdolności konwencjonalnych, ani tym bardziej nuklearnych do samodzielnego przeciwstawienia się egzystencjalnemu zagrożeniu płynącemu ze strony ZSRR i Układu Warszawskiego. Rozpad ZSRR, a co za tym idzie zanik groźby globalnej konfrontacji nuklearnej stworzył większe możliwości dla samodzielnego oddziaływania na środowisko bezpieczeństwa przez państwa europejskie.

Lata 90. XX w. i interwencje NATO w byłej Jugosławii unaocznily jednak poważne braki w zakresie zdolności wojskowych po stronie państw europejskich. Armie europejskie były i w dużej mierze nadal są niedostosowane do prowadzenia skomplikowanych i długotrwałych operacji ekspedycyjnych, zwłaszcza cechujących się wysokim stopniem intensywności działań bojowych. Wśród głównych słabości wojsk państw europejskich należy wskazać: niski poziom autonomii strategicznej użycia sił zbrojnych, słaby system świadomości sytuacyjnej, ograniczone możliwości przerzutu i utrzymania wojsk ekspedycyjnych, mocno ograniczone zdolności do bazowania morskiego sił wojskowych, niski poziom gotowości wojsk, czy braki w zakresie wojskowych rezerw materiałowych przejawiające się m.in. niewielkimi zapasami broni precyzyjnej. Na to nakładają się dodatkowe ograniczenia o charakterze pozawojskowym takie jak zbyt niski poziom finansowania sił zbrojnych w większości państw europejskich, niskie poparcie społeczne dla prowadzenia długotrwałych operacji wojskowych (zwłaszcza jeżeli wiążą się ze stratami ludzkimi), a także rozbieżności interesów strategicznych pomiędzy poszczególnymi państwami członkowskimi Unii Europejskiej (np. Francja zainteresowana jest zmniejszeniem zależności Europy od USA i zwiększeniem zaangażowania w krajach trzeciego świata, z kolei Polska jest zwolennikiem wzmocnienia obecności USA w Europie i prowadzenia modernizacji sił zbrojnych przede wszystkim do celów obronnych, a nie ekspedycyjnych).

Pewną receptą na unijne braki w zakresie zdolności wojskowych miało być porozumienie Berlin Plus umożliwiające UZE (później UE) korzystanie z zasobów NATO, bez angażowania całego Sojuszu (*de facto* Stanów Zjednoczonych) w prowadzenie operacji ekspedycyjnych pozostających przede wszystkim w europejskim interesie. Porozumienie to nie jest w stanie jednak załatać poważnych braków europejskich armii, które nawet dysponując zasobami NATO nie są w stanie wykonywać operacji typu *peace enforcement* bez udziału wojska Stanów Zjednoczonych (czego dowodzi doświadczenie z operacji NATO *Unified Protector* z 2011 r.)

W związku z powyższym można stwierdzić, iż obecnie Unia Europejska jest w stanie prowadzić jedynie operacje humanitarne i ratownicze oraz realizować zadania z zakresu misji *peacekeeping* cechujące się niskim poziomem intensywności bojowej. Zadania petersberskie trzeciego stopnia

(*peacemaking/peace enforcement*) o wysokim poziomie intensywności bojowej pozostają poza zasięgiem UE ze względu na brak stosownych zdolności wojskowych. W kontekście misji petersberskich warto również zauważyć, iż unijna integracja w dziedzinie wojskowej nastawiona jest przede wszystkim na prowadzenie różnego rodzaju operacji wojskowych o charakterze ekspedycyjnym poza granicami państw członkowskich Unii Europejskiej – co pozostaje w zgodzie z interesami państw „starej” Unii takich jak Francja, czy RFN. Jednocześnie celem europejskiej integracji wojskowej nie jest wzmacnianie potencjału obronnego sił zbrojnych państw europejskich, co sprawia, że państwa tzw. wschodniej flanki, takie jak Polska, Rumunia, Litwa, Łotwa, czy Estonia nie są nadzwyczaj zainteresowane intensywnym rozwijaniem europejskiej współpracy wojskowej upatrując swoich gwarancji bezpieczeństwa przede wszystkim w Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego, jak również w parasolu nuklearnym i gwarancjach bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych.

Przyszłość europejskiej integracji wojskowej rysuje się niejednoznacznie, zwłaszcza biorąc pod uwagę rozbieżne priorytety polityki bezpieczeństwa państw członkowskich. Poważny problem stanowią także liczne braki zdolności wojskowych oraz relatywnie niewielkie nakłady na obronność, które w zdecydowanej większości państw członkowskich Unii Europejskiej nie przekraczają poziomu 2 % PKB rekomendowanego przez NATO. Co więcej, z reguły społeczeństwa państw Europy są nastawione znacznie bardziej pacyfistycznie niż np. społeczeństwo amerykańskie, a decydenci polityczni są mniej od amerykańskich skłonni do sięgania po instrumenty wojskowe w celu rozwiązywania problemów międzynarodowych. W związku z powyższym wydaje się, że Unia Europejska długo jeszcze pozostanie przede wszystkim siłą ekonomiczną i normatywną, której wpływ wojskowy na kształtowanie międzynarodowego środowiska bezpieczeństwa będzie niewielki lub wprost znikomy.

Bibliografia

1. Przemysław Żurawski vel Grajewski, Bezpieczeństwo międzynarodowe. Wymiar militarny, Warszawa 2012.
2. Arkadiusz Domagała, Interwencjonizm humanitarny NATO, Bydgoszcz 2014.
3. Maciej Marszałek, Operacje utrzymania i wymuszania pokoju w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego. Geneza, stan obecny, perspektywy, Warszawa 2014.
4. Andrzej Dumala, Europejska Agencja Obrony w poszukiwaniu kompatybilności i synergii w stosunkach UE-NATO, [w:] NATO w pozimnowojennym środowisku (nie)bezpieczeństwa, pod red. Marek Pietraś, Jakub Olchowski, Lublin 2011.
5. Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych (Dz. U. 1947 nr 23 poz. 90).

ШЛЯХ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ДО СПІЛЬНОГО РИНКУ: ПРОБЛЕМИ І ДОСЯГНЕННЯ

У статті аналізуються передумови участі Великобританії в інтеграційному процесі в Європі. Автор акцентує увагу на особливостях та суперечностях залучення країни у трансформаційні процеси Євросоюзу.

Ключові слова: «Спільний ринок», Європейська асоціація вільної торгівлі, спільна сільськогосподарська політика, Британська Співдружність, спільний бюджет, європейська інтеграція, «особливі відносини».

The article analyzes the preconditions for Britain's participation in the integration process in Europe. The author focuses on the peculiarities and contradictions of the country's involvement in the transformational processes of the European Union.

Key words: «the Common market», European Free Trade Association, common agricultural policy, British Commonwealth, the common budget, European integration, «the Special Relationship».

Ідею про об'єднання Європи британські політичні діячі висловлювали ще після закінчення II Світової війни, зокрема Е. Бевін та В. Черчилль. У ті часи Черчилль часто говорив про «Сполучені Штати Європи», але так як європейські проблеми ніколи не були йому особливо близькі, то в цю назву він вкладав мало конкретного змісту, і здебільшого в контексті «німецько-французького примирення». В той же час очолювати інтеграційні процеси у зруйнованій після війни Європі, на їхню думку, не личило провідній світовій державі, якою вони звикли вважати Велику Британію [11]. Британський міністр закордонних справ в уряді У. Черчилля, а у 1955–1957 рр. прем'єр-міністр країни, Е. Іден висловився так: «Історія Англії та її інтереси поширюються далеко за межі європейського континенту» [10].

Значно більше значення для Великої Британії мали відносини з США та Співдружністю й вона не збиралася ними жертвувати.

Проте наприкінці 1950-х років міжнародне становище Великої Британії дещо змінилося, а разом з тим і ставлення до заснованого у 1957 р. «Спільного ринку». Для Лондона вже стало цілком очевидним, що Англія значно втратила свої позиції на міжнародній арені. Певну роль відіграло й послаблення «особливих відносин» з США через ігнорування останніми позиції Великої Британії в Суецькій кризі 1956р. Натомість ЄЕС процвітала. До того ж, підприємницькі кола Англії прагнули покращити

своє економічне становище за рахунок нових ринків, подолання митних бар'єрів сусідніх держав. Ці моменти живили прагнення стати членом «Спільного ринку» [1].

У 1960 р. Велика Британія, на протигагу «Спільному ринкові», створила «Європейську асоціацію вільної торгівлі» (ЄАВТ), до якої увійшли також Австрія, Данія, Норвегія, Португалія, Швейцарія та Швеція [2].

Спроба поглинути ЄЕС всередині ширшої зони вільної торгівлі не вдалася – ЄЕС значно випереджало у торговельній активності своїх конкурентів – частка товарів країн «шістки» на ринках країн ЄАВТ катастрофічно зростала [7].

Крім того, застій у торгових відносинах Великої Британії з країнами Співдружності та зростання торгових обсягів з країнами ЄЕС, що перевершували навіть торгівлю з країнами ЄАВТ, реальна загроза переорієнтації американських інвестицій у промисловість країн «малої Європи», чия економічна експансія на світовий ринок ставала дедалі активнішою порівняно з англійським експортом, Постійна загроза дефіциту торгового балансу змушували Велику Британію розглядати можливість вступу до Спільного ринку задля стимулювання своєї промисловості.

Британські політичні лідери переконались, що залишаючись поза Спільним ринком, Велика Британія ризикує опинитись в економічній ізоляції та поза можливістю впливати на важливі європейські та світові політичні процеси, що інтересам країни відповідає повноправне членство в ЄЕС.

9 серпня 1961 р. Велика Британія, а з нею інші країни ЄАВТ подали заявку на вступ до ЄЕС.

Однак, ключова країна ЄЕС – Франція не особливо хотіла бачити британців у складі об'єднаної Європи: так, президент Шарль Де Голль вбачав в особі Великої Британії "троянського коня", натякаючи на зацікавленість США [14].

Проблема також в тому, що Макміллан з де Голлем погоджувалися майже в усьому. Їм обом подобається політична Європа. Але вони не змогли знайти єдиної концепції що до подальшого її розвитку. Самі переговори при вступ швидко загрузили в трясовинні технічних деталей, в основному стосовно Співдружності та ЄАВТ (Європейська асоціація вільної торгівлі).

У сільському господарстві британська подвійна політика: з одного боку – закупівля харчів на світовому ринку за низькими цінами, а з іншого – прямі компенсаційні виплати фермерам для підтримки низьких цін, були несумісними з принципами ССП. Щодо Співдружності, то Британія боялась політичних та економічних наслідків для своїх колишніх колоній від раптового розриву традиційних торговельних схем. Вона вимагала розповсюдження на країни своєї Співдружності привілеїв, якими користувались країни «шістки», а також збільшення перехідного періоду в проведенні реформ з 12 до 15 років [8].

А невдовзі переговори про вступ затьмарив новий поступ в англо-американських відносинах. Перебіг подій досяг кульмінації в грудні 1962 року під час зустрічі Кеннеді з Макмілланом в м. Нассау, де обговорювалась нова англо-американська ракетна угода. В рамках досягнутих в Нассау домовленостей, Британія мала користуватися американськими ракетами «Поляріс» як носіями для своїх ядерних боєголовок. Мало того, британські ядерні сили планувалося підпорядкувати НАТО, за винятком тих випадків, коли уряд вирішить, що йдеться про найвищі національні інтереси.

Для де Голля, який тоді саме боровся за створення французьких ядерних сил, угода Нассау стала втіленням ненависного делегування суверенітету. Британія поступилася Сполученим Штатам технологічними й стратегічними повноваженнями в обмін на уявну незалежність ядерних засобів стримування. Не можна було уявити собі наочнішої демонстрації британської несумісності з «Європейською Європою» де Голля. Після цілого року важких суперечок в Брюсселі де Голль тепер мав гарний привід, щоб зупинити переговори про розширення. І на конференції у січні 1963 року він наклав вето на вступ Англії до Співтовариства [15].

Тут слід згадати, що велися переговори щодо спільного англо-французького проекту розробки носіїв. Таким чином британці віддали перевагу співробітництву з американцями.

11 травня 1967 р. Велика Британія знову подала заявку на вступ до «Спільного ринку». Прем'єр-міністр Гарольд Вільсон мав сумніви щодо членства, але так само, як раніше Макміллан, не бачив прийнятної альтернативи. Тепер лейбористський уряд Гарольда Вільсона погоджувався приєднатися до господарської політики «шістки», до договорів, укладених в її межах, а також не наполягати на приєднанні до ЄЕС разом з Англією країн Співдружності, а також ЄАВТ [9].

До того ж, дедалі слабкіші економічні зв'язки зі Співдружністю й активізація комерційних стосунків з континентом робили вступ іще нагальнішим.

Так само, як раніше Макміллан, Вільсон сподівався подолати протидію Франції, догоджаючи де Голлю. Як символ розриву з минулим, Вільсон вперше зустрівся з де Голлем на похороні Черчилля в січні 1965 р. В наступні місяці Вільсон культивував те, що здавалось йому теплими дружніми взаєминами, які почасти базувалися на його неоднозначному ставленні до англо-американських особливих стосунків. На додаток до стратегічних міркувань, Вільсон поділяв занепокоєння французів стосовно тих довгострокових наслідків, які може мати для європейської промисловості американська технологічна першість.

Але через чотири дні після того, як Британія вдруге офіційно подала заяву про вступ, де Голль заявив, що в даній країні не відбулися ще «глибокі економічні й політичні перетворення, які б дозволили їй приєднатися до Шістки».

Після відставки генерала де Голля, доля ЄЕС перейшла до рук президента Помпіду, який був пронизаний ідеями де Голля. Він намагався балансувати між голлістською ворожістю до політичної інтеграції, і зростання обурення в Спільноті через французьку упертість. Для затятих голлістів вето на вступ Британії стало священним. Водночас для дедалі більшої частини французької громадськості та партнерів по ЄЕС відкликання вето становило для Франції єдиний засіб збереження свого впливу й авторитету в Спільноті. Незалежно від особистих і політичних смаків Помпіду, наприкінці 1960-х років у Франції відбулась очевидна об'єктивна зміна ситуації, яка схилила президента до того, щоб погодитись на розширення.

Переговори про вступ, що розпочалися в червні 1970 року в Люксембурзі, вів новий прем'єр-міністр Едвард Хіт. Відомі з попередніх спроб Британії проблеми швидко постали знов. Однак цього разу обговорення мало не такий гострий і затяжний характер, як на початку 60-х. Бо по-перше, Хіт так пристрасно бажав, аби Британія стала членом Спільноти, що дотримувався позиції яка передбачала спочатку вступ, а потім вирішення усіх питань. І, по-друге, протягом останнього десятиліття ослабла стурбованість стосовно британського членства з боку країн Співдружності. Можливі наслідки для Співдружності від вступу Британії обмежувались тепер лише специфічними проблемами, такими як імпорт карибського цукру і новозеландських молочних продуктів. Все ж, час від часу, переговори гальмувалися на таких суперечливих питаннях, як, наприклад, британський внесок у бюджет протягом перехідного період та споріднене питання про сумнівний прибуток Британії від ССП [4].

Зустріч Хіта з Помпіду в Парижі у травні 1971-го року допомогла владнати головні проблеми. Дивовижне взаєморозуміння між ними дало деяким спостерігачам підстави припустити, що Франції нарешті відмовилась від своєї затяжної протидії розширення. Біла книга британського уряду, надрукована в липні 1971 року, підсумовувала результати переговорів про вступ та розкривала всі вигоди членства. «Якщо ми приєднаємось до Європейської Спільноти – декларував цей документ, – наша країна буде в більшій безпеці, наша здатність зберегти мир та сприяти розвитку в світі – кращою, наша економіка – сильнішою, а наша промисловість та люди – заможнішими, ніж залишаючись поза ними.» Стосовно болісного питання про суверенітет, Біла книга безтурботно стверджувала, що «ні про яке обмеження національного суверенітету не йдеться; те, що пропонується – це поєднання повноважень і розширення окремих національних суверенітетів заради загальної користі» [13].

Перед ратифікацією договору кожна вступаюча країна провела у себе референдум з приводу цього вступу. В березні 1972 року у Франції також відбувся референдум про розширення. Лише 60% французьких виборців прийшли до урн і 32% з них проголосували проти. Із 1 січня 1973 р. Великобританія, Данія та Ірландія увійшли до складу Європейського економічного співтовариства [12].

Після вступу внутрішньополітична ситуація в країні лише загострилася. Якщо великий бізнес отримав можливість вкладати кошти в галузі європейської індустрії, де британці могли отримати значно більші прибутки при менших витратах на робочу силу, то широкими колами почали відчуватися негативні наслідки вступу. Варто зазначити, що суть протиріч зводилась не до того чи бути Великій Британії в «Спільному ринку», а до питання умов перебування. Таким чином, ставала очевидною необхідність їх перегляду [5].

Таким чином, Велика Британія була змушена вступати на умовах, вироблених його членами, та погодитися на високі внески до спільного бюджету, прийняти умови спільної аграрної політики.

Тобто, вступ до «Спільного ринку» в 1973 році не став приводом для святкувань, бо в країні назрівали серйозні економічні проблеми: стрибок інфляції, зростання безробіття, коливання обмінних курсів та розбіжності у монетарних й економічних політиках держав-членів. Хоч Велика Британія знаходилась приблизно на тому ж рівні розвитку, що й країни ЄЕС, у країні вже давно назрівали економічні проблеми, які ще більше загострили внутрішньополітичну ситуацію у Великій Британії [3].

У лютому 1974 року консерватори зазнали поразки на парламентських виборах, і до влади знову прийшли лейбористи на чолі з Г. Вільсоном. У першій своїй заяві вони оголосили про намір добиватися перегляду умов перебування в «Спільному ринку». Очевидно лейбористський уряд таким чином розраховував вирішити дві проблеми: заспокоїти англійську громадську думку і сильне «антиєвропейське» крило партії, продемонструвавши свою «тверду» позицію щодо перегляду умов; примусити партнерів по ЄЕС зробити низку важливих для британської економіки поступок.

Вимоги Лондона головним чином зводилися до того, щоб добитися:

- зменшення внеску Великої Британії до бюджету Співтовариства, привівши його в більшу відповідність з часткою національного продукту в сукупному національному продукті країн-членів ЄЕС;
- доступу на англійський ринок продовольчих товарів з країн, що не є членами ЄЕС (практично – перегляд сільськогосподарської політики ЄЕС);
- прийняття програми торгівельно-економічних зв'язків Співтовариства з Співдружністю;
- внесення при необхідності змін до регіональної та фінансової політики Співтовариства.

Переговори тривали більше року. Самі вимоги іншими членами, особливо Францією, були зустрінуті з протестом. Але партнери по «Спільному ринку» усвідомлювали необхідність компромісу, зважаючи на майбутній референдум щодо членства у Великій Британії. 11 березня 1975 р. в Дубліні на засіданні Ради ЄЕС було вироблено кінцеву угоду. Аналізуючи наслідки переговорів, Вільсон заявив, що вдалося добитися

майже всіх основних вимог, зокрема зменшення внеску до бюджету та збереження доступу на внутрішній ринок деяких продовольчих товарів із країн Співдружності. [6].

Проте внутрішня боротьба у Великій Британії загострювалась із наближенням дати референдуму – 5 червня 1975 р. Неоднозначні думки лунали як в самому уряді, так і від журналістів. Але референдум мав позитивні результати, на що вплинуло кілька факторів:

- загрозові прогнози уряду щодо нестабільності в Європі, ізоляції, втрати позицій Великою Британією як наслідків виходу з ЄЕС;
- зусилля міжпартійного руху «Англія в Європі», що володіло мільйонними фінансовими ресурсами;
- виступи та публікації німецьких політичних діячів у Великій Британії, зокрема, Г. Шмідта, В. Брандта;
- зупинка американських інвестицій в англійську економіку через нестабільну політичну ситуацію.

Отже, ми бачимо, що Лондон намагався усіма засобами відновити свою економічну міць, при цьому не забував про військову силу та намагання повернути контроль над колоніями. «Особливі відносини» із США він використовував, як засіб збагачення, можливість у будь-який момент поновити свою військову міць. При цьому головною задачею було лідерство у континентальній Європі. Але внутрішні чвари, невизначений політичний курс, який схилився то у бік Сполучених Штатів, то Європейської політики, та особиста ворожість головної Франції довгий час не давали Великій Британії стати членом Європейського Економічного Співтовариства.

Література

1. Газін В. П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945-2002 роки) / В. П. Газін, С. А. Копилов. – К. :Либідь, 2004. – С. 115.
2. Газін В. П. Вказ. Праця. – С. 116.
3. Десмонд Дайнен. Дедалі міцніший союз. – С. 84.
4. Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Ж . - Б . Дюрозель ; пер. с фр . Є. Марічев та ін . – К.: Основи, 1995. – 903 с.
5. Лебедев А. А. Очерки британской внешней политики (60-80-е годы) / А. А. Лебедев. – М. : Международные отношения, 1988. – С. 64.
6. Лебедев А. А. Указ. соч. – С. 67.
7. Мартиненко А. К. Міжнародні відносини (1945-1975 рр.) / А. К. Мартиненко, Б. А. Мартиненко. – К. : Ліра, 2007. – С. 210.
8. Мартиненко А. К. Міжнародні відносини (1945-1975 рр.) / А. К. Мартиненко, Б. А. Мартиненко. – К. : Ліра, 2007. – С. 212.
9. Мартиненко А. К. Міжнародні відносини (1945-1975 рр.) / А. К. Мартиненко, Б. А. Мартиненко. – К. : Ліра, 2007. – С. 213.
10. Рабан І. «Третій шлях» Великої Британії в європейській політиці // Людина і політика. – 2004. – № 2. – С.112-121

11. Тоді Філіп. Нарис історії Європейського Союзу / Філіп Тоді. – К. : К.І.С., 2001. – С. 74.
12. Яковенко Н.Л. Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на Європейське лідерство / Н.Л. Яковенко. – К.: Наука, Світ, 2003. – 227 с.
13. Gowland D. A. Britain and European integration, 1945-1998: a documentary history / D . A . Gowland . – N.-Y. : Routledge, 2000. – 245 p.
14. <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/dolenosnij-referendum-tsikavi-fakti-z-istoriji-vidnosin-britaniji-ta-jes-154888.html>
15. John W. Young. Britain and European unity, 1945-1992 / John W. Young. – L.: Macmillan, 1993. – 217.

Вікторія ШЕБЕЛА

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
студентка IV року навчання історико-юридичного
факультету спеціальності «Політологія»

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА

Розкриваються поняття транскордонне співробітництво, прикордонний регіон, регіон. Розглядаються основні проблеми та механізми реалізації політики Східного Партнерства та ТСК. Аналізуються чинники, що впливають на здійснення співпраці ТСК та політики Східного Партнерства, а також ролі ЄС в даних політиках.

Ключові слова: *регіон, прикордонний регіон, євро регіон, кордон, франдрейзинг, транскордонний регіон.*

The concept of cross-border cooperation, border region, region is expounded. The main problems and mechanisms for the realization of the policy of the Eastern Partnership and TSC are considered. The factors that influence the implementation of TSC's cooperation and Eastern Partnership policy, as well as the role of the EU in these policies are analyzed.

Key words: *region, border region, Euroregion, border, franchising, cross-border region.*

За сучасних умов розширення процесів глобалізації зростає роль транскордонного співробітництва у житті регіонів і громад та відкриваються нові можливості для активізації господарської діяльності на периферійних територіях та підвищення їх конкурентоспроможності. ТКС важливе для регіонів на зовнішніх кордонах Європейського Союзу. Співпрацюючи, ці регіони можуть спільно виявляти та вирішувати особливі проблеми та можливості, що виникають через кордон між ними. Отримання переваг від наявного потенціалу часто вимагає зовнішнього фінансування, як від ЄС, так і від урядів.

Головними документами, які легалізували транскордонні відносини, а також сприяли децентралізації у прийнятті рішень на рівні регіонів та громад, стали Європейська Рамкова Конвенція транскордонного співробітництва між територіальними общинами або властями, прийнята Радою Європи 21 травня 1980 р. в Мадриді, а також два додаткових протоколи до неї (Протокол № 1 від 9 листопада 1995 р. і Протокол № 2 від 5 травня 1998 р.), що надавали більших прав й повноважень регіонам у розвитку співробітництва «через кордони». Відповідно до Статті 2 Рамкової Конвенції «транскордонне співробітництво» означає будь-які спільні дії,

спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними громадами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох Договірних Сторін, та на укладання з цією метою необхідних угод або досягнення домовленостей.

Серед стратегічних завдань транскордонного співробітництва в Європі були визначені:

- сприяння економічному і соціальному розвитку прикордонних територій;
- спільна робота над вирішенням таких важливих проблем, як охорона навколишнього середовища, охорона здоров'я і боротьба з організованою злочинністю;
- сприяння розвитку ефективних і безпечних кордонів, боротьба з нелегальною міграцією;
- сприяння людським контактам [8].

Сьогодні транскордонне співробітництво – це специфічна сфера міжнародних відносин, яка здійснюється і розвивається на основі чітких критеріїв та принципів. Воно має вигляд розроблених спільних програм економічної, культурної та гуманітарної взаємодії.

Транскордонне співробітництво здійснюється в межах компетенції територіальних громад або властей, визначеної внутрішнім законодавством та базується на реалізації головних принципів європейської регіональної політики: субсидіарності, децентралізації, партнерства, програмування, концентрації та адиціоналізму [7].

Транскордонне співробітництво об'єднує громади з обох боків кордону. Це допомагає перетворити кордон на можливість розвитку. Європейська транскордонна співпраця на регіональному рівні була розроблена з 1950-х років в Рейнському басейні, яка включала прикордонні території Франції, Німеччини, Швейцарії, Люксембургу, Бельгії та Нідерланди. Інтенсивне співробітництво включало муніципалітети, університети та консультативні комітети центральних та місцевих органів влади; часто були зацікавлені приватні бізнес-інтереси. Таке співробітництво, особливо що об'єднує регіони Франції та Німеччини, стало одним з основних напрямків Європейського економічного співтовариства.

Характер транскордонного співробітництва на зовнішніх кордонах ЄС є предметом обговорення з початку 2000-х років. Окрім важливого аспекту регіонального розвитку, це співробітництво також має дуже сильний зовнішньополітичний вимір і являє собою широке відображення цілей та діяльності різних політичних процесів. З міркувань географії характер співробітництва коливається в різних межах Союзу. Наприклад, у районі Середземномор'я зовнішня прикордонна співпраця реалізується переважно у формі надання економічної та іншої допомоги сусіднім країнам півдня.

Регіони з тривалим досвідом участі у програмах ЄС приділяють транскордонній співпраці більше уваги у стратегіях регіонального розвитку, а їхні представники місцевої влади, як правило, вже працювали в

керівних структурах європейських програм транскордонного співробітництва. Водночас різна залученість регіональних представників до підготовчого етапу розробки європейських програм призводить до того, що пріоритети розвитку одних областей враховуються повністю, а решти лише частково. Залишається незрозумілим, в який момент механізм врахування регіональних інтересів дає збій. Або під час надання пропозицій, або у ході їх врахування у програмах. У будь-якому випадку активність представників місцевих органів влади виступає тут вирішальним чинником.

Наразі для України доступні п'ять програм транскордонної співпраці, які реалізуються в 11 прикордонних областях [2].

Програма	Обсяг фінансування ЄС	Області
Програма співробітництва EaPTC Білорусь-Україна	3,3 млн євро	Волинська, Рівненська, Житомирська, Київська, Чернігівська області
Програма співробітництва EaPTC Молдова-Україна	3,3 млн євро	Одеська, Вінницька, Чернівецька області
Програма ТСК «Польща-Білорусь-Україна 2014-2020»	183 млн євро	Волинська, Львівська, Закарпатська області
Спільна операційна програма «Румунія-Україна»	60 млн євро	Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька, Одеська області
Спільна операційна програма «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2014-2020»	73,9 млн євро	Закарпатська, Івано-Франківська області

Чому фінансування повинно бути передбачено для даної співпраці? По-перше, Європейський Союз та держави-члени мають головний інтерес у сприянні регіональному розвитку в районах, розташованих на зовнішніх кордонах ЄС. По-друге, ТСК в цілому призводить до кращих відносин між країнами-учасницями. Фінансування ЄС для такої співпраці сприяє стабільності та процвітання кордонів Союзу. По-третє, ТСК сприяє контактам між людьми, а також мережами між місцевими громадами. Це сприяє створенню спільної прикордонної ідентичності. Це також сприяє формуванню соціального капіталу, довіри та взаєморозуміння між громадами по обидві сторони кордонів. Це важливий елемент у побудові Європи в 21 столітті.

З іншого боку, регіони України мають розмите бачення особливостей залучення фінансування транскордонних програм ЄС. Причини цього різні. З одного боку, це брак досвіду у питаннях фандрайзингу, проблеми з менеджментом залучених коштів та складнощі у пошуку партнерів. З

іншого- регіональні учасники стають заручниками недосконалого середовища кредитування, включаючи обмежені можливості залучити зовнішні фінанси до місцевих бюджетів. Крім того, у рамках програм ЄС не передбачене дофінансування проектів коштом приватних інвестицій, що робить не вигідною співпрацю для громадського сектора та бізнесу [3].

Державні кордони в їх нинішній формі виникли в Європі внаслідок Першої світової війни, після розпаду багатонаціональних імперій у велику кількість національних держав. Нова хвиля фрагментації була наслідком розпаду Радянського Союзу на початку 1990-х років. На сьогодні дуже мало європейських країн мають ті ж кордони, що і століття тому.

Оскільки кордони в Європі, зазвичай, були перемальовані після воєн, вторгнень та примусу, вони не обов'язково слідує традиційним етнічним подіям. З одного боку, це спричинило переміщення мільйонів людей, а з іншого – створення кордонів, що розділяють громади.

Кордон має кілька функцій – бар'єрна, контактна та фільтрувальна. Залежно від геополітичної ситуації, що складається на кордоні, або переважає одна з них, або всі функції виконуються водночас. Кордон – це і непереборний бар'єр («кордон на замку» часів Радянського Союзу), і обопільна зона активної економічної взаємодії («Європа регіонів» на рубежі XX–XXI ст.), і своєрідний фільтр, який пропускає корисні для національної економіки комунікації із зовнішнім світом і затримує негативні та шкідливі. Ситуація на державних кордонах зумовлюється зовнішньою і внутрішньою політикою держав-партнерів і, з одного боку, стає активним чинником розвитку геополітичної ситуації в регіоні, з іншого – справляє вплив на стан господарства певної країни, передусім її прикордонних районів [4, 25].

Транскордонний регіон – це територія щонайменше двох різних країн, що мають спільний державний кордон, між якими встановились тісні виробничі і соціально-економічні зв'язки. Про об'єктивний процес формування транскордонного регіону свідчить рівень розвитку різного роду зв'язків (виробничих, соціально-економічних тощо), які здійснюються між двома територіями різних країн, що мають спільний державний кордон. Згідно статистики ЄС, у Європі існує 184 регіони, які розвивають прикордонні зв'язки, з яких 122 – прикордонні, а 58 межують не з державами-членами ЄС. За участю України сформовано шість євро регіонів.

Євро регіон можна визначити як форму транскордонного співробітництва між територіальними громадами або місцевими органами влади прикордонних регіонів двох або більше держав, що мають спільний кордон, яке спрямоване на координацію їх взаємних зусиль і здійснення узгоджених заходів у різних сферах життєдіяльності у відповідності до національних законодавств і норм міжнародного права для вирішення спільних проблем і в інтересах людей, що населяють його територію по обидві боки державного кордону.

Євро регіони формуються на базі прикордонних господарських комплексів сусідніх країн. ПГК – це господарська система високого рівня

організації зі складною структурою і відносинами взаємної обумовленості між компонентами, підпорядкованими економічним законам і закономірностям. Найважливішими ознаками даної системи є: територіальність, цілісність, структура, ієрархічність і самоорганізація.

До переліку основних ознак теоретичної дефініції «євро регіон» доцільно віднести: географічні ознаки – євро регіон є територією, яка має конкретне географічне положення; політичні – частини цієї території знаходяться під юрисдикцією суверенних держав, які мають спільний кордон; адміністративні – євро регіон утворюють прикордонні регіони держав, що мають спільний кордон; функціональні – євро регіон є формою транскордонного співробітництва [3].

Прикордонний регіон – це адміністративно-територіальна одиниця тієї або іншої країни, яка знаходиться на наступному після державного рівня і розміщена безпосередньо уздовж державного кордону. Це певні території з властивими їм географією, екологією, етносом, економічним потенціалом і т. д., повноваження яких обмежені суверенітетами урядів по обидві сторони кордону.

Прикордонними регіонами України, що межують із країнами Європейського Союзу, є: Закарпатська область – межує із Угорщиною, Словаччиною, Румунією та Польщею; Львівська та Волинська – межують із Польщею, Чернівецька, Івано-Франківська, Одеська межують із Румунією. Таким чином, українське прикордоння із Європейським Союзом становить більше 100 тисяч квадратних кілометрів площі території та близько 10 мільйонів населення.

Багато вітчизняних і закордонних дослідників поділяють точку зору, що чим більшою є щільність шляхів сполучення на території держави, тим вищим виявляється рівень її економічного розвитку. Як приклад наводиться Франція, яка за площею майже однакова з Україною, проте має у 14,5 разів більше транспортних шляхів, ніж Україна, що напряму корелює з різницею в рівнях розвитку обох держав. Саме тому розбудова транспортно-комунікаційної інфраструктури в межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні з ЄС, виступає не лише вагомим чинником активізації зовнішньоекономічних зв'язків в їхніх межах, а й важливим засобом економічного розвитку прикордонних територій та каталізатором європейської інтеграції.

Східне партнерство є спільною політичною ініціативою Європейського Союзу (ЄС), країн-членів ЄС та його шести східних сусідів: Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії, Республіки Молдови та України. У зв'язку з цим відносини ЄС з його сусідами регулюються відповідно до принципів Глобальної стратегії ЄС та оновленої Європейської політики сусідства, які вказують на необхідність зосередитися на зміцненні стабільності та стійкості східних сусідів ЄС.

Заради здійснення цих завдань співробітництво охоплює чотири пріоритетні напрямки, узгоджені на саміті Східного партнерства в Ризі в 2015 році:

- економічний розвиток та ринкові можливості;

- зміцнення інститутів та ефективне врядування;
- взаємодія, енергоефективність, навколишнє середовище та боротьба з наслідками зміни клімату;
- мобільність та контакти між людьми.

У більш широкому контексті Східне партнерство сприяє також досягненню ключових глобальних політичних цілей, які відповідають Цілям сталого розвитку ООН до 2030 року та Паризькій угоді про зміну клімату.

В рамках цієї ініціативи існують спільні зобов'язання щодо досягнення реальних результатів на користь населення в усьому регіоні. З метою підтримки цього результативного підходу до розвитку Східного партнерства Європейська комісія та Європейська служба зовнішніх справ визначили 20 основних очікуваних результатів до 2020 року, а також кроки, які мають бути реалізовані на момент початку саміту Східного партнерства, який відбувся в Брюсселі в листопаді 2017 року.

Серед них:

- ширша взаємодія з базовими організаціями громадянського суспільства та їхня цільова підтримка;
- підтримка підприємств і надання кредитів у місцевій валюті у партнерстві з ключовими міжнародними фінансовими організаціями;
- покращення спроможності країн-партнерів до використання переваг можливостей торгівлі з ЄС і один з одним;
- зобов'язання у сфері реформ і конкретні інвестиції в галузі енергоефективності;
- розвиток якісніших і безпечніших транспортних зв'язків до 2030 року за допомогою довгострокових інвестицій, спрямованих на забезпечення сполучення країн-партнерів з ЄС і між собою;
- новий посилений пакет підтримки молоді й освіти;
- новий всеосяжний підхід до комунікації з питань допомоги у рамках Східного партнерства і посилення стратегічної комунікації [2].

«Східне партнерство – це насамперед партнерство людей. Його мета полягає у покращенні рівня життя в наших країнах, зближення наших суспільств. Воно означає захист цінностей, принципів і прагнень, які люди поділяють разом у Європейському Союзі та у східних країнах-сусідах,» – зазначив Президент Європейської Комісії Жан-Клод Юнкер на спільній прес-конференції після Саміту.

Особливий інтерес в цьому відношенні представляє підпрограма «Територіальне співробітництво країн Східного партнерства» (Eastern Partnership Territorial Cooperation Support Programme, EaPTC). Вона поширюється на акторів уздовж кордону між Вірменією і Грузією, Азербайджаном і Грузією, Білоруссю і Україною, Україною і Молдовою.

Будучи частиною європейської політики сусідства, Східне Партнерство також об'єднує в собі два підходи: підтримку ЄС конкретних реформ на двосторонньому рівні в поєднанні з пропозиціями тісної співпраці, а також створення стимулів для поліпшення багатосторонньої співпраці в регіоні як між самими східними державами-сусідами, так і з ЄС.

Тому в даний момент Східне Партнерство зіткнулося з двома викликами. По-перше, «Східному партнерству» потрібно домогтися успіху в підтримці старту реформ і їх ефективної реалізації в державах-сусідах, зокрема в Грузії, Молдові та Україні, які уклали амбітні угоди про асоціацію в сферах політичної співпраці та економічної інтеграції, а також договори про поглиблену і всеосяжну зону вільної торгівлі.

Євросоюз зобов'язаний нейтралізувати переконання, що з укладенням цих угод завершено певний етап, а також протистояти вимогам якнайшвидшої пропозиції переходу на наступний рівень співпраці. Навпаки, завдяки цим угодам саме і були створені можливості для більш тісного партнерства з довгостроковою перспективою.

По-друге, Східне Партнерство опинилося перед викликом поділу партнерів на країни, які уклали угоди про асоціацію з ЄС, і країни, які їх не мають. Наприклад, Грузія, а з нею і Молдова, і Україна усіма силами намагаються на основі угоди про асоціацію домогтися від ЄС ще більшого бажання йти їм назустріч. Попри неодноразові заклики до політики, точно підігнаної під окремих сусідів, ЄС не повинен відходити від своїх цілей поліпшити багатосторонню співпрацю між східними партнерами.

Цього можна домогтися лише шляхом збереження хоча б мінімального рівня консолідації всередині «Східного партнерства» і відходу від перманентного розділення на кожному форумі асоційованих і неасоційованих партнерів. Зрештою, запорукою довгострокової стабільності і безпеки є саме партнерська співпраця між усіма сусідами. Бажання саме східних країн-членів ЄС перенести свій рецепт у здійсненні успішних перетворень на безпосередніх сусідів, тобто використовувати пропозицію вступу в ЄС як стимул для демократизації і ринкових реформ, цілком зрозуміло.

Однак Євросоюзу і його парламентаріям у відносинах з партнерами і особливо в публічних виступах в самих країнах-сусідах слід уникати підживлення нереалістичних очікувань від партнерства і марних надій на перспективу вступу.

Своєю неоднозначною позицією щодо питання про кінцеву мету «Східного партнерства» ЄС не робить послуги ні собі, ні партнерам. Навпаки, такою позицією він провокує конфлікти: стосовно політичних цілей всередині самого ЄС, внутрішньополітичних дискусій у сусідів і зовнішньополітичного напруження у відносинах з Росією.

Як інституції ЄС, так і його держави-члени повинні впевнитися у своєму завданні: «Східне партнерство» не є одновимірним і орієнтованим лише на вступ до ЄС політикою розширення. Воно – як і впливає з його

назви – створює рамкові умови для партнерської співпраці між східними сусідами і з Європейським Союзом.

У центрі дискусії про подальшу співпрацю в рамках Східного Партнерства мають стояти такі питання: як ЄС може надати найбільш ефективну підтримку своїм східним сусідам у зміцненні демократичних інститутів, затвердження верховенства права, модернізації економіки та досягнення суспільного прогресу? За допомогою яких ініціатив можна розширити регіональну співпрацю таким чином, щоб воно справило позитивний вплив на безпеку, особисті свободи та економічний обмін?

Коопераційні проекти повинні бути націлені на сприяння розвитку малих і середніх підприємств, розширення транскордонної інфраструктури на транспорті й в енергетиці, полегшення контактів на рівні громадянського суспільства і підтримку обміну в сфері освіти й наукових досліджень.

Перший установчий саміт програми відбувся 7 травня 2009 року в Празі. Започаткування зазначеної форми співпраці пов'язане із розширенням у 2004 році Європейського Союзу на 10 країн, що зумовило вироблення нової політики ЄС під назвою Європейська політика сусідства. Вона поширювалась на шістнадцять сусідів Євросоюзу – Україну, Азербайджан, Молдову, Білорусь, Вірменію, Грузію, Алжир, Єгипет, Ізраїль, Йорданію, Ліван, Лівію, Марокко, Палестину, Сирію та Туніс. У травні 2008 року Польща та Швеція запропонували утворити нову ініціативу, спрямовану на співробітництво із пострадянськими країнами-«Східне Партнерство». У рамках нової ініціативи планувалося задовольнити запит східноєвропейських країн на глибшу інтеграцію з ЄС і посилити східний напрямок зовнішньої політики та укріпити безпекову ситуацію у регіоні [5].

Головною метою програми «Східного Партнерства» було створення на схід від Європейського Союзу зони стабільності. Проте, попри всі очікування, програма ЄС не принесла відчутних результатів. Як зауважує голова комітету Європарламенту із зовнішньої політики Д. Макаллістер на заваді стали корупція та повільне реформування у державах цього регіону, а також геополітичні претензії Росії. Для успішної реалізації проекту, на думку європарламентаря, Брюсселю необхідно сформулювати конкретні вимоги і пов'язати їх виконання з виплатою фінансової допомоги.

Разом з тим слід виокремити і певні зрушення, що відбулися за два с половиною роки від часу проведення останнього саміту в Ризі. Зокрема, набули чинності три угоди про асоціацію – з Грузією та Молдовою у 2016 році, з Україною – у вересні 2017 року. Також 2017 року українці та грузини отримали безвізовий режим з Євросоюзом [1].

Країни ЄС очікують від своїх східних партнерів більш рішучих дій і наполегливості у прагненні до вдосконалення. Зокрема, у підсумковій декларації саміту «Східного партнерства», наголошується, що Європейський союз буде фінансово підтримувати східних партнерів лише за умови

здійснення ними конкретних реформ. Учасники саміту вітають підтримку, яка надається за допомогою повного і спрямованого використання Європейського інструменту сусідства, включаючи програми транскордонного співробітництва та інші наявні фінансові інструменти. Отже, Євросоюз чітко вказує на необхідність ефективного реформування і наголошує, що головною умовою отримання реальної допомоги є власні зусилля східних партнерів, а не апелювання до складних обставин, зовнішніх чинників чи важливої ролі конкретних країн для Європи.

Важливою складовою програми «Східного партнерства» є сприяння розвитку громадянського суспільства, яке здатне ефективно впливати на владу з метою впровадження необхідних реформ. Разом з тим, на думку українських експертів зосередження уваги на підтримці громадського сектору у сучасних умовах недостатньо. На думку політолога Л. Літри для таких держав, як Україна, Молдова і Грузія, цього замало, адже окремі їхні території анексувала Росія, а Кремль має чималий політичний та інформаційний вплив на частину їхнього населення та на окремих політиків. «Грузія, Молдова та Україна підпадають під частковий російський вплив, і якщо ЄС зменшить допомогу або залишить їх самих, вони стануть суб'єктами агресивних спроб Росії розширити цей вплив».

В умовах певного плюралізму думок принаймні частина політичного істеблшменту Молдови зберігає відданість основним цілям програми «Східне партнерство». Молдавські експерти переконані, що для цього їхня країна має політичну волю та підтримку суспільства для євроінтеґрації. Леонід Літра, експерт Інституту світової політики, бачить три слабкі місця Молдови, на які тиснутиме Росія: Придністров'я, трудові еміґранти в Москві та блокування молдавських товарів у Росії. «Придністров'я, найпевніше, ніколи не переросте в гарячу точку. Торговельні війни тривають уже декілька років, є вироблені інструменти, як їх вирішувати. А от трудові міґранти – це дуже болюча зброя. Практично третина дорослого населення Молдови працює в Росії. Гроші, які вони пересилають, є вагомою частиною бюджету. Тож Росія, найпевніше, намагатиметься використати цю зброю». Механізмом нейтралізації російського впливу в Молдові Штефан Фюле назвав впровадження безвізового режиму, який поширюватиметься також і на мешканців Придністров'я. Фюле сподівається, що в такий спосіб вдасться інтеґрувати Придністров'я в Молдову».

Основним чинником тиску Росії на Грузію є самопроголошені республіки Абхазія та Південна Осетія. Оскільки Росія їх офіційно визнала, то будь-які спроби Грузії повернути ці території російська сторона розцінюватиме як оголошення війни. Однак, понад 80% населення виступають за європейську інтеґрацію».

На думку Даля Ґрібаускайте, на відміну від Грузії чи Молдови, Росія має багато важелів впливу на Україну. Передусім – ціна на газ, збільшення торговельних мит на металургійну продукцію, вплив на громадянське суспільство. «Росія завжди чинила тиск на колишні республіки

Радянського Союзу, коли ті починали шлях до євроінтеґрації. Але якщо є політична воля, то цьому можна протистояти».

У повідомленні білоруського МЗС було зазначено, що на сьогодні Східне партнерство є форматом співпраці, в якому країни-партнери домагаються визнання європейської перспективи. «Білорусь не ставить перед собою такої мети, однак виступає за збереження і розвиток Східного партнерства ЄС як інструменту розвитку неполітизованої взаємодії, спрямованої не проти когось, а на вирішення загальних проблем і питань, що стоять перед народами і державами нашого регіону».

Висновки. Наведений аналіз експертних оцінок і думок свідчить, що в практичному плані політика «Східного партнерства» в чергове підтвердила власну неоднозначність ситуації в середині ЄС і складність процесів, що відбуваються в пострадянських країнах. З огляду на певні внутрішні проблеми і недостатній прогрес у просуванні реформ Євросоюз неготовий до визначення реальних перспектив членства для України і інших учасників програми. Безумовно позитивним підсумком саміту є підтвердження політики підтримки територіальної цілісності України, Молдови, Грузії та Азербайджану, продовження розвитку економічного співробітництва і надання фінансової допомоги.

Література

1. Закіров М. Результати саміту «Східне партнерство» у оцінках експертів [Електронний ресурс] / М. Закіров // Україна: події, факти, коментарі. – 2017. – № 22. – С. 14–19. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2017/ukr22.pdf>.
2. Зосименко Т. Проекти ТКС ЄС: чому вони не ефективні в Україні? [Електронний ресурс] / Тетяна Зосименко. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2018>.
3. Іщенко О. А. Національний досвід реалізації ТКС [Електронний ресурс] / Іщенко О. А. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.economy.nauka.com.ua>.
4. Політична географія та геополітика [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://subject.com.ua/geographic/geopolitica>.
5. Посібник «Транскордонне співробітництво». Мікула Н.А., Толкованов В.В. – Київ, видавництво «Крамар», 2011, 259 с.
6. Раїса А. Основні форми розвитку співробітництва на східному кордоні ЄС [Електронний ресурс] / Антонь Раїса. – 2015.
7. Реутов В. Є. ТКС регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку [Електронний ресурс] / Реутов В. Є. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.economy.nauka.com.ua>.
8. Транскордонне співробітництво [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://economy-zt.gov.ua/page/transkordon>.

Аліна КОВАЛЕНКО

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
студентка IV курсу історико-юридичного факультету, спеціальності
«Середня освіта. Історія»

ЄВРОСИРІТСТВО ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті досліджується соціальна проблема євросирітства. Окресливши ключові моменти теми, автор визначає гостроту даної проблематики на сучасному етапі.

Ключові слова: соціальна проблема, євросирітство, Європейський Союз.

The article is devoted to the study of social problem of euro-orphanhood. Having identified the key points of the topic, the author determines the severity of the problem at the present stage.

Key words: social problem, euro-orphanhood, European Union.

Останнім часом у наукових працях, та й у повсякденному житті, все частіше звучать поняття «євросирітство», «євросироти». До цієї групи відносять дітей трудових мігрантів, батьки яких виїжджають за кордон. Такі діти статусу сироти не набувають, хоча вони виховуються в неповній сім'ї або, навіть, без обох батьків. Слід зауважити, що їх відносять до представників категорії «групи ризику» [1]. У загальній психології до цієї категорії відносять дітей, які мають труднощі в навчанні, психічному розвитку, соціальній адаптації, взаєминах з дорослими тощо. Особливість дітей «групи ризику» – це те, що вони піддаються впливу негативних, небажаних факторів, унаслідок чого такі діти потребують особливої уваги професіоналів (вчителів, психологів, соціальних працівників, юристів). Постає необхідність якнайшвидше знайти шляхи вирішення проблеми «євросирітства», і першою сходиною в цьому нелегкому завданні є розуміння ситуації, що склалася на сьогодні. Саме тому дослідження даної соціальної проблеми є актуальним.

Науковці проявляють великий інтерес до даної проблематики. До окремих аспектів теми зверталися дослідники різних галузей знання. Зокрема, можна виділити психологічні і соціологічні дослідження, які проводили І. А. Алексєєва, Б. Г. Херсонський, А. Й. Капська, В. Хлюпін; М. Лукашевич, О. Коваленко, Л. Кривачук, О. Терновець. Соціальне сирітство як соціокультурний феномен зачіпалося в працях О. Коваленко. Окремі питання захисту дітей стали предметом вивчення О. Карпенко, Л. Артюшкіної, Л. Волинець, Г. Бевз, В. Малиновського. До питань поведінки соціальних сиріт апелювали О. Малиновська, Л. Ковальчук, Е. Лібанова [1;

2]. Ми вважаємо, що доцільно буде акцентувати увагу на працях наступних авторів: М. Шевцова, Я. Серковска-Монка, А. Васюріна, Н. Черенець, В. Яремчук. Вони зачіпають важливі аспекти обраної проблематики [4; 5; 6].

Метою роботи є спроба дослідити євросирітство як соціальну проблему, сформувані уявлення про наслідки даного явища.

3. Тишка слушно зазначив: «Сім'я є важливою частиною суспільної взаємодії, у суспільстві багато залежить від способу та рівня її функціонування, вона може створювати як позитивні, так і негативні явища в суспільстві в цілому і підлеглих йому структурах» [4]. Сьогодні, на жаль, усе частішою проблемою родини стає її розпад внаслідок міграції одного або обох батьків.

Уже з падінням залізної завіси, наприкінці 80-х, тисячі людей з Польщі, Румунії, Болгарії, Латвії та Литви попрямували на Захід на пошуки роботи. Після приєднання цих країн до Європейського Союзу в 2004 та 2007 роках проблема покинутих дітей трудових мігрантів перетворилася з національної на загальноєвропейську, яку тепер намагаються вирішувати на наднаціональному рівні. Сьогодні лише в Румунії, Болгарії та Польщі за оцінками різних неурядових організацій від 500 тисяч до мільйону дітей зростають в неповних родин, поки їх батьки працюють у Великобританії, Німеччині, чи країнах Скандинавії [5].

Виникає питання, чи «євросирітство» можна розглядати як форму соціального сирітства? Відповідь залежить від визначення терміна, а його варіантів у літературі надто багато. Цікавий підхід запропонував В. Оконь, на думку якого, соціальне сирітство – це «стан, коли дитину було позбавлено батьків; якщо обидва батьки пішли з життя, дитина є сиротою, якщо один – півсиротою. Розрізняють натуральне сирітство внаслідок смерті батьків та соціальне сирітство, пов'язане з позбавленням дитини природного середовища сім'ї в результаті її розпаду або розладу» [4]. Схоже, що в родин, які внаслідок міграції є виховально неспроможними, ефекти роз'єднання з сім'єю такі ж, як у випадку її розпаду, адже в обох випадках дитину було позбавлено природного середовища сім'ї, що проявляється, зокрема, у звуженні опікунської функції сім'ї (занедбана дитина) та розпаді сімейно-емоційних відносин (дитина, відкинута сім'єю). Беручи до уваги ці фактори, можна сказати, що діти мігрантів є соціальними сиротами.

Заробітчанська міграція впливає на кожного члена сім'ї, а також на всі сфери сімейного та суспільного життя. Прямим результатом міграції одного або обох батьків є дестабілізація або розпад сім'ї, що розуміється як розпад внутрішніх зв'язків інтеграції. Дітям постійно доводиться звикати до нової ситуації, спричиненої постійними подорожами батька або батьків. Важко здобутий спокій регулярно руйнується, викликаючи нервозність і набагато серйознішу в наслідках втрату почуття безпеки. Ролі батька і матері підлягають щоразу переінакшенням – один раз батьком і матір'ю є тільки мати, іншим разом виключно батько. Трапляється, що ролі батьків

виконують бабусі й дідусі або інші члени сім'ї. Ця ситуація неодмінно викликає розгубленість дитини, проблеми з орієнтацією в ролях, що виконуються кожною людиною в сім'ї, і, нарешті, бунт та неповагу. Також, варто зазначити, що діти з сімей, тимчасово роз'єднаних, не мають можливості придивитися до батьків та їхніх ролей, а тому вони не отримують зразків моделей цих ролей для наслідування. Без сумніву, це надзвичайно важливо у зрілому віці, коли діти починають виконувати ту ж роль дружини і чоловіка, матері, батька. Заробітчанські поїздки відволікають батьків від своїх дітей, їхніх справ і проблем. Рідкі, часто непрямі, контакти не відповідають потребам дитини, сімейні зв'язки слабшають, у той час як дитина не має поруч особи, на яку могла б спертися у важких ситуаціях. «Навіть періодична відсутність вдома матері або батька виключає його з участі в поточному житті сім'ї, позбавляє знань про повсякденні проблеми, зумовлює зміни в реакціях, задоволенні потреб і т. д. Повернення завжди вимагають повторного вступу в роль чоловіка / дружини та батька / матері. Вони творять основу для ряду стресових ситуацій, наслідком яких є подружні конфлікти, труднощі у встановленні контакту з дитиною» [4]. Наслідком розпаду сім'ї є ізоляція дитини, яка згодом поглиблюється. Втрата контакту батька або батьків з дитиною викликає послаблення емоційних зв'язків, взаємне нерозуміння, брак довіри і відчуття близькості.

У сім'ях мігрантів обов'язок виховання довірено одному з батьків, який через значне навантаження не може приділити дитині достатньо часу. Така ситуація може призвести до важких для подолання проблем виховання. Молодь, що залишилася без опіки і нагляду батьків, часто спокушає надмірна свобода, яка перекладається на години товариських зустрічей, занедбання освіти, надмірні витрати, і, нарешті, довге і марне використання телебачення й інтернету [6].

Суспільно значимим ефектом зростання в міграційній родині є переважання матеріальних цінностей. Для сімей, роз'єднаних міграцією, значний вплив на цінності, як правило, мають довгострокові фінансові проблеми і неможливість знайти роботу вдома. Діти з таких родин найбільшою цінністю вважають матеріальні блага за рахунок зменшення або навіть відкидання духовних і універсальних цінностей [4].

Проблему євросирітства намагаються вирішувати, наприклад у Румунії, де за оцінками фундації Сороса близько 300 тисяч євросиріт, вже в 90-ті роки було засновано рекордну кількість неурядових організацій та інституцій опіки за дітьми трудових мігрантів. За ініціативи та підтримки таких організацій у 2005 році Національний департамент захисту прав дитини та Міністерство праці Румунії підписали угоду, згідно з якою батьки, що виїжджають за кордон, мають перед цим призначити офіційного опікуна, який відповідатиме за добробут дитини, поки батьків немає в країні. На жаль, документ, що виглядає дуже ефективним на папері, виявився недієздатним на практиці: виникла, перш за все, проблема виявлення та моніторингу дітей трудових мігрантів, спричинена

нестачею грошових та людських ресурсів, а слабка координація між відповідальними інститутами привела до того, що стратегія залишилася лише в планах [5].

У Литві приблизно 5% дітей (а це близько 20 тисяч) мають батьків-трудомих мігрантів – лише з 2011 по 2016 роки більше 200 тисяч громадян країни поїхали працювати до Великобританії, Ірландії, Норвегії та інших західноєвропейських держав. Через фінансову кризу 2007-2008 року економічна ситуація в країні значно погіршилася, і кількість батьків-емігрантів, змушених розлучитися з дітьми, почала різко зростати. Тому вже в 2007 році литовський уряд ухвалив закон, що вимагав від батьків повідомляти місцеві органи влади кожного разу, коли діти на довгий час залишалися під опікою дідусів та бабусь або інших родичів чи знайомих. До ухвалення закону по всій країні нерідкими були випадки, коли вчителі, помітивши погіршення результатів навчання або проблеми з поведінкою дітей, виявляли, що ці діти насправді вже деякий час живуть без батьків. Такі діти частіше опинялись у виправних закладах, тому що за відсутності батьків інші родичі не мали авторитету у підлітків і не могли змусити їх дотримуватися дисципліни [5].

Одним із способів покращення ситуації стало відкриття спеціальних центрів для молоді. Раніше в країні були лише дитячі центри, наразі їх більше 170, але підлітки відмовлялися їх відвідувати, тому що більшість дітей там була набагато молодшою за них. Тоді на гроші, надані Норвегією та Євросоюзом, було відкрито перші молодіжні центри, де підлітки можуть зустрічатися із друзями, брати участь в різноманітних заходах, або просто поспілкуватися із дорослими, психологами та соціальними робітниками. Діти створюють власні музичні гурти, готують разом з друзями, або навіть разом прибирають вдома – таким чином психологи намагаються створити для них повсякденну "домашню" рутину, яка є такою звичною для їх однолітків [5].

Як бачимо, проблема євросирітства набуває все гострішого характеру. Вона стає об'єктом вивчення зростаючої кількості соціологів, істориків, педагогів і психологів, проте поряд з цим, у більшості населення відсутнє повноцінне уявлення про саму суть цього питання, про можливі наслідки даного явища та шляхи їх недопущення. Це, у свою чергу, призводить до появи в суспільстві хибних уявлень про євросиріт, до виникнення байдужості до таких дітей.

Для вирішення проблеми євросирітства, на сьогоднішній день, формуються все нові і нові заходи, проте на шляху їх реалізації постає багато перешкод. На нашу думку, вирішити це питання можна буде лише тоді, коли воно посяде важливе місце в нашій свідомості, спонукатиме владу і громадськість до дієвих кроків. Першою сходинкою до цього, на наш погляд, є розуміння проблеми євросирітства, тож необхідно збільшити кількість поглиблених досліджень для повного розкриття теми.

Література

1. Васюріна А., Чегронець Н. Світоглядні аспекти проблеми соціального сирітства. – Збірник наукових праць. – Випуск 12. – 2017
2. Коваленко О. Соціальне сирітство як соціокультурний феномен : дис. кан. соціол. наук: 22.00.03 / О.О.Коваленко, – НАН України, Ін-с соціології. К., 2006. – 212 с.
3. Проблеми дітей трудових мігрантів : аналіз ситуації / за заг. ред. К. Левченко. – К.: Логос, 2006. – 64 с.
4. Серковска-Монка Я. Євро-сирітство: заробітчанська міграція як проблема сучасної родини// Українознавчий альманах. – Випуск 15. – 2014
5. Шевцова М. «Євросироти»: з чим стикаються діти українських трудових мігрантів // Інститут Євро-Атлантичного співробітництва. – травень, 2017
6. Яремчук В. Феномен соціального сирітства як наукова проблема / В. В. Яремчук // Вісник психології і педагогіки: зб. наук. праць. – Випуск 9. – К., 2012

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СИСТЕМИ КОРОЛІВСТВА ШВЕЦІЯ

У статті висвітлюється процес становлення конституційної системи Швеції. Звернуто увагу на особливості конституційного розвитку держави. Надано коротку характеристику актів Основного Закону Королівства Швеція, висвітлено повноваження органів законодавчої та виконавчої влади, а також органів місцевого самоуправління.

Ключові слова: Конституція, Королівство Швеція, акти, Риксдаг, уряд.

The article is devoted to the constitutional system of Sweden. Main attention is paid to the features of constitutional development of the state. The article briefly describes the Constitution of the Kingdom of Sweden, the legislative and executive powers and organs of local self-government local self-government.

Key words: Constitution, Kingdom Sweden, acts, Riksdag, government.

Швеція – офіційна назва Королівство Швеції (Konungariket Sverige) розташована у Північній Європі, займає східну частину Скандинавського півострова, столиця Стокгольм (Stockholm). На заході межує з Норвегією, на північному сході – з Фінляндією. Зі сходу та півдня омивається Балтійським морем і Ботнічною затокою, з південного заходу – протоками Каттегат і Скагеррак, які з'єднують Балтійське та Північне моря. До складу Швеції входять два великих острова в Балтиці – Готланд і Еланд. Загальна площа території Королівства становить 450 тис. кв. км.

Населення Швеції складає 9 млн осіб (84 місце у світі). Склад населення досить однорідний. Понад 85% населення зосереджено у середній і південній частинах Швеції.

Процес становлення конституційної системи Швеції був довготривалим, тому у конституційному розвитку держави виділяють чотири періоди: перший (до 1809 р.) характеризується боротьбою дрібного дворянства, промислової буржуазії, міщан та селян з абсолютисткою владою короля Густава IV; для другого періоду (до 1863–1866 рр.) притаманний розквіт капіталістичних відносин в економіці, що сприяло змінам в політичній сфері; третій період (кінець 60-х рр. ХІХ ст. до кінця 60-х рр. ХХ ст.) ознаменувався демократизацією політичного життя;

четвертий – розпочався з 1969 р., коли Риксдаг з двопалатного був перетворений на однопалатний [5].

Перші конституційні акти з'явилися на початку XIX ст. Саме проведення реформ в політичній та економічній сферах сприяло появі 4 основних законів – Форми правління від 6 червня 1809 року, Акту про престолонаслідування від 26 вересня 1810 року, Акту про свободу друку 1949 року та Акту про Риксдаг від 10 лютого 1810 р.

Головним із чотирьох документів був закон – Форма правління, який із змінами та доповненнями проіснував до 1974 року. Даний документ, що складався з 13 розділів та Перехідних положень, закріпив дуалістичну монархію, зберігши тим самим значні привілеї за правителем держави. Згідно двох перших законів Король мав значні повноваження. Зокрема, за правителем держави закріплювалась вся повнота виконавчої влади та значні повноваження в законодавчій сфері. Він очолював Державну раду, яка виконувала при ньому дорадчі функції, призначав членів парламенту. Король призначав на вищі державні пости та церковні посади, призначав своїх представників за кордоном, був головнокомандуючим військовими силами країни, вирішував зовнішньополітичні питання, заключав міжнародні договори.

Законодавча влада в державі належала – Риксдагу, який був обмежений у правах з багатьох питань. Уряду на той час у Швеції не було. Тому представники законодавчого органу несли перед королем повну відповідальність за поради, які вони надавали очільнику держави.

Риксдаг формувался за станово-представницьким принципом та складався із чотирьох курій: від дворян, духовенства, міщан та селян. Для прийняття закону необхідно було, щоб за нього проголосували не менше ніж в трьох куріях, а для прийняття конституційних законів – всіх чотирьох курій. До того ж, щоб прийняти конституційний закон, необхідно було отримати схвалення і наступного складу Риксдагу, що переобирався через кожні 5 років. Незважаючи на обмежені функції у законодавчій сфері, Риксдаг мав широкі права у фінансовій галузі: контролював діяльність Державного банку Швеції, Управління національного боргу, вводив податки, затверджував бюджет, призначав своїх фінансових ревізорів для контролю за виконанням фінансових доручень парламенту. Такі широкі повноваження Риксдагу пов'язані з прагненням правлячих кіл країни не дозволяти фінансових зловживань з боку королівської влади.

Акт про Риксдаг містив у собі положення про порядок утворення курій, діяльність Риксдагу, створення загальних для всіх курій комісій тощо.

Третій закон – Акт про престолонаслідування прийнятий 1810 року залишається дійсним по сьогоднішній день. Даний документ закріпив правлячу королівську династію. Престолонаслідування могло відбуватися лише по чоловічій лінії для династії Бернадотів. Згідно параграфу 9 Закону, у разі відсутності спадкоємця престолу однієї правлячої династії, Риксдаг обирає нову династію.

Прийняття четвертого закону – Акту про свободу друку 1812 року, сприяла широка, як для того часу, гласність в сфері друку. Піддані короля мали право друкувати свої твори без попереднього дозволу державних органів, але існував обов'язок відповідальності перед судом за зловживання свободою друку.

У 60-х рр. XIX ст. син Карла XIV – Оскара I провів конституційну реформу, яка призвела до змін у політичному житті. Згідно реформи, Риксдаг перетворювався з однопалатного на двопалатний парламент, в якому перша (верхня) палата формувалася із представників місцевих органів правління, нижня палата формувалась шляхом прямих виборів. Утім високий віковий та майновий ценз не забезпечував рівноправну та загальну участь населення у законодавчому органі влади.

Друга половина XIX ст. характеризується початком демократизації політичного життя, що вплинуло на зміни в Конституції. Демократизація торкнулась Форми правління 1809 р. Зокрема, передбачалось розширення прав Риксдагу за рахунок королівської влади та передбачали: право контролю за діяльністю виконавчої влади в сфері міжнародних відносин, право на створення Зовнішньополітичного комітету, який хоча і очолювався Королем, проте складався із депутатів законодавчої влади; право контролю за законністю діянь уряду через свою постійну конституційну комісію.

Процес демократизації політичного життя відобразився і на Акті про Риксдаг 1866 р. Було закріплено загальне, рівне виборче право. Постійно знижувався, а згодом, після Першої світової війни, і ліквідований майновий ценз. Право голосу отримали жінки, виборче право отримували особи, яким виповнилось 20 років, мажоритарна система замінювалась пропорційною виборчою системою, а також передбачався дорадчий референдум. У 1876 р. з'явилась посада Прем'єр-міністра та було утворено уряд.

1949 р. був прийнятий новий Акт про свободу друку, який передбачав відміну обмежень свободи друку та інформації.

Риксдаг двопалатним залишався не довго. У зв'язку з тим що були відмінені виборчі цензи, склад верхньої палати майже нічим не відрізнявся від складу нижньої. Тому існування двох палат втратило своє значення.

У 1969 році були внесені зміни до Форми правління 1809 року. З 1974 р. стала діяти нова Конституція, яка складалась із трьох основних законів: Форми правління від 27 лютого 1974 р., Акту про престолонаслідування від 26 лютого 1810 р. та Акту про свободу друку 1949 р. із змінами від 27 лютого 1974 р. Акт про Риксдаг, який був прийнятий 1974 року, формально перестав бути одним із основних законів Конституції, але продовжує визнаватись конституційним [5].

На початку 90-х рр. XX ст. до Конституції Швеції були внесені зміни та доповнення. Відтепер до числа основних законів відносились не лише три вищезгадані, але й четвертий – Закон про свободу висловлювання, прийнятий 1991 р. У 1994 році до нього були внесені зміни та доповнення,

згідно яких даних закон регламентує питання, які відносяться до забезпечення свободи висловлювань та умовами її обмежень. Конституційні зміни обумовлювались, як внутрішніми потребами країни, так і зовнішніми, що виражались, перш за все, у прагненні держави стати членом Європейського Союзу.

Конституція Швеції визначає принципи управління країною. Вона регулює відносини між законодавчою та виконавчою владою, а також містить положення про основні права та свободи громадян.

Згідно Конституції 1974 року главою держави може бути як Король так і Королева. Главою держави може бути лише особа яка є громадянином Швеції та має повні 18 років.

Відповідно до Форми правління Швеція є парламентарною монархією. Утім, король є лише номінальною главою держави і не визначається керівником виконавчої влади, він не прем'єр-міністра та членів уряду, не може відправити їх у відставку, не призначає суддів та представників шведської держави за кордоном, не володіє правом помилування.

Король, щорічно, в жовтні відкриває сесії Риксдагу, головує на спеціальних засіданнях кабінету при його зміні, а також під час інформаційних засідань кабінету, де члени уряду ознайомлюють його з поточними подіями в країні.

Законодавча влада у Швеції належить Королю та Риксдагу. Риксдаг – вищий представницький орган держави, який видає закони, приймає рішення про державні податки і визначає порядок використання державних коштів, а також здійснює контроль за державним управлінням і адміністрацією.

Згідно Конституції термін повноважень законодавчого органу – Риксдагу – становив 4 роки, вік повноліття для глави держави чи спадкоємця престолу знижений з 25 років до 18 років [5].

Риксдаг обирається шляхом вільних, тайних та прямих виборів терміном на 4 роки. Голосування проводиться за партії з наданням можливості виборцям голосувати окремо за певну особу. Число депутатів законодавчого органу – 349 членів. Члени Риксдагу повинні мати своїх заступників. Членом Риксдагу та його заступником може бути особа, яка відповідає вимогам для отримання права голосу і є повнолітньою. Обирати членів риксдагу мають право громадяни держави, яким виповнилось 18 років. Выборчим правом можуть скористатися і громадяни, які у день виборів перебували за кордоном, але передали свої бюлетені через родичів, сусідів чи листонош. Тобто, у Швеції передбачається голосування як очно, так і заочно, не з'являючись безпосередньо на виборчі дільниці [2, с. 31].

Для проведення виборів до Риксдагу, територія держави поділяється на виборчі округи. Мандати Риксдагу складають 310 мандатів, закріплених за виборчими округами, і 39 зрівнюючих мандатів. Мандати, закріплені за виборчими округами, розподіляються між округами таким чином, щоб вони відповідали співвідношенню між числом осіб, що

володіють правом голосу у кожному виборчому окрузі, і числом осіб, що мають право голосу у всій державі. Розподіл мандатів встановлюється на чотири роки. Мандати розподіляються між партіями. Тільки та партія, яка отримала не менш чотирьох відсотків голосів у всій державі, має право брати участь у розподілі мандатів. Однак партія, яка отримала менше число голосів, бере участь у розподілі мандатів, закріплених за виборчими округами, в тому виборчому окрузі, де вона зібрала щонайменше дванадцять відсотків голосів. Мандати, закріплені за виборчими округами, розподіляються між партіями у кожному виборчому окрузі пропорційно результатам виборів у цьому окрузі. Зрівнюючи мандати розподіляються між партіями так, щоб розподіл усіх мандатів в Риксдагу, за винятком мандатів, закріплених за виборчими округами, отриманих партією, яка зібрала менше чотирьох відсотків голосів, було пропорційно числу голосів, отриманих у всій державі партіями, які брали участь у розподілі. Якщо при розподілі мандатів, закріплених за виборчими округами, партія отримує більше мандатів, ніж це відповідає її пропорційному представництву в Риксдагу, вона не враховується при розподілі зрівнюючих мандатів і отримує лише мандати, закріплені за виборчими округами. Після розподілу між партіями зрівнюючи мандати передаються виборчим округам. На кожен отриманий партією мандат обирається один член Риксдагу, а також його заступник [3, с.102].

Таким чином, як бачимо, вибори у Швеції базуються на принципі пропорційного представництва, згідно якого, місця в Риксдазі розподілялись між політичними партіями пропорційно отриманим голосам на виборах.

Партія яка пододала 4% бар'єр має право приймати участь у роботі Риксдагу. За даними 2013 року у Риксдазі Швеції було представлено 8 партій: Помірковані, Християнські демократи, Ліберальна партія, Центристська партія, Партія зелених, Соціал-демократична партія, Шведські демократи та Партія лівих. За результатами виборів 2018 рік правлячими партіями стали: Соціал-демократична партія, Помірна коаліційна партія, антиіммігрантська партія «Шведські демократи», партія Зелених, Ліва партія, Християнські демократи, Ліберали та Партія центру

Виконавча влада у державі належить уряду. Уряд складається із прем'єр-міністра та інших міністрів.

Риксдаг призначає прем'єр-міністра уряду, який, у свою чергу, формує уряд. Глава уряду особисто обирає міністрів формування кабінету та вирішує, які міністерства будуть йому підвладні. Міністром може бути особа якає шведським громадянином не менше 10 років. Саме уряд, а не монарх, згідно Конституції, має всі повноваження приймати державні рішення. Тобто, уряд керує Швецією, виконуючи рішення Риксдагу і подаючи на його розгляд нові закони та поправки. Допоміжними органами уряду виступають: канцелярія та близько 360 урядових служб.

Особливістю шведської системи правління є те, що у переважній більшості міністри призначаються із числа депутатів Риксдагу, при цьому

місця в парламенті, на період роботи в уряді, за ними зберігаються. А депутатські обов'язки – виконують їх заступники.

Члени Кабміну не мають права брати участь у голосуванні в Риксдазі, але мають право брати участь у парламентських дебатах [4, с.2].

Згідно Конституції органами місцевого самоврядування є первинні комуни та ландстинг комуни. До первинних комун, як правило, відносяться міста й села, у свою чергу, ландстинг-комуни становлять територію округів. У первинних комунах органами самоврядування є збори міських та комунальних уповноважених, у ландстинг-комунах ландстинги.

Як у більшості європейських країнах, вибори у Швеції залежать від кількості жителів, які проживають на певній адміністративно-територіальній одиниці [1, с. 49]. Тобто кількість представників у раді залежить від кількості населення округу. Голосування здійснюється за відкритими списками. Особливістю місцевих виборів до ради у Швеції є те, що голова місцевої ради обирається місцевою радою із числа політичної партії, яка на виборах отримала найбільшу кількість голосів. Варто відзначити і той факт, що право на участь у місцевих виборах мають громадяни не лише Швеції, а й члени ЄС, Норвегії, Ісландії, а також особи, які постійно проживають на території чи іноземні громадяни, які зареєстровані в комуні чи регіоні не менше 3-х років [1, с. 50].

Коротко характеризуючи закони, що становлять основу Конституції Швеції, варто відзначити, що Акт про форму правління дає право громадянам вільно отримувати інформацію, проводити демонстрації, формувати політичні партії та вільне віросповідання.

Акт про престолонаслідування регулює право членів династії Бернадоттів на шведській трон.

У свою чергу, Акт про свободу друку – встановлює принципи загального доступу до офіційних документів для створення відкритого суспільства з можливістю отримання інформації, що стосується діяльності Риксдагу, уряду та інших державних органів. Згідно даного закону громадяни мають право у будь-який час вивчати офіційні документи. Акт про свободу друку передбачає свободу розповсюдження інформації. Кожен громадянин Швеції має право на передачу будь-якої інформації до ЗМІ. У свою чергу, видавець не має права надавати відомості про автора матеріалу, якщо він забажав залишитись анонімом.

Акт про свободу самовираження, у питаннях щодо заборони цензури, свободи передачі інформації і права зберігання анонімності, багато в чому копіює Акт про свободу друку.

Таким чином, особливістю конституційної системи Королівства Швеції виступає як процес її розвитку, який був довготривалим, так і сама Конституція, яка є не єдиним документом, як у більшості держав світу, а сукупністю чотирьох документів (законів), в яких викладені основні положення як щодо розподілу та здійснення влади у державі, так і захисту основних прав і свобод громадян Швеції. Аналіз Конституції дає підстави стверджувати про високий ступінь розвитку демократії у Королівстві

Швеція. Демократичність даної держави проявляється, перш за все, у виборчих процесах, оскільки враховується думка не лише громадян, але й тих осіб, які на законних підставах проживають на території Королівства, а також практикування відкритих списків при обранні кандидатів на посади до місцевих органів влади.

Література

1. Грובה В.П. Виборча система місцевих органів влади у Швеції: досвід для України/ В.П. Грובה // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2015. – № 15. – С. 48 – 50.
2. Губрієнко О.М. Особливості конституційного устрою держав Скандинавії (на прикладі Швеції) / О.М. Губрієнко // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 2. – С. 28 – 34.
3. Жалій Т.В. Правові засади функціонування парламентів України та Швеції: порівняльний аналіз / Т.В. Жалій // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2013. – № 6 – С. 101 – 103.
4. Шведская система правления [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://sweden.se/wp-content/uploads/2013/10/Government-Russian-low-resolution.pdf>
5. Швеция. Конституция и законодательные акты: пер. со швед./ под ред. и со вступ. стат. М.А. Могуновой. – М.: Прогресс, 1983. – 360 с.

Діана ЛЮБАРЕЦЬ

Київський університет імені Бориса Грінченка,
студентка II року навчання факультету права
та міжнародних відносин
спеціальності «Регіональні студії»

ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ЛИТОВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

У статті досліджено політичні аспекти євроінтеграції Литовської Республіки. З огляду на те, що на початковому етапі євроінтеграції Литва мала найменше шансів на її успіх у порівнянні з іншими країнами Балтії, завдяки вдалим реформам та чітко сформульованому зовнішньополітичному курсу їй вдалося стати членом Європейського Союзу.

Ключові слова: *Литовська Республіка, країни Балтії, зовнішня політика, Європейський Союз (ЄС), євроінтеграція, реформи.*

The article deals with political aspects of the European integration of the Republic of Lithuania. Due to the fact that at the initial stage of European integration, Lithuania had the smallest chance of its success compared to other Baltic countries, thanks to successful reforms and a clearly formulated foreign policy course, it was able to become a member of the European Union.

Key words: *the Republic of Lithuania, Baltic countries, foreign policy, European Union (EU), European integration, reforms.*

Постановка проблеми. Засідання у Копенгагені в червні 1993 року мало важливе значення для країн Балтії, адже там вирішувалось, яким шляхом будуть вибудовуватись відносини цих країн з ЄС. Після розпаду СРСР та здобуття незалежності вони вирішили будувати тип держави західного зразка і хотіли набути членства в євроатлантичних структурах. Проте шлях кожної країни (Литви, Латвії, Естонії) до своєї мети був дуже різним. Досить цікавим є євроінтеграційний досвід Литовської Республіки. Політичні аспекти мали вирішальну відповідь на питання «бути чи не бути Литві членом ЄС». Їх аналіз та характеристика буде корисним джерелом для вивчення євроінтеграційних рухів, розуміння механізму євроінтеграції як процесу, аналізу його позитивних та негативних сторін, а також визначення європерспектив країн, що бажають набути членства в ЄС.

Актуальність теми полягає в тому, що тема євроінтеграції країн Балтії в основному подається комплексно, не висвітлюючи особливості кожної країни окремо (зокрема, Литви), а також зумовлена місцем та роллю Литовської Республіки в ЄС.

Мета дослідження – схарактеризувати політичні аспекти євроінтеграції Литовської Республіки.

Аналіз наукових досліджень. На увагу заслуговують наукові дослідження вченого В. М. Завадського, який у своїх працях досліджував політичні передумови євроінтеграції країн Балтії, вступ країн Балтії до ЄС та напрямки адаптації національного законодавства. Також С.В. Білоножко у статті «Західний вектор зовнішньої політики країн Балтії: шлях від незалежності до євроінтеграції» визначає основні напрямки зовнішньої політики країн Балтики від розпаду СРСР до сьогодні, а також особливу увагу акцентує на прозахідному курсі цих країн.

Виклад основного матеріалу. Кінець ХХ століття ознаменував початок нового етапу у світі та взаємовідносинах між державами. Перш за все ми згадуємо про розпад геополітичного гіганта і голову опозиційного до США об'єднання і, як наслідок, утвердження єдиної сильної наддержави. Геополітичні зміни були значними. З'явилась велика кількість нових держав, яким потрібно було інтегруватись у світову спільноту. Доки одні вирішували проблеми ядерної зброї, інші думали над зовнішньополітичним курсом своєї держави. До таких зокрема належать і країни Балтії. Для балтійців СРСР ніколи не був батьківщиною, а процес перебування під його владою вони відверто називають окупацією. Тому з вибором шляху розвитку проблем не було. Чимало дослідників стверджують, що західний вектор розвитку цих держав був обумовлений намаганнями знайти підтримку на Заході та вберегтись від поширення впливу Росії [3].

Країни Балтії на ментальній мапі європейців завжди сприймалися як частина «західного світу» [1]. Безперечно, що така відносно швидка інтеграція цих країн в ЄС була зумовлена насамперед низкою чинників, які мали різний характер і походження. Країни-атланти ЄС мали багато геополітичних планів та стратегій, однією з найважливіших яких було поширення впливу на Схід. Швидка реакція Німеччини на зміни та активне політика нарощування свого політичного та економічного впливу в регіоні, звісно, вплинули на успішність цього «проекту» [2]. Ці дії крім політичних мотивів мали також сильне економічне підґрунтя.

Литва – яскравий приклад того, як консолідована суспільно-політична воля стає однією з головних опор дерадянізації та модернізації країни [2]. Такий опис сьогодні має Литва серед провідних політиків Європи. Член ОБСЄ, ООН, Ради Європи, НАТО, ЄС, повноправний член Шенгенської угоди. Ця держава сьогодні має сильний авторитет та чітку зовнішньополітичну позицію.

Литва була першою державою, яка розпочала руйнувати СРСР. Проголошення незалежності та прийняття Конституції дали поштовх Литовській Республіці розпочати формувати нову політичну систему, основою якої мали бути: антитоталітарна ідеологія як орієнтир розбудови державності та розвитку суспільства, багатопартійність, домінування інтересів середнього класу у формуванні економічної політики [6]. Серед політичних кіл широко поширювалась думка відновлення історичної справедливості, більше відому під гаслом «повернення до Європи» [7].

Початкові кроки Литви в західному напрямку були малоперспективними. Це відзначали як тогочасні європейські лідери, так і політична еліта Литви. Наприклад, колишній заступник голови Європейського комітету, посол Литви у ЄС Клаудіус Манекас, який займався питаннями євроінтеграції країни зазначав: «Литва завжди була на лавах аутсайдерів. Литва рухалась в останньому вагоні, не враховуючи Болгарії та Румунії. Весь час був великий ризик, що ми відстанемо від процесу» [6]. Рух до Європи завжди був, але все-таки час від часу він змінював свою швидкість. Це, зокрема, пов'язано із певною нерішучістю литовських політиків у питаннях європейської інтеграції. Бажання не відставати від інших країн-кандидатів на вступ до ЄС, насамперед від Естонії та Латвії, змусили Литву мобілізувати сили, знайти ресурси, зробити інтеграцію серйозним та інтенсивним процесом [5].

Литовське керівництво мало найбільше завдань, які потребували вирішення. Одним із найгостріших питань було закриття Інгалінської АЕС. Для Європи – це насамперед питання безпеки та екології, адже всі ще пам'ятали трагедію 1986 року. Після довгих політичних переговорів питання все-таки було вирішено. Литва зобов'язалась закрити АЕС, але лише із допомогою міжнародного співтовариства у фінансовому плані [4].

Варто зазначити, що політичні критерії, які необхідно впроваджувати членам-кандидатам на вступ до ЄС, для Литви мали позитивну оцінку Європейської комісії, яка поряд з тим відзначала недостатність реформ щодо економічних критерій, а також проблеми з адаптацією до права ЄС.

Серед інших політичних аспектів інтеграції можна назвати суспільний консенсус щодо зовнішньої політики, який позитивно форсував наближення Литви до ЄС. Підтримка значної частини населення демократичних реформ, прозахідного курсу розвитку сприяла вкоріненню цих тенденцій в литовському суспільстві, хоча ще залишались ті, хто боявся європерспектив і не розумів їх. Завдяки такій згуртованості щодо дотримання демократичних цінностей західного зразка та належної підтримки євроструктур, Литві також вдалося досягти демократичного процесу за історично короткий час [1].

Висновки. Отже, євроінтеграція країн Балтії була відносно швидкою в цілому. Бажання інтегруватись у європейську спільноту, виховання демократичних цінностей західної моделі, низка послідовних реформ допомогли їм стати частиною ЄС. Особливо цікавим серед усіх є литовський досвід, якщо проаналізувати його від початку і до логічного завершення. Маючи не дуже втішні прогнози, легка пасивність і нерішучість політичного істеблїшменту, успіхи інших країн, суспільна згуртованість населення щодо зовнішньої політики сприяли активізації литовських європланів. Значна робота на шляху до ЄС була проведена саме в політичному плані, що сприяло як демократизації внутрішньо-політичного життя Литви, так і успішному завершенню євроінтеграційних процесів. Крім того, важливо зазначити, що тодішнє зовнішньополітичне становище було сприятливим для реалізації євроінтеграції через підтримку європейських провідних країн.

Література

1. Білоножко С. В. Західний вектор зовнішньої політики країн Балтії: шлях від незалежності до євроінтеграції [Електронний ресурс] / С. В. Білоножко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2015. – Вип. 44(2). – С. 130-135. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2015_44\(2\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2015_44(2)_26)
2. Завадський В. М. Політичні передумови європейської інтеграції країн Балтії / В. М. Завадський // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – № 2.
3. Мазіна А. Особливості демократичного процесу в країнах Балтії / А. Мазіна // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2009. – Вип. 16.
4. Радіо Свобода. Останню велику перешкоду на шляху Литви до вступу в ЄС було усунуто: уряд Литви заявив сьогодні про готовність закрити Ігналінську атомну електростанцію [Електронний ресурс] / Радіо Свобода. – 2002. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/890652.html>.
5. Рожанс А. Путешествие в последнем вагоне [Електронний ресурс] / Артурас Рожанс // №17 – Режим доступу до ресурсу: <http://politikhall.com.ua/issue/230>.
6. Сидорук М. Особливості інтеграції держав Балтії до ЄС / М. Сидорук // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер.: Міжнародні відносини. – 2010. – Вип. 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoamv_2010_2_11
7. Тиждень UA. Прем'єр-міністр Литви Альгірдас Буткявічюс: Членство у ЄС – каталізатор якості для національної економіки [Електронний ресурс] / Тиждень UA. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://tyzhden.ua/Politics/90172>.

Міграційна криза та майбутнє ЄС

УДК 327(061.1ЄС)

Людмила НАЗАРЕНКО

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
студентка IV року навчання історико-юридичного факультету
спеціальності «Середня освіта. Історія»

ЩО ЧЕКАЄ ЄС: ПРОГРЕСИВНИЙ РОЗВИТОК ЧИ НЕМИНУЧИЙ РОЗПАД?

У статті розглядається питання майбутнього Європейського союзу. Досліджуються аспекти та шляхи його подальшого розвитку, а також кризові явища, які призводять до послаблення об'єднаної європейської спільноти.

Ключові слова: економічні кризи, міграційні процеси, популістські рухи, Brexit.

The article examines the future of the European Union. The aspects and ways of its further development, as well as crisis phenomena, which lead to the weakening of the united European community, are explored.

Key words: economic crises, migration processes, populist movements, Brexit.

Нині Європейський союз складається з 28 держав. Дев'ять з яких не входять до єврозони. Вихід Великої Британії запланований на квітень 2019 року. А останні 10 років були досить складними для Європейського союзу: дві економічні кризи, міграційні процеси, зростання напруження у відносинах із Росією, активізація популістських рухів на всьому континенті, фактична втрата ключового союзника у світі – США.

Тож постають, цілком логічні питання: «Що чекає ЄС: прогресивний розвиток чи неминучий розпад? І чи є надії на «одужання» та процвітання Європейського союзу?».

Метою статті є аналіз майбутнього ЄС через призму проблем, які виникли на сьогодні і постали перед європейською спільнотою.

Багато політиків та науковців схиляються до думки, що є декілька можливих шляхів розвитку подій для ЄС. Один напрям веде до повного краху зони євро з усіма відповідними економічними та політичними наслідками. Інший – це безпрецедентний перерозподіл багатств всередині Європи і, в свою чергу, відповідна відмова від елементів суверенітету. Найбільш позитивний, але найскладніший шлях – це

урегулювання проблемних питань та компромісна співпраця між членами ЄС. І одна, і друга думки мають право на існування та несуть за собою достатню кількість аргументів [2].

Варто зазначити, що найбільшими проблемами та невирішеними питаннями на сьогодні в ЄС є міграційна криза та Brexit, які безумовно пов'язані між собою та вимагають прийняття конкретних рішень, задля збереження об'єднаної Європи. Адже, відсутність належного контролю за потоком біженців, створила паніку серед європейського населення, яка в кінці зачепила різні сфери життя місцевого населення, а також правоохоронну систему й самих біженців. Вона також сприяла зростанню популярності антиєвропейських партій – таких, як Партія незалежності Великобританії. Як нам всім відомо, саме ця партія, очолила кампанію за вихід з ЄС. І звичайно ж, Brexit несе за собою значні ризики та невизначеність, бо йдеться вже про збереження союзу. Адже, антиєвропейські сили можуть поширитися і в інших країнах. Враховуючи це, лідери ЄС можуть не запропонувати Великобританії умови виходу, які пом'якшили б його наслідки – зокрема, щодо доступу до єдиного європейського ринку [5].

14 листопада уряд Великобританії затвердив проект угоди з Європейським союзом про умови Brexit. А напередодні в Брюсселі, ЄС і Великобританія узгодили положення договору, яким визначено умови майбутнього «розлучення». Британський кабмін провів за розглядом документа більше п'яти годин. Цей документ дозволить Великобританії повернути контроль за своїми грошима, законами і кордонами, а також забезпечить країні хороше майбутнє.

Та все ж більшість європейських політиків і експертів вбачають лише іміджеві втрати від Brexit для ЄС. Натомість вони переконані, що кінець кінцем він призведе до більшої консолідації та глибшої інтеграції континентальної Європи. Позиція Великої Британії була вкрай складною для Брюсселя, постійно вимагаючи для себе особливих умов та спеціальних прав, в сою чергу, країна відмовлялась від повноцінної інтеграції в спільноту. Це все ускладнювало політику ЄС і вносило певну асиметрію. Тому що Велика Британія хотіла мати максимально широкий суверенітет, а в той час фактично виступала головним гальмом процесів європейської інтеграції [3].

Щодо врегулювання питання з міграцією, то 28 червня 2018 року відбувся надзвичайний саміт ЄС щодо біженців. Де, у результаті напружених багатогодинних перемовин лідери 28 країн ЄС вирішили створити табори для перебування врятованих, після переправи через Середземне море, біженців у тих країнах-членах ЄС, які добровільно погодяться на це. Однак, укладений текст, який мав би визначати нову міграційну політику в Європі, не дав конкретних відповідей на важливі запитання. Але цей документ, складений державами-членами Генеральної Асамблеї ООН, не здобув підтримки адміністрації Трампа. Але цей документ має виключне значення, оскільки він ґрунтується на

принципах поваги прав людини та дитини й передбачає надання підтримки країнам, що зіткнулися з проблемою міграції.

Також європейський парламент рекомендує запровадити «чорний список» основних перевізників мігрантів. Під час візиту в Тріполі Антоніо Тараджані, президент Європейського парламенту, наголосив на необхідності подібних «чорних списків» та зауважив: «Ці особи можуть бути терористами або займатися перевезенням біженців та зброї. У разі, якщо нам не вдасться знищити ці кримінальні організації, буде дуже важко боротися з нелегальною міграцією».

Ще одним заходом для боротьби з нелегальною міграцією є проведення тематичних соціальних акцій. Як відзначає POLITICO, Департамент з міграції проводитиме цю кампанію щонайменше впродовж півроку та зосередить свою увагу на небезпеці, яку являє собою нелегальна міграція, наголошуючи на «міфах», які розповсюджують нелегальні перевізники людей [4].

Звичайно, міграційна криза, вона не є єдиною проблемою, з тих проблем, з якими зіштовхнулася Європа, але це є найтяжча з криз. Адже, якщо в її розв'язанні буде прийнято більше дії та позитивних рішень, то набагато легше буде впоратися з іншими кризовими явищами.

Також, вагомою проблемою є зростання популістичних і ультра-правих політичних угруповань, які завдяки фінансовій підтримці Москви вже були за крок до того, що отримати владу в найбільших країнах ЄС. Брюссель продемонстрував здатність протистояти загрозам з боку Росії та зберігати єдність у питанні санкцій, хоча влада Кремля й надалі продовжує здійснювати колосальний тиск. Російська загроза відіграла важливу консолідаційну функцію. Політичні лідери деяких країн продовжують проросійську риторику, але це вже скоріш вимушене публічне «відпрацьовування» отриманої підтримки, а не реальні кроки проти ЄС. Та й нині, підтримка тих рухів спадає. І керівникам об'єднаної Європи вдається боротися та зменшувати їх вплив.

Важливим є й те, що у відповідь на рецесійні тенденції був запуск потужний і дієвий план стимулювання економіки. Інвестиційний план голови Єврокомісії Жан-Клода Юнкера дозволив розпочати фінансування великих проектів на 177 млрд євро ще у 2017 році. У відповідь на дезінтеграційний порив деяких членів союзу, які намагалися розхитати ЄС зсередини, керівництво союзу ініціювало план прискореної інтеграції, що досить ефективно загасив деструктивні рухи. Посилення інтеграції відбуватиметься в рамках єврозони, країни будуть рухатися до єдиних фінансових регуляторів і максимальної гармонізації законодавства. Крім того, активізувалася дискусія про доцільність військової інтеграції в рамках ЄС [3].

Доцільно сказати і про стосунки Греції з Європейським союзом, які були досить складними, через велику заборгованість Греції і навіть планувався вихід Греції з Європейського союзу, але наразі вони стабілізувалися. Греція успішно завершила трирічну програму фінансової

допомоги від ЄС, яка була заснована для боротьби з фінансовою кризою в країні. Програма фінансової допомоги від ЄС для Греції почалася в 2015 році. За три роки країна отримала 61,9 мільярда євро, за допомогою яких відновила зростання ВВП і кардинально зменшила дефіцит бюджету. Тож ситуація стабілізувалася і обидві сторони відкриті для подальшої співпраці.

Отже, Європейський союз дійсно має кризові явища, загострення яких ставить під сумнів існування ЄС. Але ж є і позитивні зрушення у вирішенні деяких проблем, на основі яких, ми не можемо стверджувати, про майбутній розпад союзу. Тож, якщо діяти спільно та об'єднано, захищати основні цінності й принципи, на яких формується ЄС, а також сприяти його оновленню і в ніякому разі не здаватися, то обов'язково прийде успіх. Адже за будь-якою кризою криється подальше піднесення та успіх.

Література

1. Аль – Хітвані А. Майбутнє Європейського Союзу на тлі виходу Британії із його складу. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://hizb.org.ua/uk/hazeta/4848-arraya/108548-majbutne-evropejskogo-soyuzu-na-tli-vikhodu-britaniji-iz-jogo-skladu.html>.
2. Майбутнє Європейського Союзу: Великий Вибір. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ipress.ua/mainmedia/-majbutnie_yevropeyskogo_soyuzu_velyky_vybir_2424.html.
3. Молдован О. Куди рухається ЄС: п'ять тез про майбутнє Європи. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://mind.ua/publications/20170656-kudi-ruhaetsya-es-pyat-tez-pro-majbutne-evropi>.
4. Сабура В. Проблема біженців у Європі: відсутність компромісу в ЄС та нові виклики для України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://prm.ua/problema-bizhentsiv-v-yevropi-yak-odin-iz-viklikiv-suchasnosti-ta-shlyahi-yiyi-virishennya/>.
5. Сорос Дж. Brexit та майбутнє ЄС. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/06/26/7051283/>.
6. Сорос Дж. Як врятувати Європу. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/05/31/7082433/>.

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
студент III року навчання факультету іноземних мов спеціальності
«Середня освіта. Мова та література (англійська)»

РАСОВА ЗВОРОТНА ДИСКРИМІНАЦІЯ В СУЧАСНІЙ ЄВРОПІ: СУТНІСТЬ ТА НАСЛІДКИ

У статті розглядаються причини та наслідки нехтування інтересами більшості народу заради національних меншин

Ключові слова: *Зворотна дискримінація, позитивна дискримінація, расова дискримінація, політична толерантність, лібералізм, міграційна політика, квоти.*

The article deals with neglecting interests of the majority in behalf of national minority and the consequences it can cause.

Key words: *Reverse discrimination, affirmative action, racism, toleration, liberalism, immigrational policy, quotas.*

У першій половині ХХ ст. сформувалась нова ультраправа ідеологія, яка визначається своєю дискримінаційною політикою відносно національних та інших меншин. Ідеологія нацизму сповідувала принципи радикальної євгеніки та «расової чистоти», які згодом вилились у велику кількість жертв концентраційних таборів, значна кількість людей була стерилізована [1]. Звісно, ніхто не міг закрити очі на безчинства нацистського режиму. Після падіння Райху, в Європі, на противагу право-радикальним рухам з великим акцентом на расову дискримінацію, закріпились ліберальні ідеї, які згодом трансформувались у так звану політичну толерантність. В свою чергу, ліберально-демократичні очільники країн Європи, на яких тримається весь Європейський Союз, в світлі останніх подій, відкрили кордони для біженців які фактично стали іммігрантами. Також, було впроваджено політику «спокутування провини» за колоніалізм, або інші види пригноблення країн третього світу європейцями. Яскравим прикладом може стати таке спокутування в Німеччині, під назвою «Die Schuld der Deutschen», або німецька провина за другу світову війну [2]. Навіть збільшення кількості населення країн через падіння рівня народжуваності та старіння нації може стати причиною приймання такої кількості біженців. Через названі вище причини, Європа створила ідеальні умови для формування нових етносів на своїх теренах, асиміляція яких неможлива через радикальні вірування, а надавши меншинам певні привілеї, Європейські держави свідомо порушують права своїх громадян.

Мета даної статті виявити значення зворотної дискримінації в Європейських Державах і розглянути її в певному комплексі з іншими можливими проблемами спричиненими міграційною кризою ЄС.

Передусім, варто розглянути, що таке зворотна дискримінація. Кембриджський університет дає нам наступне визначення: «Це процес надавання переваги тим групам суспільства, які часто були дискриміновані, (зазвичай за расою, статтю чи сексуальною орієнтацією) [3]. Тобто, коли меншинам надають перевагу над більшістю. Але нас цікавить саме расова зворотна дискримінація. Існування зворотної дискримінації, можна навіть заперечувати тим фактом, що расова дискримінація (расизм) передбачає те, що кожна людина може бути дискримінована, за будь-якими ознаками, тобто, дискримінованими можуть бути, і африканці, і азіати, і білі. На практиці ми бачимо, що в основному дискримінуються меншини, тоді як обмеження прав більшості важко назвати расовою дискримінацією, у них відсутня расова зверхність [4]. Термін зворотна дискримінація тут доречніший. Також існує близьке до зворотної дискримінації, більш вузьке поняття – *«позитивна дискримінація»*, яка і являється тим видом порушенням прав людини, коли меншості надають привілеї та квоти [5]. На прикладі США розглянемо позитивну дискримінацію. Дональд Трамп планує відмінити квоти для темношкірих студентів, які були впроваджені його більш ліберальним попередником Бараком Обамою, який цими квотами і створив позитивну дискримінацію [6]. Ліберальна політика, яка впроваджується і в Європі, може досить просто викликати супротив у місцевого населення. Тобто, на думку людей, такі квоти можуть стати причиною того, що місце в університеті, або робоче місце отримає з більшою ймовірністю темношкірий абітурієнт ніж білий навіть якщо навчальні показники, або здібності до роботи у білого абітурієнта кращі. Якщо розглянути ці проблеми більш детально, то можна навіть дійти до висновку, що це приниження обох сторін, тому, що надані квоти кажуть, що меншини слабші в усіх аспектах, тому квоти необхідні для того щоб дати їм можливість для адаптації в світі. Безперечно, заграючи з міграційною політикою, Європейські лідери ходять по лезу ножа, бо вже самі не можуть зорієнтуватися в тих термінах якими користуються, обмовки європейських політиків можуть викликати певні непорозуміння, незважаючи на іноді комічні ситуації. Так, наприклад, Ангела Меркель обмовилась, назвавши антисемітизм, громадським обов'язком Німеччини [7]. Приклади позитивної дискримінації стосуються Європи більше ніж США, та займають сферу освіти, створюють проблеми працевлаштування та навіть впливають на кінематограф. Нещодавно великого резонансу набула екранізація роману польського письменника Анджея Сапковського «Відьмак», компанія Netflix оголосила, що роль однієї з головних героїнь, яка в книзі описується: «... світловолоса, зеленоока та білошкіра», має зайняти африканка або азіатка [8]. Після скандалу, який влаштували фанати даної саги, Netflix відмовились від цієї ідеї. Факт залишається фактом, меншинам в Європі надають безліч привілеїв, що викликає осуд в простих людей, на їх думку, роботу отримує не професіонал, а людина, яка може і не мати потрібних здібностей, але отримує вакансію завдяки політиці толерантності. Сфера освіти, підприємства, та

як я вже зазначив, кіноіндустрія та ігрова індустрія, зазнають нищівної критики за те, що не мають представників національних меншин, навіть якщо вони не вписуються туди згідно канону. Тому не маючи ніякого виходу, роботодавці змирившись беруть меншини на роботу навіть попри відсутність необхідних здібностей. Біженцям виплачують соціальні допомоги, завдяки європейським платникам податків, що також не може тішити місцевих жителів. Можна сказати, що в своїх намаганнях позбавитись будь-яких проявів дискримінації, європейські політики забули, що вони чинять дискримінацію більшості.

Зазначена вище політика, не може залишити населення європейських країн задоволеними. Так, на прикладі найбільш приниженої нації, населення якої боїться навіть згадки про расизм – Німеччини, розглянемо супротив населення мігрантам. Варто з самого початку зазначити, що влада Німеччини не толерантна до своїх громадян, які роблять такі волевиявлення. Станом на 2015 рік зафіксовано 173 напади на мігрантські поселення, більшість яких була з підпалом, зазначається, що кількість таких нападів тільки зростає [9]. 30 серпня 2018 політика толерантності в Німеччині стала приводом для однієї з найбільших демонстрацій яке виникло після того як мігранти вбили 35-річного німця Даніеля Хіллага [10]. За словами демонстрантів – це стало останньою краплею, також серед зазначених причин, вони вказують – соціальну несправедливість коли мігранти отримують більше ніж бідні чи старі люди в Німеччині) [11]. Цікава позиція канцлера Німеччини, Ангели Меркель, вона зазначила з приводу цієї демонстрації, що демонстрантам немає вибачення за аморальні дії та насилля в Хемніці [12]. Люди які приймали участь в цій демонстрації, були відмічені як право-радикальні елементи. Незважаючи на ліберальну політику і свободу висловлювання, Європа готова параноїдально і жорстоко придушувати демонстрації громадян, які виступають проти мігрантів. Влада може закривати очі на злочинні дії з боку мігрантів, не звертає уваги на певний прошарок людей, які не бажають миритися з Європейською міграційною політикою. На мою думку це дискримінація прав людей на свободу висловлювання які не бажають жити пліч-о-пліч з мігрантами. Також можна зазначити, що міграційна політика стала каменем спотикання у відносинах між європейськими країнами, наприклад, Польща відмовилась приймати мігрантів через наплив українців, [13] що очевидно не сподобались західним країнам. Відбуваються суперечки між західною та східною Європою, щодо положення мігрантів, що безперечно віддаляє країни одні від одних.

На підставі вище зазначеного, ми можемо прийти до висновку, що в Європі є місце так званій зворотній дискримінації. Дискримінація більшості призводить до появи значної кількості незадоволених режимом, і навіть до їх приєднання до ультраправих організацій, з метою відстоювання власних інтересів. Впускання мігрантів в Європу призвело до створення щільних поселень людей на теренах ЄС, які докорінно відрізняються своїм менталітетом, культурою, а особливо, релігією, яка не дає мігрантам

можливості асимілюватися. Квоти мігрантам та біженцям у різних сферах суспільства призводять до певної ксенофобії, а те, що держави можуть закривати очі на ці аморальні дії, лише підігрують неприязнь до біженців і тд. Незважаючи на це все, зворотна дискримінація, на мою думку, не є найбільшою проблемою в Європі, а лише частина комплексу проблем, які разом радикалізують навіть тих людей, які раніше виходили на вулицю з табличками «Refugees welcome». Тому, якщо до таких проблем як страх до мігрантів у місцевого населення через віру, яка зарекомендувала себе терористичною, неприязнь через виплати які вони отримують тільки за факт їх існування, через те, що їх злочини та аморальна поведінка можуть ігноруватися, через неповагу до місцевих вірувань і культури, а також дуже швидкій приріст цих елементів в європейському суспільстві додати ще й зворотну дискримінацію, вона може стати каталізатором якого так не вистачало для вибуху. Також безперечно ультраправі, та і просто праві будуть використовувати зворотну і позитивну дискримінацію в своїх цілях для підбурення народу на більш радикальні вчинки і підривання авторитету ліберальної-демократії. Лідери, які відстоюють політику толерантності поступово втрачають свої рейтинги незважаючи на всі контрдії і фактичне придушення радикальних партій, які в більшості держав навіть не мають права на існування. На мою думку, в сукупності з іншими факторами такий вид дискримінації може повернути хід історії прямо в протилежну сторону та політика толерантності може знову змінитися на націоналістичні ідеї якщо все вийде з під контролю.

Наприкінці хотілось би висловити думку звичайних людей, стосовно цієї проблеми : Дехто визнає цю проблему, хтось взагалі не вірить в її існування, інші навіть висловили наступну ідею- є тільки два світогляди: перший- це хто сильніше, той і правий, другий (більш європейський макет), хто слабкіше, той і правий, нема ніяких компромісів. Тому, такі явища як зворотна дискримінація мають стати підґрунтям для подальших досліджень особливо в соціології з метою внесення більшої ясності в розрізнення цих проблем, для простішої орієнтації в подібних термінах які на перший погляд здаються подібними та має місце така проблема взагалі та як боротися з нею в такому випадку.

Література

1. BBC: Nazi economic, social and racial policy [Електронний ресурс] / BBC // Режим доступу: <https://www.bbc.com/bitesize/guides/zw6s7p3/revision/7> – Назва з екрана.
2. Manfred J. Müller «Die Schuld der Deutschen am Holocaust und 2. Weltkrieg» [Електронний ресурс] / Manfred J. Müller // Режим доступу: <http://www.tabuthemen.com/holocaust-weltkrieg.html> – Назва з екрана.
3. Cambridge Dictionary: Reverse discrimination [Електронний ресурс] / Cambridge Dictionary // Режим доступу: <https://dictionary.cambridge.org/ru/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C/%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0>

%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/reverse-discrimination – Назва з екрана.

4. Информационный пункт Совета Европы в г. Минске «Расовая дискриминация» [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.coe.bsu.by/index.php/ru/topics-ru/diskr-ru/49-rasovaya-diskriminatsiya> – Назва з екрана.
5. Stanford Encyclopedia of Philosophy «Affirmative Action» [Электронный ресурс] / 5. Stanford Encyclopedia of Philosophy // Режим доступа: <https://plato.stanford.edu/entries/affirmative-action/> -Назва з екрана.
6. RTVI «Справедливость или ущемление прав?» [Электронный ресурс] RTVI // Режим доступа: <https://rtvi.com/broadcast/k-chemu-mozhet-privesti-otmena-kvot-na-obrazovanie-v-ssha/>-Назва з екрана.
7. ТСН [Электронный ресурс] ТСН // Режим доступа: https://ru.tsn.ua/video/video-novini/merkel-oshibochno-nazvala-antisemitizm-grazhdanskim-dolgom-germanii.html?utm_source=page&utm_medium=relevantvideo -Назва з екрана.
8. Прямий канал [Электронный ресурс] Прямий канал // Режим доступа: <https://prm.ua/na-rol-tsiri-v-seriali-vidmak-shukayut-aktrisu-z-natsmenshinstv/> -Назва з екрана.
9. Human Rights Watch Dispatches: Alarming Attacks Against Refugees in Germany [Электронный ресурс] Human Rights Watch // Режим доступа: <https://www.hrw.org/news/2015/08/28/dispatches-alarming-attacks-against-refugees-germany> -Назва з екрана.
10. CNN «Anti-migrant protests continue for third night in Germany» [Электронный ресурс] CNN // Режим доступа: <https://edition.cnn.com/2018/08/30/europe/germany-protests-chemnitz-intl/index.html> -Назва з екрана.
11. Euronews «Новые протесты в Хемнице» [Электронный ресурс] Euronews // Режим доступа: <https://ru.euronews.com/2018/08/31/ru-germany-chemnitz-update> -Назва з екрана.
12. Politico «Merkel: No 'excuse' for 'inhuman' Chemnitz violence» [Электронный ресурс] Politico // Режим доступа: <https://www.politico.eu/article/angela-merkel-germany-afd-no-excuse-for-inhuman-chemnitz-violence/> -Назва з екрана.
13. Lenta.ru «Польша отказалась принимать беженцев из-за наплыва украинцев» [Электронный ресурс] Lenta.ru // Режим доступа: <https://lenta.ru/news/2017/10/15/polska/> -Назва з екрана.
14. Про обратную дискриминацию [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.lovehate.ru/opinions/99519> – Назва з екрана.

WSPÓŁCZESNE MIGRACJE Z EUROPY WSCHODNIEJ DO POLSKI NA PRZYKŁADZIE UKRAINY

Niestabilna sytuacja społeczno-ekonomiczna w Ukrainie niesie ze sobą szereg negatywnych konsekwencji dla tego państwa, a jedną z nich jest odpływ ludności w wieku produkcyjnym. Zmiany jakie zaszły w ostatnich latach na terenie Ukrainy przyczyniły się do masowego zjawiska migracji obywateli ukraińskich do Polski. Spowodowało to wiele wyzwań stojących przed państwem przyjmującym, które wciąż pracuje nad odpowiednią polityką migracyjną, mając na uwadze interes obu stron, zarówno Polski, jak i imigrantów z Ukrainy.

Słowa kluczowe: Migracje, Ukraina, imigranci zarobkowi, polityka migracyjna.

The unstable socio-economic situation in Ukraine brings with it a number of negative consequences for this country, and one of them is the outflow of people of working age. The changes that have taken place in recent years in Ukraine have contributed to the massive migration of Ukrainian citizens to Poland. It caused many challenges for the host country, which is still working on an appropriate migration policy, bearing in mind the interests of both parties, both Poland and immigrants from Ukraine.

Key words: Migration, Ukraine, economic immigrants, migration policy.

Wstęp

Od kilku lat w Polsce obserwujemy nowe zjawisko związane z napływem imigrantów ze Wschodu, głównie z Ukrainy. Emigracja zarobkowa z tego kraju związana jest przede wszystkim z trudną kondycją społeczno-gospodarczą naszego sąsiada zza Bugu i Sanu spowodowaną przez działania rosyjskie (tzw. wojna hybrydowa) oraz trudny proces transformacji. Istotnym bodźcem, także sprzyjającym emigracji jest także liberalna polityka migracyjna Polski w stosunku do kilku państw regionu Wschodniego oraz ruch bezwizowy, którym objęte zostały Ukraina, Mołdawia i Gruzja.

Celem artykułu jest analiza współczesnych realiów migracyjnych w związku z napływem obywateli ukraińskich do Polski na tle dynamicznych zmian obserwowanych w kraju naszego wschodniego sąsiada w ostatnich latach. Wobec tych rozważań przybliżono specyfikę masowego napływu imigrantów z Europy Wschodniej koncentrując się na imigracji zarobkowej z Ukrainy. Kwestia ta jest niezwykle szczególna z punktu widzenia Polski, zważywszy na jej położenie geograficzne i niespokojny przebieg przekształceń politycznych i społeczno-gospodarczych dostrzegalny w kraju Tarasa Szewczenki.

Kierunki emigracji z Ukrainy.

Nowa rosyjska polityka migracyjna i załamanie gospodarcze, obserwowane na terenie poradzieckim od nasilenia konfliktu ukraińsko-rosyjskiego, miały znaczący wpływ na kształt procesów migracyjnych w regionie. Mieszkańcy państw, którzy mieli realną szansę wyboru kierunków emigracji przez rozbudowane sieci migracyjne szukali alternatywnych państw imigracyjnych. Najatrakcyjniejszym kierunkiem stały się wyjazdy do Unii Europejskiej. Duże możliwości dywersyfikacyjne posiadają w tym aspekcie Ukraińcy, którzy mają sporą diasporę w Europie Zachodniej. Szacuje się, że Włochy zamieszkuje obecnie 226 000 osób pochodzenia ukraińskiego, w Niemczech żyje ich ok. 200 000, w Czechach 100 000, w Hiszpanii ok. 85 000, w Portugalii 41 000, w Grecji 17 000. Kierunek emigracji Ukraińców to nie tylko państwa Unii Europejskiej. Wyjeżdżają oni również poza jej granicę, kierując się do Ameryki Północnej, w szczególności do Kanady, gdzie społeczność pochodzenia ukraińskiego liczy ok. 1 250 000 osób oraz Stanów Zjednoczonych z diasporą liczącą ok. 930 000 osób. Do popularnych kierunków migracji tymczasowej wśród Ukraińców można zaliczyć także Turcję, którą w 2013 roku odwiedziło prawie 4 000 000 obywateli Ukrainy. Oczywiście część przybyła tam w celach turystycznych, lecz były również osoby, które znajdowały pracę w gospodarce nieformalnej, mając się drobnym handlem czy zatrudnieniem w przemyśle erotycznym. Niestety niemożliwe jest dokładne określenie skali tego zjawiska¹.

Ukraina i Rosja to dwa państwa, których gospodarka uwikłana jest w problemy gospodarcze, co jest powodem generowania największych strumieni emigracyjnych w regionie. Uprzednio popularnym kierunkiem emigracji zarobkowej Ukraińców była właśnie Federacja Rosyjska, jednakże krwawy konflikt na wschodzie kraju był impulsem do przekierowania kierunku fali migracyjnej, których punktem docelowym coraz częściej są kraje Europy Zachodniej, w szczególności Polska. Efektowi temu sprzyja objęcie Ukrainy ruchem bezwizowym. W przypadku innych państw Partnerstwa Wschodniego (Mołdawia, Gruzja), które zostały objęte reżimem bezwizowym sytuacja jest analogiczna, jednak ze względu na małą populację tych państw procesy migracyjne nie występują na tak masową skalę. W kontekście Mołdawii dochodzi dodatkowy czynnik, który objawia się dostrzegalną tam od kilku lat lawinową paszportyzacją. Szacuje się, że prawie 1 000 000 obywateli Mołdawii posiada obywatelstwo rumuńskie². Przeciągający się kryzys ukraiński oraz brak widoków na poprawę sytuacji gospodarczej państw terenu poradzieckiego będą prawdopodobnie w przyszłości zachęcały do emigracji na Zachód.

Dane dotyczące Ukraińców na polskim rynku pracy.

Aktualnie najczęściej wybieranym krajem docelowym przez ukraińskich emigrantów zarobkowych jest Polska. Wynika to w dużej mierze z

¹ Fedjuk, Kindler, s. 4–195 Fedjuk O., Kindler M. (eds), *Ukrainian Migration to the European Union. Lessons from Migration Studies*, Springer Open, Warsaw 2016, s. 4-189

² Alarm at EU passports for Moldova, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8029849.stm> (dostęp: 21.10.2018 r.)

wprowadzonej już w 2006 roku uproszczonej procedury legalizowania zatrudnienia osób z 6 państw wschodnioeuropejskich (Ukraina, Białoruś, Rosja, Mołdawia, Armenia i Gruzja). W świetle powyższych przepisów, które kilkakrotnie modyfikowano i liberalizowano, polski pracodawca, który chce zatrudnić obywatela jednego z wspomnianych państw (łącznie na czas do 6 miesięcy w roku), musi złożyć stosowną deklarację w powiatowym Urzędzie Pracy. Najczęściej z takiego sposobu korzystali obywatele Ukrainy, podejmując się prac najczęściej w usługach, w branży związanej z budownictwem i w rolnictwie³.

Kryzys ukraiński oraz deprecjacja hrywny spowodowały, że ilość zainteresowanych wyjazdem na Zachód zwiększyła się. Z różnych szacunków wynika, że w Polsce pracuje ponad 2 000 000 obywateli Ukrainy, jednakże krótkoterminowy charakter zatrudnienia sprawia, że na obszarze Polski nie przebywa równocześnie więcej niż 500 000 osób⁴. Z danych udostępnionych przez Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z 2016 roku można wyczytać, iż w Urzędach Pracy pracodawcy z Polski złożyli 1 262 845 oświadczeń o chęci zatrudnienia obywatela Ukrainy, rok wcześniej zarejestrowano ich 762 700, jednak należy zauważyć, że jeszcze w 2013 roku było ich zaledwie 218 000⁵. Rejestracja oświadczenia nie jest oczywiście jednoznaczna z podjęciem pracy. Z drugiej strony nie każda osoba podejmująca zatrudnienie w Polsce korzysta z systemu oświadczeń. Krótkoterminowa migracja zarobkowa (zazwyczaj do 5 miesięcy) i mało skuteczny system kontroli strumieni migracyjnych powodują, że przeniknięcie do polskiej gospodarki nieformalnej jest stosunkowo łatwe. Taki stan rzeczy może nieść ze sobą szereg niekorzystnych skutków, zarówno z punktu widzenia państwa, jak i pracujących w szarej strefie.

Liczba zatrudnionych pracowników z Ukrainy opłacających składkę emerytalną w Polsce wzrosła z 270 300 na koniec drugiego kwartału w 2017 roku (około co czwarta osoba opłacała składkę ZUS, pozostali pracowali na czarno lub na umowę zlecenie) do 403 240 na koniec drugiego kwartału w 2018 roku⁶. Przypuszczalnie zaradzić temu mógł uruchomiony od 1 stycznia 2018 roku systemu rejestracji pracowników ze Wschodu podejmujących pracę w Polsce, którego celem jest usprawnienie przepływu informacji pomiędzy Państwową Inspekcją Pracy i Strażą Graniczną⁷. Należy podkreślić także, że od początku 2018 roku pracodawcy mogą wnioskować o nowy typ zezwolenia na pracę sezonową, który pozwala cudzoziemcom na legalne zatrudnienie w

³ Ukraińcy na polskim rynku pracy, <http://outsourcing.com.pl/project-management/211/ukraincy-na-polskim-ryнку-pracy/> (dostęp: 23.10.2018 r.)

⁴ Chmielewska I., Dobroczek G., Puzynkiewicz J., Obywatele Ukrainy pracujący w Polsce – raport z badania. Badanie zrealizowane w 2015 r., Departament Statystyki NBP, Warszawa 2016, s. 6

⁵ Cudzoziemcy pracujący w Polsce – statystyki, <https://www.mpips.gov.pl/analizy-i-raporty/cudzoziemcy-pracujacy-w-polsce-statystyki> (dostęp: 22.10.2018 r.)

⁶ Coraz więcej Ukraińców płaci ZUS., <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/arttykul/ukraincy-w-polsce-praca-zus,58,0,2412858.html> (dostęp: 21.10.2018 r.)

⁷ Rzemek M., Nowe zasady zatrudniania Ukraińców, „Rzeczpospolita”, 14.03.2017

Polsce przez okres 9 miesięcy⁸. To rozwiązanie cieszy się sporym zainteresowaniem. W pierwszej połowie 2018 roku w powiatowych urzędach pracy złożonych zostało ok. 158 000 wniosków o zezwolenie na pracę sezonową, jak wynika z danych GUS⁹.

Problemy związane z imigrantami.

Istotnym wyzwaniem jest jednak spory odsetek osób, które podejmują się pracy w szarej strefie, w związku z czym mogą stać się łatwym celem zorganizowanej przestępczości, co może doprowadzić do wykorzystywania do pracy niewolniczej czy w seksbiznesie. Innym problemem, wynikającym z postępującego procesu osiedlania się obywateli ukraińskich na stałe w Polsce, ale mało prawdopodobnym, mogą być napięcia występujące na tle etnicznym, podobne do tych, które można zaobserwować sporadycznie w Wielkiej Brytanii wobec Polaków. Konflikty etniczne mogą być podsycane poprzez rysujące się na horyzoncie problemy polityczne, przede wszystkim związane z kwestiami historycznymi. Szczególnie wyraźnie objawia się to w trakcie debaty o roli Polaków na tle historii Europy Wschodniej, z kolei w kontekście ukraińskim wiele kontrowersji wywołuje ocena działalności OUN oraz UPA-B.

Warto zwrócić uwagę, iż w Polsce od kilku lat utrzymuje się spory odsetek respondentów niechętnie ustosunkowujących się do imigrantów/uchodźców i wielu Polaków przeciwnych jest przyjmowaniu uchodźców, nawet pochodzących z państw, które objęte są konfliktami zbrojnymi. Badania CBOS przeprowadzone w 2017 roku wykazują, że aż 54% respondentów wyraża takie stanowisko. Zauważmy jednak, iż występuje znacząca polaryzacja w zależności od kraju pochodzenia uchodźców, mianowicie tylko 28% respondentów zaakceptowałoby przyjęcie części uchodźców z Bliskiego Wschodu oraz Afryki, lecz jednocześnie 58% ankietowanych skłonnych jest przyjąć uchodźców czy imigrantów ekonomicznych z Ukrainy¹⁰.

Korzyści płynące z migracji zarobkowej z Europy Wschodniej.

Europejscy politycy prawdopodobnie nie będą musieli mierzyć się z kolejnym kryzysem migracyjnym, w tym przypadku rosnącą każdego roku migracją zarobkową z Europy Wschodniej. Większość państw tego regionu boryka się obecnie z poważnym załamaniem demograficznym, z tego powodu ich potencjał migracyjny jest stosunkowo niewielki, zatem imigranci ze Wschodu nie są w stanie w pełni zaspokoić potrzeb na siłę roboczą państw Unii Europejskiej. Mogą jednak wydatnie przygasić wiele pożarów nękających polską gospodarkę na czele z wypełnianiem luk związanych z brakiem rąk do pracy oraz opłacaniem składek emerytalnych w świetle niekorzystnych procesów demograficznych. Sprzyja temu trend objawiający się tym, iż

⁸ Zezwolenie na pracę sezonową, <https://www.mpips.gov.pl/praca/zatrudnianie-cudzoziemcow--zmiany-od-2018-r/zezwolenie-na-prace-sezonowa/> (dostęp: 23.10.2018 r.)

⁹ Liczba Ukraińców ubezpieczonych w ZUS wzrosła..., <http://inwestycje.pl/gospodarka/Liczba-Ukraicow-ubezpieczonych-w-ZUS-wzroslo-o-polowe-w-ciagu-roku;324570;0.html> (dostęp: 23.10.2018 r.)

¹⁰ Stosunek Polaków do przyjmowania uchodźców, Komunikat z Badań nr 1, CBOS, styczeń 2017

Ukraińcy bardzo chętnie przyjeżdżają do Polski i jest wielce prawdopodobne, że trwać on będzie jeszcze długo.

Pod wieloma aspektami sytuacja migracyjna Ukrainy podobna jest do tej, w której znalazła się Polska w okresie po akcesji do Unii Europejskiej. Analizując ostatnie strumienie migracyjne ze Wschodu nie można oprzeć się refleksji, iż Ukraińcy w Polsce pełnią podobną funkcję jak migracja zarobkowa z Polski i innych krajów Europy Środkowo-Wschodniej do Niemiec czy Wielkiej Brytanii. Większość ukraińskich migrantów zarobkowych charakteryzuje imigracja tymczasowa lub cyrkulacyjna. Taki typ migracji zarobkowej nazywany jest migracją niepełną i można ją zaobserwować wzięwszy pod lupę krótkoterminową migrację zarobkową Polaków, np. do Niemiec¹¹.

Obywatele Ukrainy najczęściej wyjeżdżając do Polski, starają się maksymalnie ograniczać koszty życia na miejscu po to, aby jak najwięcej zarobionych środków przeznaczać na utrzymanie gospodarstw domowych w Ukrainie. Wyjazdy Ukraińców trwają zwykle do 5 miesięcy, podejmują w tym czasie zazwyczaj nisko płatne prace, które nie znajdują się w obszarze zainteresowania miejscowych, nieraz przenikają do gospodarki nieformalnej.

Ukraińcy pełnią niebywale znaczącą funkcję z perspektywy polskiej gospodarki, ponieważ zapełniają lukę na polskim rynku pracy powstałą w związku z masową emigracją zarobkową po 2004 roku oraz w wyniku niepomyślnych procesów demograficznych. Imigranci z Ukrainy nie stawiają na ogół nadmiernie wygórowanych oczekiwań finansowych wobec pracodawców oraz godzą się na warunki niechętnie akceptowane przez polskich pracowników podejmując się głównie prac nie wymagających specjalnych kwalifikacji, choć i to się powoli zmienia. Opinia polskich pracodawców odnośnie pracowników ze Wschodu, zazwyczaj jest pozytywna. Doceniane jest ich zaangażowanie oraz pracowitość¹². Dzięki ich zatrudnieniu możliwe jest podtrzymanie dynamicznego tempa rozwoju gospodarczego, ponadto imigranci ze Wschodu nie nadużywają zazwyczaj systemu socjalnego oraz ciężko pracują na swój byt. Na podstawie analiz Urzędu ds. Cudzoziemców jedynie 1 800 nowych imigrantów z Ukrainy pracujących w Polsce korzystało z pomocy społecznej. Dodatkowo integracja Ukraińców z polskim społeczeństwem przebiega bardzo dobrze a ich obecność nie wytwarza napięć na tle etnicznym.

Można przypuszczać, że tempo wzrostu najniższych wynagrodzeń byłoby szybsze, gdyby nie masowy przyływ taniej siły roboczej z Ukrainy, lecz dzięki temu Polska gospodarka wciąż pozostaje bardziej konkurencyjna. Dotychczas przybysze ze Wschodu zwykle znajdowali pracę w małych oraz średnich przedsiębiorstwach, jednakże obecnie zauważalne jest coraz większe zainteresowanie tą kategorią pracowników ze strony korporacji

¹¹ Kaczmarczyk P., Okólski M. (red.) Polityka migracyjna jako instrument promocji zatrudnienia i ograniczania bezrobocia, Ośrodek Badań nad Migracjami WNE UW, Warszawa 2008, s. 23-24

¹² Omachel R. Cała prawda o ukraińskiej imigracji, „Newsweek”, <http://www.newsweek.pl/swiat/spoleczenstwo/imigranci-z-ukrainy-jakie-korzysci-ma-z-nich-polska-artykuly,409515,1.html> (dostęp: 22.10.2018 r.)

międzynarodowych. Systematycznie do Polski przyjeżdżają również osoby dobrze wykształcone i na podstawie danych z Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej wynika, że ilość poszukujących pracy specjalistów z Ukrainy w Polsce wzrosła w okresie 2013–2016 czterokrotnie. Z badań Otto Work Force okazuje się, że aż 94% ankietowanych przyjezdnych Ukraińców jest zadowolonych z zatrudnienia w Polsce, a połowa z nich chciałaby pozostać tu na stałe. Ponadto 96% pytanym twierdzi, iż Polska jest krajem otwartym na pracę cudzoziemców¹³. Należy zauważyć także, że podejmujący pracę w Polsce imigranci z Ukrainy szybko integrują się z polskim społeczeństwem, dzięki czemu nie generują dodatkowych kosztów powiązanych z implementacją szczególnie kosztownej polityki integracyjnej. W niewątpliwej większości szybko przyswajają język polski, szanują miejscowe normy prawne oraz obyczaje, ale również sprzyjają wzrostowi wymiany handlowej pomiędzy państwem imigracyjnym a emigracyjnym, gdyż część zarobionych środków przeznaczają na zakup lokalnych towarów w wyniku czego powoli stają się one coraz bardziej popularne w Ukrainie¹⁴.

Polska jest również popularnym kierunkiem migracji edukacyjnych dla mieszkańców ze Wschodu. Studia w Polsce cieszą się dużą popularnością wśród młodych Ukraińców. Według danych GUS w 2016 roku studiowało ich nad Wisłą 35 584, podczas gdy jeszcze w 2013 roku było ich jedynie 13 123¹⁵. Przy czym warto dodać, że według analiz NBP z 2015 roku aż 57% ukraińskich studentów deklarowało zamiar podjęcia pracy podczas studiów, nie mając zwykle problemów ze znalezieniem pracy dorywczej¹⁶. Polskie doświadczenia z imigrantami z Europy Wschodniej są bezsprzecznie pozytywne. Imigranci ekonomiczni z Ukrainy oraz innych państw regionu najczęściej dobrze odbierani są przez polskie społeczeństwo, prędko dostosowują się do nowych warunków, a także nie generują problemów w odniesieniu do bezpieczeństwa publicznego.

Zakończenie

Masowa imigracja ze Wschodu do Unii Europejskiej, z początku przeważnie z Europy Środkowej, która dotyczyła również Polaków wyjeżdżających na Zachód jest zjawiskiem względnie nowym, którego intensywność przybrała na sile po upadku „żelaznej kurtyny”. W pierwszym okresie migracja miała w głównej mierze charakter migracji cyrkulacyjnej, dopiero po pewnym czasie niektórzy tymczasowi imigranci podejmowali decyzje o osiedleniu się na stałe. Podobne procesy można dostrzec obecnie, analizując zjawisko imigracji zarobkowej z terenu Ukrainy, spotęgowane od

¹³ Błaszczak A., Ukraińcy coraz lepiej czują się w Polsce, „Rzeczpospolita”, <http://www.rp.pl/Gospodarka/304209954-Ukraińcy-coraz-lepiej-czuja-sie-w-Polsce.html#ap-1>. (dostęp: 21.10.2018 r.)

¹⁴ Górczyca A., Ukraińcy na zakupach w Polsce. Zostawiają miliardy złotych, „Wyborcza. biz”, <http://wyborcza.biz/biznes/1,100896,20612105,ukraińcy-na-zakupach-wpolsce-zostawiaja-miliardy-zlotych.html?disableRedirects=true> (dostęp: 22.10.2018 r.)

¹⁵ Dane wstępne dotyczące szkolnictwa wyższego, GUS, 2013–2016.

¹⁶ (Chmielewska I., Dobroczycki G., Puzyńkiewicz J., op. cit. s. 28).

2014 roku. Ukraińcy przybywający do Polski koncentrują się głównie na możliwie jak najszybszym zarobieniu okazałej kwoty pieniędzy, które w wyróżniającej się części zostaną spożytkowane w celu utrzymania gospodarstw domowych w kraju, z którego się wywodzą, jednakże w perspektywie kilkunastu lat w Polsce, okoliczność ta może ulec podobnym przekształceniom, co jest dostrzegalne już dzisiaj.

Niedobory siły roboczej najkorzystniej uzupełniać poprzez sprowadzanie imigrantów z kierunków, jakie nie generują szeroko rozumianych kosztów z perspektywy państwa przyjmującego. Z tego punktu widzenia imigranci zarobkowi ze Wschodu należą do jednej z najbardziej pożądaných grup pracowników. W ogromnej większości szybko integrują się ze społeczeństwem przyjmującym, ciężko pracując na swoje utrzymanie, rzadko nadużywają dobrodziejstw systemu opieki społecznej i nie wiążą się z ugrupowaniami ekstremistycznymi i radykalnymi. Oczywiście problemem jest dość powszechne podejmowanie zatrudnienia w gospodarce nieformalnej, jednak w ogólnym rozrachunku koszty gospodarcze i społeczne ponoszone z tytułu sprowadzenia tej grupy pracowników są stosunkowo małe. Imigracja z Europy Wschodniej jest najbardziej obiecującą formą uzupełniania niedoborów demograficznych starzejącego się społeczeństwa polskiego, lecz z perspektywy Ukrainy odpływ tamtejszych obywateli na tle problemów, z którymi boryka się nasz sąsiad ze Wschodu nie jest sprzyjający dla tego państwa.

Bibliografia

1. Fedyuk O., Kindler M. (eds), *Ukrainian Migration to the European Union. Lessons from Migration Studies*, Springer Open, Warsaw 2016
2. Alarm at EU passports for Moldova, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8029849.stm> (dostęp: 23.10.2018 r.)
3. Ukraińcy na polskim rynku pracy, <http://outsourcing.com.pl/project-management/211/ukraincy-na-polskim-ryнку-pracy/> (dostęp: 23.10.2018 r.)
4. Chmielewska I., Dobroczek G., Puzyńkiewicz J., *Obywatele Ukrainy pracujący w Polsce – raport z badania. Badanie zrealizowane w 2015 r.*, Departament Statystyki NBP, Warszawa 2016
5. Cudzoziemcy pracujący w Polsce – statystyki, <https://www.mpips.gov.pl/analizy-i-raporty/cudzoziemcy-pracujacy-w-polsce-statystyki> (dostęp: 22.10. 2018 r.)
6. Coraz więcej Ukraińców płaci ZUS., <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artukul/ukraincy-w-polsce-praca-zus,58,0,2412858.html> (dostęp: 21.10. 2018 r.)
7. Rzemek M., Nowe zasady zatrudniania Ukraińców, „Rzeczpospolita”, 14.03.2017
8. Zezwolenie na pracę sezonową, <https://www.mpips.gov.pl/praca/zatrudnianie-cudzoziemcow--zmiany-od-2018-r/zezwolenie-na-prace-sezonowa/> (dostęp: 23.10.2018 r.)

9. Liczba Ukraińców ubezpieczonych w ZUS wzrosła..., <http://inwestycje.pl/gospodarka/Liczba-Ukraicow-ubezpieczonych-w-ZUS-wzroslo-o-polowe-w-ciagu-roku;324570;0.html> (dostęp: 23.10.2018 r.)
10. Stosunek Polaków do przyjmowania uchodźców (2017), Komunikat z Badań nr 1, CBOS, styczeń 2017
11. Kaczmarczyk P., Okólski M. (red.) Polityka migracyjna jako instrument promocji zatrudnienia i ograniczania bezrobocia, Ośrodek Badań nad Migracjami WNE UW, Warszawa 2008
12. Omachel R. Cała prawda o ukraińskiej imigracji, „Newsweek”, <http://www.newsweek.pl/swiat/spoleczenstwo/imigranci-z-ukrainy-jakie-korzysci-ma-z-nich-polska-,artykuly,409515,1.html> (dostęp: 22.10.2018 r.)
13. Błaszczak A, Ukraińcy coraz lepiej czują się w Polsce, „Rzeczpospolita”, <http://www.rp.pl/Gospodarka/304209954-Ukraincy-coraz-lepiej-czuja-sie-w-Polsce.html#ap-1>. (dostęp: 21.10.2018 r.)
14. Gorczyca A., Ukraińcy na zakupach w Polsce. Zostawiają miliardy złotych, „Wyborcza. biz”, <http://wyborcza.biz/biznes/1,100896,20612105,ukraincy-na-zakupach-wpolsce-zostawiaja-miliardy-zlotych.html?disableRedirects=true> (dostęp: 22.10.2018 r.)
15. Dane wstępne dotyczące szkolnictwa wyższego, GUS, 2013–2016.

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄС: ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ ЗРІЗ

У даній статті аналізуються процеси західноукраїнської інтеграції ХХ–ХХІ століття. Вона розкриває причини та наслідки руху в умовах інтеграції до Європейського союзу.

Ключові слова: міграція, інтеграція, Європейський союз, Україна, рух населення, політика, еміграція, економіка.

This article analyzes processes of Western Ukrainian integration in XX–XXI century. It reveals the causes and consequences of the movement in terms of integration into the European Union.

Key words: migration, integration, European Union, Ukraine, population movement, politics, emigration, economic.

У зв'язку з ратифікацією Угоди асоціації з Європейським союзом та розвитком епохи глобалізаційних викликів сучасності, міграційні процеси західних областей України виступають одними із потужних чинників демографічних, соціальних та економічних змін. Питання трудової міграції у її різних проявах як для України, так і для країн Європи, – це комплекс взаємопов'язаних демографічних проблем, результат двох світових воєн, наслідки деколонізації, закінчення «холодної війни» і супутніх процесів глобалізації та політичної кризи.

Розглядаючи причини міграцій в історичному аспекті ХХ століття: початок ХХ століття характеризувався малоземеллям і перенаселенням. Тоді більше ніж 500 тисяч українців із теперішніх західних регіонів України залишили батьківщину, прямуючи до Канади. Також виїздом національної еліти та керівників УЦР та уряду. Повоєнні роки змусили емігрувати діячів національного руху та їх сім'ї, рятуючись від НКВС; а також місцевих жителів у зв'язку з Операцією «Вісла». Хвиля виїздів у 1970–1990 років обумовлювалась етнічними міграціями масового виїзду євреїв в Ізраїль, поверненням корінних німців і стосувалася висилки дисидентів.

З початком перетрубації вектора політики України, тобто здобуттям незалежності на початку 90-х років, а також стрімкого падіння валового внутрішнього продукту, гіперінфляцією, відбувається зміна причини міграції з етнічної на економічну. Міграція стала стратегією боротьби з бідністю із-за обмежених можливостей працевлаштування та заборгованостей заробітної плати. Тенденції до збільшення кількості внутрішніх мігрантів зі східних областей України та збільшення міграцій до ЄС спостерігаються з 2014 року. Цьому явищу дає пояснення декілька процесів: по-перше,

анексія Криму Російською Федерацією та заворушення у Донецькій та Луганській областях; по-друге, лібералізація міграційного законодавства ЄС щодо українців, які прагнуть навчатись або працевлаштуватись у європейських країнах, чому сприяє географічну розташування західно-українських областей. Відповідно до угоди про малий прикордонний рух, укладені з Угорщиною в 2007 році, Польщею та Словаччиною в 2008 році, Румунією – в 2014 році, завдяки яким громадяни, які проживають у прикордонній смузі, можуть без віз подорожувати до сусідніх держав, заглиблюючись на їх територію на відстань від 30 км (Польща) до 50 км (інші сусідні держави).

Міграційний рух населення України (по кількості вибулих) за Державною службою статистики України за 2017 рік становить 430290 осіб. Усі західні області, окрім Львівської та Івано-Франківської, мають від'ємний міграційний приріст. За даними міжнародних рейтингів Україна входить у першу десятку країн по кількості населення, яке проживає за межами країни народження. Приблизно нараховує 10% населення України. Потоки мігрантів спрямовані в основному до сусідніх країн – Польща (Волинська, Львівська Рівненська та Тернопільська області), Угорщина та Словаччина (Закарпатська та Івано-Франківська області), Білорусь (Волинська, Рівненська області), Румунія (Чернівецька область). Останніми роками значно зменшилась частка тих, хто мігрує у Російську Федерацію, альтернативну перевагу знайдено у прикордонних Європейських державах. Лідером за кількістю трудових мігрантів є Закарпатська область. Найбільша країна-реципієнт закарпатців – Чеська Республіка.

Регіональне походження українських мігрантів, більшість яких походять із західних регіонів України (72%), пояснюється тим, що бідність є вищою, а заробітна плата нижчою, ніж у Східній Україні. Частка працівників, доходи яких є нижчими за прожитковий мінімум, також є вищою на заході, що змушує людей шукати вищих заробітків. Тому першою причиною є кількість робочих місць і рівень заробітної плати. Адже середньомісячний заробіток одного трудового мігранта становить 930 доларів, що майже втричі більше ніж у середньому на одного штатного працівника, зайнятого в економіці України – 330 доларів. Заробіток чоловіків був вищим за заробіток жінок. Цей фактор можна розглядати з позитивної сторони. По-перше, заробітчани отримують роботу, по-друге, зменшується напруга на вітчизняному ринку праці, і по-третє, вони здійснюють перекази зароблених коштів своїм родичам у економіку України.

Однак, якщо з 1990-х років мігрували люди середнього рівня. Серед них було мало висококваліфікованих, то після 2014 року нова хвиля охопила саме кваліфікованих працівників. Звідси виникають негативні аспекти фактору, як дефіцит робочої сили та наявність кваліфікований кадрів. Згідно з прогнозом World Population Prospects протягом наступних 10 років кількість робочої сили може зменшитись більш, як на 7%.

Українські компанії вже зараз називають дефіцит кадрів критичним. Кадровий голод загрожує національній безпеці. Погіршує ситуацію активне переманювання та залучення робітників з України іншими державами завдяки вдалої міграційної політики країн. Збільшення показників у цій сфері спостерігається після введення безвізового режиму з ЄС.

Також, збільшилася частка молоді, яка виїжджає закордон навчатися, що підвищує скорочення та старіння населення. Згідно з прогнозом ООН протягом останніх 10 років кількість населення може скоротитися на 6%, враховуючи, що коефіцієнт народжуваності в Україні поступово зростає, він не забезпечує простого відтворення населення, що підкріплюється і високим рівнем смертності українців. Тим не менше, перекази заробітчан покращують умови життя сімей мігрантів, що в свою чергу підвищує платоспроможний попит. Негативним залишається той факт, що більшість надісланих коштів витрачається на споживання, і лише у поодиноких випадках може інвестуватися у розвиток бізнесу (до 10%). Таким чином, приватні грошові перекази в Україну не лише позитивно впливають на економіку України, але й сприяють розвитку ринку фінансових послуг в частині залучення й розвитку міжнародних платіжних систем.

Розглядаючи внутрішню міграцію варто сказати, що міграція на сільських територіях була перманентною ознакою радянського суспільства, в наш час вона набула нових форм, інтенсивності та напрямів. Сільська міграція значною мірою сформувала сучасне демографічне «обличчя» сільських територій. Загалом українське село за останні 50 років внаслідок міграційних процесів втратило понад 10 млн. осіб, тобто щороку з сіл виїжджало близько 100 тис. осіб, внаслідок чого сільське населення не тільки зменшилось, а й значно постаріло. Низьке негативне сумарне сальдо міграцій було характерним протягом тривалого часу для всього регіону. Зокрема, у Львівській області істотне міграційне скорочення населення визначало загальну чисельність населення області набагато більшою мірою, аніж природний приріст. Крім Львівської, міграція була визначальною детермінантою скорочення чисельності населення Рівненської, Закарпатської та Івано-Франківської областей. На сьогодні стабільне позитивне сальдо міграцій спостерігається в Чернівецькій (починаючи з 2006 р.) та Івано-Франківській (з 2010 р.) областях. Характерною рисою деморозвитку Західного регіону України є те, що поліські та гірські райони регіону з високим природним приростом населення виступають, як правило, в ролі міграційних «донорів» – 14 з 16 районів Полісся і 14 з 24 гірських районів Карпат мають негативне міграційне сальдо. Найбільш міграційно привабливими адміністративно-територіальними одиницями Західного регіону України є райони, що безпосередньо прилягають до обласних центрів і середніх та окремих малих міст регіону (Луцький, Рівненський, Пустомитівський, Тернопільський, Хмельницький, Ужгородський, Тисменицький) та їхні райони-сусіди.

Враховуючи географічну структуру, ознаками та чинниками сучасної стаціонарної міграції в Західному регіоні України є: наявність в більшості областей пар міграційних центрів відштовхування та притягання населення; вплив положення міста чи району, зокрема, його близькість до обласного центру чи кордону; тенденції розвитку чи занепаду окремих секторів економіки (особливо стосовно монофункціональних міст).

Міграційна політика в Україні, яка завжди хвилювала європейських партнерів, може викликати занепокоєння у країнах ЄС, побоювання масового неконтрольованого припливу українців, що, своєю чергою, здатне загальмувати просування України по шляху євроінтеграції. Однак, інтеграцію до ЄС, можна розглядати і як підґрунтя для легшої міграції у країни єврозони. Адже, підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом означає вільний рух товарів, послуг, капіталів і робочої сили, а також сприяє збільшенню кількості трудових мігрантів, зокрема за рахунок спрощення візового режиму, а також сприяння мобільності населення. Також, міграційні процеси є підґрунтям стратегічного партнерства України та ЄС. Тому що, трансформація міжнародного співробітництва між країнами і стратегічне партнерство здійснюється в умовах збігання взаємних цілей.

Таким чином, на сучасних умовах існує велика загроза ще більшої активізації еміграційних процесів, що потребує оцінки можливих наслідків істотного вибуття робочої сили за межі країни і, відповідно, розробки ряду превентивних заходів у регулюванні міграційними процесами. Зрозуміло, що ця проблема носить комплексний, системний характер, тому її вирішення має базуватися на вдосконаленні соціально-економічної політики держави. Важливу роль мігранти відіграють і для зміцнення соціально-економічної структури України. Мирний політичний курс цих держав, забезпечення безпеки своїх громадян, верховенство права і наявність робочих місць – подібна обстановка в країні створить ситуацію, за якої люди мігрують за своїм особистим вибором. За рахунок міграційних коридорів уряди можуть налагоджувати зв'язки зі своїми громадянами та національними громадами за кордоном. Україна зіткнулась з міграційними потоками у той час, коли її політична та економічна основи були в умовах кризи. Міграція змінила життя не тільки у Західних регіонах, вона вплинула на людей загалом. Для повернення мігрантів уряду потрібно створювати додаткові можливості для трудових мігрантів, які хочуть повернутися сюди і вкладати кошти в економіку, з відповідними умовами та фінансовими гарантіями для цієї категорії. Проте цим повинна опікуватися не тільки держава, але й український бізнес, який має стати прозорим і не високо-ризиковим. Також, детінізація зарплат і їх підвищення можуть стати одними із найголовніших інструментів припинення відтоку робочої сили

Отже, під впливом воєнного конфлікту та глибокої економічної кризи еміграційні настрої населення зростають. Спробам вирішити життєві проблеми у спосіб працевлаштування за кордоном сприяє й набутий українцями досвід роботи за межами держави, потужні міграційні мережі, що сформувалися впродовж останніх десятиліть.

Література

1. Державна статистика України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Малиновська О. А. Трудові мігранти з України в країнах ЄС та їхні перекази на батьківщину у післякризовий період / О. А. Малиновська, І. П. Майданік // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – 2012. – Вип. 11. – С.125-143.
3. Наслідки міграційних процесів: нові виклики та можливості для регіонів / НАН України, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього»; наук. ред. У.Я.Садова. – Львів, 2015. – 252 с.
4. Проект угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://comeuroint.rada.gov.ua/comevrouint/doccatalog/document?id=56219>
5. Ровенчак О. Порівняльний контент – аналіз українських видань щодо висвітлення питань міжнародної міграції та місця в ній України / Ровенчак О., В. Володько / Статистика України, – 2010. – №3(50). – С. 52 – 58
6. Студінська Г.Я. Студінський В.А. Стратегічне партнерство України та ЄС. / Формування ринкових відносин в Україні №7-8 (206-207) / 2018

Олег ГРЕЧКА

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
аспірант кафедри політології, права та філософії

ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ МІГРАЦІЙНОЇ КРИЗИ В КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

У статті розглянуто основні чинники, що визначають міграційні процеси в країнах Європейського Союзу, тенденції до формування каналів нелегальної міграції у суміжних із ЄС країнах та наслідки цього явища, які безпосередньо впливають на безпекову ситуацію в ЄС. Проаналізовано дії європейських інституцій у вирішенні проблем нелегальної міграції.

Ключові слова: нелегальна міграція, національна безпека, міграційні потоки, міграційна криза, організована злочинність, правоохоронна діяльність.

The article considers the main factors determining the migration processes in the countries of the European Union, trends in the establishing of illegal migration' routes through the EU neighboring countries and the impact of this situation on the national security of EU. The actions of European institutions related to this issue are analyzed.

Key words: illegal migration, national security, migration flows, migration crisis, organized crime, law enforcement.

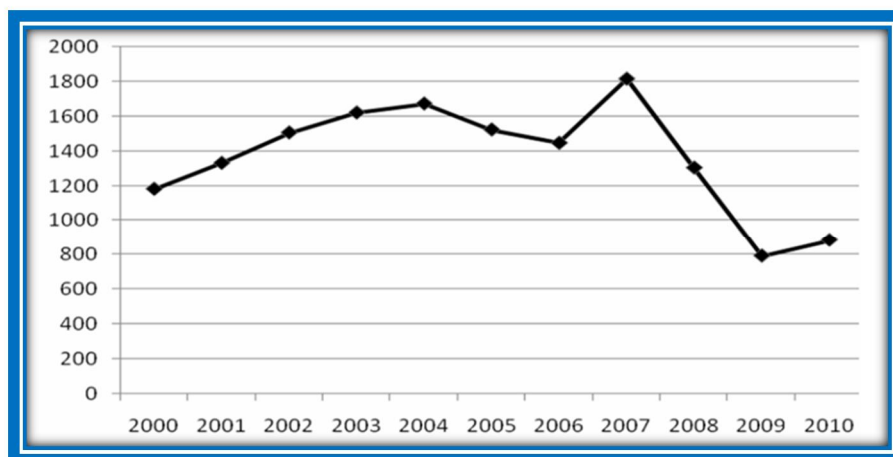
Останнім часом багато дослідників вважають, що кінець ХХ – початок ХХІ століть є етапом безпрецедентних масштабів міжнародної міграції у зв'язку з їх зростанням. Однак, інші дослідники називають таке припущення «міфом» і виступають з критикою, зокрема (С. Каслз. і М. Дж. Мілер), оскільки кількість мігрантів у світі збільшується, але їх відсоток від всього населення світу не перевищує 2 – 3 % упродовж усієї історії міграції. Більше століття тому назад, у період масової міграції до країн Нового Світу частка мігрантів у світі не перевищувала 3% від населення світу, тому автор називає погляд на міграцію (С. Каслз і М. Дж. Мілер) невірним [1, с. 1270].

Але один із провідних ідеологів правого крила Республіканської партії США П. Б'юкенен у 2002 р. випустив книгу «Смерть Заходу», у котрій розвинув тезу О. Шпенглера про внутрішню кризу європейської цивілізації, причини якої він вбачає у дехристиянізації США і країн Європи, зниженні народжуваності, розпаді суспільства на конфліктуючі етнічні, конфесіональні та інші співтовариства й групи [2, с. 5].

На його думку, процеси депопуляції, викликані руйнуванням родини, призводять до вимирання корінних європейських народів і білого населення США. Неконтрольована міграція уможливорює швидке заміщення їх вихідцями із країн Азії, Африки й Латинської Америки, що призведе до демонтажу базових принципів західного світу [3, с. 271].

Із розширенням Євросоюзу в 2004 і 2007 рр. в країнах ЄС виникла ймовірність, що більш низький рівень оплати праці, зайнятості і економічного розвитку спровокує збільшення потоків мігрантів з ЄС на західно-європейські ринки праці. Наприклад, в 2004 році мінімальна заробітна плата в Литві була в 9 разів нижче ніж в таких країнах ЄС як Люксембург, Нідерланди, Велика Британія, Франція [4].

Безумовно, відкриття кордонів потягло за собою збільшення мобільності населення працездатного віку із нових країн-членів у старі. У роки розширення ЄС показник чистої міграції по ЄС суттєво зростав (мал. 1.1.). У нових країнах-членах кількість громадян, що знаходилися за кордоном, також зростала. За три роки, з початку 2004 до початку 2007 рр. кількість поляків, що знаходилися за межами країни, збільшилась в 3 рази, з 180 тис. до 540 тис. чол. [4, с. 216].



Мал.1.1. Чиста міграція в країнах ЄС

За різними прогнозами, після розширення Євросоюзу кількість мігрантів могла скласти 2-4% або навіть 7-8% населення нових країн-членів [4, с.216].

Однак, як свідчить практика, існує певна різниця між кількістю людей, що планують еміграцію, і тим, скільки насправді мігрують. Тим не менш, задля заспокоєння суспільної думки, майже в усіх країнах ЄС були введені деякі обмеження для іммігрантів із нових країн-членів (окрім Кіпру і Мальти), які шукали роботу.

На думку дослідників, від фінансово-економічної кризи, що супроводжується падінням у темпах економічного зростання, скороченням робочих місць і збільшенням кількості безробітних насамперед у будівництві, виробничому і фінансовому секторах, туризмі, іммігранти першими

страждають від втрати роботи, адже більш імовірно, що працедавці не скорочуватимуть громадян ЄС.

Зростання безробіття серед іноземних громадян відбувається швидшими темпами ніж серед корінного населення. На кінець 2009 року безробіття серед іноземних громадян склало 28,3% в Іспанії і більш, ніж 15% в Бельгії, Ірландії, Фінляндії, Франції [5. с.26].

Отже, фінансова і економічна криза 2008–2009 рр. спричинила найглибшу за останні 13 років рецесію в Європі, що призвела до падіння ВВП та інвестицій, росту інфляції та безробіття. У грудні 2008 року Єврокомісія запропонувала план європейського відновлення, в якому зазначила комплекс заходів по створенню робочих місць і запропонувала шляхи по виходу із економічної кризи. Крім того, в березні 2009 року на зустрічі міністрів праці та соціального захисту ЄС було запропоновано збільшити частку Євросоюзу в субсидіях так званого фонду глобалізації з 50 до 75 %, а тривалість наданої допомоги – від одного до двох років. Цей фонд був створений для надання допомоги громадянам ЄС, які залишилися без роботи внаслідок переведення виробництва в країни з більш дешевою робочою силою.

Останні економічні потрясіння призвели до переоцінки наслідків впливу кризи на трудових мігрантів, що являються важливим елементом ринку праці. У дослідженнях німецького відділення фонду Маршалла (США) про проблеми трудової мобільності після розширення ЄС відмічалось, що діяльність трудових мігрантів привела до росту ВВП у країнах-членах на 0,2 %, особливо у країнах із гнучким ринком праці. Що стосується впливу міграції на рівень безробіття, то в країнах із гнучким ринком праці притік мігрантів не призводить до росту безробіття, а у країнах із регульованим ринком рівень безробіття внаслідок використання іноземної робочої сили може вирости на 0,1–0,2 %. Причому, чим вищий рівень підготовки трудових мігрантів, тим менше він впливає на рівень безробіття.

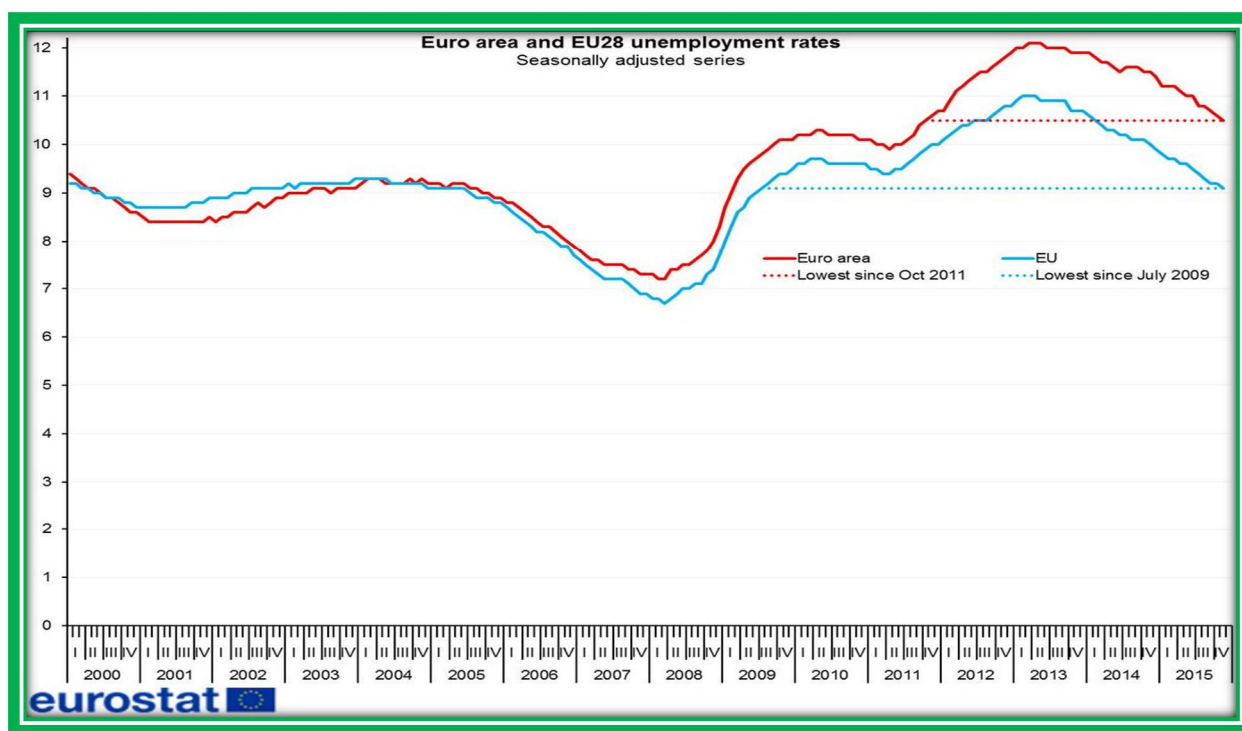
У 2008 році про прийняття жорстких правил для мігрантів об'явила Англія. У Чехії, де частка іноземних мігрантів не велика, був розроблений план вимушеного виселення мігрантів, в першу чергу із В'єтнаму і Монголії. Їм оплачувалась допомога у розмірі 500 євро і квиток додому. Іспанія, яка завжди славилась своєю толерантністю до іммігрантів, у вересні 2008 року запропонувала іноземним працівникам виплату допомоги по безробіттю, щоб вони змогли повернутися до себе на батьківщину [6, с. 335-348].

У доповіді Єврокомісії по моніторингу ринка праці в ЄС від 17 лютого 2009 року відмічалось, що до грудня 2008 року різке сповільнення економіки не сильно вплинуло на показник рівня безробіття в ЄС. Незначний вплив кризи на ринок праці з початку 2008 року частково пояснюється тим, що рівень зайнятості реагує на економічну активність, як правило, із запізненням на 3 квартали. Першими ріст безробіття в ЄС відчували на собі молодь і робітники за тимчасовими контрактами, у т.ч. і трудові мігранти

із третіх країн. З огляду на масштаб міграційної кризи роль та значення спільної міграційної політики ЄС у регіоні зростає.

Х. Фогел у своїй праці «Сучасні проблеми міграційної політики ЄС», підкреслює, що питання управління міграцією і захист внутрішніх кордонів безпосередньо стосуються інтересів усіх країн-членів ЄС, однак їм нелегко відмовитися від певних норм національного законодавства та надати компетенцію з регулювання цих питань наднаціональним інститутам ЄС (Європейській Комісії, Європейській Раді, Раді ЄС, Європейському парламенту) [7, с. 851-857].

В Європі мігранти зустрічаються з труднощами в процесі адаптації, тому намагаються з'єднатися у великих містах, формуючи нові етнічні групи. Якщо мігранти абсолютно безперешкодно будуть в'їжджати до європейських країн то, на думку вчених, це може скласти загрозу для міжнаціональної, культурної і конфесіональної складової суспільства [8, с. 215-222].



Мал. 1.2. Показники безробіття за 2000–2015 рр.

За даними Євростату, у листопаді 2015 року рівень безробіття у Євросоні становив 10,5 відсотка, що на 0,1 процентного пункта менше, ніж у жовтні 2015 року. Ці дані перевершили очікування скептиків щодо перспектив одужання європейської економіки, адже це найнижчий показник з жовтня 2011 року. Прогноз рівня безробіття в Євросоні на листопад 2015 року складав 10,7 відсотка.

Загалом у 19 країнах ЄС, де використовують євро, не мають роботи 16,9 мільйона осіб. Останній пік безробіття у Євросоні припав на вересень 2013 року, коли середній рівень безробіття сягнув 12,2 відсотка. Відтоді цей показник поступово скорочується.

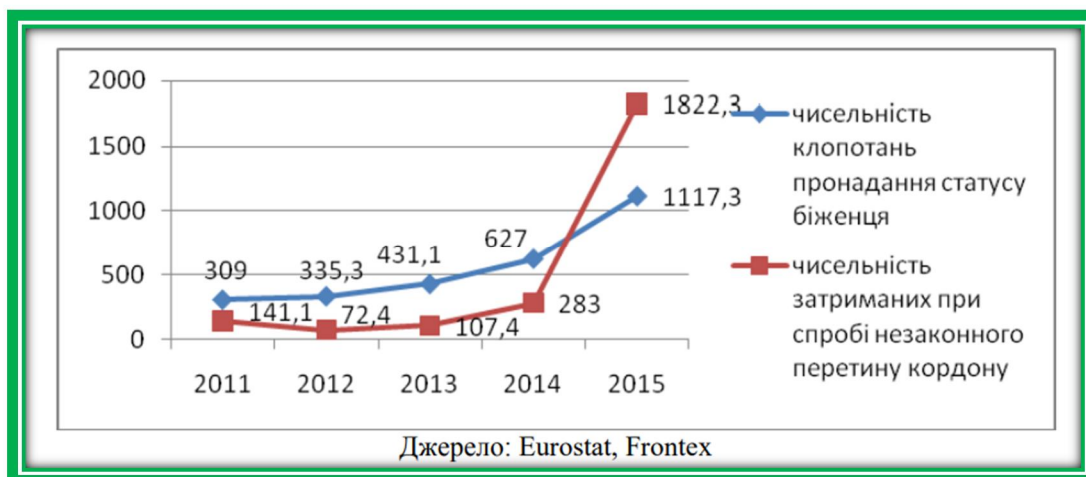
Важливим є і той факт, що рівень безробіття в Єврозоні значно відрізняється від країни до країни. Найвищий показник у вересні 2015 року був у Греції – 24,9 відсотка, найнижчий – у Німеччині (4,5 відсотка).

За незначними винятками, зокрема роки правління Президента Н. Саркозі (2007-2012 рр.) ознаменувалися ревізією політики мультикультуралізму та жорсткими антиміграційними заходами, які викликали критику ЄС. Серед них депортація ромів, вихідців з Болгарії та Румунії, заборона використання елементів релігійного одягу в публічних місцях. Однак соціально-економічні стандарти, які пропонує Франція та інші країни ядра Євросоюзу, незважаючи на певні обмежувальні заходи, залишаються привабливими для мігрантів навіть з ново-інтегрованих країн ЄС, не кажучи вже про країни Африки та Близького Сходу [9, с. 17].

Однак саме міграційна політика Франції стала своєрідною призмою, яка концентрувала низку проблем, характерних для міграційної політики Євросоюзу в цілому. Країна неодноразово ставала об'єктом етнополітичної дестабілізації, заворушень, терористичних атак, викликаних соціальним, економічним і навіть політичним тиском міграційного фактору. Варто погодитися з І. Сльотою, яка робить висновок, що демократичні цінності та ідеали рівності, які є символами французької державності, на практиці виявляються спалюваними через реалізацію політики "подвійних стандартів" щодо мігрантів. Дослідниця стверджує, що дедалі частіше французьке суспільство постає в образі моделі «цинічної демократії», наслідками якої є гострі соціальні катаклізми, викликані насамперед недосконалим міграційним законодавством та відсутністю рівних умов для мігрантів [9, с. 18].

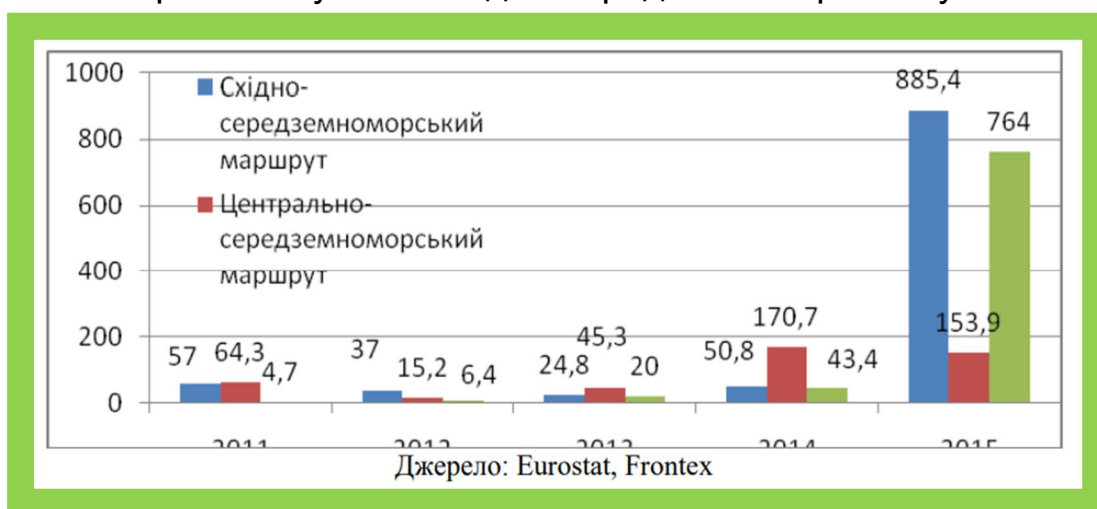
Як наслідок, міграційна криза загрожує фундаментальним здобуткам ЄС, передовсім існуванню зони вільного пересування (до відновлення контролю на внутрішніх кордонах ЄС вдавалися Австрія, Бельгія, Данія, Німеччина, Норвегія, Словенія, Угорщина, Швеція). В умовах кризи активізуються крайні політичні сили (наприклад, у Франції ультра права партія Народний фронт отримала в першому раунді місцевих виборів у грудні 2015 р. 28 % голосів), відбувається радикалізація настроїв частини населення (в 2015 р. в Німеччині було зафіксовано 747 нападів на житла мігрантів, у т.ч. 222 випадки із завданням тілесних ушкоджень), що загрожує ростом ксенофобії та расизму. Імміграція перетворилася на найбільш болючу проблему для європейців, залишивши позаду економічні труднощі та безробіття. А керівництво Євросоюзу проголосило регулювання міграції одним із 10 основних пріоритетів [10, с 11].

Упродовж останніх двох років обсяги нелегальної імміграції до ЄС, як і кількість шукачів притулку, зростали небаченими темпами (Мал.1.3).



Мал. 1.3. Чисельність затримань при спробі нелегального перетину кордону та поданих клопотань про притулок у 28 країнах ЄС, тис. осіб

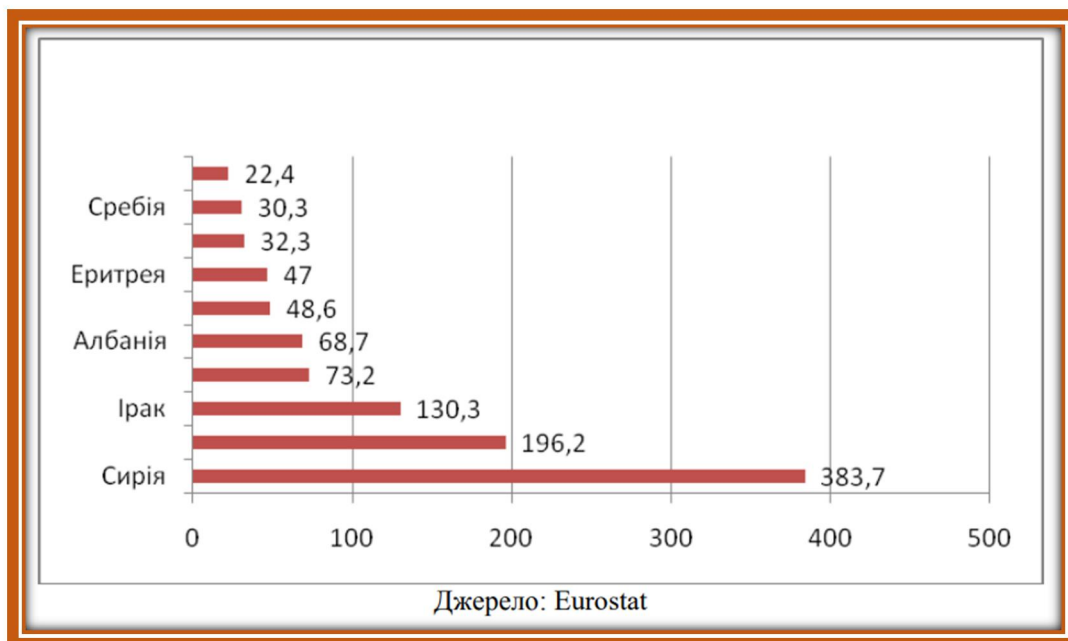
У 2015 р. 33 % затриманих становили сирійці, 16 % – громадяни Афганістану, 6 % – Іраку. Серед африканських країн походження лідирують Нігерія і Еритрея. (Щодо 31 % затриманих громадянство не відоме, оскільки внаслідок масового прибуття ідентифікація мігрантів відбувалася неналежним чином). Переважна більшість іммігрантів дістається Європи морем. Найінтенсивнішим є східно-середземноморський маршрут з Туреччини до грецьких островів. Ним прибувають сирійці та вихідці з інших країн Близького та Середнього Сходу. Значно довший і небезпечніший центрально-середземноморський морський маршрут пролягає з Північної Африки до Італії. В 2015 р. чисельність мігрантів, які ним скористалися, дещо зменшилася (Мал.1.4), що пов'язано із операціями об'єднаних європейських сил біля берегів Лівії. Більшість прибулих східно-середземноморським маршрутом до Греції продовжують свою подорож сухоходом через країни Західних Балкан. Вони мандрують через Македонію, Сербію або Хорватію до Угорщини чи Австрії з метою дістатися Німеччини та Швеції, які зарекомендували себе як найбільш дружні по відношенню до біженців. За кількістю затримань у 2015 році цей маршрут лише незначною мірою поступався східно-середземноморському.



Мал. 1.4. Чисельність затримань при спробі порушення кордону на основних маршрутах нелегальної міграції до ЄС, тис. осіб

Підраховано, що впродовж 2000-2015 рр. на Середземному морі загинули 26 тис. мігрантів, або 2 % від загальної кількості тих, хто намагався переправитися до Європи. Чисельність загиблих у 2015 р. оцінюється в 3750 осіб, з яких 800 осіб загинули на шляху з Туреччини до Греції, а більшість – під час переправлення з Північної Африки до Італії. Лише за січень 2016 р. зафіксовано 284 трагічних випадки. Це приблизно 0,6 % від тих, хто переправлявся. Зменшення відносної кількості загиблих пов'язано з активізацією операцій із виявлення та допомоги на морі, а також переміщенням основного маршруту з 300-кілометрового Лівія-Італія до 10-15 кілометрового і безпечнішого Туреччина-Греція [11, с 28].

Частина мігрантів керується економічними причинами і прагне знайти в Європі кращий заробіток та умови життя. Проте більшість становлять біженці, тобто особи, які змушені залишити батьківщину через загрозу життю. Основним джерелом вимушеної міграції є наразі Сирія, 6,6 млн сирійців перетворилися на внутрішніх переміщених осіб, 4,6 млн – залишили країну. Вони рятувалися в Туреччині, Лівані, Йорданії, Іраку, Єгипті. Проте безнадійність перебування в цих країнах спонукає тисячі людей рухатися до Європи. Ця ж причина штовхає на небезпечні морські мандрівки африканських біженців, які накопичуються в таборах на півночі Африки без жодних перспектив розв'язання своїх життєвих проблем.



Мал. 1.5. Розподіл осіб, які клопоталися про притулок в 2015 р. в 28 країнах ЄС, за громадянством, тис.

Чисельність поданих в ЄС в 2015 р. клопотань про притулок сягнула 1,1 млн, що майже вдвічі більше, ніж 2014 р., у три рази більше, ніж 2013 р. Найбільша кількість заявників – громадяни Сирії, а також Афганістану та Іраку. До списку найбільших постачальників шукачів притулку до ЄС потрапили також Албанія, Косово та Сербія. Замикає десятку Україна (Мал.1.5).

У 2015 р. 292,5 тис. осіб отримали притулок (статус біженця за Женевською конвенцією 1951 р. та додаткові форми захисту з гуманітарних міркувань) в країнах ЄС. Серед рішень, прийнятих за заявами сирійців, понад 97 % були позитивними. Так само високим був відсоток позитивних рішень за заявами громадян Іраку (87,7 %), Еритреї (85,9 %), Афганістану (67,5 %).

Завдяки ним загальна частка позитивних рішень щодо клопотань про притулок в Європі суттєво зросла: з 30,3 % в 2010 р. до 78,9 % в 2015 р. Водночас, частка позитивних рішень за клопотаннями вихідців з європейських країн невисока і становить для громадян Албанії та Косова приблизно 2,5 %, для громадян Сербії та України – менше 2 %. Найбільше клопотань про притулок було подано в Німеччині – 476 тис., а також в Угорщині – 177 тис. Саме ця країна зазнала найбільшого навантаження внаслідок прибуття біженців, якщо оцінювати його як кількість поданих заяв у розрахунку на 100 тис. населення – 1799. На другому місці за цим показником Швеція – 1667 на 100 тис. Середнє для ЄС значення дорівнювало 260 шукачів притулку на 100 тис. населення. Нижче середньої кількості поданих заяв була в 2015 р. в Греції (122) та Італії (138), куди у першу чергу потрапляли шукачі притулку, а також у таких великих європейських країнах як Франція (114) і Великобританія (60). Значно нижчим було навантаження й на країни Центральної Європи (відповідний показник становив для Польщі 32 на 100 тис. населення, Чеської Республіки – 14, Словаччини – 6) [12, с 26].

У квітні 2014 р. під час виборчої кампанії голова Єврокомісії Жан-Клод Юнкер оприлюднив своє бачення розв'язання міграційної кризи, сформулювавши п'ять пріоритетів у цій сфері.

Вони полягають у такому:

- 1) створення єдиної європейської системи притулку, за якої критерії та процедури надання статусу біженця будуть однакові в усіх країнах-членах, що знеохотить біженців мандрувати Європою у пошуках кращих умов;
- 2) активізація допомоги країнам-членам, які відчувають найбільші труднощі у зв'язку з раптовим і масовим прибуттям біженців;
- 3) співпраця з країнами походження та надання їм допомоги з метою впливу на корені кризи;
- 4) розширення можливостей для керованої і організованої легальної міграції в Європу в інтересах майбутнього розвитку континенту;
- 5) зміцнення охорони зовнішнього кордону ЄС і боротьба із злочинними угрупованнями, що займаються нелегальним переправленням мігрантів. Подальша деталізація цих пріоритетів знайшла відображення в завданнях, накреслених для нового складу Єврокомісії, що почала виконувати свої обов'язки в листопаді 2014 р. [13, с 6].

У квітні 2015 р. міністри закордонних та внутрішніх справ країн-членів підтримали запропонований Єврокомісією План дій, що складався з 10 пунктів і передбачав:

- 1) активізацію патрульних операцій в Середземному морі під назвою «Трітон» і «Посейдон», виділення для них додаткових коштів та обладнання, розширення простору патрулювання;
- 2) захоплення та знищення суден, що використовуються для незаконного переправлення мігрантів;
- 3) спільну координовану роботу європейських правоохоронних, прикордонних, міграційних відомств з викриття переправників, виявлення їхніх грошових потоків;
- 4) відрядження до Італії та Греції спеціалістів для надання допомоги місцевим фахівцям в опрацюванні клопотань, що подаються біженцями;
- 5) організацію зняття відбитків пальців усіх мігрантів;
- 6) опрацювання механізму переміщення мігрантів в разі виникнення критичних ситуацій;
- 7) підготовку пропозицій щодо пілотного проекту з добровільного переселення мігрантів на територію ЄС;
- 8) розробку механізму швидкого видворення нелегальних мігрантів;
- 9) співпрацю з країнами, які межують з Лівією;
- 10) відправку в країни міграційного ризику офіцерів зв'язку з метою збору і аналізу інформації щодо міграційної ситуації там, посилення діяльності у цьому напрямі делегацій ЄС [14, с 36].

У розвиток сформульованих пріоритетів 13 травня 2015 р. Єврокомісія оприлюднила послання «Європейський порядок денний з міграції», де визначалися необхідні заходи як для припинення неконтрольовано припливу мігрантів та трагедій на морі, що його супроводжували, так і покращання всієї системи управління міграційними процесами.

У найближчій перспективі передбачались: активізація операцій на морі; ухвалення загальноєвропейської схеми переселень осіб, які очевидно потребують міжнародного захисту; розробка системи термінового переміщення біженців з країн, які найбільше потерпають, передовсім з Греції та Італії; розбудова мережі пунктів прийому біженців, де проходитиме реєстрація та ідентифікація прибулих, передовсім на території Греції та Італії. План на більш тривалу перспективу мав бути розбудований за чотирма напрямками: зменшення мотивів до нерегульованої міграції; удосконалення управління кордоном (посилення ролі та потужностей європейської прикордонної агенції Frontex); формування чіткої спільної політики ЄС щодо притулку (посилення норм щодо безпечної країни походження та перегляд Дублінських домовленостей); нова політика щодо легальної міграції шляхом збереження привабливості Європи для економічних мігрантів та максимізації вигод від міграції для країн-членів

Європейський порядок денний щодо міграції реалізується через заходи, передбачені у спеціальних імплементаційних пакетах. Перший з них було представлено 27 травня 2015 р. Він містив план протидії нелегальному переправленню, зокрема потроєння обсягів фінансування

операцій на морі, забезпечення процедур реєстрації мігрантів і зняття відбитків пальців. Йшлося також про участь ЄС у програмах переселення біженців, які перебувають у таборах під патронатом УВКБ ООН в Туреччині, Лівії та Йорданії. Пропонувалося упродовж двох років переселити до Європи 22,5 тис. осіб, які очевидно потребують міжнародного захисту. Найбільше дискусій і спротиву серед членів ЄС, передовсім країн Центральної Європи, викликала пропозиція про переселення 40 тис. біженців із Греції та Італії. Проти розподілу шукачів притулку згідно визначених квот виступили Чеська Республіка, Румунія, Словаччина, Угорщина, Польща [15, с 54].

Другий імплементаційний пакет з'явився 9 вересня 2015 р. В ньому йшлося про: необхідність термінового переселити 120 тис. біженців з Італії та Греції (на додачу до 40 тис., про які було заявлено в травні), розподіл яких по країнах-членах мав би відбуватися залежно від чисельності населення, величини ВВП, кількості раніше поданих клопотань про притулок, рівня безробіття; запровадження постійно діючого механізму переселення; формування списку безпечних країн, вихідцям з яких притулок зазвичай не надається; план дій щодо повернення мігрантів, яким притулок не надано, на батьківщину; пропозицію щодо утворення фонду з надзвичайних ситуацій в Африці для надання допомоги країнам походження мігрантів.

Єврокомісія намагалася забезпечити належне фінансування досягнення ухвалених цілей. Значно було збільшено бюджет, спрямований на врегулювання міграційної кризи. Завдяки цьому загальні витрати ЄС на відповідні заходи у 2015-2016 рр. сягнули 10 млрд євро.

Наступний крок полягав у спільних акціях із третіми країнами, яких торкнулася міграційна криза. У жовтні 2015 р. відбулася зустріч з лідерами країн Західних Балкан, де схвалено план щодо регулювання потоку біженців через територію цих країн до ЄС. У листопаді 2015 р. глави держав ЄС зустрічалися з африканськими лідерами [16, с 14].

Отже, сучасний Європейський Союз являє собою унікальний приклад співтовариства, яке від економічної інтеграції динамічно рухається до політичної та соціокультурної. Окреме місце в цих процесах займає феномен міграційної присутності, який у перспективі може радикальним чином змінити ціннісні орієнтації європейського населення.

Європейський Союз є також потужним центром, що притягує міграційні потоки. Імміграційна політика країн ЄС базується переважно на обмежуючих та контрольних заходах. Здійснення цих заходів є доволі серйозною політичною, економічною, а також юридичною проблемою.

Сучасні мігранти дедалі частіше визначаються як «трансмігранти», оскільки вони розбудовують і підтримують сімейні, соціальні, економічні, політичні, організаційні та релігійні відносини, які долають кордони та підживлюють процес соціо-культурної й політичної глобалізації.

Економічні та політичні наслідки міграції є набагато різноманітнішими, багатоплановими та більш взаємозалежними, ніж прийнято визнавати.

Мігранти стають дедалі важливішим фактором політики як у країнах походження, так і в країнах-реципієнтах. Вивчення міграції з урахуванням факторів транснаціонального існування, що передбачає розгляд широкого спектра соціальних, культурних, політичних і економічних відносин, які мігранти зберігають із країнами походження, дозволяє висвітлити новий ландшафт глобальних процесів, що приводяться в рух агентами міграції.

За останні десятиліття в Європу прибуло кілька десятків мільйонів мігрантів. Перше місце серед них упевнено тримають вихідці з мусульманських країн: лише на території ЄС їх нараховується близько 16 млн осіб, що дозволило ісламу витіснити іудаїзм з позиції другої за поширеністю релігії в ЄС. Лідером є Франція, де іслам сповідують 5,5 млн осіб (близько 7% населення); друге місце посідає Німеччина (4,3 млн, або близько 5%), третє – Великобританія (2,8 млн, або 4,5%), четверте – Італія (1,5 млн, або 2,5%), п'яте – Іспанія (1 млн, або 2,2% населення) [1, с. 229]. З іншого боку, завдяки більш високим матеріальним та соціальним стандартам країнам ЄС вдалося залучити висококваліфікованих мігрантів з країн СНД, Азії та Північної Африки.

Таким чином, можна констатувати, що протягом другої половини ХХ століття та на початку ХХІ міграційна політика ЄС була ефективною, повністю досягла поставленої мети, сприяла підвищенню рівня добробуту як у межах Європи, так і за її кордонами. Мігранти з бідних країн, отримуючи кошти в ЄС, частково переводили їх своїм родинам на Батьківщину, а у випадку експорту до країн ЄС висококваліфікованої робочої сили країни отримували можливість розвитку тих галузей освіти, в яких випускники мають конкурентні переваги на світовому ринку.

Отже, проаналізувавши всі вищезгадані факти, потрібно сказати, що в подальшому міграційні процеси будуть розвиватись більш швидкими темпами, оскільки процес глобалізації дуже сильно впливає на переміщення людей в більш розвинені регіони світу.

Література

1. Білошицький С. В. Сучасний Європейський союз як полігон для випробування «міграційної зброї». Вісник Дніпропетровського університету. 2016. №3. С.4.
2. Бюкенен П. Дж. Смерть Заходу / П. Дж. Бюкенен; пер. з англ. А. Д. Башкірова: – М.: ООО «Видавництво АСТ; СПб.: Terra Fantastica, 2003.– 444с.
3. Гайдуцький А.П. Міграційний капітал: теорія, методологія, практика: монографія / А.П. Гайдуцький; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ. Інфосистем, 2010. 446 с.
4. Курунова Ю. О. Міжнародна міграція в умовах європейського вектору національної економіки / Ю. О. Курунова // Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: європейський вектор – нові виклики та можливості: тези допов. III Міжнародної наук.-практ. конф. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. – С. 210.

5. Курунова Ю. О. Сучасна міграція як форма і чинник розвитку міжнародних економічних відносин в мовах глобальних трансформацій / Ю. О. Курунова, С. О. Якубовський // Економіка і управління в умовах глобальних трансформацій: колективна монографія / [О. В. Горняк та ін.]; за заг. ред. О. В. Горняк. – Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2013. – С. 335-348.
6. Міграційна політика ЄС: стан, виклики та перспективи: наук.- практич. симпозиум, присвяч. 15-річчю міжнар. дня мігранта та 25-річчю міжнар. конвенції про захист прав усіх трудящих-мігрантів та їх сімей (м. Одеса, 18 груд. 2015 р.) [Електронний ресурс] // Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Електрон. текст. дані. – Одеса: Фенікс, 2015. – 105 с. – Режим доступу: <http://iele.bazick.com/projectdevelopment/odessa-tempus-center;eurolaw.org.ua>
7. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка.— К.: Довіра, 1998. — 912 с.
8. Нагорняк Т. Л. Соціально-політичні чинники і наслідки міграційних процесів в Україні 2014 – 2016 рр. / Т. Л. Нагорняк //Донецький нац. ун-т. – Вінниця: Політичне життя, 2016. № 3. С. 32-45.
9. Офіційний сайт Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Statistics_on_enforcement_of_immigration_legislation.
10. Петрова Я. В. Міжнародна міграція населення як складова глобалізації та інтеграції сучасного суспільства / Я. В. Петрова // Вісник ОНУ.– 2008.– Т. 13, №5. – С. 851-857.
11. Позняк О. В. Система показників міграційних процесів // Зайнятість та ринок праці. – 1999. – Вип. 10. – С. 215-222.
12. Снігир О. Кризові явища в євроні та їх вплив на політичні трансформації в ЄС / О. Снігир; Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/772/>.
13. Цевух Ю.О. Розвиток міграційних процесів у країнах Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64
14. Чумакова В.Ю.Сутність міграції, її класифікація та шляхи регулювання [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/2555/3/Migration.pdf>
15. Hatton T. J. What Fundamentals Drive World Migration? / T. J. Hatton, J. G. Williamson.– World Institute for Development Economics Research ; United Nations University : Discussion Paper, 2003.– 23 p
16. Migration and migrant population statistics [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Перспективи та проблеми реалізації європейського вибору в Польщі та Україні

УДК 94(477):001.8-053.81

Mateusz KAMIONKA

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie,
Instytut Politologii, Doktorant

BOHATEROWIE UKRAINY I ISTOTNE WYDARZENIA W HISTORII TEGO PAŃSTWA – ANALIZA WYNIKÓW BADAŃ ANKIETOWYCH¹

Od momentu uzyskania niepodległości Ukraina próbuje zbudować własną tożsamość narodową. Grupa docelowa, do której adresowana jest polityka historyczna państwa ukraińskiego jest młodzież, w tym studenci. Dzięki badaniom przeprowadzonym wśród 1034 ukraińskich studentów, można zilustrować stosunek młodych ludzi do wydarzeń historycznych, jak i do postaci z historii Ukrainy.

Słowa kluczowe: *polityka historyczna, stosunek młodzieży do historii, młodzież, tożsamość narodowa, Ukraina, studenci.*

Since Ukraine gained independence, the government is been trying to build its own national identity. Target group, which historical Policy of Ukraine is addressed, are young people, including students. Through research conducted among 1,034 Ukrainian students, we can illustrate the attitude of young people to historical events and characters from the history of Ukraine.

Key words: *Historical policy, Youth attitude to history, Youth, National identity, Ukraine, Students.*

W artykule przedstawiono część wyników badań przeprowadzonych wśród 1034 ukraińskich studentach, uzyskane w ramach projektu badawczego finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki (nr grantu: 2016/23/D/HS5/00902). Dzięki analizie wybranych odpowiedzi, można wykazać prawdopodobny kierunek rozwoju polityki historycznej względem ukraińskich studentów, oparty na ich wiedzy historycznej.

Węgierski socjolog Karl Mannheima stworzył podstawową, pokoleniową koncepcję definicji młodzieży, w której zaznaczył, że: „pokolenia nie są jedynie

¹ W niniejszym artykule wykorzystano dane uzyskane w ramach projektu badawczego finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki (nr grantu: 2016/23/D/HS5/00902).

kategoriami biologicznymi ustalonymi na podstawie kryterium wieku, ale są rezultatem procesów społecznych i historycznych². Według badacza to pokolenia decydują o kształcie całego społeczeństwa. Podkreślił on, że „młodzież jest czynnikiem dynamizującym strukturę społeczną, wnosząc do niej wartości innowacyjne, charakterystyczne i potrzebne społeczeństwu industrialnym”³. Trudno się nie zgodzić z klasykiem europejskiej socjologii, ostatnie 30 lat ukraińskiej historii pokazuje, że to właśnie młodzież jest „rozgrywającym” ukraińskiej polityki. Podobnego zdania jest ukraiński politolog Ołeksander Bojko, który opisując pierwsze młodzieżowe protesty na Ukrainie (jeszcze w okresie ZSRR) nazwane „Rewolucją na Granicy” zauważył, że „od prawdziwego nokautu politycznego opozycję pod koniec roku 1990 uratowała studencka młodzież”, która dzień później rozpoczęła swoją „rewolucję” (dzień wcześniej 1 października 1990 roku, opozycja ogłosiła ogólnoukraiński strajk, który okazał się totalną klęską, gdyż na 25 mln pracowników w skali Ukrainy do strajku przystąpiło tylko 10 tysięcy)⁴. Było to decydujące wydarzenie, które miało miejsce w okresie między upadkiem komunizmu w Europie Wschodniej, a rozpadem Związku Radzieckiego i doprowadziło ono bezpośrednio do niepodległości Ukrainy⁵. Nie trudno, więc zauważyć, że to właśnie młode pokolenie na Ukrainie można śmiało nazwać „paliwem” dla ukraińskich wydarzeń historycznych (przez ich aktywny udział). Z drugiej jednak strony należy podkreślić, że młodzież rzadko uczestniczy w wyborach w stosunku do ogółu mieszkańców kraju. W badaniach Fundacji Eberta i GfK, przeprowadzonych wśród ukraińskiej młodzieży, tylko 56% respondentów, którzy mieli prawo głosu, zadeklarowało chęć uczestnictwa w wyborach, natomiast 61% zgodziło się całkowicie lub częściowo z tezą, że głosowanie jest obowiązkiem każdego obywatela w demokratycznym społeczeństwie⁶. Mimo to wydarzenia na ukraińskim Majdanie w roku 2013-2014 wykazały, że to właśnie „pokolenie wolności”⁷ w największym stopniu przyczyniło się do zmiany władzy w kraju. Dzięki badaniom przeprowadzonym wśród ukraińskich studentów możemy określić ich stosunek również do historii, dzięki czemu zasadne może być stworzenie kierunku tworzenia przyszłej polityki historycznej opartej na ich sympatiach historycznych. Lecz na początku należy również wytłumaczyć, czym jest już wspomniana polityka historyczna. Polityka historyczna jest sposobem przedstawienia historii w celu osiągnięcia korzyści politycznych, zarówno w polityce wewnętrznej, jak i zagranicznej. Historie w takim ujęciu często traktuje się instrumentalnie, przemilczając mniej lub

² Kozakiewicz M.: Młodzież – Teorie młodzieży. W: Encyklopedia Psychologii, red. W. Szewczuk. Fundacja Innowacja, Warszawa 1998, str. 256.

³ Tamże.

⁴ О. Бойко, *Загострення політичної конфронтації в Україні: атака опозиції та контрнаступ консерваторів // Сучасність*. – 2003. – №2.6, s. 85.

⁵ A. Wilson, *The Ukrainians: Unexpected Nation*. New Haven: Yale University Press, 2000, s. 171.

⁶ Д. Гайдай, „Землетрус молоді” відкладається?, <https://nv.ua/ukr/opinion/zemletrus-molodi-vidkladajetsja-2459560.html>, dostęp z dn. 13.01.2019.

⁷ Pokolenie wolności- określenie stworzone przez krakowskiego politologa dr. hab. Radosława Marzęckiego, określające młodzież urodzoną mniej-więcej w okresie transformacji ustrojowej w centralnej i wschodniej Europie.

eksponując pożądane z danego punktu widzenia wydarzenia. Polityka historyczna to swego rodzaju sposobem „uprawiania polityki”, w trakcie, którego prawdziwa, bądź mniej lub bardziej sfalsyfikowana i mityzowana wiedza o dziejach traktuje się instrumentalnie, a więc jako ośrodek do utrzymania władzy lub jej zdobycia bądź partycypowania w niej⁸. Jak wygląda stosunek młodzieży ukraińskiej do bohaterów oraz wydarzeń historycznych tego Państwa, przedstawiony zostanie w tym artykule na podstawie badań przeprowadzone przez autora artykułu, wśród 1034 studentów, 14 ośrodków akademickich Ukrainy.

Mapa 1. Ośrodki akademickie, w których przeprowadzono badania ankietowe.



Źródło. Opracowanie własne autora.

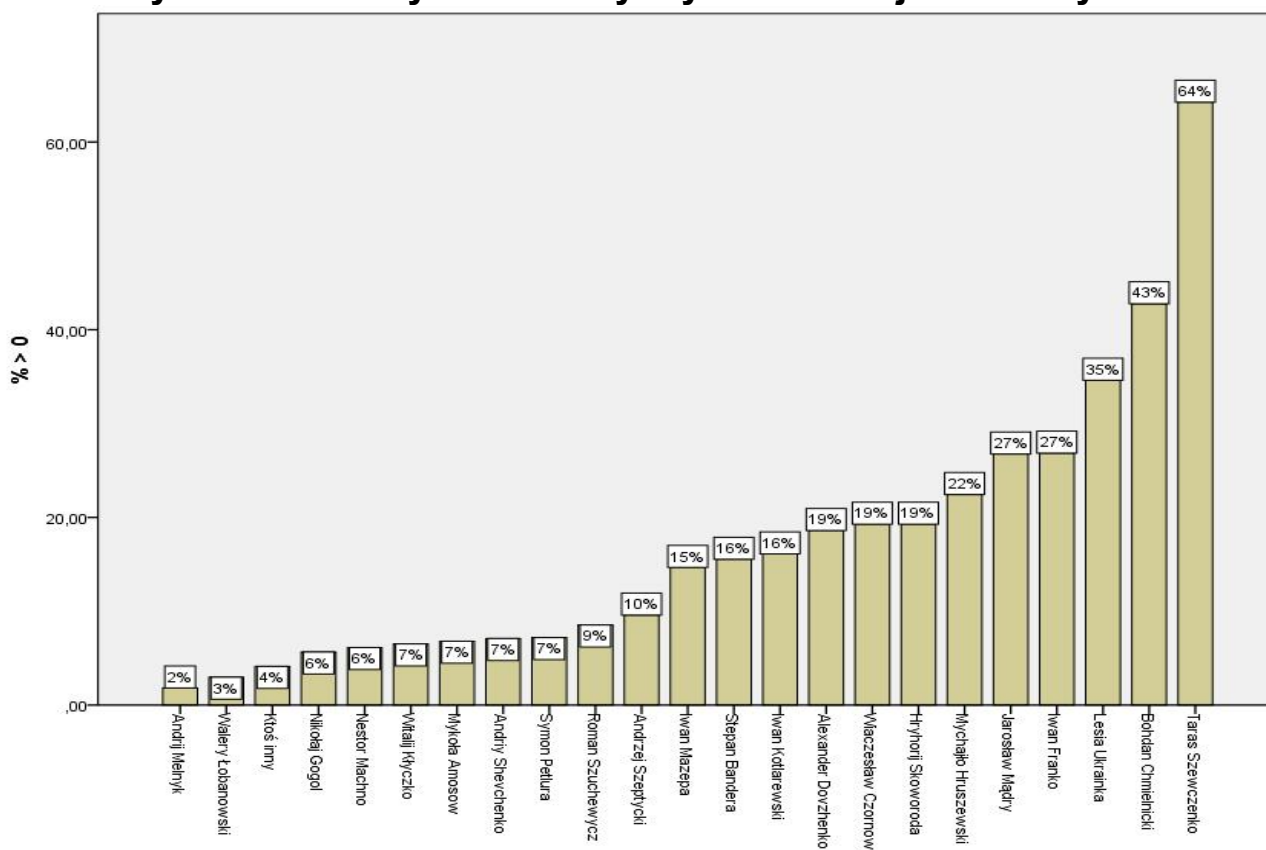
Badania zostały przeprowadzone w czternastu ośrodkach akademickich Ukrainy, miejsca zostały wybrane losowo, i są reprezentatywne dla całego kraju. Natomiast z przyczyn związanych z konfliktem na wschodzie kraju oraz Krymie, nie można było przeprowadzić ankiet wśród studentów w tych regionach.

Na początku warto przytoczyć odpowiedź na pytanie, kogo ukraińscy studenci uważają za patriotów: „kto z niżej podanych osób według ciebie jest wzorem ukraińskiego patrioty i przykładem do naśladowania? Proszę o wskazanie maksymalnie 3 osób”. Jak widzimy w tabeli numer 1, największą popularnością wśród młodych ludzi cieszy się ukraiński wieszcz narodowy, Taras Szewczenko, którego wybrało, aż 64% ankietowanych. Drugie miejsce zajął przywódca słynnego powstania kozackiego Bogdan Chmielnicki otrzymując 43%, a na trzecim miejscu uplasowała się Łesia Ukrainka, jedyna kobieta ujęta w badaniu, poetka żyjąca na przełomie XX/XIX wieku otrzymała 35%. Co ciekawe osoby wybrane przez młodzież były również niejako faworyzowane w okresie radzieckim, Taras Szewczenko był uznawany, jako obrońca chłopów, a tym samym mas pracujących, natomiast Bogdan

⁸ E. Ponaczek, *Z myślą o integralnej refleksji teoretycznej w kwestii polityki historycznej*, w: *Czym jest teoria w politologii?*, red. Z. Blok, Warszawa 2011, s. 264–266; idem, *Polityka historyczna – od refleksji politycznej do racji stanu (Ogląd z perspektywy polskiej)*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2011, vol. 28, s. 171–172.

Chmielnicki jawił się, jako bohater łamiący kajdany narzucone przez „Polskich Panów”. Należy jednak podkreślić, że polityka historyczna prowadzona przez obecne władze Ukrainy, nie przedstawia Chmielnickiego już w tak pozytywnym świetle. Przykładem jest miasto słynne z podpisania ugody kozacko-moskiewskiej, Perejasław Chmielnicki. Tamtejsza rada miasta chce pozbyć się drugiego członu nazwy, czyli usunąć słowo Chmielnicki. Pierwszą próbę zmienić nazwę w czasach niepodległości deputowani podjęli w 2000 r., lecz wówczas na przeszkodzie stanęli radni komuniści⁹. Paradoksalnie, silnie promowany obecnie Stepan Bandera, wśród młodzieży cieszy się małym uznaniem (16%), jako potencjalny wzór do naśladowania i bohater. Warto przypomnieć, że ukraiński odpowiednik IPN-u oraz część administracji lokalnej faworyzuje Banderę. Przykładowo, rada obwodu Lwowskiego zdecydowała, że rok 2019 w obwodzie będzie poświęcony pamięci Stepana Bandery oraz Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów¹⁰. Mimo swoistego „wsparcia administracyjnego”, Bandera osiągnął wynik ex aequo z Iwanem Kotlewskim, ukraińskim poetą i dramaturgiem, który jako pierwszy wprowadził żywy język ludowy do literatury ukraińskiej.

Wykres 1. Historyczne autorytety ukraińskiej młodzieży.



Źródło. Opracowanie własne autora.

⁹Miasto Perejasław pozbedzie się przydomka „Chmielnicki”, <http://slowopolskie.org/miasto-perejaslaw-pozbedzie-sie-przydomka-chmielnicki/>, dostęp z dn. 13.01.2019.

¹⁰We Lwowie rok 2019 będzie „Rokiem Stepana Bandery”, <https://histmag.org/We-Lwowie-rok-2019-bedzie-Rokiem-Stepana-Bandery-17945>, dostęp z dn. 13.01.2019.

Drugie kwestia, którą warto poruszyć jest stosunek ukraińskiej młodzieży do najważniejszych wydarzeń w historii Ukrainy. Jak widzimy na tabeli numer dwa, aż 56,3% procent młodzieży pozytywnie odnosi się do Powstania Chmielnickiego. Kolejnym ciekawym wynikiem jest stosunek do działalności Ukraińskiej Powstańczej Armii, mimo podanego wcześniej dość niskiego stosunku poparcia dla Stepana Bandery, na tle innych postaci ukraińskiej historii, stosunek do działalności UPA, jest nad wyraz pozytywny, wynoszący aż 38,9%, negatywnie odnosi się tylko 11,5% badanych. Również warte analizy jest stosunek do dwóch ostatnich rewolucji Pomarańczowej oraz Eurorewolucji, do pierwszej pozytywnie odnosi się ponad 20% badanych młodych ludzi, a do drugiej ponad 39%, odpowiednio negatywnie 22,1% oraz 30,6%. Jak widzimy mimo dużego zaangażowania młodzieży, która wręcz zaczęła podane wydarzenie, również istnieje spory procent negatywnie nastawionych ankietowanych.

Wykres 2. Jak oceniacie podane poniżej ważne wydarzenia w Historii Ukrainy

Rewolucja/Powstanie Chmielnickiego (1648-1657)	Pozytywne	56,3%
	Neutralne	28,5%
	Negatywne	3,2%
	Nie ma zdania	12%
Unia Hadziacka (1658)	Pozytywne	16,7%
	Neutralne	46,8%
	Negatywne	18,7%
	Nie ma zdania	16,7%
Uгода Perejasławska (1654)	Pozytywne	9,6%
	Neutralne	36,6%
	Negatywne	38,4%
	Nie ma zdania	15,4%
Bitwa pod Krutami	Pozytywne	27,6%
	Neutralne	35,8%
	Negatywne	19,7%
	Nie ma zdania	16,9%
Sojusz Piłsudski-Petlura (1920)	Pozytywne	18%
	Neutralne	47,8%
	Negatywne	14,2%
	Nie ma zdania	20%
Działalność UPA	Pozytywne	38,9%
	Neutralne	35,8%
	Negatywne	11,5%
	Nie ma zdania	13,7%
Rozpad ZSRR	Pozytywne	60%
	Neutralne	21,9%
	Negatywne	9,8%
	Nie ma zdania	8,4%

Memorandum Budapesztańskie (zrzeczenie się broni atomowej)	Pozytywne	19,3%
	Neutralne	20,8%
	Negatywne	48,9%
	Nie ma zdania	11%
Zabójstwo/wypadek Wiaczesława Czornowiła (1999)	Pozytywne	1,9%
	Neutralne	26,8%
	Negatywne	58,3%
	Nie ma zdania	13,1%
Protesty „Ukraina bez Kuczmy”(2000)	Pozytywne	18,2%
	Neutralne	50,6%
	Negatywne	12,8%
	Nie ma zdania	18,3%
Pomarańczowa Rewolucja (2004)	Pozytywne	20,6%
	Neutralne	42%
	Negatywne	22,1%
	Nie ma zdania	15,3%
Eurorewolucja/Rewolucja Godności (2014)	Pozytywne	29,3%
	Neutralne	17,5%
	Negatywne	30,6%
	Nie ma zdania	12,6%
Aneksja Krymu	Pozytywne	1,7%
	Neutralne	9,5%
	Negatywne	81,9%
	Nie ma zdania	6,8%
Wojna w Donbasie	Pozytywne	1,6%
	Neutralne	5,2%
	Negatywne	87,8%
	Nie ma zdania	5,4%
Wprowadzenie ruchu bezwizowego z UE	Pozytywne	63,3%
	Neutralne	26,1%
	Negatywne	5,3%
	Nie ma zdania	5,4%

Źródło. Opracowanie własne autora.

Jakie wnioski mogą płynąć z dwóch wybranych pytań skierowanych do ukraińskich studentów, a bezpośrednio związanych z aktualnymi problemami tworzenia spójnej polityki historycznej na Ukrainie. Jak chodzi o bohaterów młodzieży, nie trudno zauważyć, że w największym procencie oparte są o postacie, na których budowana była tożsamość ich rodziców, mimo że była zgoła inna, ponieważ budowana na użyteczność władzy radzieckiej, ale co warto podkreślić bazująca na tych samych postaciach historycznych. Mimo starań aktualnego rządu Ukrainy, oraz wszelkich organizacji państwowych oraz pozarządowych, w dalszym ciągu kreowane postacie z czasów minionych, cieszą się największym poparciem. Tym samym pod kątem

teoretycznym, można śmiało napisać, że nowe pokolenie nieznacznie różni się od pokolenia wcześniejszego. „Nowa” ukraińska polityka pamięci jednak obrała UPA, jako jeden z fundamentów swojej nowej tożsamości, i jak widzimy z odpowiedzi młodzieży, działalność UPA cieszy się pozytywnym stosunkiem wśród młodego pokolenia, lecz, co warto podkreślić sam ideowy przywódca Stepan Bandera z wynikiem 16% już nie. Również sam stosunek do ostatnich wydarzeń na majdanie nie napawa optymizmem, jak już wiemy, Rewolucja Godności oparta była na początkowych protestach studentów, lecz jak widzimy z badań, mimo wciąż sporego poparcia na poziomie około 39%, 30% osób negatywnie odnoszących się do tych wydarzeń wśród młodych ludzi, może stawiać szereg nowych pytań o kierunek tworzenia przyszłej polityki pamięci. Ostatni warty podkreślenia fakt to stosunek do upadku ZSRR, jak możemy wnioskować w krajach postradzieckich istnieje stosunkowo duża liczba osób z sentymentem odnosząca się do poprzedniego ustroju, lecz wg wyników badań, aż 60% badanej młodzieży odnosi się do tego wydarzenia pozytywnie, tym samym niejako kończąc spuściznę komunistyczną, która wciąż obecna jest w umysłach starszego pokolenia. Z drugiej strony ponad 63 % młodych ludzi pozytywnie ocenia wprowadzenie ruchu bezwizowego z UE, przy stosunkowo niskim poparciu wobec Eurorewolucji, cieszy fakt, że bezpośrednie następstwo tych wydarzeń cieszy się prawie dwa razy większym poparciem wśród młodzieży, tylko ponad 5 % pytanych jest przeciwna.

Reasumując, ukraińska pamięć historyczna oparta jest na wyzwaniach współczesnych problemów zewnętrznych, jak i wewnętrznych, tj. na konflikcie w Donbasie, okupacji Krymu, czy widocznym spadku poziomu życia w kraju. Trudno nie zgodzić się z opinią, że przed aktualnymi wyzwaniami, oparta musi być na historii związanej z walką o niezależność kraju (nawet poświęcając przy tym stosunki z innymi sąsiadami), jak pokazują przytoczone dane tak właśnie jest, zarówno Bogdan Chmielnicki i powstanie, którym kierował, tak jak i działalność UPA miały na celu stworzenie niezależnego bytu państwowego. Co warte jednak podkreślenia, należy pamiętać, od czego się te wyzwania zaczęły i edukować młodzież o ich udziale w rewolucjach i ich wpływie na pozyskane dzięki temu, wolności obywatelskie w kraju. Bez znajomości celu rewolucji jak i późniejszym następstwom, jakim była przede wszystkim wolność, czy możliwość wyjazdu na zachód bez wizy, trudno będzie budować pamięci historycznej tylko na walce, ponieważ biorący w niej udział powinni wiedzieć, o co tak naprawdę walczą.

Bibliografia

1. Kozakiewicz M.: Młodzież – Teorie młodzieży. W: Encyklopedia Psychologii, red. W. Szewczuk. Fundacja Innowacja, Warszawa 1998, s. 256.
2. Бойко О., *Загострення політичної конфронтації в Україні: атака опозиції та контрнаступ консерваторів* // Сучасність. – 2003. – №2.6, s. 85.

3. Wilson A., *The Ukrainians: Unexpected Nation*. New Haven: Yale University Press, 2000, s. 171.
4. Гайдай Д., "Землетрус молоді" відкладається?, <https://nv.ua/ukr/opinion/zemletrus-molodi-vidkladajetsja-2459560.html>, dostęp z dn. 13.01.2019.
5. Ponczek E., *Z myślą o integralnej refleksji teoretycznej w kwestii polityki historycznej*, w: *Czym jest teoria w politologii?*, red. Z. Blok, Warszawa 2011, s. 264–266; idem, *Polityka historyczna – od refleksji politycznej do racji stanu (Ogląd z perspektywy polskiej)*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2011, vol. 28, s. 171–172.

Źródła internetowe

1. *Miasto Perejasław pozbedzie się przydomka „Chmielnicki”*, <http://slowopolskie.org/miasto-perejaslaw-pozbedzie-sie-przydomka-chmielnicki/>, dostęp z dn. 13.01.2019.
2. *We Lwowie rok 2019 będzie „Rokiem Stepana Bandery”*, <https://histmag.org/We-Lwowie-rok-2019-bedzie-Rokiem-Stepana-Bandery-17945>, dostęp z dn. 13.01.2019.

Галина МАКЕДОН

Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут»,
к.е.н., старший викладач кафедри менеджменту

РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗРІЗ СТРУКТУРИ ВИТРАТ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Проаналізовано структуру сукупних витрат домогосподарств України, основну частку в яких займають споживчі витрати. Показано відмінності у споживчій структурі домогосподарств України та зарубіжних країн. Проведено регіональний аналіз споживання населення України з урахуванням євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: *споживання, домогосподарство, сукупні витрати, гранична схильність до споживання, євроінтеграція.*

The structure of total household expenditures in Ukraine has been analyzed, with consumer expenditures accounting for the bulk of expenditure. Differences in the consumer structure of households in Ukraine and foreign countries are shown. Regional analysis of population consumption of Ukraine taking into account the European integration processes has been carried out.

Key words: *consumption, household, total expenditures, marginal propensity to consume, European integration.*

Постановка проблеми. Євроінтеграційні процеси в Україні безпосередньо зачіпають інтереси суспільства, зокрема рівень їх доходів, а відповідно і структура споживчих витрат. Питання оцінки та аналізу споживчих витрат домашніх господарств відносяться до кола найважливіших досліджень в умовах формування соціально орієнтованої економіки, адже саме це явище комплексно агрегує у собі характеристики соціально-політичного, еколого-економічного та культурно-ментального аспектів життєдіяльності людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження сутності та процесів споживання домогосподарств, а також їх впливу на економічний і соціальний розвиток змінювалися разом з еволюцією суспільних устроїв, історико-культурних традицій та трансформаціями виробничих систем. Серед сучасних вітчизняних і закордонних дослідників можна виокремити Г. Башняніна, М. Бутка, В. Гейця, Б. Данилишина, Т. Кізими, Е. Лібанової, Л. Лісогор, А. Луценко, О. Макарової, С. Ничипоренко, В. Удовиченка, Л. Черенько, О. Яроша та інших.

Мета статті. Провести порівняльний аналіз споживчих витрат України та країн ЄС та в розрізі регіонального аспекту надати пропозиції щодо їх оптимізації.

Виклад основних результатів дослідження. Динаміка споживання домогосподарств України за останню чверть століття характеризується періодичним нарощенням та зменшенням показника: з 1990 р. до 2000 р. відбулося скорочення споживчих витрат на 65,7 %, за наступне десятиліття – зростання у 4,9 разу, а у 2016 р. порівняно з 2010 р. чергове падіння (-33 %). Загалом за весь аналізований період споживання домогосподарств України зросло лише на 13 %. Така ситуація кардинально суперечить світовій тенденції, адже світові споживчі витрати домогосподарств характеризуються сталою тенденцією до нарощення і за 1990-2016 рр. зросли у 3,18 разу. Погіршення стану національного споживання засвідчує і той факт, що у 2016 р. Україна у світовому рейтингу споживчих витрат посідає лише 59-е місце із часткою у розмірі 0,14 %, а у 1990 р. обіймала 33-є місце із часткою 0,4 %, тобто частка України у світі знизилася на 0,26 %, а в Європі – на 0,51 % [5].

Слід також відзначити, що за показником споживчих витрат домогосподарства Україна у 2016 р. були на рівні з домогосподарствами Пуерто-Рико (61,9 млрд дол.), Еквадору (61,9 млрд дол.), Марокко (60,4 млрд дол.), Угорщини (60,1 млрд дол.) та значно відставали у порівнянні з країнами-лідерами: США – у 200,4 разу, Китай – 69,1 разу, Японія – 40,4 разу, Великобританія – 30,3 разу, Німеччина – 29,6 разу [1].

Точнішим і коректнішим для порівняння показником нам все ж видається розмір споживання, що приходить на одну особу. Витрати домогосподарств на душу населення в Україні у 2016 р. становили 1367,6 дол. США, що у порівнянні зі світовим показником менше на 76,5 % (5813,3 дол.), характеристиками США у 27,9 разу, Великобританії – 21,0 раз, Німеччини – 16,4 разу, Японії – 14,3 разу, Китаю – 2,3 разу. За рівнем середньодушового споживання домогосподарства України віднесено до таких країн, як Кірібат (1461,5 дол.), Молдова (1418,0 дол.), В'єтнам (1405,4 дол.), Джибут (1301,5 дол.), Бутан (1292,2 дол.) [3].

Загальна тенденція до зростання споживчих витрат набула різної форми реалізації в регіональному розрізі, що дозволило провести групування регіонів України обласного рангу за величиною середніх споживчих витрат домашніх господарств на одну особу у 2016 р. (C_{2015}^{100}):

– I група ($5,896 < C_{2015}^{100} < 16,731$): регіони, де середньодушові споживчі витрати набувають критично-низького значення. До кризових регіонів віднесено Донецький та Луганський;

– II група ($16,731 < C_{2015}^{100} < 27,266$): регіони, де середньодушове споживання домогосподарств відстає від національних характеристик. До проблемних у 2015 р. потрапили 7 регіонів, а саме: Закарпатський, Рівненський, Сумський, Тернопільський, Хмельницький, Чернівецький та Чернігівський;

– III група ($27,266 < C_{2015}^{100} < 38,401$): регіони, де споживчі витрати на одну особу набувають нормального значення, що наближається до

середньонаціонального рівня. До групи регіонів середнього рівня споживання потрапила половина регіонів, зокрема: Вінницький, Волинський, Дніпропетровський, Житомирський, Запорізький, Івано-Франківський, Кіровоградський, Львівський, Миколаївський, Полтавський, Херсонський та Черкаський;

– IV група ($38,401 < C_{2015}^{100} < 49,236$): регіони, де середньодушові споживчі витрати набувають значення, що перевищують середній рівень. Передовими виявилися Одеський та Харківський регіони;

– V група ($49,236 < C_{2015}^{100} < 60,071$): регіони, де середньодушові споживчі витрати набувають найвищих значень та суттєво перевищують середній по країні показник. До регіонів-лідерів у 2016 р. відноситься лише Київський.

Узагальнюючи аналіз показників споживання на одну особу, можна дійти висновку про наявність серйозних проблем із рівнем добробуту переважної частини населення України, адже зважаючи на те, що рівень споживання в Україні значно відстає від загальноєвропейських та світових показників, а для більшості регіонів нашої країни і від національного рівня, можна констатувати про існування «недоспоживання» домогосподарств України.

Для кращого розуміння існуючого стану споживчих витрат домогосподарств та виявлення його регіональних особливостей, крім загальних показників рівня споживання та їх динамічних змін, вважаємо за доцільне проаналізувати структуру споживчих витрат.

Як зазначають представники Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України у своїй монографії «Людський розвиток в Україні: трансформація рівня життя та регіональні диспропорції», найбільш точні характеристики щодо споживчих можливостей домогосподарств сьогодні демонструє не рівень їхніх доходів (навіть реальних), а показник частки витрат на харчування, «адже він найбільш чутливий до змін купівельної спроможності доходів домогосподарств та до динаміки споживчих уподобань, тобто саме він є чутливим до змін реалізованих споживчих можливостей і напряму залежить від ресурсів домогосподарств» [3]. Дослідники вказують, що в результаті прояву закону Енгеля зростання доходів населення супроводжується: скороченням частки витрат на харчування; прирощенням частки витрат на освіту та медичні послуги; не зачіпає величини частки витрат на одяг та житло.

Підтвердженням прояву цього закону є те, що в сучасному світі в найбільш розвинених країнах домогосподарства витрачають на продовольчі товари до трьох чвертей доходів, а у розвинених країнах частка витрат на харчування значно менша. Наприклад, за оцінками Міністерства сільськогосподарства США у середині ХХ ст. американці витрачали на харчування 28 % ресурсів, а протягом 2000-х рр. лише 6–7 % своїх ресурсів. У 2016 р. частка витрат на харчування серед європейських країн не перевищували п'ятої частини: Німеччина – 10,5 %, Франція – 13,3 %,

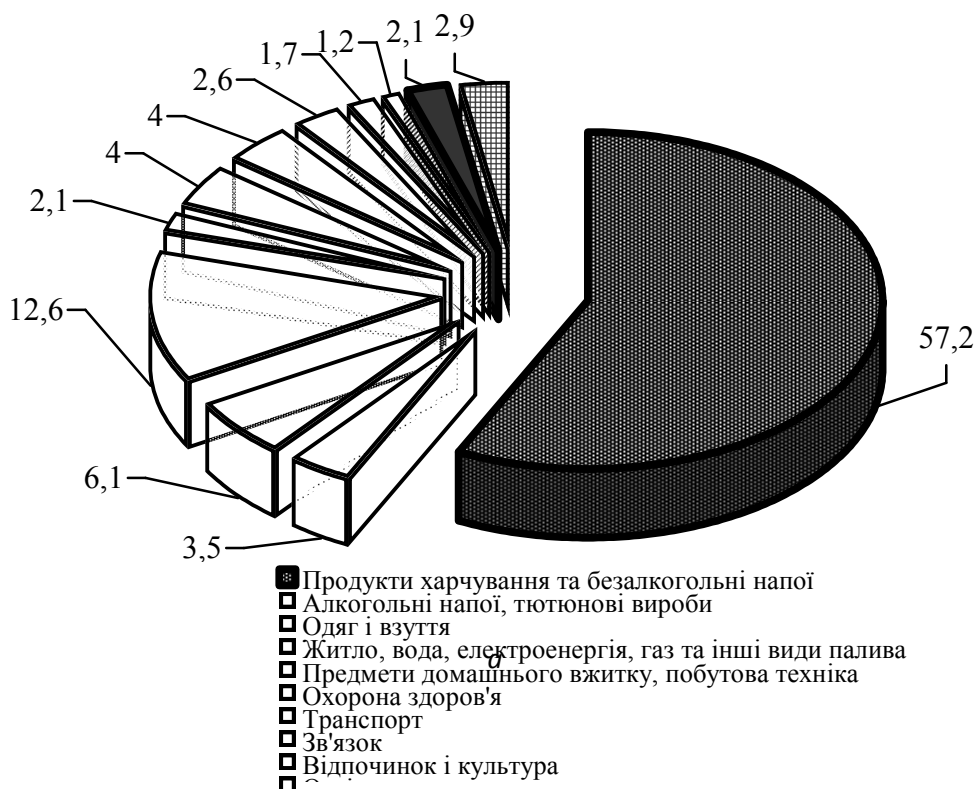
Італія 14,3 %, Австрія – 9,9 %, Польща – 16,9 %, а для країн пострадянського простору набуває вищого значення: Росія – 32 %, Білорусь – 39,1 %.

Порівнюючи структуру споживчих витрат українців та мешканців країн ЄС (рис. 1), можна відзначити їх принципову різницю:

– частка витрат на продовольство для домогосподарств Україна (57,2 %) значно перевищує європейські показники (12,3 %). Слід відзначити, що Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (ФАО) визначає такі критерії для цієї характеристики: вище 59 % – абсолютні злидні, 50–59 % – ледве вистачає на їжу та одяг, 40–50 % – помірно заможний рівень життя, 30–40 % – заможне життя, менше 30 % – багате життя;

– питома вага витрат на житло в Україні (12,6 %) вдвічі нижча, ніж в ЄС (24,4 % – від 10,1 % на Мальті до 29,7 % у Данії);

– частка витрат на відпочинок і культуру для українців (1,7 %) суттєво відстає: 8,5 % (від 4,5 % у Греції до 11,0% у Швеції), як і витрат на готелі та ресторани (в Україні 2,1 % проти 8,5 % для ЄС).



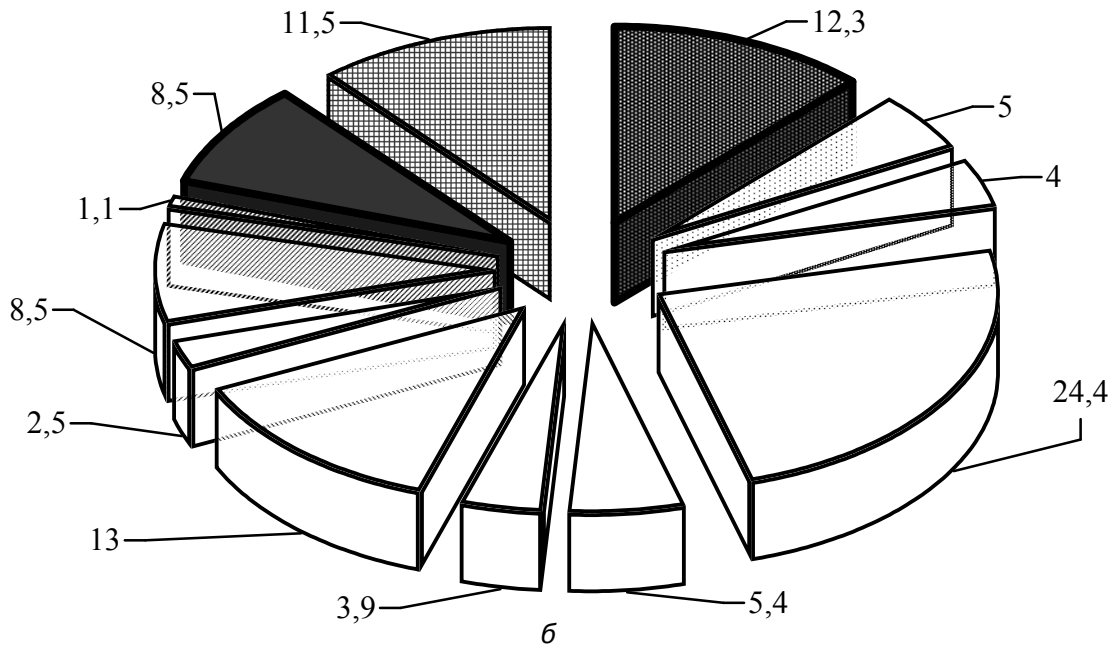


Рисунок 1. Структура споживчих витрат в Україні¹ (а) та ЄС-28 (б) у 2015 р.

Джерело: [1,4 6].

Проведені дослідження вказують, що величина споживання на одну особу та питома вага витрат на продукти харчування підтверджують той самий висновок: домогосподарства регіонів України характеризуються низькими абсолютними показниками споживання, що характерно для стану «недоспоживання» переважної частини населення в результаті низького рівня їхнього добробуту. Аналіз взаємозв'язку зазначених двох характеристик споживання домогосподарств (рис. 2) підтвердив наші висновки: зі зростанням добробуту нації відбувається одночасне зменшення частки витрат на продовольчі товари і зростання споживчих витрат на одну особу.

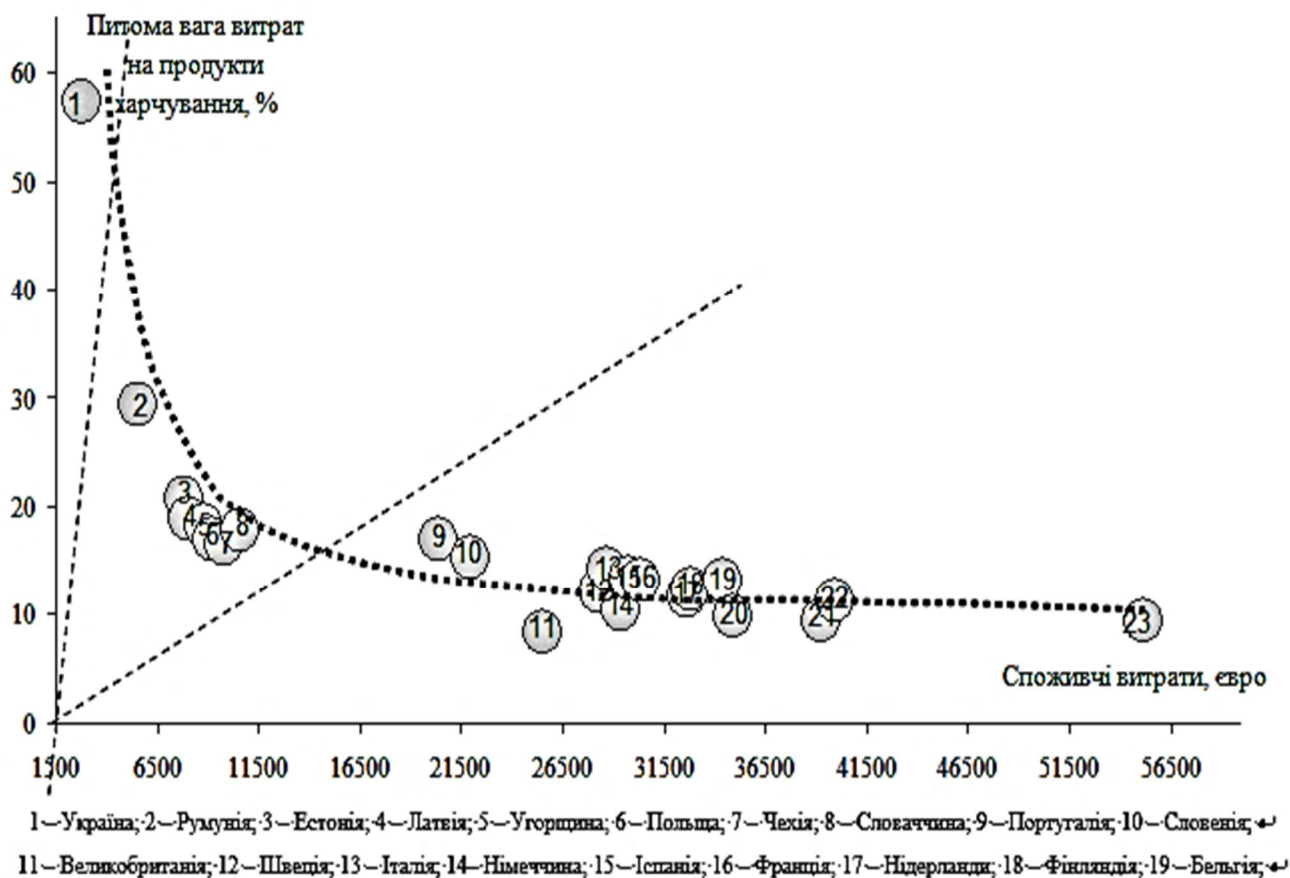


Рис. 2. Позичування країн світу за величиною середньорічного розміру споживчих витрат на одне домогосподарство та питомою вагою в їх величині витрат на продукти харчування, 2016 р. Джерело: [1,4, 6].

Світова економіка характеризується відносно стабільним показником частки споживання: у 1970 р. – 57,5 %, у 2015 р. – 57,6 %, найбільше відхилення характерно для 2000 р. – 59,8 %. В Україні, як й інших країнах світу (рис. 3), споживчі витрати домогосподарств займають найбільшу питому вагу ВВП, оскільки саме населення країни формує переважну частину попиту на вітчизняні блага. Так тривалий час, а саме з 1990 по 2007 р. частка споживання у ВВП коливалася навколо позначки у 55 % (найнижче значення за період 46 % у 1992 р., найвище – 59,9 % у 1998 р.).

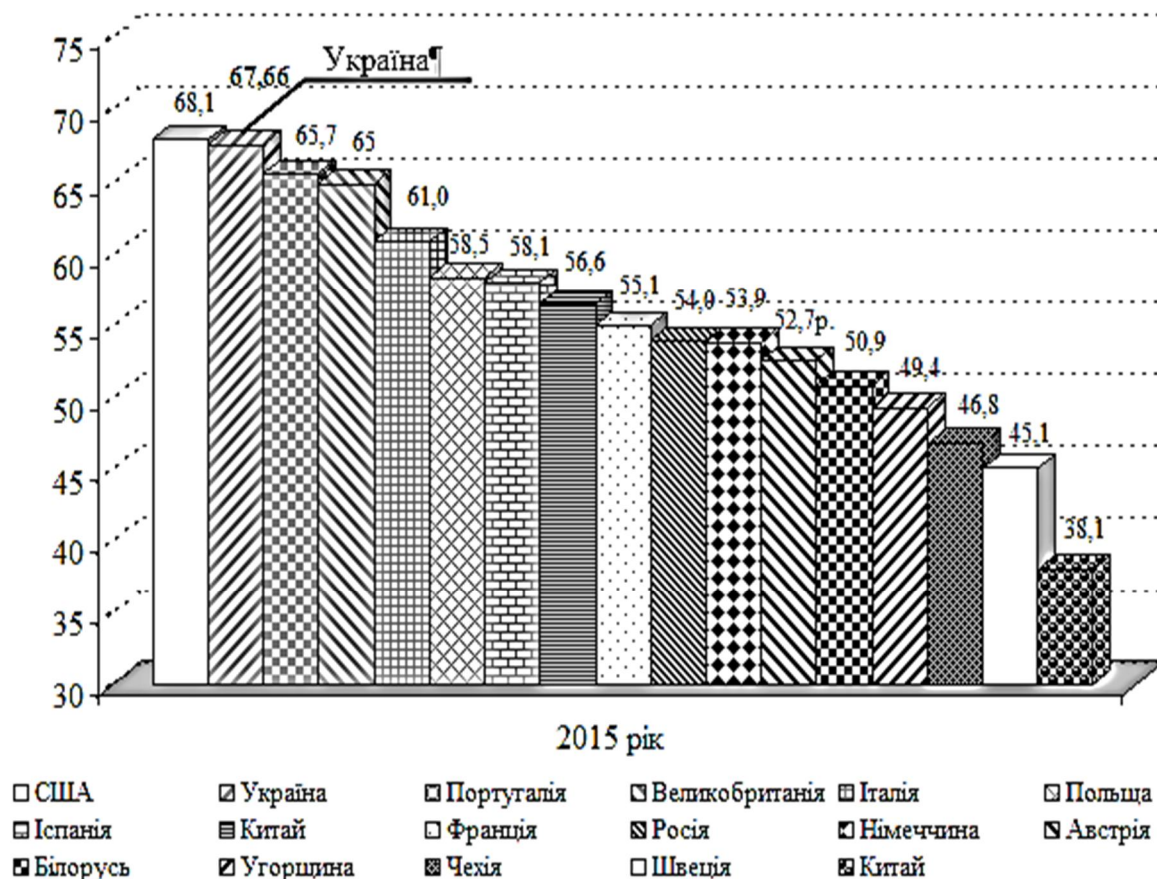


Рис. 3. Питома вага споживання домогосподарств у ВВП у 2016 р., %
Джерело: [1,4, 6].

Важливими характеристиками споживання домогосподарств є показники середньої норми споживання та граничної схильності до споживання, запропоновані Дж. Кейнсом. Він трактував категорію «гранична схильність до споживання» як кількісну величину залежності приросту споживання від приросту використовуваного доходу. Дослідження сучасних науковців [2; 3] також широко використовують цей показник, поглиблюючи його зміст та адаптуючи можливості використання для аналізу споживчої поведінки різних категорій домогосподарств, у тому числі і диференційованих за регіональною ознакою.

У підсумку в 2016 р. домогосподарства України 99,02 % свого наявного доходу витрачали на споживання. Такий показник дуже негативно характеризує існуючий стан, адже домогосподарства фактично не мають можливості накопичувати заощадження, як це характерно для розвинених країн. Для порівняння, у Німеччині цей показник коливається на рівні 90 %, Польщі – 95 %, Франції – 85 %, Великій Британії – 89 %, Португалії – 91 %, Іспанії – 87 %, Бельгії – 88 %, Японії – 86 %, Італії – 84 % [1].

Проведене дослідження споживання домашніх господарств регіонів України вказує на погіршення їх характеристик, суттєве відставання від загальносвітового рівня, наявність і посилення регіональної асиметрії,

підтверджує низький добробут населення та чутливість споживчої поведінки до соціально-економічних, фінансових та політичних трансформацій.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, диспропорція в рівні споживання домогосподарств спричиняє значний вплив на розвиток регіонів і посилення диференціації у розвитку регіональних господарських систем. Зокрема стабільно лідируюча позиція Київської області та наявність депресивних областей вказує на необхідність модернізації регіональної політики з урахуванням інтересів домогосподарств. У той самий час економічний процес євроінтеграції України повинен бути соціально орієнтованим.

Література

1. Бази даних ООН [сайт]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/databases/index.html>
2. Бутко М. П. Архітектоніка конкурентоспроможності регіонів України в контексті євроінтеграції : монографія / М. П. Бутко. – К. : АМУ, 2016. – 452 с.
3. Вимірювання якості життя в Україні : аналітична доповідь / Е. М. Лібанова, О. М. Гладун, Л. С. Лісогор та ін. – К., 2013. – 50 с.
4. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2015 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): Статистичний збірник. – Частина I. – К.: Державна служба статистики України. – 2016. – 380 с.
5. Данилишин Б. М. Децентралізація у країнах ЄС: уроки для України / Б. М. Данилишин, В. В. Пилипів // Регіональна економіка. – 2016. – № 1. – С. 5–11.
6. Доходи та витрати населення у 2015 році. Статистичний збірник / за редакцією І.М. Нікітіної. – К.: Державна служба статистики України, 2017. – 106 с.

WYBRANE ASPEKTY POLSKIEJ POLITYKI WSPIERANIA UKRAINY W DAŻENIU DO UE

Celem artykułu jest omówienie problematyki związanej z dążeniem Ukrainy do Unii Europejskiej przy wsparciu Polski. W artykule zostaną omówione najważniejsze programy unijne kierowane do krajów które chcą wstąpić do Unii Europejskiej, oraz polskie inicjatywy wspierające Ukrainę w dążeniu do Unii. Zostaną też opisane najważniejsze wydarzenia, które implikowały określone wydarzenia w relacji Unii z Ukrainą. Ukazane będą również opinie obywateli Ukrainy w stosunku do poszczególnych doktryn polityki zagranicznej.

Słowa kluczowe: Unia Europejska, integracja, programy unijne.

The aim of the article is to discuss the issues related to Ukraine's aspiration to the European Union with the support of Poland. The article will discuss the most important EU programs addressed to countries that want to join the European Union and polish initiative supporting Ukraine in pursuit of the Union. The most important events that would imply a specific event in the relations between the Union and Ukraine will also be described. The opinions of Ukrainian citizens in relation to individual foreign policy doctrines will also be shown

Key words: European Union, integration, EU programs.

Polskę i Ukrainę do lat 90-tych różniło praktycznie wszystko- od odmiennych aspiracji narodowych, po historyczną prawdę o wzajemnych krzywdach¹. Po II Wojnie światowej wydawać by się mogło, że mur, który powstał między sąsiadami nigdy nie upadnie. Historyczna niechęć i wrogość, były jedynymi elementami kształtującymi wzajemne relacje². Wobec nowego, powojennego kształtu Europy, nie można było oczekiwać, że wszystko wróci do porządku dziennego, poprzez odsunięcie przeszłości i towarzyszących jej doświadczeń. Taki stan rzeczy podtrzymywały komunistyczne władze, które chciały, aby oba narody, nie rozliczając się z historii przeszły do przyjaznych stosunków³. Socjalistyczne władze wcale nie chciały pogodzenia narodów,

¹ B. Surmacz, *Współczesne stosunki polsko-ukraińskie*, s.7

² S. Zabrowarny, *Polska i Ukraina na drodze do porozumienia i współpracy*, Szczecin-Warszawa 2003, s.14.

³ P. Kuspys *Współczesne stosunki polsko-ukraińskie 1991-2008: polityka, gospodarka, wojsko, sektor pozarządowy*, s. 106.

chodziło tylko o zachowanie “przyjaźni i współpracy”⁴, mającej na celu budowanie społeczeństwa będącego pod dyktando Stalina. Komuniści jednak skutecznie wprowadzili propagandę w obu krajach, mającą na celu utrwalenie stereotypów, które podtrzymywały wrogość obu narodów względem siebie. Polacy na emigracji podkreślali potrzebę pogodzenia obu narodów np. redaktor naczelny paryskiej “Kultury” Jerzy Giedroyc, który kontynuował myśl Piłsudskiego⁵. Podejmując próby na rzecz zbliżenia narodów podkreślał, iż dla Polski sprawa niepodległości Ukrainy jest kluczowa⁶. Pomimo popierania niepodległej Ukrainy, nie zamierzał zrezygnować z historycznej prawdy i starał się nazywać rzeczy po imieniu. Po stronie ukraińskiej, takim prekursorem poprawy stosunków był Bohdan Osadczuk, który w latach osiemdziesiątych zaczął wydawać czasopismo “Widnowa”. Miało ono zostać ukraińskim odpowiednikiem paryskiej “Kultury”⁷ (obaj publicyści byli prekursorami polsko-ukraińskiego pojednania). Osadczuk był jednym z nielicznych ukraińskich historyków, którzy nie szukali usprawiedliwień dla działań UPA na Wołyniu i w Galicji⁸. Dziesięć lat przed “Obradami Okrągłego Stołu” w 1979 r. została podpisana “Polsko-Ukraińska Deklaracja”. Najważniejszym przekazem tego dokumentu była wyrażona wola budowy wolnych i suwerennych narodów Polski i Ukrainy⁹. Pomimo tego, że dokument nie posiadał żadnej mocy sprawczej, był krokiem w kierunku unormowania wzajemnych relacji.

Do 1989 roku Kreml zezwalał jedynie na kontakty na szczeblu partyjno-rządowym, znacznie ograniczając współpracę gospodarczą i kulturalną między Polską i Ukraińską SSR¹⁰. Taki sposób działania Moskwy, był chęcią utrzymania kontroli nad faktycznym stanem rzeczy na granicy polsko-radzieckiej, co uniemożliwiałoby to pojednanie obydwu narodów. Po wygraniu przez Polskę walki o niepodległość i w 1989 doprowadzenia do pół-wolnych wyborów, rozpoczął się rozpad ZSRR. To wydarzenie było oznaką zmiany na mapie politycznej Europy Wschodniej, a co ważniejsze zmiany stosunków dyplomatycznych między nową Polską, a byłymi krajami ZSRR. Ukraina zyskała niepodległość 24 sierpnia 1991 uchwalając “Akt Niepodległości”, który został zatwierdzony 1 grudnia 1991 w referendum krajowym. Było to nowe otwarcie w stosunkach dyplomatycznych, nie tylko z Polską, ale i z Europejską Wspólnotą Gospodarczą, która później przekształciła się w Unię Europejską. Pierwszym dyplomatycznym kontaktem Ukrainy i Unii było uznanie niepodległości Ukrainy przez ówczesnego Ministra Spraw Zagranicznych Holandii, pełniącego Prezydencje w Komisji Europejskiej Hans van den Broek. W swoim piśmie w imieniu Unii Europejskiej uznał niepodległość Ukrainy.

⁴ P. Kuspys *Współczesne stosunki polsko-ukraińskie 1991-2008: polityka, gospodarka, wojsko, sektor pozarządowy*, s. 106

⁵ Polska polityka wschodnia. Materiały konferencji polsko-ukraińskiej w dniach 28-29 października 2005 we Wrocławiu, Kolegium Europy Wschodniej, Wrocław 2005, s.51.

⁶ S. Zabrowarny, *Polska i Ukraina na drodze do porozumienia i współpracy*, s.12.

⁷ B. Osadczuk, *Jak daleko do Kijowa?* “Tygodnik Powszechny”, 19.05.1996

⁸ B. Berdychowska, *Portrety z Ukrainą w tle*, “Tygodnik Powszechny”, 06.08.2000.

⁹ L. Zaszkiłniak, *Stosunki polsko-ukraińskie w XX wieku*, s. 200-201.

¹⁰ S. Burnat, *Problematyka wschodnia. Studium porównawcze stosunków Polski z Litwą, Białorusią i Ukrainą*, Warszawa 1993, s. 4.

Polska wyprzedziła Unie i już 2 grudnia 1991 uznała niepodległość Ukrainy, razem z Kanadą. Były to pierwsze kraje uznające Ukrainę za suwerenne państwo¹¹.

Pierwszym takim formalnym spotkaniem, które zaowocowało otwarciem w Kijowie, było Przedstawicielstwo Komisji Wspólnot Europejskich. Po upływie 3 lat Komisja przekształciła się w Przedstawicielstwo Ukrainy przy Wspólnotach Europejskich. Następnym krokiem było poszerzenie współpracy w postaci spotkań "Trójka UE – Ukraina ". Były to de facto konsultacje międzyrządowe, ponieważ przeprowadzano je na stopniu ministerialnym. Takich spotkań odbyło się 21 do roku 2008¹². Okazało się, że takie spotkania nie wystarcza, gdyż w miarę postępu czasu następowała intensyfikacja stosunków wzajemnych, co pociągnęło za sobą konieczność częstszych spotkań. W ten sposób od 1997 zaczęto wprowadzać coroczne spotkania na najwyższych szczeblach władzy tzw. "Szczyty Ukraina- UE". Szczyty te służyły do oceniania postępów Ukrainy w zakresie transformacji politycznych i gospodarczych oraz omawiania dalszych perspektyw współpracy.

Poza spotkaniami na najwyższym szczeblu władzy, doszło do podpisania "Umowy o partnerstwie i współpracy między Wspólnotami Europejskimi i ich Państwami Członkowskimi z jednej strony, a Ukrainą z drugiej strony". Ta umowa została podpisana 14 czerwca 1994, a ratyfikowana przez parlament ukraiński 10 listopada tego samego roku. Miała być ona instrumentem, który sukcesywnie powinien zbliżać Kijów do Brukseli. W dokumencie zostały nakreślone ramy prawne dla kooperacji w zakresie gospodarczym, kapitałowym i stosunków transgranicznych. Zmiany w tym dokumencie nastąpiły dopiero po rozszerzeniu Unii w 2004 r., kiedy to Unia zaczęła bezpośrednio graniczyć z Ukrainą¹³.

W 1998 roku zainicjowano działalność "Stalej Polsko-Ukraińskiej Konferencji do spraw Integracji Europejskiej", która stanowiła forum dla transferu polskich doświadczeń. Inicjatorem tej inicjatywy był Bronisław Geremek, ówczesny minister spraw zagranicznych. Ponad to zorganizowano także szereg konferencji naukowych i politycznych, z udziałem ukraińskich polityków, naukowców i dziennikarzy. Było to jednocześnie narzędzie do wypromowania Ukrainy, jak i okazja, do spotkań i rozmów ukraińskich polityków, z politykami europejskimi. Autorzy tego dokumentu podkreślali, że z uwagi na ważne znaczenie geopolityczne i bezpośrednie sąsiedztwo, dialog z Ukrainą powinien być jednym z priorytetów UE. Po raz pierwszy koncepcja wymiaru wschodniego została sformułowana w 1998 r. w wystąpieniu inauguracyjnym. Negocjacje akcesyjne podjęte przez Polskę zostały rozpoczęte za rządów koalicji AWS-UW w którym ministrem spraw zagranicznych był Bronisława Geremka. Nawoływał on do stworzenia wymiaru wschodniego jako

¹¹ D. Butyter *Perspektywy współpracy Unii Europejskiej z Ukrainą*

¹² P. Kuspys *Współczesne stosunki polsko-ukraińskie 1991-2008: polityka, gospodarka, wojsko, sektor pozarządowy*, s. 181.

¹³ P. Kuspys *Współczesne stosunki polsko-ukraińskie 1991-2008: polityka, gospodarka, wojsko, sektor pozarządowy*, s. 189.

możliwości poszerzenia ram współpracy dla nowych państw członkowskich po rozszerzeniu Unii, które miało nastąpić w 2004 r. Kolejne konkretne propozycje odnośnie inicjatywy Partnerstwa Wschodniego powstały w roku 2001, wraz z opublikowaniem dokumentu pt. Polityka wschodnia Unii Europejskiej, w perspektywie jej rozszerzenia o państwa Europy Środkowo-Wschodniej – polski punkt widzenia. Jego zdaniem „strategicznym celem polityki wschodniej Unii Europejskiej, winno być budowanie dobrego sąsiedztwa z państwami obszaru WNP; działanie na rzecz włączenia ich do wspólnego europejskiego obszaru gospodarczego i społecznego oraz budowy wspólnoty”. Według oficjalnego dokumentu „partnerstwo takie powinno bazować na Europejskiej Polityce Sąsiedztwa, wykraczając jednak ponad jej obecny kształt, potwierdzając, z jednej strony, zasadę zróżnicowania w stosunku do sąsiadów, zgodnie z EPS, z drugiej wzmocnienie pomiędzy nimi i UE więzi horyzontalnych.

O wydarzeniach związanych z pomarańczową rewolucją wiele mówiono, zarówno w Polsce, jak i całej Europie. Polska i UE udzieliły wsparcia obozowi „pomarańczowych” i zaapelowały o przeprowadzenie uczciwych i demokratycznych wyborów. Warto wspomnieć, o zaangażowaniu Polskich euro parlamentarzystów, którzy poprzez swoją obecność w Kijowie, jak i aktywność na forum europejskim apelowali o to, żeby Parlament Europejski bardziej zaangażował się w sprawę Ukrainy. Ich starania zakończyły się sukcesem, doprowadzając do umiędzynarodowienia sprawy ukraińskiej i przyjęcia przez Parlament Europejski rezolucji stwierdzającej, że Ukraina powinna otrzymać perspektywę wejścia do Unii Europejskiej. Na Ukrainę przyjechał ówczesny Wysoki Przedstawiciel ds. Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa, Javier Solana.

W wyniku „Pomarańczowej Rewolucji” nastąpiło istotne zbliżenie pomiędzy Polakami i Ukraińcami – nie tylko między politykami, ale także pomiędzy obywatelami obu krajów. Nowy prezydent zapowiedział wprowadzenie Ukrainy do NATO i Unii Europejskiej. Polska, która już była członkiem tych organizacji przyjęła rolę promotora ukraińskich dążeń do członkostwa w NATO i w UE. Akcesja RP do Unii Europejskiej, wydarzenia związane z „Pomarańczową Rewolucją” na Ukrainie i zaangażowanie polskich władz, a także poparcie polskiego społeczeństwa umożliwiły nowe otwarcie w relacjach bilateralnych między dwoma krajami. Czynnikiem, który znacząco wpłynął na zacieśnienie współpracy dwustronnej, był wzrost znaczenia obu krajów na arenie międzynarodowej. Niestety zaprzepaszczono wydarzenia „pomarańczowej rewolucji”, ponieważ zaraz po niej stosunki z Ukrainą straciły intensywność. Polscy politycy skoncentrowani byli na negocjacji budżetu Unii na lata 2007-2013, wyborów parlamentarnych, później prezydenckich, a nowo wybrane władze w Warszawie nie były zainteresowane zacieśnieniem stosunków z Kijowem. Premier Marcinkiewicz nie wspominał o Ukrainie w swoim exposé. Również na Ukrainie osłabła chęć współpracy, gdyż nowy rząd na czele którego stanął Wiktor Janukowycz wykazywał inne priorytety w polityce zagranicznej. Można to potraktować jako prywatną odpowiedź na

poparcie polskich władz Wiktora Juszczenki podczas rewolucji. Wiktor Juszczenko potraktował komentarze polskiego MSZ jako mieszanie się w sprawy wewnętrzne Ukrainy i od tej chwili przyjmował polskie władze chłodno. Jedynym polskim politykiem, który uniknął tego ochłodzenia, był ówczesny wtedy prezydent Aleksander Kwaśniewski. Niewątpliwie był on najbardziej przychylnym polskim politykiem dla Ukrainy, który konsekwentnie popierał Ukrainę w jej dążeniach do Integracji europejskiej. Potwierdzał to wielokrotnie, zarówno podczas spotkań z politykami ukraińskimi, jak i zachodnimi. Dzięki jego inicjatywie, potrzeba wsparcia ukraińskiego procesu integracji z UE, była jednym z głównych tematów rozmów z prezydentem USA, Georgem Bushem, podczas jego wizyty w 2001r, a następnie podczas spotkania w Białym Domu. Prezydent prowadził szeroką kampanię na rzecz Ukrainy, nawołując do porozumienia na w tym kraju. Z jego inicjatywy zorganizowano obrady "okrągłego stołu" na Ukrainie, przy którym rozmawiali przedstawiciele władz i liderzy "pomarańczowej rewolucji". Zaproszono tam szefa unijnej dyplomacji, Javiera Solanę, prezydenta Litwy Valdesa Adamkusa, sekretarza generalnego OBWE Jana Kubisza oraz przewodniczącego rosyjskiej Dumy Borysa Gryżłowa.

Unijny program "Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (EPS) został wprowadzony, jako plan szerszej polityki Brukseli względem państw spoza Unii. Mimo wielu pozytywnych aspektów tej strategii Kijów przyjął ją z dużą rezerwą. Oficjalna dyplomacja chwali EPS jako dobry program dla rozwoju krajów sąsiadujących z Unią. Tego samego nie możemy już zobaczyć przy wypowiedziach polityków w wywiadach. Powodem tego jest fakt, iż EPS kierowany jest jednakowo do wszystkich krajów Bliskiego Wschodu, Afryki jak i Europy. Wśród ukraińskich elit politycznych panuje przekonanie, że kraje Bliskiego Wschodu i Afryki powinny mieć osobny program niż kraje Europy. Drugim problemem jest, współpraca z UE, tylko i wyłącznie w ramach EPS, ponieważ nie jest ona dla strony ukraińskiej opłacalna. Jedną z osób, która zwróciła na to uwagę był ówczesny prezydent Juszczenko, który podczas swojego przemówienia w Parlamencie Europejskim stwierdził, że Ukraina nie czuje się adresatem EPS zaprezentowanym w takim stanie, w jakim chce go Unia. Kolejną osobą, która skrytykowała EPS, był szef ukraińskiej misji przy UE. Roman Szpek. Podkreślił on, że współpraca Kijowa z Brukselą działała dobrze i bez EPS, a sam program nic nie zmienił. Podczas swojego wystąpienia zaznaczył, iż dotychczasowe kontrakty z perspektywy Kijowa, mają na celu zaciśnięcie wzajemnej współpracy, a nie realizowaniu EPS. Nowy minister spraw zagranicznych w rządzie Julii Tymoszenko, Wołodymyr Ohryzko podsumował EPS jako niewłaściwą dla Ukrainy. Twierdził on, iż Ukraina nie jest sąsiadem Europy, tylko jej integralną częścią i tylko taki sposób myślenia warunkuje przyszłość Ukrainy.

26 maja 2008, podczas spotkania ministrów spraw zagranicznych UE w Brukseli, Polska i Szwecja przedstawiły wspólną propozycję, w zakresie pogłębienia wschodniego wymiaru polityki unijnej, określaną jako "Wschodnie Partnerstwo UE" ang. WPE. Bezpośrednimi adresatami WPE mają być

Ukraina, Mołdawia, Gruzja, Azerbejdżan i Armenia. Polsko-szwedzki projekt nawiązuje do francuskiej koncepcji, dotyczącej Regionu Śródziemnomorskiego. Został przedłożony właśnie w tym okresie, aby w zamian za poparcie propozycji francuskiej, uzyskać poparcie ze strony Francji dla własnego projektu. Zgodnie z założeniami, ma zostać utworzone forum współpracy regionalnej zrzeszające 27 państw UE w tym Ukrainę, Mołdawię, Gruzję, Azerbejdżan i Armenię. Główne cele, przyświecające tej inicjatywie, to: liberalizacja ruchu bezwizowego oraz utworzenie strefy wolnego handlu między stronami partnerstwa. Przewiduję się również podejmowanie wspólnych działań, w dziedzinie kultury, sztuki, edukacji, ochrony środowiska, a także energii. Powodzenie projektu zależy od samej Ukrainy, która jest jego głównym adresatem. Niestety sama Ukraina nie wykazuje większego zainteresowania projektem, z obawy, iż będzie to kolejny pomysł zaoferowania jej czegoś w zamian, jak to było w przypadku EPS.

Komisja Europejska przyznała ponad 183 mln euro, na dalszy rozwój współpracy transgranicznej. 17 grudnia 2015 r. przyjęła nowy Program Polska-Białoruś-Ukraina 2014-2020. Będzie on realizowany w ramach Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa (EIS), który obejmuje także kraje nienależące do Unii Europejskiej. Program będzie wspierać promocję kultury lokalnej, zachowanie dziedzictwa historycznego, czy poprawę dostępności regionów. Dofinansowanie uzyskają także projekty przyczyniające się do rozwoju sieci komunikacyjnych i transportu przyjaznego środowisku naturalnemu. Realizowane będą też przedsięwzięcia dotyczące bezpieczeństwa i ochrony granic oraz projekty w obszarze promocji zarządzania granicami, mobilnością i migracjami. Beneficjenci będą mogli uzyskać dofinansowanie do 90 proc. wartości realizowanych inwestycji.

Trzeba pamiętać, że droga Ukrainy do Unii to nie tylko projekty, ale również szereg zależności w polityce wewnętrznej samej Ukrainy. Po odzyskaniu niepodległości kraj nad Dnieprem przeszedł wiele przemian, które zapisały się jako jedne z najbardziej dramatycznych ze wszystkich metamorfoz w byłym bloku ZSRR. W latach 1990-99 PKB spadło o 60%, podczas gdy w innych krajach jak Polska czy Węgry, PKB spadło tylko o 14% i 18% co pokazuje kolosalną różnicę w procesie przemian, ale też gospodarki obu krajów weszły w fazę rozwoju co znacznie szybciej doprowadziło do ponownej tendencji wzrostowej, po 3-4 latach, gospodarki Polski i Węgier ustabilizowały się. Nawet Rosja, którą także doświadczył ten trudny okres przejściowy, w 1998 r. PKB było o około 40% mniejszy niż w 1990. Ustabilizowanie kraju okazało się niezwykle trudna na Ukrainie, np. inflacja przekroczyła 10000% w 1993 r. i do roku 1995 utrzymywała się bardzo wysoko. Jedynym sukcesem ekonomicznym było wprowadzenie w 1996 roku, hrywny, ale mimo to PKB spadało aż do 1999 roku. Efektem takiej słabej gospodarki był spadek poziomu życia w kraju. Nawet w roku 2000 poziom życia poniżej proggu ubóstwa przekraczał 30%.¹⁴ Od momentu odzyskania niepodległości w ukraińskiej

¹⁴ W. Kwaśnicki, „Czy Unia Europejska może pomóc Ukrainie w transformacji gospodarczej?” S.1.

polityce, nie ma określonego kierunku współpracy, jakim by chciała podążać. Ścierają się tam 3 koncepcje polityki zagranicznej. Jedną z nich, która przez wiele lat wdrażał Kijów została nazwana strategią “poza blokowości”, miała za zadanie utrzymać Ukrainie neutralny status kraju. Oznaczało to dryfowanie Kijowa, między zachodem a Rosją. Dlatego nigdy było próby wejścia do NATO. Wstąpienie oznaczało by opowiedzenie się po stronie zachodniej. Taką samą niechęcią traktowano rosyjskie inicjatywy, w sprawie utworzenia wspólnego systemu obronności, w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw. Ukraina przez wiele lat była przekonana, że ta strategia będzie skuteczna i faktycznie przynosiła wymierne korzyści. Kijów mógł korzystać z finansowego wsparcia ze strony różnych instytucji zachodnich, przy jednoczesnym rozwoju współpracy gospodarczej z Rosją. W praktyce jednak zbliżało to Kijów do Moskwy. Pozostałe dwie koncepcje, to wybór zachodniego lub wschodniego kierunku. O wyborze kierunku nie decydują poglądy społeczeństwa czy elit politycznych, ale ideologiczna rozgrywka partii. Dlatego, jak w każdej polityce, nie ma jednoznacznego kierunku, w jakim Ukraina powinna podążać. Według przeprowadzonych regularnie badań przez Centrum Razumkova w Kijowie, za integracją z zachodem opowiada się mniej niż 50 % społeczeństwa na Ukrainie. Na zachodniej części kraju, istnieje większa przychylność w stronę zachodu. Odwrotnie jest na wschodniej Ukrainie, gdzie większe poparcie zdobywa integracją z Rosją.

Tabela nr 1. Poparcie Ukraińców dla integracji z wybranymi organizacjami międzynarodowymi

	Unia Europejska	NATO	ZBiR
Tak	55	20	68
Nie	18	42	19
Trudno powiedzieć	27	38	13

opracowanie własne na podstawie Fundacji im. Stefana Batorego 2003 r.

Poparcie dla wyłącznej integracji z Unią na krótko wzrosło, po “pomarańczowej rewolucji”, kiedy to 47.2% respondentów opowiadało się za integracją, 19,9% było przeciwnych, natomiast 32,9 % nie było zdecydowanych. Dane te były z marca 2005 roku, kilka miesięcy później już tylko 6,2% respondentów chciało wyłącznej integracji z UE, 39 % chciało zacieśnienia stosunków z UE i Rosją, 24,1% chciało integracji tylko z Rosją¹⁵. Wydaje się, że w tamtym czasie duża część społeczeństwa myślała, że może pójść jednocześnie w integracje i z jednym i z drugim, co wydaje się zbyt optymistycznym podejściem, z racji na różnice poglądów między Kremlem i Brukselą. Wynika z tego, że na Ukrainie nie zapadł wtedy ostateczny werdykt w którą stronę kraj ma się rozwinąć. Powodowało to jednocześnie brak posunięcia się w rokowaniach z Unią, a z drugiej osłabienie zainteresowania z jej strony, by włączyć Ukrainę do wspólnoty. W perspektywie ostatnich 4 lat,

¹⁵ A. Szeptycki, *Polityka europejska Ukrainy – rok po “pomarańczowej rewolucji”*, “biuletyn PISM”, 2005, nr 95.

które pokazują neoimperialne zapędy Rosji, aneksja Krymu, wojna w Donbasie, incydent w Cieśninie Kerczeńskiej, pokazuje, że Rosja nie ma zamiaru pozwolić Ukrainie na zachowanie neutralności.

Bibliografia

1. Piotr Kuspys, „Współczesne stosunki polsko-ukraińskie 1991–2008: polityka, gospodarka, wojsko, sektor pozarządowy”
2. Andrzej Szeptycki, „Polityka europejska Ukrainy – rok po “pomarańczowej rewolucji “, “biuletyn PISM “
3. Witold Kwaśnicki, „Czy Unia Europejska może pomóc Ukrainie w transformacji gospodarczej?”
4. Daniel Butyter, „Perspektywy współpracy Unii Europejskiej z Ukrainą”
5. Beata Surmacz, „Współczesne stosunki polsko-ukraińskie”
6. Stefan Zabrowarny, „Polska i Ukraina na drodze do porozumienia i współpracy”
7. Bohdan Osadczyk, Jak daleko do Kijowa? “Tygodnik Powszechny”
8. Bogumiła Berdychowska, „Portrety z Ukrainą w tle”, “Tygodnik Powszechny”,
9. Leonid Zaskilniak, „Stosunki polsko-ukraińskie w XX wieku”
10. Stefan Burnat, „Problematyka wschodnia. Studium porównawcze stosunków Polski z Litwą, Białorusią i Ukrainą”
11. Liana Hurska-Kowalczyk, „Umowa stowarzyszeniowa między Unią Europejską a Ukrainą jako wyzwanie dla Polski”
12. Agnieszka Latosińska, „Ukraina w polityce zagranicznej Polski (2004–2014)”
13. Marta Sydoruk, „Wizje Europejskiej Polityki Sąsiedztwa UE oraz rola Polski w relacjach Unii i Ukrainy”
14. Rafał Światała, „Integracja Ukrainy z UE zagrożenia utrudniające poprawne ułożenie stosunków polsko-ukraińskich”

Валерія ШУЛЬ

Київський національний торговельно-економічний університет,
студентка II року навчання факультету
міжнародної торгівлі та права
спеціальності «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності»

ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ТА ПРИНЦИПІВ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

У пропонованій статті аналізуються ідеї євроінтеграції в освітній простір. Проблеми адаптації до європейських стандартів вищої освіти.

Ключові слова: Болонський процес, Євроінтеграція, вища освіта, європейський простір.

In this article the ideas of eurointegration are analysed in the educational space. Problems of adaptation to the European standards of higher education.

Key words: Bologna process, European Integration, the high education, European space.

Проблема недосконалості вищої освіти в Україні сьогодні є очевидною і тому, варто зазначити всі аспекти, які впливають при євроінтеграції в освітній простір. Вища освіта є системою, що перебуває в постійному русі: кожного століття, року, дня, а вже навіть години вдосконалюються напрямки її розвитку. Одним із таких напрямків є Болонський процес, який розробляє єдині освітні стандарти та критерії.

Болонський процес (БП) – це процес європейських реформ, що спрямований на створення спільної Зони європейської вищої освіти. Болонський процес офіційно розпочався у 1999 році з підписання Болонської декларації. Передумовою її створення стало підписання Великої Хартії європейських університетів (Magna Charta Universitatum).

Болонський процес – структурна реформа вищої освіти на європейському просторі [1]. Велика Хартія як передумова Болонської декларації була підписана всіма ректорами, що зібралися у Болоні 18 вересня 1988 року для відзначення 900-ї річниці Болонського університету, що вважається найстарішим університетом Європи. "Європа вже існує, її мешканці поділяли спільні інституції, до яких належать і університети, протягом століть. Університети є інтелектуальними центрами минулого та майбутнього, що мають спільні цілі та методологію здобуття знань – чи то практичних, чи теоретичних." (із промови представників Болонського університету на святкуванні). На теперішній час 45 європейських країн, включно з Україною, є його

учасниками. Значна кількість міжнародних організацій підтримують ідеї процесу та сприяють його реалізації [6].

Те, що освіта працює за європейською Болонською системою, це ще не означає, що українська освіта має стрімкий розвиток і рівноцінно дорівнює європейському рівню. Хоча, у вітчизняній системі вищої освіти за роки незалежності відбулися значні реформи, що відповідають засадам Болонської декларації:

- 1) введено ступені бакалавра і магістра (додаток до диплому було запроваджено значно раніше);
- 2) введено систему циклів вищої освіти (отримання повної вищої освіти – кваліфікації спеціаліста або магістра неможливе без завершення першого циклу – бакалавра);
- 3) запроваджено кредитний вимір трудомісткості навчальних дисциплін (ще у 1994 році);
- 4) розширюється співпраця із закордонними навчальними закладами в галузі навчання і досліджень [2 с. 97].

Основу європейської системи якості освіти складають “Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти”, які дають орієнтири, охоплюючи ключові аспекти успішних заходів із забезпечення якості та розвитку навчальних середовищ та вміщують такі складові: внутрішнє забезпечення якості, зовнішнє забезпечення якості та стандарти щодо діяльності агенцій із забезпечення якості. До стандартів внутрішнього процесу віднесено: політику забезпечення якості; розробку та затвердження програм зарахування, навчання, визнання кваліфікацій і сертифікацію студентів; викладацький склад; навчальні ресурси та підтримку студентів; управління інформацією; публічну інформацію; поточний моніторинг і періодичний перегляд програм; циклічне зовнішнє забезпечення якості [3, с. 103].

«Об’єднання Європи супроводжується створенням загальноєвропейського освітнього простору, розробкою єдиних критеріїв і стандартів у галузі освіти і науки. Якість вищої освіти є основою формування цього простору. Хочу зазначити, що ніколи ще проблема якості вищої освіти в Україні не мала такого важливого ідеологічного, соціального та економічного значення, як нині. Висунення на перший план цієї проблеми зумовлене об’єктивними чинниками: по-перше, від якості людських ресурсів залежить рівень розвитку країни та її глобальної економічної конкурентоспроможності. Про це особливо наголошувалося в доповіді на лондонській конференції міністрів європейських країн, що відповідають за сферу вищої освіти, Аннет Скавш, яка представляла Федеральне Міністерство освіти і науки Німеччини. По-друге, якість освіти набуває все більшого значення в забезпеченні конкурентоспроможності випускників вищої школи на ринку праці», – слова екс-міністра освіти та науки Станіслава Ніколаєнка.

Одним із напрямків гармонізації освітніх систем у рамках Болонського процесу є перехід на Європейську кредитно-трансферну систему (ЄКТС). Такий перехід іноді помилково сприймається як просто перерахунок навантаження академічних годин в «кредити». Насправді це означає зміну технології освіти й організації навчального процесу, більш глибоку і складну, ніж перехід на систему бакалавр-магістр [4, с. 345].

Така система оцінювання, є більш досконалою оскільки вона підвищує мобільність студента, а ще, дуже важливим є те, що запровадження такої кредитної системи дає можливість урахувати всі досягнення студента, окрім навчання: участь в міжнародних олімпіадах, конференціях, дослідженнях або ж якісь особливі здобутки в спортивному чи культурному житті.

Таким чином, Болонський процес, до якого приєдналася Україна, має на меті наступне:

- встановлення системи зрозумілих та подібних наукових ступенів;
- встановлення системи, заснованої на двох основних циклах: студентському та післядипломному;
- введення системи кредитів (ECTS);
- сприяння мобільності шляхом подолання перешкод для забезпечення руху студентів, вчителів, дослідників, адміністративного складу;
- сприяння європейській співпраці щодо забезпечення якості;
- сприяння необхідним європейським вимірам у вищій освіті [6].

Отже, формування європейського освітнього та наукового простору через Болонський процес – можливий, тільки за прискорення пошуку оптимальних шляхів досягнення Україною європейських освітніх стандартів. Всі ми знаємо, про те, що зараз більше сконцентрована увага на політичні відносини з Європою, а не на цілі і потреби в цьому процесі, тому ось і причина гальмування та повільної адаптованості до європейських стандартів.

Хотілось би зазначити, що один з критеріїв прискореного розвитку і результативності цього процесу – це є якість професійної підготовки випускників вищих навчальних закладів. Сьогодні, на жаль панує тенденція еміграції кваліфікованих спеціалістів за кордон, адже умови роботи задовольняють там більше.

Деякі роботодавці роблять певний рейтинг відбору фахівців. Вихідним «тестом» відбору фахівців на цьому етапі є реальний попит суспільного виробництва. Наявність диплома на цьому етапі є тільки формальною ознакою фахівця. Другий критерій є методом відбору уже дипломованих спеціалістів. Ним виступають рейтинговий престиж навчального закладу в системі координат, що відповідає вимогам і запиту європейської спільноти, та досвід використання випускників певних ВНЗ, які уже підтвердили реноме відповідного навчального закладу. Третій

критерій – мовний. Він визначає можливості виходу фахівця в зовнішній світ, його доступу до інформації мовними засобами.

Четвертий критерій – володіння комп'ютерною технікою на рівні сучасних вимог. Ігнорування цими та низкою інших законів і тенденцій уже призвело, як мінімум, до суттєвого уповільнення темпів суспільного прогресу, а реально – відставання від передових країн світу в суспільному розвитку, рушійною силою якого були і є наука та освіта [2, с. 125].

Отже, що робить Міністерство освіти та науки для поліпшення при координації заходів із забезпечення якості вищої освіти?

Для співробітництва і вивчення досвіду діяльності Європейської мережі забезпечення якості (ENQA) в державній акредитаційній комісії створено спеціальний відділ. Міністерство освіти і науки планує найближчим часом провести міжнародний симпозіум з участю представників ENQA. Метою заходу є подальше вдосконалення методології створення національної системи забезпечення якості вищої освіти відповідно до вимог Європейської мережі, вивчення передового досвіду цієї структури та країн-учасниць Болонського процесу, представлення свого досвіду і отримання його належної оцінки та сертифікації наших агенцій із забезпечення якості. Цей досвід буде корисним для розробки нормативно-правової бази з цієї проблеми (внесення змін до законів, положень тощо) [5].

Таким чином, впровадження Болонського процесу в систему вищої освіти України з одного боку є доцільним, адже за рахунок системи оцінювання видно чітко визначення обсягів проведеної студентом роботи з урахуванням усіх видів навчальної та наукової діяльності; кредитно-модульна система стимулює студентів до активної регулярної роботи протягом семестру, вимагає ініціативності від них; студенти звикають до різних форм роботи і така система є більш об'єктивною, тому що дає можливість зменшити суб'єктивний фактор при оцінюванні. Але з іншого боку недоліками є те, що, по-перше, в умовах кредитно-модульної системи та великої кількості студентів у групі важко забезпечити всім студентам рівні можливості для одержання необхідних балів, по-друге, значно збільшується навантаження на викладачів і, по-третє, бали, накопичені під час семестру, не завжди відображають якість знань, а свідчать скоріше про активність студента [1].

Отже, щоб досягти європейського рівня освіти потрібно прагнути реалізації інтеграційної стратегії задля створення незалежної, демократичної, соціальної і правової держави як невід'ємної складової європейської та світової спільнот.

Література

1. Безусяк Я. Роль Болонського процесу в розвитку вищої освіти Європи та України [Електронний ресурс] / Я. І. Безусяк // Матеріали XLVI науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ, Вінниця, 22-24 березня 2017 р. – Електрон. текст. дані. – 2017. – Режим доступу:

<https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2017/paper/view/1983>.

2. Ващук В. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи / В. Г. Ващук. // Серія «Євроінтеграція: український вимір». – 2011. – №16. – С. 97–125.
3. Європейська освітня інтеграція. Адаптація вищої освіти [Електронний ресурс] // Педагогіка і освіта. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ipedahohika.com/liref-411.html>.
4. Івашкова Т. Основні тенденції інтеграційних процесів у сучасному освітньому просторі / Тетяна Івашкова. // Збірник наукових праць національної академії державної прикордонної служби України. – 2016. – №2. – С. 97–107.
5. Ніколаєнко С. Реформа вищої освіти України і Болонський процес: інтерв'ю [Електронний ресурс] / Станіслав Ніколаєнко // Освіта України. – 2007. – 1 черв. (№ 41). – С. 4. – Режим доступу: <https://lib.oa.edu.ua/bolon/reforma.doc>
6. Плахотнік О. Гармонізація національної та європейської освіти в сучасних умовах їх реформування / О. В. // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2015. – Вип. 50. – С. 344-351. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpviknu_2015_50_58

UKRAINA – PARTNER UNII EUROPEJSKIEJ CZY JEJ CZŁONEK?

Tematem przewodnim artykułu naukowego są relacje Ukrainy z Unią Europejską. Ukraina traktowana jest jako jeden z najbliższych sąsiadów Unii Europejskiej. Nie wątpliwie to poradzieckie państwo jest partnerem UE. Podpisywanie różnych umów takich jak umowa stowarzyszeniowa czy też angażowanie się w unijne programy współpracy takie jak Synergia Czarnomorska, Partnerstwo Wschodnie mają na celu zbliżenie obu stron. Wizja przyszłego członkostwa może nie wydaje się zbyt bliska, lecz istnieją szanse by to urzeczywistnić. Trzeba zauważyć, że na przeszkodzie stoi kilka bardzo ważnych utrudnień, nad którymi należy się pochylić.

Słowa kluczowe: Ukraina, Unia Europejska, relacje, partnerstwo, członkostwo.

The topic of the article are the relations between Ukraine and European Union. Ukraine is one of the nearest neighbors of the EU. Undoubtedly, this post-soviet country is a partner of the EU. Signing various contracts such as association agreement or engaging in unions programs like as Black Sea Synergy, eastern partnership is intended to bring together both sides. Vision of the future membership may not seem close, but there is a chance to make it happen. It is worth noting that there are some very impediments to overcome.

Key words: Ukraine, European Union, relations, partnership, membership.

Ukraina jest jednym z państw poradzieckich. Polityka Unii Europejskiej zaczęła wpływać do niego bardzo wcześnie, lecz od 2004 roku ingerencja ta stała się bardziej znacząca. Ukraina traktowana jest jako jeden z najbliższych sąsiadów Unii i z tego też powodu w jej stronę skierowane są polityki integracyjne. Kraj ten nie otrzymał jednak jeszcze żadnej konkretnej oferty członkostwa. Obecnie polityka Unii skupia się na oczekiwaniu – jakie działania będą podjęte na Ukrainie. Trudna sytuacja polityczna państwa nie ułatwia poczynić UE, która chciałaby zmniejszenia podziałów politycznych i

ekonomicznych oraz definitywnego określenia zasięgu i kształtu granic wspólnoty na wschodzie¹.

Ukraina jest bliżej Europy geograficznie niż politycznie, ekonomicznie, społecznie i gospodarczo. Dla wstąpienia w szeregi państw Unii Europejskiej jej położenie jest korzystne, ale nie idealne². Jak wiadomo w bliskim sąsiedztwie położona jest Rosja, pod której wpływem Ukraina się znajduje i nadal znajduje. Jest ona jednym z głównych czynników hamujących integrację Ukrainy z Unią. Państwa należące do Unii nie chcą narażać pokojowych stosunków z Rosją na rzecz współpracy z Ukrainą. Rząd w Moskwie ma inne spojrzenie na sprawy polityczne we wschodniej Europie. Niemal pewnym jest, że Rosja nie będzie się starać o członkostwo w Unii, lecz co najwyżej może stać się jej partnerem strategicznym. Jednakże, by Ukraina mogła aspirować do miana sprawnie działającego państwa demokratycznego musi podążać w kierunku UE, a nie Rosji³. Można także spróbować odwzorować się od Polski, jednak nie ma tu gwarancji powodzenia⁴. Sytuacja geopolityczna Ukrainy w dużym stopniu różni się od Polskiej. Polska w mniejszym stopniu ulegała niegdyś wpływom Związku Radzieckiego, a późniejsze powiązania z Rosją również nie były zbyt trwałe. Polska próbowała układać dobre stosunki głównie gospodarcze, ekonomiczne i polityczne z państwami Europy Zachodniej. Natomiast Ukraina nie mogła utrzymywać takich kontaktów, ponieważ odgórne kierownictwo centrali w Moskwie wtedy na to nie pozwalało. Widać tu, że Polska mogła sobie pozwolić na odcięcie się od Rosji w takim wymiarze w jakim mogła. Brak takiej prostej alternatywy jest natomiast dla Ukrainy. Co prawda, stara się ona nawiązywać współpracę z Krajami Zachodnimi, ale nie zawsze z pozytywnym skutkiem. Tyczy się to także stosunków z Polską⁵.

Problemem połączenia się Ukrainy z Unią jest także jej poziom zamożności. Z początkiem lat 90 wskaźniki ekonomiczne były bardzo podobne do polskich. Jednak brak chęci do przeprowadzania reform spowodowało, że obecnie mamy do czynienia z państwem zacofanym i będącym w stanie nieprzerwanie trwającej transformacji. Załamanie się gospodarki i wymiany handlowej na obszarze postradzieckim spowodowało potężny kryzys gospodarczy na początku lat 90-tych, z którego Ukraina nie wyszła do dnia dzisiejszego. Zakładając hipotetycznie, że Ukraina dołączyłaby do Unii Europejskiej, stałaby się także wtedy jednym z najbiedniejszych jej regionów. Ekonomiczna przepaść oraz niedopasowanie do unijnych standardów stoją nadal na przeszkodzie do oficjalnego stowarzyszenia⁶.

¹ Świtła Rafał, *Integracja Ukrainy z UE. Zagrożenia utrudniające poprawne ułożenie stosunków polsko-ukraińskich*, file:///C:/Users/Monika/Downloads/9_R.Switla_Integracja_Ukrainy_z_UE_zagrozenia...%20(1).pdf, s.124, dostęp [28.08.2018].

² Pelczyńska-Nałęcz Katarzyna, *Integracja czy imitacja? UE wobec wschodnich sąsiadów.*, Prace OSW, nr 36, Warszawa 2011, s. 14-20.

³ Kuspys Piotr, *Ukraina i Unia Europejska – członkostwo czy partnerstwo?*, „Biuletyn Opinii”, nr 21, 2010.

⁴ Willa Rafał, *Droga do członkostwa w Unii Europejskiej – przykład Polski*, file:///C:/Users/Monika/Downloads/6494-18666-1-PB.pdf, s. 83-98, dostęp [28.08.2018].

⁵ Kuspys Piotr, *Ukraina i Unia Europejska – członkostwo czy partnerstwo?*, „Biuletyn Opinii”, nr 21, 2010.

⁶ Świtła Rafał, *Integracja Ukrainy z UE. Zagrożenia utrudniające poprawne ułożenie stosunków polsko-ukraińskich*,

Z punktu widzenia UE problemem staje się także wielkość Ukrainy. Gdyby kraj ten stał się członkiem Unii to byłby drugi pod względem wielkości powierzchni całkowitej państwa oraz szósty pod względem ilości mieszkańców⁷. W takich warunkach jeszcze trudniej wprowadzić stałe wpływy UE oraz uczynić Ukrainę członkiem UE. Unia Europejska przyjęła strategię tworzenia coraz to ściślejszych więzi poprzez podpisywanie umów partnerskich, a ostatecznie oferowanie umowy stowarzyszeniowej⁸.

Umowa stowarzyszeniowa jest podstawowym aktem zbliżającym Ukrainę do Unii Europejskiej. Nie gwarantuje ona jednak automatycznej integracji. Dlatego też, Europa Zachodnia nie chciała wyrazić zgody na pojawienie się jakichkolwiek informacji w oficjalnych dokumentach na temat europejskiej perspektywy Ukrainy⁹. Ukraina bardzo długo czekała na ostateczną ratyfikację umowy stowarzyszeniowej. Wcześniej musiała wypełnić twardo określone warunki, które początkowo wykonywała¹⁰.

Przed podjęciem decyzji o podpisaniu umowy stowarzyszeniowej Ukraina stała przed dość trudnym wyborem. Miał on dotyczyć strategicznego kierunku rozwoju politycznego, ekonomicznego oraz cywilizacyjnego kraju. Ukraina otrzymała propozycję stowarzyszenia od Rosji jak i również od Unii Europejskiej. Nie było jednak możliwości kompromisowego rozwiązania. Unia celna na czele z Rosją, a także z Białorusią i Kazachstanem odrzucała idee „europejskiego wyboru”, które były propagowane przez ukraiński rząd od 1997 roku. Z kolei opowiedzenie się po stronie Unii Europejskiej oznaczało zamknięcie rynku rosyjskiego na ukraińskie towary (z trudem sprzedające się w Europie). Rosja i Unia w celu zachęcenia Ukrainy, zaproponowały jej kredyty niezbędne do rozwinięcia swojej gospodarki. Propozycja Unii przewidywała miliard euro pożyczki, otwarcie rynku dla ukraińskich towarów, perspektywy wsparcia modernizacji gospodarki oraz wdrożenie obowiązujących w UE standardów. Sprzyjałaby również odbudowie zaufania międzynarodowych instytucji finansowych wobec pogrążonej w kryzysie Ukrainy. Rosyjska oferta zakładała obniżkę cen gazu, dzięki czemu Ukraina mogłaby zyskać nawet 15,5 mld dolarów. Podpisanie Umowy Stowarzyszeniowej potencjalnie skutkowałoby rocznymi stratami dla Ukrainy w wysokość 20 mld dolarów. Prezydent Janukowycz odmówił podpisania tego dokumentu i w ten sposób zapoczątkował wiele zdarzeń, w tym masowych protestów, które doprowadziły do upadku rządu i prezydenta¹¹. Ukraina do dziś płaci za „rewolucję godności”

file:///C:/Users/Monika/Downloads/9_R.Switala_Integracja_Ukrainy_z_UE_zagrozenia...%20(1).pdf, s.126, dostęp [29.09.2018].

⁷ Europa.eu, https://europa.eu/european-union/about-eu/figures/living_pl, dostęp [03.09.2018].

⁸ Bajda Piotr, *Stosunki UE – Ukraina. Stan obecny i perspektywy na przyszłość*, <http://www.omp.org.pl/artukul.php?artykul=254>, dostęp [03.09.2018].

⁹ IAR, *Umowa stowarzyszeniowa UE-Ukraina. Pierwszy krok na drodze do członkostwa* <https://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1838587,Umowa-stowarzyszeniowa-UEUkraina-Pierwszy-krok-na-drodze-do-czlonkostwa>, dostęp [04.09.2018].

¹⁰ Pietraś Marek, Malskyj Markijan, Surmacz Beata, *Stosunki polsko-ukraińskie 1991-2014*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016, s. 227.

¹¹ Mironowicz Eugeniusz, *Rosja – Ukraina. 25 lat między „ograniczoną współpracą a ograniczoną konfrontacją”* http://rcin.org.pl/Content/52309/WA303_71701_A453-SzDZ-R-49-2_Mironowicz.pdf, s.217, dostęp [05.09.2018].

– krwią, utratą części terytorium czy też obniżeniem stopy życia obywateli¹². Przebieg tamtych wydarzeń był bardzo różnorodny i zmieniał się pod względem intensywności i wielkości. Na początku studenci protestowali na Placu Niepodległości, później w tzw. czarny czwartek odbyły się otwarte walki, w których zginęło ok. 20 osób. Miesiąc później przybrały charakter otwartej wojny domowej, której skutki były bardzo poważne. Podczas starć z milicją 20 lutego 2014 roku zginęło ponad 100 osób, a kilkaset zostało rannych¹³. Działający wtedy ruch społeczny został nazwany Euromajdanem.

Po zwycięstwie rewolucji Euromajdanu w 2014 roku zaczęto stosować część porozumienia stowarzyszeniowego, a dopiero w 2017 weszła ona oficjalnie w życie. Współpraca w zakresie praw człowieka, fundamentalnych wolności, przepływu ludności i praworządności została pogłębiona. Wzmocniła się także kooperacja w wielu sektorach m.in. energetycznym, transportowym i ochrony środowiska. Umowa stowarzyszeniowa uruchomiła wiele reform, które mają na celu zbliżenie ukraińskiego prawodawstwa do regulacji funkcjonujących w UE, a w długiej perspektywie ma umożliwić traktowanie ukraińskich produktów tak, jak traktowane są unijne na jednolitym rynku¹⁴.

Najważniejszą i największą handlową częścią umowy stowarzyszeniowej jest porozumienie o pogłębionej i całościowej strefie wolnego handlu (DCFTA). Porozumienie to ma sprawić, że nastąpi powołanie strefy wolnego handlu oraz przyjęcie przez Ukrainę blisko 60% unijnego prawa, w tym regulacji w zakresie „energii, przepisów technicznych, sanitarnych, fitosanitarnych, celnych i dotyczących ochrony własności intelektualnej”¹⁵. Jej zadaniem jest także stworzenie równych warunków konkurencji oraz zabezpieczenie przepływu kapitału.

Nie do ukrycia jest fakt iż, poziom wdrażania umowy stowarzyszeniowej nie jest na najwyższym poziomie, lecz ciągle podejmowane są działania by jej zapisy urzeczywistnić. Potwierdzone jest to nawet przez najwyższe struktury publiczne¹⁶. Prezydent Ukrainy – Petro Poroszenko powiedział: „Umowa nabiera mocy i staje się dla nas mapą drogową reform, a droga przed nami jest jedna – szeroka, euroatlantycka autostrada, która prowadzi do członkostwa w Unii Europejskiej i NATO”¹⁷. Widać zatem, że władze z nadzieją

¹²Kowal Paweł, Reichardt Iwona, *Euromajdan. Bohaterowie i symbole ukraińskich rewolucji*, <https://www.rp.pl/Plus-Minus/302169960-Euromajdan-Bohaterowie-i-symbole-ukraińskich-rewolucji.html>, dostęp [05.09.2018].

¹³Pietraś Marek, Malskyj Markijan, Surmacz Beata, *Stosunki polsko-ukraińskie 1991-2014*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016, s. 231.

¹⁴Tvn24bis.pl, *Ukraina krok bliżej UE. Umowa stowarzyszeniowa w pełni wchodzi w życie*, <https://tvn24bis.pl/ze-swiata,75/umowa-stowarzyszeniowa-ue-ukraina-wchodzi-w-pelni-w-zycie,769142.html>, dostęp [07.09.2018].

¹⁵Tvn24bis.pl, *Ukraina bierze się za handel z Unią. W życie wchodzi DCFTA*, <https://tvn24bis.pl/ze-swiata,75/1-stycznia-wchodzi-w-zycie-dcfta-umowa-o-wolnym-handlu-z-ukraina,607341.html>, dostęp [07.09.2018].

¹⁶Lelonek Adam, *Eksperci: wojna z Rosją, powolne reformy i kampania wyborcza zdominują 2018 rok na Ukrainie [PROGNOZY]*, <https://www.defence24.pl/eksperci-wojna-z-rosja-powolne-reformy-i-kampania-wyborcza-zdominuja-2018-rok-na-ukrainie-prognozy>, dostęp [07.09.2018].

¹⁷RadioZET.pl/MSo/MP, *Ukraina krajem partnerskim UE.*, <https://wiadomosci.radiozet.pl/Swiat/Umowa-partnerska-miedzy-Ukraina-a-Unia-Europejska>, dostęp [10.09.2018].

oczekują dnia, w którym Ukraina będzie jednym z państw Unii i starają się działać w ten sposób by przybliżyć ten przełomowy moment.

Zaciśnięciu jeszcze głębszej więzi między Ukrainą a UE służą unijne programy współpracy. Przykładami takiej polityki wschodniej Unii Europejskiej są m.in. Synergia Czarnomorska oraz Partnerstwo Wschodnie. Są one jednymi z najbardziej znanych form współpracy UE z Ukrainą. Pierwsza z nich – Synergia czarnomorska jest nową inicjatywą współpracy regionalnej. Ma ona przyczynić się do zwiększenia współpracy w Regionie Morza Czarnego, a także pomiędzy tym rejonem a Unią. Patrząc jednak na zewnętrzne działania UE program synergii nie wydaje się być zbyt wartościowy. Komisja europejska nie stawiała go na pewno w centrum zainteresowań, ani nie miał także uprzywilejowanej pozycji według głównych stolic europejskich. Europejskie jednostki decydujące o programach współpracy uznawały za bardziej interesujące działanie w ramach basenu Morza Śródziemnego, niż Morza Czarnego¹⁸.

Utworzone 7 maja 2009r. w Pradze Partnerstwo Wschodnie jest projektem UE skierowanym do sześciu państw Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego: Armenii, Azerbejdżanu, Białorusi, Gruzji, Mołdawii i Ukrainy¹⁹. Program ten powstał jako element działającej od 2004 roku Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (EPS). Porównując koncepcję Partnerstwa Wschodniego i Synergii Czarnomorskiej, ta pierwsza wydaje się być bardziej wiarygodna i poważna. Zaproszone do współpracy europejskie stolice nie wyraziły swojego uznania dla Partnerstwa Wschodniego. Nowy program został przyjęty z dużym entuzjazmem przez przywódców ukraińskich. Podkreślili oni też jednocześnie, że nie będzie on czymś zastępującym członkostwo Ukrainy w Unii Europejskiej w niedalekiej przyszłości. Przed wprowadzeniem programu w życie pojawiły się wyraźne pogłoski na ten temat. Były minister spraw zagranicznych – Borys Tarasiuk (bliski współpracownik prezydenta Wiktora Juszczenki) zaznaczał, że w programie powinien być ujęty temat zniesienia obowiązku wizowego, ponieważ w innym razie Kijów wyrazi swój sprzeciw. Po głównej inauguracji w stolicy Czech wyraził swoje niezadowolenie, gdyż najistotniejszą słabością Partnerstwa Wschodniego jest brak perspektywy członkostwa Ukrainy w Unii Europejskiej. Aby tą perspektywę urealnić koniecznym jest utworzenie form strukturalnej współpracy, które to są głównym celem Partnerstwa Wschodniego oprócz stowarzyszenia, wymiany handlowej i ruchu bezwizowego. Priorytetową zaletą Partnerstwa Wschodniego miała być oferta wsparcia poszczególnych projektów (inicjatyw flagowych i platform tematycznych) przez UE. Programy te mają za zadanie wyrównać różnice rozwoju regionalnego. Jednakże zakres tego wsparcia wywołuje nie małe kontrowersje²⁰.

¹⁸ Bajda Piotr, *Stosunki UE – Ukraina. Stan obecny i perspektywy na przyszłość*, <http://www.omp.org.pl/artukul.php?artykul=254>,, dostęp [14.09.2018].

¹⁹ Ananicz Szymon, *Partnerstwo Wschodnie*, „Infos”, Biuro Analiz Sejmowych, nr 17(64), 2009.

²⁰ Bajda Piotr, *Stosunki UE – Ukraina. Stan obecny i perspektywy na przyszłość*, <http://www.omp.org.pl/artukul.php?artykul=254>, dostęp [16.09.2018].

Plusem budowania wzajemnych relacji między Ukrainą a Unią jest także jej uczestnictwo we Wspólnocie Energetycznej. Jest ona wspólnym rynkiem wewnętrznym gazu i energii elektrycznej zwiększającym bezpieczeństwo energetyczne. Do współpracy postanowiono zaprosić 28 unijnych państw oraz 6 poza unijnych państw europejskich tj. Albania, Bułgaria, Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Czarnogóra, Macedonia, Rumunia i Serbia. Ze strony Komisji Europejskiej Wspólnota Energetyczna odgrywa ważną rolę w koordynacji działań w tym sektorze, który ma na celu „stałą poprawę warunków życia i pracy swoich narodów”²¹.

Unia Europejska w dzisiejszym świecie nie jest jednak pewna decyzji o przyjęciu Ukrainy w swoje szeregi. Obecnie woli się zająć własnymi problemami strukturalnymi. W najbliższym czasie brukselska biurokracja będzie w głównej mierze skupiać się na usprawnieniu działania Unii, a nie zajmować się jej rozszerzeniem o państwo ukraińskie, pogrążone jeszcze w kryzysie ekonomicznym i społecznym. Ukraina wyludnia się tak jakby została objęta konfliktem zbrojnym w skali całego kraju. Warto przypomnieć, że to właśnie po agresywnym postępowaniu Rosji na Krymie i w Donbasie, Ukraińcy stali się mocno proeuropejscy i prozachodni. Na dzień dzisiejszy integracja Ukrainy z Unią jest na dobrym poziomie partnerskim, ale jeszcze daleka droga do przebycia by stać się jej członkiem²². Jasna wizja przyszłego członkostwa to najskuteczniejsze narzędzie Unii Europejskiej by wpłynąć na zmiany na Ukrainie. Takie rozwiązanie bardzo mobilizuje strony do przeprowadzenia reform i zmian modernizacyjnych, nawet gdy jest to związane z koniecznością ponoszenia sporych ciężarów dotyczących finansów czy też z utratą poparcia społecznego²³.

Bibliografia

1. Ananicz Szymon, *Partnerstwo Wschodnie*, „Infos”, Biuro Analiz Sejmowych, nr 17(64), 2009.
2. Kuspys Piotr, *Ukraina i Unia Europejska – członkostwo czy partnerstwo?*, „Biuletyn Opinie”, nr 21, 2010.
3. Pełczyńska-Nałęcz Katarzyna, *Integracja czy imitacja? UE wobec wschodnich sąsiadów.*, Prace OSW, nr 36, Warszawa 2011.
4. Pietraś Marek, Malskyj Markijan, Surmacz Beata, *Stosunki polsko-ukraińskie 1991-2014*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016.
5. Surdyk Krzysztof, *Konflikt Ukraiński w rozgrywkach geopolitycznych*, Wydawnictwo Difin SA, Warszawa 2017.

²¹ Wersja skonsolidowana Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską, http://oide.sejm.gov.pl/oide/index.php?option=com_content&view=article&id=14436&Itemid=436#p, [dostęp 16.09.2018].

²² Surdyk Krzysztof, *Konflikt Ukraiński w rozgrywkach geopolitycznych*, Wydawnictwo Difin SA, Warszawa 2017, s.190-191.

²³ Świtła Rafał, *Integracja Ukrainy z UE. Zagrożenia utrudniające poprawne ułożenie stosunków polsko-ukraińskich*, [file:///C:/Users/Monika/Downloads/9_R.Switla_Integracja_Ukrainy_z_UE_zagrozenia...%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Monika/Downloads/9_R.Switla_Integracja_Ukrainy_z_UE_zagrozenia...%20(1).pdf), s.127, [dostęp 18.09.2018].

ПРОЕКТ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ «МОЛОДІЖНА СТОЛИЦЯ»: ШЛЯХИ ТА ФОРМИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто джерельну базу молодіжної політики Європейського Союзу. Розкрито сутність проекту ЄС «Європейська молодіжна столиця» як практичної форми взаємодії молоді на міжнародному рівні. Вперше представлено проект «Молодіжна столиця України», як аналог загальноєвропейському «Європейська молодіжна столиця».

Ключові слова: *Європейський Союз, Україна, молодіжна політика, Європейський молодіжний форум, національна молодіжна столиця, «Східне партнерство».*

The article deals with the source of the youth policy of the European Union. The essence of the EU project "European Youth Capital" is revealed as a practical form of youth interaction at the international level. At first time was presented the project "Youth Capital of Ukraine", as an analogue to the European "European Youth Capital".

Key words: *European Union, Ukraine, youth policy, European Youth Forum, national youth capital, "Eastern Partnership".*

Постановка проблеми. Молодіжна політика є важливою складовою в ряду пріоритетів діяльності Європейського Союзу. Її розробка й реалізація інституціями Співдружності були зумовлені об'єктивними умовами суспільно-соціального життя європейської спільноти на зламі ХХ–ХХІ ст.

З історії питання відомо, що молодіжна політика держави – це системна діяльність влади країни у відносинах з особистістю, молоддю для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу в інтересах країни, особи. Це підтримка владою країни, міста молодіжного руху, що здійснюється в законодавчій, виконавчій, судовій сферах і ставить за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для його учасників.

Молодь, як особлива неповторна соціальна частина громадянського суспільства, як майбутнє європейського континенту, привертає увагу державних, регіональних місцевих органів влади країн-членів Європейського Союзу (далі – ЄС). Свідченням цьому стали матеріали офіційного сайту інституцій ЄС, а саме Європейської Комісії, Європейського Парламенту, Ради міністрів, на яких відносно недавнім є включення

молодіжної тематики як концепції в європейську політику є відносно недавнім, але пріоритетним явищем.

Науково-практичні питання молодіжної політики ЄС представлені в значній кількості наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених. Ідеологічні та правові засади молодіжної політики як елемента соціальної політики ЄС представлені в працях Р.Томсона, Д. Роша, С.Такера. В ряду досліджень науковців України з даної проблематики слід назвати, зокрема праці Н. Лук'янової, О. Овчар, М. Головатого, Р. Сторожук, Н. Пелагеш. Структуру молодіжної політики подає М. Головатий: «У більшості країн світу молодіжна політика найчастіше має трирівневу структуру та проводиться на державному (загальнонаціональному), регіональному й місцевому (муніципальному) рівнях. Сама молодь при цьому повинна брати участь у розробці молодіжної політики, яка є основою її існування. Без реалізації на практиці цього фундаментального принципу вся молодіжна політика буде зведена нанівець» [2; с. 5].

Порівняння світового та національного досвіду при формуванні й реалізації молодіжної політики наводить Н. Лук'янова. «На відміну від України в більшості країн світу державна молодіжна політика розрахована передовсім на так звані вразливі категорії, а інша молодь лише стимулюється державою» [3; с.15].

В ряду наукових праць з проблематики молодіжної політики показовими ряд дисертацій українських дослідників. Зокрема проблематиці державної молодіжної політики в контексті європейського вибору України, механізмам її реалізації присвячена праця Р. Сторожук [5]. Порівняльний аналіз міжнародного і українського досвіду в контексті політичної соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства здійснено Н. М. Юрій [6].

Важливе місце для вивчення даної теми має монографія Н. Пелагеш «Україна у смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації» [4]. Магістрант В. Георгієнко здійснив дослідження теми «Практична євроінтеграція у сфері молодіжної політики» [1].

Актуальність статті полягає в ознайомленні з проектами молодіжної політики інституцій ЄС, в яких молодь виступає провідником соціально-економічних, політичних аспектів життя.

Об'єктом статті є форми молодіжної політики в країнах-членах ЄС та національного конкурсу «Молодіжна столиця України».

Метою є висвітлення молодіжних ініціатив Європейського Союзу, їх впровадження й реалізація в Україні.

Виклад основного матеріалу. Засади молодіжної політики ЄС закріплені в законодавчих нормативних актах, програмних документах політичних партій, заявах громадських організацій, промовах окремих громадських лідерів.

Джерельну базу дослідження складових молодіжної політики в структурах Європейського Союзу становлять документи. Це – нормативно-правові акти, постанови, резолюції, комюніке, стратегії, розроблені Європарламентом, Єврокомісією, Радою ЄС.

Як відомо категорія «молодь» у контексті формування молодіжної політики ЄС є відносно новим явищем. Початком її розвитку став Маастрихтський договір 1992 р., який містив положення про молодіжне співробітництво. Даний договір розширив основні положення ЄС відносно питань молоді. Так, у параграфі № 2 про «Європейську Спільноту» статті 149 Договору передбачалися обміни молодіжними делегаціями, зокрема, «розвиток молодіжних обмінів в галузі соціально-освітньої інструктори». Відповідно до його статті 150 такі контакти важливі для «сприяння професійній підготовці та заохоченню мобільності викладачів та учнів, особливо молоді.

Наступний етап в розвитку європейської молодіжної політики країн-членів ЄС розпочався 21 листопада 2001 р. з підписання Білої книги молоді «Новий імпульс для європейської молоді» «European commission white paper a new impulse for European Youth» (2001) р. За підтримки Європейського парламенту та інших установ були поступово визначено юридичні межі молодіжної політики, означено шляхи вирішення проблем, з якими доводиться стикатися молоді на європейському просторі. Вона не є законодавчим документом, втім поширюється серед інститутів ЄС, зокрема в Єврокомісії. «Книга» містить пропозиції щодо розширення участі молоді в суспільному житті, підвищення рівня її поінформованості й обізнаності з питань європейської інтеграції. В її структурі є запрошення молодих європейців до формування більш активної громадянської позиції на основі нових принципів співпраці, які сприяють зміцненню міжнародного співробітництва в рамках ЄС, поглибленню молодіжної складової в інших напрямках політики.

У березні 2005 р. було прийнято «Європейський молодіжний пакт» як один з інструментів для досягнення та сприяння зростанню робочих місць; зайнятості та соціальної інтеграції; доступності освіти, навчання та мобільності; поєднання трудової діяльності та сімейного життя.

Заохоченню розбудови молодіжної політики служить «Стратегія ЄС для молоді – інвестиції і розширення прав і можливостей» від 27 листопада «An EU Strategy for Youth – Investing and Empowering A renewed open method of coordination to address youth challenges and opportunities» (2009), яка містила матеріали конференцій, зборів, консультацій, опитувань, виконані проекти з питань молоді, проведених 2008 року. У вступі документу зазначено, що: «Молодь є пріоритетною соціальною складовою Європейського Союзу, для якої нинішнє завдання полягає у з'єднанні та виховуванні юного покоління». Це слугувало утвердженню співпраці національних органів влади з молодіжними організаціями та іншими зацікавленими сторонами, що сприяло заснуван-

ню Європейського молодіжного форуму. Він діє як інструмент взаємозв'язку молодіжних неурядових організацій, підтримки контактів та реалізації завдань, поставлених у програмах й ініціативах Європейського Союзу.

У «Стратегії» зазначається, що: «Європейський парламент регулярно робить свій внесок у молодіжну політику. Комісія ЄС пропонує підтримувати цей зв'язок, і продовжувати співпрацювати з Економічним і Соціальним Комітетами, а також з Комітетом регіонів [11].

Наступним законодавчим документом стало затвердження Постанови Ради Європейського Союзу "Резолюція від 27 листопада 2009 року про оновлення європейської співпраці в молодіжній сфері» («Resolution on a renewed framework for European cooperation in the youth field (2010–2018)»).

Впродовж першого 20-ти річчя розвитку молодіжної політики ЄС участь молоді особливо виявляється в діяльності Європейського молодіжного форуму (далі – Форум), що підтверджується низкою зазначених вище документів інституцій ЄС. Так, Форум є незалежною демократичною платформою, орієнтованою на молодь, яка представляє більше ста національних молодіжних рад та міжнародних молодіжних організацій з країн Європи. Одним з кращих проектів Форуму став створений 2009 року проект «Європейська молодіжна столиця». Його метою якого є розвиток місцевих громад, міжнародне співробітництво, підвищення мобільності та співпраці в Європі, обмін досвідом між країнами та містами у сфері молодіжної політики, створення для цієї верстви населення умов для розвитку бізнесу, туризму [12]. Місто-учасник за умовами проекту розробляє програму заходів, шляхи та форми зміцнення відносин молоді та влади. Переможець проекту отримує почесний титул «Європейська молодіжна столиця».

Першим переможцем проекту «Європейська молодіжна столиця» став 2009 р. Роттердам з Нідерландів, пріоритетним напрямком програми якого були інвестиції в молодіжне середовище.

Сьогодні проект «Європейська молодіжна столиця» дійсно став загальноєвропейським, оскільки за його умовами подання заяв на участь можуть робити міста, які не є членами ЄС. Так, щороку міські ради у співпраці з молодіжними неурядовими організаціями з усієї Європи подають свої заяви, щоб позмагатись за титул і привернути увагу до молоді європейського континенту. Хоча найбільш корисним даний титул діє саме на місцевому рівні, адже у рік, коли місто отримує титул «Європейська молодіжна столиця», в місті активно створюється, відбудовується різноманітна інфраструктура для жителів, відбуваються фестивалі, лекторії, облаштовуються простори для відпочинку та творчості молодих людей. Нерідко до заходів залучається місцевий, державний, міжнародний бізнес, який сприяє покращенню фінансування не лише для дозвілля, а й для розвитку, навчання, втілення бізнес-ідей, відкриття старт-апів тощо.

З 2009 р. переможцями даного проекту ставали наступні міста Європи: Роттердам (Нідерланди, 2009 р.), Турін (Італія, 2010 р.), Антверпен (Бельгія, 2011 р.), Брага (Португалія, 2012 р.), Марибор (Словенія, 2013 р.), Салоніки (Греція, 2014 р.), Клуш-Напока (Румунія, 2015 р.), Ганджа (Азербайджан, 2016 р.), Варна (Болгарія, 2017 р.), Кайкаш (Португалія, 2018 р.), Новий Сад (Сербія, 2019 р.), Амьєн (Франція, 2020 р.). Символічною 10 молодіжною столицею Європи, в листопаді 2018 р. було обрано м. Клайпеда (Литва, 2021 р.).

Від України перший подав заяву Кам'янець-Подільський, місто обласного значення. Так, у 2015 р. Віталій Олуйко, депутат Хмельницької обласної ради, представник України в Конгресі місцевих та регіональних влад Ради Європи, запропонував висунути місто Кам'янець-Подільський для участі в конкурсі «Європейська молодіжна столиця» 2015. Юнаки та дівчата разом з відділом молоді та спорту департаменту гуманітарної політики міста заповнювали та подавали заявку на участь у конкурсі та потрапили у десятку претендентів проекту. На жаль, перемогти не вдалось, але це сприяло згуртуванню дій молоді з владою та бізнесом міста. У 2019 році естафету перейняв Львів.

На розвиток молодіжної політики України вплинула Угода 2014 р. про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. У 2014 р., сторони взяли на себе зобов'язання щодо поглиблення співпраці та обміну досвідом у сфері неформальної освіти для молоді, яку на той час українські офіційні документи також належним чином не визначали [9].

На даний час молодіжна політика в Україні регулюється трьома основними документами:

- Стратегія розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року,
- Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2016–2020 рр.,
- Дорожня карта реформування молодіжної сфери.

Принаймні останній документ є неофіційним, але містить важливі інструменти реформування державної молодіжної політики. У цих документах чітко зазначено про «сприяння інтеграції української молоді у світову та європейську молодіжну спільноту», яку можна розглядати ширше як міжнародний аспект» [10].

Яскравими прикладами імплементації найкращих європейських практик стали українські аналоги.

З 2017 р. за ініціативи Міністерства молоді та спорту України, Українського інституту міжнародної політики та Національної молодіжної ради України було впроваджено Всеукраїнський конкурс «Молодіжна Столиця України», як аналог загальноєвропейського конкурсу «Європейська молодіжна столиця». Згідно положення конкурсу щорічно відзначається краще місто для проживання та розвитку молоді, що узагальнює і

поширює ефективні європейські та світові практики, обмін досвідом молоді із різних частин України та країн Європи, проведення тематичних заходів упродовж цілого року задля активного залучення молоді до усіх сфер життя на місцевому і регіональному рівнях [8]. Під час заключного етапу конкурсу кожне з десяти міст-фіналістів повинно було презентувати власні плюси та можливості для розвитку молоді рідного міста, найбільші досягнення за останній рік, плани на найближчі три роки.

Так, протягом пілотного 2017 р. було подано 56 заяв з обласних центрів, великих та малих міст, з об'єднаних територіальних громад (Галицинівська ОТГ, Новоукраїнка). Наступного 2018 р. – 46 заяв. У 2018 р. статус «Молодіжна столиця України» отримав Львів, підготувавши Всеукраїнський форум «Молодвіж» [7], який об'єднав понад 1 500 учасників, гостей та активну молодь. Насичена програма сприяла спілкуванню з лідерами музичних груп, участь у робочих групах на актуальні теми.

Впродовж того ж 2018 р. завдяки спільним зусиллям держави та представникам громадського сектору було реалізовано Програму розвитку молодіжних інновацій «U-Inn», проект стажування молоді «Державотворець», розширено мережу Молодіжних банків ініціатив.

На другому конкурсі проекту «Молодіжна столиця України» в грудні 2018 р. титул здобув Кам'янець-Подільський, команда якого вдруге потрапила до фіналу конкурсу та чесно виборолла свою перемогу.

Таким чином, проекти з молодіжної тематики ЄС сприяють організації й проведенню різних видів діяльності в даному середовищі. Важливо, що у порівнянні з країнами-учасницями ініціативи ЄС «Східне партнерство», що підписали Угоду про Асоціацію, саме Україна вже вдруге проводить національний конкурс «Молодіжна столиця України» як важливого засобу активізації діалогу між владою, громадськістю й молоддю міста. Рівень його є незмінно високим, а умови проведення, як-от: наявність двох етапів; подання короткого концепту муніципалітетами; написання розгорнутого плану роботи тими, хто проходить у фінал конкурсу; обрання переможця конкурсу наприкінці року – традиційно широко анонсуються. Заявка включає у себе опис справ у місті з точки зору розвитку молодіжної політики та плани міста участі в контексті майбутньої «Молодіжної Столиці України».

Отже, конкурс ЄС «Європейська молодіжна столиця», а також аналог його в Україні «Молодіжна столиця України» створюють умови для того, щоб у містах країни зверталась увага на значення молоді, яка через різноманітні механізми матиме можливість працювати над виробленням і впровадженням молодіжної політики на місцевому та регіональному рівнях, брати участь у прийнятті рішень, які стосуються громади.

Література

1. Георгієнко В. М. Практична євроінтеграція у сфері молодіжної політики: Магістерська робота. – Одеса 2010. – 77 с.

2. Головатий М. Ф. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення. – Київ: Наук. думка, 1993. – 325 с.
3. Лук'янова Н. Державна молодіжна політика в Україні [Текст] / Наталія Лук'янова // Віче. – 2009. – № 22. – С. 15–16.
4. Пелагеша Н. Україна у смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації. Монографія. – Київ, 2008. – 288 с.
5. Сторожук Р. П. Державна молодіжна політика в контексті європейського вибору України: механізми реалізації: дисертація кандидата наук з державного управління: 25.00.02 / Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. — Одеса, 2007. — 237 с.
6. Юрій Н. М. Політична соціалізація молоді в умовах трансформації суспільства: порівняльний аналіз міжнародного і українського досвіду: Автореф. дис. канд. політ. наук. – Одеса, 2002. – 16 с.
7. “Молодвіж” / Соціальна мережа Facebook [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.facebook.com/molodvizh>.
8. Молодіжна столиця України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://youthcapital.org.ua/>.
9. Каталог кращих практик молодіжної роботи в Україні 2018 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://youth-worker.org.ua/downloads/best-practices-2018/> .
10. Державної цільової соціальної програми “Молодь України” на 2016-2020 роки [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-%D0%BF>.
11. An EU Strategy for Youth – Investing and Empowering / A renewed open method of coordination to address youth challenges and opportunities [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ec.europa.eu/youth/sites/youth/files/youth-strategy-assessment-2009_en.pdf .
12. European Youth Forum [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.youthforum.org/youthcapital>.

НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ РЕФОРМИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

У статті підтверджена необхідність розробки та прийняття змін до законодавства України, що надає правове забезпечення медичній реформі та медичним послугам населенню України, з урахуванням норм міжнародного гуманітарного права, проблем населення тимчасово окупованих територій, зокрема внутрішньо переміщених осіб. А також обґрунтована нагальна потреба внести відповідні зміни до Кримінального кодексу України з метою невідворотного притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у порушенні прав громадян на фізичне та психічне здоров'я в умовах фактичного ведення військових дій на території України.

Ключові слова: медична реформа, медичні послуги, міжнародне гуманітарне право, міжнародні конвенції, внутрішньо переміщені особи, військові дії.

The article confirms the necessity of drafting and adopting amendments to the legislation of Ukraine, which provides legal support to medical reform and medical services to the population of Ukraine, taking into account the norms of international humanitarian law, problems of the population of temporarily occupied territories, in particular internally displaced persons. It also substantiates the urgent need to make appropriate amendments to the Criminal Code of Ukraine in order to inevitably bring to criminal responsibility those responsible for violating citizens' rights to physical and mental health in conditions of actual conduct of hostilities on the territory of Ukraine.

Key words: medical reform, medical services, international humanitarian law, international conventions, internally displaced persons, military actions.

Актуальність теми. Міністерство охорони здоров'я України розробило ряд нормативно-правових актів на шляху до «Європи», вживаючи принцип повного контролю над закладами охорони здоров'я та лікарями. Основний етап впровадження медичної реформи розпочався 1 січня 2018.

Метою даної статті є привернення уваги до проблем охорони здоров'я та окремих аспектів медичної реформи в контексті чинних міжнародних актів у зв'язку із фактичним веденням військових дій на території України, тимчасовою окупацією частини її території, значними потребами у медичній допомозі внутрішньо переміщеним особам.

Основний зміст. Міністерство охорони здоров'я України реформує систему безоплатного медичного обслуговування з метою зміни системи, що залишилась з радянських часів шляхом мотивування лікарень і лікарів надавати більш професійну допомогу, орієнтовану на пацієнта та погашення вартості ліків за бюджетний кошт.

Виходячи з пропозицій реформаторів, лікар буде заробляти собі сам шляхом намагання надати висококваліфіковану допомогу пацієнтам, створюючи імідж, завдяки якому буде збільшувати кількість пацієнтів, а з цим і зарплата лікаря.

З'явилась нова спеціальність – сімейний лікар, який фактично ставить діагноз та видає направлення до галузевого спеціаліста. В даному випадку повинна відбуватись правильна організація надання медичної допомоги. Тепер сімейний лікар є ключовою особою, з якою будуть контактувати інші лікарі для отримання клієнта – пацієнта.

Міністерство охорони здоров'я України вказує на принцип: «гроші за пацієнтом». Тобто, сформовано реєстр пацієнтів, який веде лікар, де буде зазначатись сімейний лікар, якого обирає пацієнт шляхом подання декларації, отже при переїзді, пацієнт знову обере собі лікаря.

Ряд фахівців зазначає, що проблема полягає у відсутності конкретних показників, скільки людей хворіє взагалі, немає даних щодо найпоширеніших хвороб по областях, а також відомостей: скільки повинна коштувати операція, скільки повинні коштувати препарати, чи взагалі потрібна така кількість лікарень, чи можливо щось ліквідувати. Тобто чи дійсно запропонована реформа виведе систему охорони здоров'я на новий рівень. Реформаторами ставиться мета: зробити медичну допомогу безкоштовною для пацієнта чи зробити конкурентну оплату праці лікаря.

Згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я", міжнародний досвід, рекомендації Всесвітньої організації охорони здоров'я, а також дослідження специфіки використовуваної раніше моделі системи охорони здоров'я України свідчать, що єдиним способом забезпечити якісний медичний захист без фінансового стресу для громадян є перехід до фінансування медицини за страховим принципом. Цей підхід дозволяє розподілити ризики хвороби та витрати на лікування між великою кількістю застрахованих осіб, заздалегідь збираючи потужні внески з великого пулу людей і спрямовуючи зібрані кошти на виплати за страховим випадком у разі хвороби чи іншого розладу здоров'я [11].

Важливим кроком реформи з точки зору пацієнта є надання медичних послуг та лікарських засобів за програмою медичних гарантій, пов'язаних з вторинною (спеціалізованою), третинною (високоспеціалізованою), паліативною медичною допомогою та медичною реабілітацією, що згідно законодавства, здійснюється за направленням лікаря, який надає первинну медичну допомогу, або лікуючого лікаря у визначеному порядку, крім випадків, коли згідно із законодавством направлення лікаря не вимагається (ст. 5) [4].

Цікаво те, що вже Рекомендація щодо медичного обслуговування № 69, прийнята на Генеральній конференції міжнародної організації праці в 1944 році, запропонувала, що витрати на медичне обслуговування повинні покриватися колективно шляхом внесення встановлених періодичних внесків, які можуть мати форму членських внесків на соціальне страхування чи форму податків або являти собою поєднання цих двох засобів (п.4) [10].

Так само рекомендовано, щоб особа, яка користується медичними послугами, мала право обирати лікаря із загальних хвороб, які перебувають у розпорядженні відповідної установи поблизу місця проживання цієї особи (домашнього лікаря); вона повинна мати таке саме право обирати лікаря і для своїх дітей. Ці принципи мають однаково застосовуватися щодо вибору домашнього стоматолога.

Якщо ж обслуговування доручається центрам охорони здоров'я, то особа, яка дістає послуги, повинна мати право обирати центр, розташований на зручній відстані від місця її проживання. Також особа, яка дістає медичні послуги, повинна мати право змінювати домашнього лікаря і домашнього стоматолога за умови, що вона заздалегідь про це попередила в певний строк і має на це поважні причини, наприклад, відсутність особистого контакту чи довіри між нею і лікарем.

Сам же лікар із загальних хвороб чи стоматолог, які співробітничать із службою, повинні мати право приймати людину до числа своїх пацієнтів або відмовляти в цьому, але вони не можуть набирати більше пацієнтів, ніж це встановлено нормою, відмовлятися від пацієнтів, які звертаються до них не за власним вибором, а за неупередженим призначенням служби.

Догляд, що його здійснюють лікарі-спеціалісти і особи суміжних професій, повинен здійснюватися за порадою або через посередництво домашнього лікаря. За вказівкою домашнього лікаря особи, яку обслуговують, чи за порадою лікаря-спеціаліста заінтересованій особі повинен надаватися лікарняний догляд. Якщо лікарняний догляд здійснюється в тому самому центрі, де працює домашній лікар чи лікар-спеціаліст, то бажано, щоб за хворим доглядав у лікарні його особистий домашній лікар чи призначений ним спеціаліст (п.47-54) [10].

Сьогодні в Україні, як і в світі у 1944 році, ні в кого не викликає сумніву, що особи, які користуються медичними послугами, повинні мати у своєму розпорядженні всі загальні служби охорони здоров'я, тобто користуватися послугами служб, що дають можливість всім вжити необхідних заходів ще до того, як виникне загроза здоров'ю; такі послуги повинні надаватися членами медичної і суміжних з нею професій або іншим чином.

Міжнародні стандарти надання медичної допомоги виходять з того, що установи медичного обслуговування повинні націлюватися на здійснення якісного догляду, враховуючи важливе значення стосунків між лікарем і хворим та професійної й особистої відповідальності лікаря,

захищаючи разом із тим інтереси особи, яка дістає догляд, і кваліфікованого персоналу, який співробітничав з установою (п.46) [10].

Важливо постійно дотримуватись принципів міжнародного права, які закріплюють положення про забезпечення медичних послуг у тісному співробітництві із загальними службами охорони здоров'я шляхом встановлення тісного співробітництва між страховими установами, що надають медичні послуги, та органами влади, які відають загальними службами охорони здоров'я, або шляхом об'єднання служб медичного обслуговування і загальних служб охорони здоров'я в єдину службу державної охорони здоров'я (п.43) [10].

Варто наголосити, що найголовнішими пріоритетами надання медичної допомоги нашою державою має бути її постійність, компетентність та гарантованість. Найважливішою умовою медицини, з точки зору міжнародної спільноти, є наявність особистого контакту та довіри між особою, що звертається по допомогу, та лікарем. Важливо послідовно втілювати принцип міжнародного права, згідно з яким догляд, що його здійснюють лікарі-спеціалісти і особи суміжних професій, повинен здійснюватися за порадою або через посередництво домашнього лікаря, який повинен, по можливості, враховувати побажання хворого.

Сьогодні Україна є жертвою агресії Російської Федерації, що розпочалася 20 лютого 2014 року з військової операції Збройних Сил РФ із захопленням частини території України – Кримського півострова. Через неконтрольовану ділянку україно-російського державного кордону Росія продовжує постачання зброї, боєприпасів та пального на окуповану територію Донбасу для посилення підрозділів регулярних військ РФ та підтримуваних нею незаконних збройних формувань та самопроголошених республік – Луганської та Донецької.

Загальною помилкою серед українських юристів та більшості громадян є теза про те, що міжнародне гуманітарне право, а з ним і положення, що встановлюють кримінальну відповідальність за порушення законів і звичаїв війни, не підлягають застосуванню через офіційну позицію, яка характеризувала воєнні дії у східних областях України спочатку як «Антитерористичну операцію» (АТО) (з 13 квітня 2014 року), а потім у «Законі про реінтеграцію Донбасу» відмовилися від терміну АТО та назвали військову операцію «заходами із забезпечення національної безпеки і оборони, стримування і відсічі російської збройної агресії в Донецькій та Луганській областях». Таким чином Україна офіційно визнала Російську Федерацію країною-агресором, а 16 березня, Президент України офіційно змінив АТО на Операцію об'єднаних сил (ООС). Введення воєнного стану на 30 днів у 10 прикордонних областях України було схвалене Верховною Радою України 26 листопада 2018 року у зв'язку з порушенням норм міжнародного права РФ щодо українських катерів і буксира в Азовському морі.

Втім, нерідко можна зустріти твердження, що застосування міжнародного гуманітарного права та норм щодо кримінальної відповідальності

за його порушення («порушення законів і звичаїв війни» або воєнні злочини) не можуть застосовуватися судами без введення воєнного стану у порядку, передбаченому Конституцією України та Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Така логіка є хибною.

Як відомо, згідно з ч.1 ст.9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Відповідно до ст.19 Закону України «Про міжнародні договори України» вони застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Це повною мірою стосується Женевських конвенцій 1949 р. [5; 6; 7; 8], зокрема їхніх спільних статей 2 та 3, що визначають ситуації міжнародного та неміжнародного збройного конфлікту, та двох додаткових протоколів до них 1977 р., зокрема статті 1 Першого протоколу та статті 1 Другого протоколу [1; 2], що уточнюють їхній зміст.

Як випливає зі змісту цих статей, проаналізованого вище, ситуація збройного конфлікту майже завжди (за винятком окремого випадку формального проголошення війни за статтею 2, спільною для чотирьох Женевських конвенцій) є питанням факту. Іншими словами, міжнародне гуманітарне право застосовується завжди, коли ситуація фактично відповідає одній з тих, що описані у спільних статтях 2 та 3 Женевських конвенцій або перших статтях двох додаткових протоколів до них [5; 6; 7; 8; 1; 2].

Відповідно, немає нездоланих юридичних перешкод для застосування українськими судами статтей Кримінального кодексу України, що передбачають відповідальність за воєнні злочини, і насамперед – статті 438 («Порушення законів і звичаїв війни»). Навіть більше, застосування цієї статті є не тільки правом, але й обов'язком. Адже за вже згаданими Женевськими конвенціями 1949 року, що є частиною національного законодавства України, держави зобов'язані розслідувати серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та здійснювати кримінально-правове переслідування осіб, що підозрюються у їх скоєнні (спільна стаття 49/50/129/146 Женевських конвенцій) [5; 6; 7; 8].

Зокрема, зафіксовано низку повідомлень щодо збройних угруповань стосовно причетності до незаконного затримання, свавільного затримання та викрадення цивільних осіб. Є підстави вважати, що під час такого затримання цивільні особи були об'єктом жорстокого поводження, сексуального насильства, катування, їм також було відмовлено в наданні безоплатної медичної допомоги. Також є докази, які свідчать про вчинення позасудових (свавільних) страт українських солдатів збройними угрупованнями.

На основі внесеної до Єдиного реєстру судових рішень інформації, можна дійти висновків щодо поведінки, яка може бути кваліфікована як серйозні порушення міжнародного гуманітарного права чи інші порушення міжнародного права.

Разом з тим, у практиці судів ясно виділяється загальний брак випадків притягнення до відповідальності за порушення міжнародного

гуманітарного права чи інші серйозні порушення міжнародного права як за міжнародні злочини.

Кримінальний кодекс України дозволяє притягнення до відповідальності за низку воєнних злочинів на підставі положень статті 438, якою загалом передбачено кримінальне покарання за «порушення законів та звичаїв війни». Ця стаття передбачає кримінальну відповідальність за будь-яке застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, що охоплює міжнародні договори та звичаєві норми міжнародного права. Цією статтею також встановлено кримінальну відповідальність за будь-які інші порушення законів та звичаїв війни, передбачених міжнародними нормативно-правовими актами, ратифікованими Україною.

Окрім згаданої вище типової помилки, пов'язаної із відмовою кваліфікувати ситуацію в Україні як збройний конфлікт через відсутність воєнного стану, застосуванню статті 438 Кримінального кодексу України перешкоджає застосування у ній специфічної юридичної техніки з відсиланням до договірної і звичаєвого міжнародного права. Це передбачає наявність у суду глибоких знань міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права, що з об'єктивних причин не є реалістичним не лише в Україні, але й у будь-якій державі.

Ефективною у цій ситуації була б конкретизація статті 438 шляхом передбачення низки різних складів воєнних злочинів, що були б систематизовані за об'єктом злочину, але за змістом відповідали б статті 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Крім того, Кримінальний кодекс України дозволяє притягнення до відповідальності за низку більш конкретних злочинів, також кваліфікованих як воєнні. Ці злочини передбачено розділом XIX «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)» та розділом XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» Особливої частини Кримінального кодексу України.

Щодо надання медичної допомоги громадянам України, які залишились проживати на окупованій території, то забороненим є, зокрема, розташування медичних установ, які працюють на цій території, у такий спосіб, що вони можуть використовуватись окупаційною владою для прикриття власних військових об'єктів від нападу (Протокол I, ст.4) [1].

Зараз окупаційна влада здатна, використовуючи допомогу РФ, забезпечувати та підтримувати діяльність медичних і лікарняних установ, а також підтримувати на окупованій території умови задовільні з погляду охорони здоров'я та санітарії, зокрема, вдаючись до вживання та проведення профілактичних і запобіжних заходів, необхідних для запобігання поширенню інфекційних захворювань та епідемій, що вона зобов'язана робити як окупаційна влада на окупованій території згідно Конвенції IV (ст.56) [8]. Втім іноді вона виявляється нездатною врахувати моральні та етичні вимоги населення окупованої території при наданні медичної допомоги.

Істотні проблеми виникають з наданням психо-соціологічної допомоги особам, постраждалим внаслідок воєнних дій, та створення умов для

збереження здоров'я громадян у нових умовах життєдіяльності на тимчасово окупованих територіях.

На сьогодні існують результати аналізу ситуації з переселеними громадянами у Харківському регіоні та вони свідчать про наявність у багатьох із них психофізіологічних травм і про відсутність програми надання таким громадянам відповідної медичної допомоги, що визначає нагальну потребу у дотриманні конституційних прав і гарантій громадян на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [12].

Відповідно до ст.38 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», кожний пацієнт має право на вільний вибір лікаря та методів лікування відповідно до його рекомендацій, бути прийнятим у будь-якому закладі охорони здоров'я за своїм вибором, якщо цей заклад має можливість забезпечити відповідне лікування [9]. Згідно положення, що фізична особа, яка офіційно проживала на території, яка на даний час не є підконтрольною Україні, відповідно до законодавства має право отримати необхідну медичну допомогу за новим місцем проживання, а органи місцевого самоврядування, в межах своєї компетенції, забезпечують надання медичних послуг для таких осіб у закладах охорони здоров'я, які знаходяться у відповідному населеному пункті.

У цьому зв'язку варто згадати, що згідно зі статтею 32 Закону України «Про місцеве самоврядування», до повноважень місцевого самоврядування крім управління закладами охорони здоров'я та організацією їх матеріально-технічного та фінансового забезпечення, а також організації медичного обслуговування та харчування в комунальних оздоровчих закладах, відноситься забезпечення в межах наданих повноважень доступності і безоплатності медичного обслуговування на відповідній території, а також розвиток усіх видів медичного обслуговування, зокрема – мережі закладів охорони здоров'я та сприяння підготовці й підвищенню кваліфікації спеціалістів.

Втім сьогодні органи місцевого самоврядування все ще стикаються з низкою перешкод для ефективного здійснення зазначених повноважень. Виділення значних коштів із місцевих бюджетів на фінансування медицини вимушено спрямовується на співоплату поточних видатків для надання базових медичних послуг, а не на розвиток комунальних закладів охорони здоров'я та їхнього персоналу.

Запровадження нової моделі фінансування системи охорони здоров'я передбачає збереження повноважень органів місцевого самоврядування у цьому секторі та створення можливостей для їх повноцінного виконання. За новою моделлю, з національного рівня фінансуватиметься програма медичних гарантій, тоді як кошти місцевих бюджетів будуть спрямовані на забезпечення роботи системи, а також на запровадження місцевих програм.

Висновок. Таким чином, наразі необхідним є розроблення та прийняття змін до законодавства України, що надає правове забезпечення медичній реформі та наданню медичних послуг населенню України,

врахувавши норми міжнародного гуманітарного права, проблеми населення тимчасово окупованих територій, зокрема внутрішньо переміщених осіб. А також внести відповідні зміни до Кримінального кодексу України з метою невідворотного притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у порушенні прав громадян на фізичне та психічне здоров'я в умовах фактичного ведення військових дій на території України.

Література

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 .
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, який стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II) від 8 червня 1977 року. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200 .
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III) від 8 грудня 2005 року. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g74 .
4. Закон України “Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення” від 19 жовтня 2017 року. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2168-19> .
5. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (Конвенція I) від 12 серпня 1949 року в редакції від 08.02.2006 р., Женева. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151 .
6. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі (Конвенція II) від 12 серпня 1949 року в редакції від 08.02.2006 р., Женева. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152 .
7. Конвенція про поводження з військовополоненими (Конвенція III) від 12 серпня 1949 року в редакції від 08.02.2006 р., Женева. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153 .
8. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (Конвенція IV) від 12 серпня 1949 року в редакції від 08.02.2006 р., Женева. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 .
9. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-12 [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.
10. Рекомендація щодо медичного обслуговування № 69 від 20 квітня 1944 року, Філадельфія. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_216.
11. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 1013-р “Про схвалення Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я”. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1013-2016-%D1%80> .
12. Сердюк О.І., Короп О.А., Зайцев О.М., Просоленко Н.В. Організація надання медичної допомоги внутрішньо переміщеним особам у Харківському регіоні // Україна. Здоров'я нації. 2016. № 4/1 (41). С. 87-93.

ANALIZA PROBLEMÓW EKONOMICZNYCH WSPÓŁCZESNEJ UKRAINY

W artykule skupiono się na problemach gospodarczych z jakimi zmagają się dzisiejsza Ukraina, a następnie przeanalizowano w jaki sposób próbuje się je rozwiązać. Zwrócono uwagę na przyczyny i skutki podejmowanych decyzji w prowadzeniu polityki gospodarczej kraju oraz poddano je obiektywnej ocenie. Przyjrano się zmianom wartości wskaźników ekonomicznych gospodarki Ukrainy na przestrzeni kilku ostatnich lat. Przytoczono opinie ekonomistów i instytutów badawczych zajmujących się gospodarką Ukrainy. Duży nacisk położono na porównanie stosunków państwa ukraińskiego z Federacją Rosyjską i Unią Europejską. Podjęto również próbę znalezienia rozwiązań najistotniejszych problemów.

Słowa kluczowe: *Ekonomia, Polityka gospodarcza, Problemy ekonomiczne, Ukraina, Wskaźniki ekonomiczne.*

The article focused on the economic problems afflicting today's Ukraine, and then analyzed how attempts to solve them. Drew attention to the causes and consequences of decisions taken in the conduct of economic policy of the country and subjected to an objective assessment. The changes in the value of economic indicators of the Ukrainian economy over the last few years have been examined. Quoted the opinions of economists and research institutes in the economy of Ukraine. Great emphasis was placed on the comparison of relations between the Ukrainian state and the Russian Federation and the European Union. An attempt was also made to find solutions to the most important problems.

Key words: *Economy, Economic indicators, Economic policy, Economic problems, Ukraine*

Wstęp

Ukraina przeżywa obecnie olbrzymi kryzys polityczny i ekonomiczny. Dzisiejsza polityka państwowa obiera kurs zachodni, a gwałtowne załamanie stosunków z Rosją i utrata newralgicznych regionów przemysłowych zmusza państwo do przeobrażenia swojej polityki gospodarczej. Po Euromajdanie gospodarka uległa załamaniu. W kraju panuje bardzo wysoka inflacja sięgająca 9%, wysoki deficyt na rachunkach obrotów bieżących oraz zadłużenie zagraniczne, przekraczające 12,5mld dolarów.¹ Wojna na wschodzie kraju niewątpliwie wyrządziła największe szkody, prowadzenie

¹ J. Fryc, *Lokata na 18 proc.? To możliwe zaledwie 45 minut lotu z Warszawy*, <https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/ukraina-sytuacja-gospodarcza/rkqjz2l>, [24.09.2018].

wojny kosztuje, zarówno zaangażowanie funduszy pieniężnych jak i kapitału ludzkiego oraz nieustannych działań politycznych czy dyplomatycznych (zamiast skupienia uwagi na rozwiązywanie problemów kraju i zwiększanie potencjału rozwojowego). Dochodzi do tego wojna handlowa z największym partnerem handlowym jakim jest Rosja, wzrost cen rosyjskiego gazu, a także gwałtowny spadek produkcji przemysłowej, która była potężnym filarem ukraińskiej gospodarki. Europejskie instytucje oferują pomoc, ale jednocześnie domagają się przeprowadzania koniecznych zmian na szeroką skalę, które będą bodźcem do zwiększenia tempa wzrostu gospodarczego, dalekiego obecnie od optymalnego i niezbędnego poziomu.

Rewolucja godności

Trwające na przełomie 2013 i 2014 roku krwawe protesty przeciw prorosyjskiej władzy politycznej przyniosły ze sobą fatalne skutki gospodarcze. Aneksja Krymu przez Rosję i hybrydowa wojna z separatystami na wschodnich terenach Ukrainy pozbawiły państwo najbardziej dochodowych regionów przemysłowych. To z kolei doprowadziło do gwałtownego osłabienia waluty, wycofywania się zagranicznych inwestorów czy bardzo niekorzystnego bilansu handlu zagranicznego. Skutki takiego stanu rzeczy mają odzwierciedlenie w liczbach najważniejszych wskaźników ekonomicznych.

Tabela 1.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
PKB (mld USD)	136.0	163.2	175.8	183.8	133.5	91.0	93.3	112.2
PKB per capita (USD)	2965.1	3138.5	3153.7	3160.1	3123.9	2828.9	2905.9	2991.6
Stopa bezrobocia na koniec roku (%)	8.8	8.6	8.1	7.2	10.6	9.5	9.7	8.9
Inflacja na koniec roku (%)	9.1	4.6	-0.2	0.5	24.9	43.3	12.4	13.7

*Źródło: Ukraine – Economic Indicators,
<https://tradingeconomics.com/ukraine/indicators>, [25.09.2018].*

Jak można zauważyć w powyższej tabeli, do roku 2013 gospodarka Ukrainy rozwijała się i osiągała coraz lepsze wskaźniki ekonomiczne. Krach który przyszedł w 2014 roku jest olbrzymią ceną za próbę uzyskania

niezależności. Spowodował on także bardzo duży spadek kursu hrywny, która od tamtego czasu osłabł w stosunku do dolara o około 75%. Oczywiście nie neguję zasadności rozpoczętych wtedy protestów. Decyzja rządu z dnia 21.11.2013 o wstrzymaniu przygotowań do podpisania umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską jasno wskazała na brak autonomii w prowadzonych rządach przez władze państwowe². Społeczeństwo musiało zareagować. Wbrew temu co powszechnie sądzono, Ukraina nie ugięła się pod działaniami Moskwy, postanowiła się usamodzielnąć i stawić czoła trudnej sytuacji. W aspektach gospodarczych jest to jednak bardzo trudne zadanie z powodu wielu silnych powiązań i długów wobec Rosji.

Zależność gospodarcza od Rosji

Mocarstwowe plany Federacji Rosyjskiej od zawsze były ściśle związane z Ukrainą, która nazywana jest często sworzniem geopolitycznym (geopolitical pivots) i jest jej potrzebna by zachować status imperium euroazjatyckiego wraz z dostępem do wielu bogactw naturalnych i Morza Czarnego³. Dlatego też nieustannie blokowano wszelkie próby integracyjne Ukraińców z Unią Europejską i NATO, zachęcano z kolei do wejścia w inicjatywę Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej.⁴ Pokażna liczba mieszkańców, duży obszar terytorialny wypełniony zasobami naturalnymi oraz strategiczne położenie, dzięki któremu jest to państwo tranzytowe dla rosyjskiej ropy, wszystko to sprawia, że Rosja od czasu upadku ZSRR nigdy na dobre nie pozwoliła wyrwać się mniejszemu sąsiadowi ze swojej strefy wpływów. Rzecz jasna nie ma to skutków wyłącznie negatywnych, w końcu Rosjanie to od zawsze jeden z głównych partnerów handlowych Ukrainy i zerwanie relacji na tym polu jest absolutnie niemożliwe. Według Ukrstatu⁵ wymiana handlowa z Federacją Rosyjską ponownie zdecydowanie wzrasta – eksport towarów z Ukrainy do Rosji w 2017 roku wzrósł o niemal 9,6% i wynosił 9,1% całego eksportu, natomiast import rosyjskich towarów przez Ukrainę wzrósł w tym czasie o 28,7% i stanowił 15,2% całego importu. Saldo wymiany handlowej było w poprzednim roku ujemne i wyniosło około 1,1 miliarda dolarów. Trzeba w związku z tym zwrócić uwagę, że dochodzi do sytuacji wielce paradoksalnej, w której Ukraińcy największe pieniądze w handlu płacą Rosjanom, którzy potem wydają je na prowadzenie konfliktu zbrojnego czy finansowanie separatystów w Donbasie. Wzrasta również udział Rosji w obszarze inwestycji bezpośrednich, z 7% na koniec 2012 roku do 10,5% na koniec roku 2016⁶. A przecież wiele firm rejestrowanych np. na Cyprze i w innych rajach

² W. Konończuk, *Ukraina rezygnuje z podpisania umowy stowarzyszeniowej w Wilnie: przyczyny i implikacje*, „Analizy OSW”, OSW, Warszawa 2013, s. 1.

³ K. Surdyk, *„Konflikt ukraiński w rozgrywkach geopolitycznych”*, Difin, Warszawa 2017, s. 149.

⁴ A. Bozhkarauy, *„Euroazjatycka unia gospodarcza: o perspektywach integracji gospodarczej Europy Wschodniej z Azją Środkową”*,

http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/71661/10_Bozhkarauy_Altay.pdf, [25.09.2018].

⁵ <http://www.ukrstat.gov.ua/> [26.09.2018].

⁶ A. Szeptycki, *„Ukraina wobec Rosji: trudna droga ku niezależności”*, [w:] *Ukraina- czas przemian po rewolucji godności*, red. A. Furier, FNCE Sp. z o.o., Poznań 2017, s. 89-90.

podatkowych inwestujących na terenie Ukrainy to tak naprawdę również firmy rosyjskie, które umiejętnie kontrolują w ten sposób nieoficjalnie wiele sektorów gospodarki jak przemysł energetyczny czy sektor bankowy. Należy także pamiętać, że Ukraina ma wobec Moskwy potężne długi, sięgające według szacunków ekonomistów około 30 mld dolarów. Bardzo istotnym posunięciem w celu uniezależnienia się od Rosji była decyzja z listopada 2015 roku o całkowitym zaprzestaniu importowania gazu za sprawą ograniczenia konsumpcji (z 54,8mld m³ w 2012 do 33,2mld m³ w roku 2016) poprzez urynkowanie jego cen dla odbiorców indywidualnych oraz substytucji surowca sprowadzanego od tamtej pory z Unii Europejskiej, głównie ze Słowacji⁷.

Problem szarej strefy

Szarą strefą nazywamy wszelkie niezarejestrowane działania gospodarcze, które jednocześnie wpływają na wielkość oficjalnego PKB⁸. Prowadzą one do zniekształcenia podstawowych wskaźników ekonomicznych, wzrostu przestępczości ekonomicznej, załamania się koniunktury, mniejszych wpływów do budżetu co prowadzi do deficytu budżetowego, wzrostu stóp procentowych (w jakiś sposób państwo musi rekompensować straty), zjawisko nieuczciwej konkurencji (podmioty działające legalnie ponoszą większe koszty, przez co ciężiej jest się im utrzymać na rynku), a także, co jest bardzo zauważalne na Ukrainie, szara strefa prowadzi do rozwarstwienia się rzeczywistych dochodów społeczeństwa. Ściśle związane z tym zjawiskiem są powszechne na Ukrainie korupcja i polityczny lobbng. Gospodarka opiera się na systemie monopolistyczno-oligarchicznym, zdecydowana większość kapitału i potencjału wytwórczego znajduje się rękach najzamożniejszych biznesmanów i oligarchów często ściśle powiązanych z władzami politycznymi sprawującymi władzę lub światkiem przestępczym. Zwykli obywatele nie mają zaufania do instytucji państwowych i finansowych, wiele transakcji dokonują z pominięciem banków, nie wierzą w funkcjonowanie bez korupcji. Powszechnym zjawiskiem, zwłaszcza w sektorze żywnościowym i rolnym, jest prowadzenie działalności na własną rękę i samozatrudnienie. Rolnicy sprzedają swoje produkty nie odprowadzając z tego tytułu żadnych podatków. Według wyliczeń Iryny Szowkun z Instytutu Gospodarki i Prognozowania Akademii Nauk Ukrainy oraz Państwowej Służby Podatkowej wielkość szarej strefy w ostatnich latach waha się w granicach 35-45% PKB (dla porównania w zdrowych gospodarkach wartość ta wynosi 7-15% PKB), często przekraczając granicę 350 miliardów UAH⁹. Bank Światowy posuwa się w swoich obliczeniach jeszcze dalej, według jego danych udział szarej strefy w ukraińskiej gospodarce wynosi około 60%, a więc około 2/3

⁷ Ibidem.

⁸ D. Pauch, „Zjawisko szarej strefy w gospodarce”, https://wneiz.pl/nauka_wneiz/frfu/76-2015/FRFU-76-t1-247.pdf, [25.09.2018].

⁹ L. Medina, F. Schneider, „Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years?”, IMF Working Paper, 2018, s. 75.

realnego biznesu omija system podatkowy¹⁰. Można jedynie domniemywać, jak wielka w rzeczywistości jest skala tego zjawiska. Omijanie płacenia podatków zmniejsza wysokość i efektywność wydatków budżetowych oraz wpływa na niepewność inwestycji i wzrost ryzyka dla uczciwych przedsiębiorców. Dla państwa rozwijającego się, a takim przecież jest Ukraina, przyjazne warunki prowadzenia działalności gospodarczej są kluczowe dla jego dynamicznego rozwoju, ponieważ wpływają na podjęcie decyzji o założeniu biznesu i inwestowania kapitału. Według raportu Banku Światowego Ukraina zajmuje 52 miejsce na świecie w łatwości rozpoczęcia biznesu oraz 76 w łatwości jego prowadzenia¹¹. Pozycje odległe, choć należy pochwalić tutaj Ukrainę za poprawę sytuacji względem np. roku 2013 gdzie zajmowała miejsca analogicznie 50 i dopiero 137. W jaki sposób przewycięzać szarą strefę? Przede wszystkim stosować przejrzyste prawodawstwo i ustawodawstwo chroniące przedsiębiorców, zadbać o wykwalifikowane służby nadzoru finansowego, stosować stawki i rozwiązania podatkowe sprzyjające prowadzeniu uczciwego biznesu. W tym celu konieczne jest wdrażanie reform sądowych i podatkowych co na szczęście ma już miejsce, w dużej mierze za sprawą wymogów unijnych oraz zagranicznych instytucji finansowych. W ramach ciekawostki pragnę zwrócić uwagę na fakt zajmowania przez Ukrainę pozycji jednego ze światowych liderów według wskaźnika Giniego¹² dotyczącego rozwarstwienia dochodów w społeczeństwie. Według rankingu Banku Światowego¹³ różnice dochodowe są u naszych wschodnich sąsiadów jednymi z najniższych na świecie. Niestety mamy tutaj do czynienia z wskaźnikiem niedoskonałym i podatnym na manipulację. Wiąże się to ściśle z opisywanym wcześniej zjawiskiem szarej strefy, dochody oligarchów w wielu przypadkach pochodzą z podejrzanych źródeł, które bardzo często nie są opodatkowane. Wśród zwykłych obywateli kraju dominuje nisko wykwalifikowana klasa robotnicza, zarabiająca mało i w zbliżonych do siebie wielkościach. Biorąc ten aspekt pod uwagę oraz fakt „ukrytych” dochodów najzamożniejszych obywateli Ukrainy, świetny wynik współczynnika Giniego przestaje być zaskoczeniem.

Stosunki z Unią Europejską i Międzynarodowym Funduszem Walutowym

Ukraina znajduje się w takim momencie, że samodzielnie nie udźwignie trapiących ją problemów gospodarczych. Odwrócenie się od Rosji i obranie polityki prozachodniej wiąże się z potrzebą reorganizacji całego systemu, liberalizacji handlu, wprowadzenia pakietu niezbędnych reform, wdrożenie

¹⁰ D. Butyter, „Szara strefa w gospodarce Ukrainy”, <http://sppae.sjol.eu/preview/szara-strefa-w-gospodarce-ukrainy-5296>, [25.09.2018].

¹¹ *Doing Business 2018*, <http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf>, s. 201, [25.09.2018].

¹² Под редакцией Баскина А.С., Боткина О.И., Ишмановой М.С. Ижевск, *Основы экономической теории. Курс лекций*, Издательский дом "Удмуртский университет", 2000, s. 153-154.

¹³ *World Development Indicators*, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=SI.POV.GINI>, [25.09.2018].

europijskich standardów jakości. To wszystko wiąże się oczywiście z olbrzymimi kosztami. Unia Europejska wyciąga pomocną dłoń (oczywiście również w swoim interesie), udzielając wsparcia finansowego w postaci pożyczek. Do tej pory przekazano w ten sposób Ukrainie 2,8 mld euro, a w czerwcu 2018 roku Parlament Europejski zatwierdził kolejną pożyczkę o wysokości 1 mld euro. Jest to rzecz jasna pomoc uwarunkowana spełnianiem wymogów stawianych przez Unię, która przede wszystkim domaga się poszanowania zasad demokracji, przestrzegania praw człowieka, zwalczania korupcji oraz sukcesywnego ograniczania ubóstwa i tworzenia nowych miejsc pracy. Jak wynika z sondażu przeprowadzonego w kwietniu 2018 roku przez Kijowski Międzynarodowy Instytut Socjologii, 45,9% Ukraińców jest za wstąpienie w szeregi Unii Europejskiej, 8,9% popiera wejście do Euroazjatyckiej Unii Celnej, natomiast 31,6% uważa, że Ukraina powinna skupić się na swoich problemach i niezależności, tym samym nie wchodząc ani w struktury UE ani EUC¹⁴. W mojej opinii im wcześniej Ukrainie uda się wejść w struktury Unii Europejskiej, tym więcej uzyska dzięki temu korzyści. Obecna formuła UE ma charakter wspólnotowy, co dla rozwijającego się państwa oznacza wsparcie dla osiągania szybkiego wzrostu ekonomicznego (czego doskonałym przykładem jest Polska, czerpiąca wiele profitów dzięki wejściu do Unii w 2004 roku). Biorąc jednak pod uwagę nasilające się na Zachodzie nastroje nacjonalistyczne oraz zwiększające się w wielu krajach znaczenie obozów skrajnej prawicy, taka sytuacja może już długo nie mieć miejsca i nawet jeśli Unia Europejska się nie rozpadnie, a jedynie zmieni swój charakter na bardziej międzyrządowy, będzie to bardzo niekorzystne dla krajów biednych. Ukraina otrzymuje także wsparcie kredytowe od Międzynarodowego Funduszu Walutowego na bazie podpisanego w lutym 2015 roku czteroletniego programu Extended Fund Facility o wartości 17,5 mld dolarów. W jego ramach Ukraina zobowiązała się do podjęcia działań mających na celu stabilizację gospodarki takich jak: reforma polityki walutowo-kredytowej (elastyczny kurs waluty, obniżenie inflacji), reformy sektora finansowego (restrukturyzacja sektora bankowego), obniżenie wydatków budżetowych poprzez zmniejszenie pracowników administracji i reformę systemu emerytalnego oraz urynkowanie cen energii dla ludności, oraz przeprowadzenie reform strukturalnych: reforma systemu sprawiedliwości, walka z korupcją, reforma administracji podatkowej, reforma przedsiębiorstw państwowych w tym przede wszystkim restrukturyzację Naftohazu, państwowego monopolisty, którego zadłużenie stanowi znaczną część długu zagranicznego¹⁵.

¹⁴ Київський міжнародний інститут соціології, „Суспільно-політичні настрої жителів України: квітень 2018 року”, <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=764&page=1>, [26.09.2018].

¹⁵ M. Dahl, B. Piskorska, P. Olszewski, „Europejskie doświadczenia z demokracją i gospodarką rynkową. Przykład dla Ukrainy”, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2015, s. 112-113.

Masowa emigracja

Istotnym problemem, który trapi rynek pracy na Ukrainie jest emigrowanie dużej liczby osób poza granice kraju. Szacuje się, że 7-9 mln Ukraińców pracuje za granicą. W samych tylko latach 2016-2017 z powodu emigracji zarobkowej utracono 5-8% potencjalnej siły roboczej¹⁶. Emigrują przede wszystkim ludzie młodzi, w których najmocniej uderza bezrobocie, ale również mając coraz więcej możliwości na podjęcie studiów za granicą, po których ukończeniu rzadko decydują się na powrót do swojego kraju. Coraz ciężiej znaleźć specjalistów, którzy coraz częściej decydują się na emigrację z powodu nieadekwatnych zarobków do ich umiejętności oraz braku możliwości rozwoju. Ukraiński rynek pracy jest zdominowany przez słabo wykwalifikowaną klasę robotniczą, przystosowaną do wykonywania czynności prostych, a to za sprawą sporego zacofania technologicznego względem europejskich standardów. Panuje deficyt kadr naukowych, odchodzący na emeryturę nie są zastępowani w odpowiedniej liczbie, ponieważ wybierają kariery za granicą. Problem braku specjalistów dotyczy przede wszystkim przedsiębiorstw sektora telekomunikacyjnego i elektronicznego. Emigracja na tak szeroką skalę i o takiej charakterystyce wiąże się z jeszcze jednym bardzo istotnym problemem. Spadek wpływów z podatków doprowadzi prawdopodobnie do załamania systemu emerytalnego. Mimo drastycznego spadku liczby emerytów z 16,8 mln w 2013 r. do 11,9 mln w 2017 roku deficyt funduszu emerytalnego wzrósł z 21,8 mln hrywien do 145 mld hrywien¹⁷. Należy przy tym pamiętać, że większość ukraińskich emerytów otrzymuje bardzo niskie świadczenia minimalne o wysokości 1452 hrywien (jest to około 200zł) nie wystarczających do osiągnięcia nawet minimum egzystencji. Przy zachowaniu obecnej dynamiki dojdzie niebawem do sytuacji w której na jedną osobę pracującą przypadać będzie 1,5 emeryta. Aby zatrzymać odpływ siły roboczej Ukraina musi skupić się na podwyższeniu płac, polepszeniu warunków prowadzenia działalności gospodarczej, zainwestowaniu w badania i rozwój co powinno polepszyć poziom stosowanych technologii, a to z kolei pozwoli pracownikom na rozwój wykorzystanie drzemiącego w nich potencjału, którego w obecnych warunkach nie mogą w pełni spożytkować. Rozwój branż nowej technologii powinien także sprzyjać zatrudnieniu osób młodych, którym obecnie często doskwiera problem bezrobocia.

Podsumowanie

Dzisiejsza Ukraina zmagą się z wieloma problemami natury politycznej i ekonomicznej. Większość z nich wymieniłem w artykule, ale warto jeszcze wspomnieć o postępującej bardzo powoli prywatyzacji (choć ostatnie reformy pozwalają mieć nadzieję na poprawę tego stanu rzeczy) czy też mocno zakorzenionych powiązaniach oligarchów z przedstawicielami polityki co

¹⁶ M. Kozak, „Emigracja uderza w ukraińską gospodarkę”, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/emigracja-uderza-w-ukrainska-gospodarke/>, [26.09.2018].

¹⁷ Ibidem.

proceeds to the dangerous neglect of the interests of a very narrow group of the richest citizens at the expense of the rest of the population. Circumstances make it very difficult, but at the same time necessary, to move in the future towards an autonomous state capable of satisfying the needs of its citizens. In such difficult times, a very important element is the unity of society and the coherence of the policy, which is currently missing in Ukraine. Neither society nor politicians know for sure what the right path is. As confirmation of this thesis, let us look at the results of the elections held in Ukraine in the 21st century. Almost every election brings a completely new cast of characters, which results in a lack of continuity and consequences in the implementation of the undertaken actions. The lack of perspective of joining in the near future to the group of European countries also acts as a demotivating factor. There is no other way to the goal of deregulation and reforms aimed at curing the economy. Can the Ukrainian economy stand on its feet? If possible, can it do so quickly, efficiently and painlessly? Unfortunately, no.

Bibliografia

1. A. Bozhkaruly, „Euroazjatycka unia gospodarcza: o perspektywach integracji gospodarczej Europy Wschodniej z Azją Środkową”, http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/71661/10_Bozhkaruly_Altay.pdf, [25.09.2018].
2. A. Szeptycki, „Ukraina wobec Rosji: trudna droga ku niezależności”, [w:] Ukraina- czas przemian po rewolucji godności”, red. A. Furier, FNCE Sp. z o.o., Poznań 2017.
3. D. Butyter, „Szara strefa w gospodarce Ukrainy”, <http://sppae.sjol.eu/preview/szara-strefa-w-gospodarce-ukrainy-5296>, [25.09.2018].
4. D. Pauch, „Zjawisko szarej strefy w gospodarce”, https://wneiz.pl/nauka_wneiz/frfu/76-2015/FRFU-76-t1-247.pdf, [25.09.2018].
5. Doing Business 2018, <http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf>, [25.09.2018].
6. <http://www.ukrstat.gov.ua/> [26.09.2018].
7. J. Fryc, Lokata na 18 proc.? To możliwe zaledwie 45 minut lotu z Warszawy, <https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/ukraina-sytuacja-gospodarcza/rkqjz2l>, [24.09.2018].
8. Київський міжнародний інститут соціології, „Суспільно-політичні настрої жителів України: квітень 2018 року”, <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=764&page=1>, [26.09.2018].
9. K. Surdyk, „Konflikt ukraiński w rozgrywkach geopolitycznych”, Difin, Warszawa 2017.

10. L. Medina, F. Schneider, „Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years?, IMF Working Paper, 2018.
11. M. Dahl, B. Piskorska, P. Olszewski, „Europejskie doświadczenia z demokracją i gospodarką rynkową. Przykład dla Ukrainy”, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2015.
12. M. Kozak, „Emigracja uderza w ukraińską gospodarkę”, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/emigracja-uderza-w-ukrainska-gospodarke/>, [26.09.2018].
13. Под редакцией Баскина А.С., Боткина О.И., Ишмановой М.С. Ижевск, Основы экономической теории. Курс лекций, Издательский дом "Удмуртский университет", 2000.
14. Ukraine – Economic Indicators, <https://tradingeconomics.com/ukraine/indicators>, [25.09.2018].
15. World Development Indicators, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=SI.POV.GINI>, [25.09.2018].
16. W. Konończuk, Ukraina rezygnuje z podpisania umowy stowarzyszeniowej w Wilnie: przyczyny i implikacje, „Analizy OSW”, OSW, Warszawa 2013.

Київський національний торговельно-економічний університет,
студентка II року навчання факультету міжнародної торгівлі та права
спеціальності «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності»

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТРАНСКОРДОННОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У даній статті подані обґрунтування основних засад розвитку транскордонного співробітництва на Україні та аналіз сучасного стану діяльності українсько-російських євро регіонів.

Ключові слова: *транскордонний розвиток, транскордонне співробітництво, прикордонні регіони, євро регіони.*

In this article the substantiation of the basic principles of the development of cross-border cooperation in Ukraine and the analysis of the current state of activity of the Ukrainian-Russian Euroregions are presented.

Key words: *cross-border development, cross-border cooperation, border regions, Euroregions.*

Постановка проблеми. Останнім часом помітно зріс науковий і практичний інтерес до транскордонної співпраці як однієї із форм розв'язання глобалізаційних проблем на міжрегіональному рівні. Це пояснюється тим, що на сьогодні транскордонне співробітництво – процес, який сприяє розвитку добросусідських відносин між країнами в економічній, політичній, соціальній та інших сферах, а тому є першочерговим кроком на інтеграційному шляху нашої держави. Найпоширенішою формою транскордонного співробітництва є євро регіони. На кордоні України як із західними, так і зі східними сусідами створено дев'ять євро регіонів, найбільш актуальним та проблематичним з яких є українсько-російський євро регіон. У даному контексті прикордонне співробітництво між суміжними регіонами стає однією з основних форм реалізації стратегії зовнішньої та зовнішньоекономічної політики обох держав, що пов'язано з низкою соціально-економічних факторів. Процес прикордонного співробітництва з сусідніми країнами для України набуває також додаткового соціально – політичного значення, оскільки істотна частка населення суміжних регіонів не втратила тісні зв'язки культурно-історичного і психологічного характеру.

Метою дослідження є оцінка сучасного стану розвитку транскордонного співробітництва на сході України та наявних актуальних проблем у регіонах ТКС.

Розвиток транскордонного співробітництва (ТКС) базується на взаємоузгодженні та поєднанні інтересів його суб'єктів та учасників, які представляють суміжні прикордонні території, у вирішенні спільних

проблем територіального розвитку, забезпеченні взаємодоповнюваності їх економік та ефективного використання потенціалу їх розвитку.

За сучасних умов розширення процесів глобалізації зростає роль прикордонного співробітництва регіонів, що відкриває нові можливості для активізації господарської діяльності на периферійних територіях і підвищення їх конкурентоспроможності. Наприкінці минулого століття регіональна політика Європейського Союзу перейшла до нової парадигми – від застосування механізмів ліквідації диспропорцій регіонального розвитку шляхом міжрегіонального перерозподілу ресурсів до мобілізації природноресурсного потенціалу територій і застосування принципу субсидіарності. Цей підхід був використаний суміжними прикордонними регіонами Європи, які налагодили взаємні контакти між державними регіональними органами влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, суб'єктами господарювання територій, об'єднуючи зусилля для вирішення спільних проблем, і від співробітництва за окремими транскордонними угодами перейшли до співробітництва в рамках єврорегіонів. Таким чином, характерною рисою сучасної Європи є швидкий розвиток міжнародного співробітництва регіонів – однієї з найефективніших рушійних сил європейської інтеграції та об'єднання людей.

Уперше термін «транскордонне співробітництво» був уведений у Мадридській Конвенції загальних принципів транскордонного співробітництва [1, с.97].

Під транскордонним співробітництвом розуміють будь-які спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науковотехнічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади, що знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, а також укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей. Транскордонне співробітництво стосується співпраці суміжних територій сусідніх держав, тобто важливе значення в його організації має наявність кордону між територіями, що співпрацюють.

Транскордонне співробітництво, з одного боку, є важливим елементом інтеграційного процесу, що здійснюється шляхом оптимального поєднання можливостей і ресурсів прикордонних регіонів суміжних країн, а з іншого – допомагає розв'язанню спільних проблем і сприяє соціально-економічному розвитку цих регіонів. Такий тип двостороннього співробітництва є істотним чинником поліпшення міждержавного клімату, а також дієвим засобом ліквідації диспропорцій в економічному і соціальному розвитку по обидва боки кордону.

Транскордонне співробітництво в сучасних умовах розвитку інтеграційних процесів має властивість прискорювати процеси вирівнювання якості життя населення прикордонних територій та сприяти створенню умов для вільного переміщення людей, товарів, капіталів та

послуг через кордон. Транскордонне співробітництво відіграє також важливу роль в якості специфічного «полігону» для адаптації європейського законодавства та механізмів фінансової підтримки. [5, с.88]

У цілому транскордонне співробітництво здійснюється на підставі адміністративних, економічних або технічних угод, що укладаються місцевими органами влади прикордонних регіонів у межах їх повноважень. Типова угода містить широкий орієнтовний перелік сфер співробітництва, поставки товарів або надання послуг, серед яких: транспорт, дороги та автостради, спільні аеропорти, електро-, газо-, водопостачання; природоохоронні зони, місця відпочинку; екологічна безпека, освіта, професійна підготовка та дослідження; спільне використання медичних установ; спільні молодіжні та спортивні центри, табори; взаємодопомога у надзвичайних ситуаціях; проблеми, які стосуються мешканців прикордоння (зайнятість, житлово-комунальне господарство, соціальне страхування тощо); переробка відходів; аграрний сектор та ін.

Для координації транскордонне співробітництво місцеві та регіональні органи влади в межах чинного законодавства можуть створювати асоціації, консорціуми, а також спільні консультативні структури.

Україна завдяки вигідному геополітичному положенню має значні потенційні можливості щодо розвитку транскордонне співробітництва, оскільки 19 з 25 її регіонів є прикордонними, а зовнішній кордон – найдовший серед європейських країн. Особливістю транскордонне співробітництво України є те, що воно відбувається не тільки на кордонах України з країнами Європейського Союзу, а і на кордонах з країнами, що не входять до складу ЄС, – Російською

Федерацією, Білоруссю та Молдовою. Так, протяжність кордонів із Російською Федерацією становить близько 2300 км, з країнами ЄС – 1390 км, Білоруссю та Молдовою – понад 2300 км. [6, с. 57]

В Україні транскордонне співробітництво сьогодні розглядається у двох площинах – як інструмент розвитку прикордонних територій і як чинник реалізації її євроінтеграційних прагнень. Таким чином, транскордонне співробітництво прикордонних областей України можна умовно розділити на два напрямки:

- транскордонне співробітництво, що відбувається на кордоні України з країнами ЄС;
- транскордонне співробітництво у так званому «новому прикордонні», уздовж кордонів колишніх радянських республік, зокрема Російської Федерації, Білорусі та Молдови.

Головним завданням співробітництва на кордоні з ЄС (єврорегіони «Буг», «Карпатський», «Нижній Дунай», «Верхній Прут» та ін.) є подолання наслідків втілення за радянських часів концепції кордону як лінії розподілу і посилення його контактної функції. [2, с. 24]

Розвиток транскордонного співробітництва у «новому прикордонні», поряд із завданнями економічної і культурної співпраці, має ще одне –

подолання психологічного дискомфорту, що виник у місцевих жителів територій, які стали прикордонними внаслідок дезінтеграції СРСР.

Транскордонне співробітництво є важливим елементом Державної стратегії регіонального розвитку України, основною метою якої є створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів, забезпечення їх сталого розвитку на сучасній технологічній основі, високої продуктивності виробництва та зайнятості населення. Розвиток такого співробітництва передбачається також в регіональних стратегіях [7, с. 18]. Незважаючи на те, що головним пріоритетом своєї зовнішньої політики Україна означила інтеграцію в Європейський Союз, слід зазначити і той факт, що розвиток економічних відносин з Російською Федерацією був і є важливим пріоритетом України в контексті реалізації її національних інтересів. Взаємовигідні відносини між регіонами України і Російської Федерації будуються на підставі двосторонніх угод і протоколів про торговельно-економічне, науково-технічне і культурне співробітництво. З огляду на те, що транскордонне співробітництво стосується всіх сфер життя суспільства, його нормативно-правове забезпечення умовно можна представити у чотирьох групах:

1) загальні європейські нормативні акти щодо функціонування та розвитку регіонів («Європейська хартія місцевого самоврядування» (Страсбург, 1985 р.), «Хартія конгресу місцевих і регіональних органів влади Європи» (1994 р.), «Європейська хартія регіонального просторового планування» (Торремолінос, 1983 р.) та ін.);

2) європейське законодавство, що стосується безпосередньо транскордонного співробітництва («Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами» (Мадрид, 1980 р.), два додатки до неї: Додатковий протокол (Страсбург, 1995 р.) та Протокол № 2 (Страсбург, 1998 р.), «Європейська хартія прикордонних і транскордонних регіонів» та ін);

3) низка європейських документів, які регулюють різні аспекти транскордонного співробітництва («Кіотська конвенція щодо спрощення та гармонізації митних процедур», «Конвенція про комбіновані перевезення», «Європейська хартія регіональних мов і мов меншин» та ін.);

4) національне законодавство європейських країн (для України – Закон України «Про транскордонне співробітництво» (№ 1861-IV) від 24 червня 2004 р., який визначає зміст та основні положення транскордонного співробітництва в Україні; інші нормативно-правові акти) [1, с.198]

Основними єврорегіонами у співробітництві з Російською Федерацією сьогодні є такі: «Слобожанщина», «Ярославна», «Дніпро» та «Донбас» (див. таблицю). Зазначені єврорегіони почали діяти відносно недавно, проте деякі з них («Слобожанщина», «Ярославна») вже мають надбання, хоча й незначні. З часів заснування єврорегіонів не реалізовано жодного великомасштабного проекту (будівництва транспортних, інформаційних магістралей, очисних споруд тощо), головним чином через брак коштів та правової компетенції. Проте сьогодні активно розвивається

співпраця в напрямку створення та вдосконалення спільних кластерних підприємств, що позитивно впливає на економічний розвиток території в цілому. Інноваційні моделі єврорегіонів передбачають створення системи спеціалізованих прикордонних комплексів – виставкового (сервісно-інформаційного), індустріального і експортнотранспортного (логістичного), які просторово розподілені в його межах. Чималу увагу приділять екологічним проблемам, зокрема у результаті відпрацьованого механізму російською та українською сторонами погоджений порядок організації робіт з управління водними ресурсами у басейні Сіверського Дінця, здійснюється програма спільного аналітичного контролю за гідрохімічним станом водних об'єктів, встановлені вимоги по дотриманню гідрологічних і гідрохімічних показників у прикордонних створах. Сіверсько-Донецьке басейнове управління водних ресурсів здійснює міжнародне співробітництво з Донським басейновим управлінням водних ресурсів в межах Міжурядової угоди про спільне використання та охорону транскордонних водних об'єктів в басейні Сіверського Дінця та річок Приазов'я.

Також важливим аспектом транскордонної співпраці є значний транзитний потенціал. Одним з перспективних проєктів використання такого потенціалу є транспортний коридор «Європа – Азія». Зокрема, привабливим є Керч – Єнікальський канал – єдиний засіб транспортного сполучення портів Каспійського та Середземного морів.

Узагальнення інформації щодо діяльності українсько-російських єврорегіонів дає підстави для виділення основних проблем, що гальмують розвиток транскордонного співробітництва у цьому напрямі. Це, перш за все, відсутність цілісної концепції регіонального розвитку держав, низький рівень залучення представників бізнесу і суспільного сектора, сприйняття місцевими органами влади транскордонного співробітництва як інструменту зовнішньоекономічної діяльності та їх неготовність виконувати координуючу функцію щодо розвитку зазначеної сфери [3, с. 254].

Отже, пріоритетними напрямками державної політики щодо транскордонного співробітництва України і прилеглих країн мають бути:

- створення сприятливих умов для інвестиційної діяльності у прикордонних регіонах шляхом розвитку інформаційного обміну, надання консультаційного обслуговування, використання можливостей надання податкових стимулів місцевими органами виконавчої влади;

- створення умов для вільного переміщення через кордон при забезпеченні безпеки населення прикордонних областей шляхом розробки системи спрощеного прикордонного контролю, планування та координації спільної роботи правоохоронних органів з метою запобігання правопорушень по обидва боки кордону;

- збільшення транзитних можливостей прикордонних територій;

- забезпечення спільного контролю за екологічною ситуацією і раціональним використанням природних ресурсів;

– розробка в межах єврорегіонів нових проектів транскордонного співробітництва на східному кордоні України у соціальній і гуманітарній сферах та ін.

Отже, участь прикордонних регіонів у складі єврорегіонів дає змогу оперативно вирішувати прикордонні проблеми на місцевому рівні, створювати гнучкі господарські структури з залучення зовнішніх інвестицій для будівництва та удосконалення транскордонної інфраструктури, налагоджувати прикордонну торгівлю, туризм, розширювати співробітництво в культурній, соціальній, природоохоронній сфері. Все це позитивно сприяє розвитку не тільки прикордонних регіонів, але і країні в цілому.

Одним із найбільш перспективних напрямів для подальших досліджень у цій сфері сьогодні можна вважати питання щодо діяльності держави з формування міжнародної мережі транспортних коридорів.

Література

1. Мікула Н. А. Транскордонне співробітництво України в контексті євроінтеграції: монографія / Н. А. Мікула, В. В. Засадко. – К. : Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України, 2014. – 316 с.
2. Притула Х. М. Розвиток єврорегіонального співробітництва України та ЄС: сучасний стан та перспективи / Х. М. Притула, Я. Я. Калат // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : [зб. наук. пр.] / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; редкол.: В. С. Кравців (відп. ред.). – Львів, 2015. – Вип. 6(116). – С. 27-31.
3. Розвиток транскордонного співробітництва : науково-аналітична доповідь / [Х. М. Притула, Ю. О. Цибульська, О.Б. Цісінська, Я. Я. Калат та ін.] «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» ; [наук. ред. : В. С. Кравців]. – Львів, 2016. – 125 с.
4. Студенніков І. В. Транскордонне співробітництво та його місце в регіональному розвитку / І. В. Студенніков // Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / наук. ред. : С. Максименко. – К. : Логос, 2000. – С. 138-167.
5. Студинский В.А. Потребитель: процесс формирования рыночного поведения //Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика. Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції. – Луцьк: МА «Терен», 2011. – С.254-255.
6. Студінський В.А. Економічна поведінка в трансформаційній економіці.– К.: Фенікс, 2010. – 264 с.
7. Horga I., Forms of fragmentation or the European «Border anxiety»? // Eurolimes: Theoretical approaches and borders' assessment / Ed. by I. Horga; Institute for Euroregional Studies, Hungary. – Oradea, 2015. – P. 109-124.

Ілона МОЙСЕЙЧУК

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
магістрантка II року навчання історико-юридичного факультету,
спеціальності «Історія та археологія»;

Лариса ДУДКА

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
к.і.н., доцент кафедри політології, права та філософії

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ В МУЛЬТИМЕДІЙНОМУ ПРОСТОРИ: З ДОСВІДУ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ

*Все, що нам відомо про наше суспільство і навіть про світ,
в якому ми живемо, ми знаємо завдяки мас-медіа.*

Н. Луман

На основі аналізу освітніх нормативних документів, праць сучасних вітчизняних та закордонних дослідників у статті вивчається проблема актуальності формування такої компетентності сучасної людини як медіаграмотність; аналізуються теоретичні основи та досвід практичної реалізації впровадження медіаграмотності в системі сучасної вітчизняної освітньої.

Ключові слова: *освіта, компетентність медіаграмотність, критичне мислення.*

On the basis of the analysis of educational normative documents, the works of modern national and foreign researchers, the problem of the urgency of forming such competence of modern man as media-education is studied in the article. The theoretical bases and experience of practical implementation of the introduction of media-education in the system of modern national education are analyzed.

Key words: *education, competence, media literacy, critical thinking.*

Сучасне покоління не просто живе в інформаційному суспільстві, воно опинилося під масовим інформаційним тиском. У зв'язку з цим, гостро постала необхідність покращення навичок критичного мислення, вміння не потрапляти під маніпуляцію, пропаганду, виявляти фейки та пост правду, знаходити потрібну інформацію, відкидаючи «інформаційне сміття». Медіаграмотність прирівнялася до базових компетенцій людини, ставши в один ряд з такою компетенцією як уміння читати і писати.

Одним із інструментів вирішення даної проблеми є різноманітні навчально-просвітницькі заходи, що активно впроваджуються сьогодні у вітчизняній системі як вищої так і середньої освіти з метою формування та поширення у суспільстві навичок з медіаграмотності.

Метою даного дослідження є аналіз причин, сучасних практик та наслідків упровадження у сучасній системі освіти в Україні медіаграмотності через формування навичок критичного мислення.

Уважається, що поняття «медіаграмотність» походить від термінів «критичне бачення» та «візуальна грамотність». У даному контексті також використовуються такі терміни, як «технологічна грамотність», «інформаційна грамотність», «комп'ютерна грамотність» тощо. Канадський науковець і консультант з питань медіаграмотності Кріс Ворсноп (Chris Worsnop) вважає, що медіаграмотність – це результат медіаосвіти, вивчення медіа. Що більше вивчаєте медіа, то більше ви медіаграмотні, тобто медіаграмотність – це здатність експериментувати, інтерпретувати, аналізувати та створювати медіатексти [10]. Інші науковці вважають, що медіаграмотність спрямована на те, щоб людина була активна та грамотна, така, що має розвинуту здатність сприймати, створювати, аналізувати, оцінювати медіатексти, розуміти соціокультурний і політичний контексти функціонування медіа в сучасному світі, кодові й репрезентативні системи, які ті використовують. Життя такої людини в суспільстві та світі пов'язане з громадянською відповідальністю.

Американський науковець Роберт К'юбі (Robert Kubey) вважає, що медіа грамотність – це здатність аналізувати, оцінювати використовувати та передавати повідомлення у різних формах [6, с. 25-26]. Тобто, фактично всі науковці сходяться на тому, що медіаграмотність – це набуті під час навчання навички аналізувати та оцінювати медіа. За О.В. Федоровим, медіаграмотний учень чи студент має бути здатний критично й усвідомлено оцінювати медіатексти, підтримувати критичну дистанцію щодо популярної культури та чинити спротив маніпуляціям [4]. За словами британського науковця Джейн Браун (Jane D. Brown), поняття медіаграмотності має різні визначення для осіб різних професій [5, с. 44-46].

Традиційно медіаграмотність давала людині змогу аналізувати й оцінювати літературні твори і створювати якісні тексти. Але у другій половині ХХ ст. вона трансформувалась у здатність компетентно аналізувати та вміло оцінювати й використовувати друковані форми комунікації, кіно, радіо- та телепрограми, а також Інтернет.

Канадський науковець і президент Канадської асоціації медіаосвітніх організацій Джон Пандженте (John J. Pungente) вивів вісім ключових принципів медіаграмотності, що дозволяють краще вивчати медіа продукти:

1. Будь-який медіапродукт – це сконструйована реальність. Він відбиває не реальний світ, а деякі суб'єктивні, ретельно відібрані уявлення про нього. Медіаграмотність допомагає руйнувати такі штучно створені конструкції та розуміти принципи їх створення.

2. Медіа конструюють реальність. Саме вони формують більше уявлень про навколишнє середовище та особисте ставлення до того, що відбувається. Ставлення до об'єктів реального світу формується на основі медіаповідомлень, які, своєю чергою, сконструювали фахівці, що

переслідують визначені комунікативні цілі. Медіа певною мірою формують наше відчуття реальності.

3. Отримувачі медіаповідомлення інтерпретують його зміст. Медіа забезпечують свою аудиторію інформацією, на основі якої формується уявлення про реальність. Отримувачі повідомлення інтерпретують та осмислюють, ґрунтуючись на власному досвіді та таких індивідуальних характеристиках, як особисті запити й очікування, актуальні проблеми, сформовані національні та гендерні уявлення, соціальний та культурний досвід тощо.

4. Медіа мають комерційну підтримку. Медіаграмотність дає уявлення про те, що підтримує будьякі медіа з комерційного боку і як комерційний підтекст впливає на зміст медіапродукту, його якість. Створення медіапродукту – це передовсім бізнес, який має давати прибуток. За всяким медіабізнесом стоять конкретні люди зі своїми інтересами, саме останні й визначають зміст того, що дивиться, читає, слухає отримувач медіаповідомлення.

5. Будь-яке медіаповідомлення транслює ідеологію та інформацію про певні цінності. Будь-який медійний продукт – це, в певному сенсі, реклама способу життя та тих чи інших цінностей. Явно чи опосередковано медіа створюють в очах аудиторії уявлення про «гарне», «красиве» життя; формують споживацькі смаки та дають уявлення про загальну ідеологічну позицію.

6. Медіа виконують соціальні та політичні функції. Вони впливають на політичну ситуацію та провокують соціальні зміни. Телебачення впливає на результати виборів. Електорат ґрунтує свої рішення на уявленнях про кандидатів, тобто на сформованому іміджі. Медіа примушують нас задумуватися про події, що відбуваються в інших країнах.

7. Зміст повідомлення залежить від виду медіа. Різні медіа передають повідомлення про одну подію, наголошуючи на різних аспектах. Отже, аудиторія має змогу ознайомитися з різними поглядами та сформувані власну позицію.

8. Кожен медіаресурс має власну унікальну естетичну форму. Кожен медіапродукт має бути представлений аудиторії в естетичній формі, що дозволяє, деякою мірою, діставати задоволення від форми та змісту. Цікаві пропозиції канадського дослідника трохи нівелюються хибними уявленнями про силу медійного впливу [8].

Відповідно до автора американських підручників для студентів Джеймса Поттера (James Potter), медіаграмотність полягає в здатності особистості контролювати споживання медіа. Медіаграмотна людина легше орієнтується в медіасвіті, легше знаходить інформацію, яка їй потрібна, та запобігає повідомленням, що можуть їй зашкодити, подібно до забруднених і отруєних води чи їжі [7]. Медіаграмотність – це не категорія. Нема нульового рівня медіаграмотності, як і нема найвищого рівня, якого може досягти людина. Медіаграмотність – це континуум. Сила

переконань особистості базується на кількості та якості структурованих знань, якими вона володіє.

Своєю чергою, якість структурованих знань базується на наявних навичках і досвіді конкретної особистості. Можна сказати, що люди, які діють на нижчих рівнях медіаграмотності, мають слабкі й обмежені погляди на медіа. Таким притаманні поверховіші та гірше організовані структури знань, що формують неадекватний погляд на значення медіаповідомлень.

Пам'ятаючи, що медіаграмотність – континуум, автор виділяє вісім ключових рівнів медіаграмотності:

- осягнення основних положень (розуміння, що це відбувається не з ним/нею);
- усвідомлювання мови (розпізнавання мовного звучання та ототожнювання значень слів);
- усвідомлювання викладеної інформації (відрізняння вигадки від того, що може бути в реальності, вирізняння реклами тощо);
- розвиток скептицизму (оцінювання можливої брехні в рекламі, чітке розуміння, що подобається, а що ні, вміння побачити смішне в некомічних героях);
- інтенсивний розвиток (потужна мотивація до пошуку конкретної інформації, вироблення чітких наборів інформації, якій надається перевага, високий рівень розуміння корисності отриманої інформації);
- емпіричне вивчення (пошук різних форм подання контенту та переказів, пошук сюрпризів і нових емоційних, моральних реакцій та почуттів);
- критичне оцінювання (сприймання повідомлень такими, якими вони є, й подальше оцінювання у відповідному середовищі, глибоке й детальне розуміння історичного, економічного та художнього контекстів систем, представлених у повідомленні, здатність уловлювати нюанси в поданні інформації та відмінність від форми подання інших повідомлень на цю тему, здатність зробити висновки про сильні та слабкі сторони повідомлення);
- соціальна відповідальність (розуміння, що певні повідомлення позитивніше впливають, ніж інші; усвідомлення, що чиясь власна думка впливає на суспільство, й не важливо, як сильно; визнання, що існують певні способи, завдяки яким особистість може конструктивно вплинути на суспільство).

21 квітня 2016 р. Президія Національної академії педагогічних наук України схвалила нову редакцію Концепції впровадження медіаосвіти в Україні. Головна ідея концепції полягає в сприянні становленню ефективної системи медіаосвіти в Україні для забезпечення загальної підготовки дітей та молоді до безпечної та ефективної взаємодії з сучасною медіа системою [1].

Варто зазначити, що процес впровадження медіаосвіти в систему освіти розпочався ще в 2010 році, коли попередня концепція визначила

три етапи її практичної реалізації, а саме, експериментальний етап (2010 – 2013), поступове вкорінення медіаосвіти та стандартизацію вимог до неї (2014 – 2016) і подальший розвиток медіаосвіти та завершення масового запровадження (2017 – 2020) [2]. З 2011 року розпочався експеримент з запровадження медіаосвіти в навчально-виховний процес у 82-ти загальноосвітніх школах семи областей України та міста Києва. За сприяння Міністерства освіти та науки, молоді та спорту України впроваджується програма з медіаосвіти для вчителів, які проходять підвищення кваліфікації. Згідно Концепцією, медіаосвіта – частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії з сучасною системою масмедіа, як традиційними (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітніми (комп'ютерне опосередковане спілкування, інтернет, мобільна телефонія) медіа, з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій [1].

Головна спеціалістка відділу змісту освіти, мовної політики та освіти національних меншин департаменту загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти та науки України Раїса Євшенко, яка є відповідальною за впровадження медіаосвіти, вважає, що медіаграмотність потрібно наскрізно інтегрувати в різні предмети: мову, літературу, історію. А найбільший виклик, на її думку – це навчити вчителів. Безсумнівно, це можна пов'язувати з початком російсько-української війни, коли всі зрозуміли, що розгортається ще й потужна інформаційна війна. Нині триває реформа «Нова українська школа», в концепції якої Міносвіти заявило про потребу компетентності «медіаграмотність». Вона включена в інформаційні компетентності й передбачає впевнене і водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій, інформаційну та медійну грамотність [8].

На думку фахівців Національної академії педагогічних наук України, пріоритетні напрями розвитку в Україні ефективної системи медіаосвіти такі:

- створення системи шкільної медіаосвіти, що передбачає розроблення психологічно обґрунтованих навчальних програм інтегрованої освіти;
- сприяння поширенню практики інтеграції медіаосвітніх елементів у навчальні програми з різних предметів;
- напрацювання низки факультативних медіаосвітніх програм для підлітків;
- упровадження курсу медіакультури з урахуванням профільного навчання, активізація гурткової роботи, фото-, відео-, анімаційних студій, інших позакласних форм учнівської творчості медіаосвітнього спрямування;
- розроблення стандартів фахової підготовки медіапедагогів і медіапсихологів для системи освіти, спеціалізованих навчальних курсів

для підготовки і перепідготовки фахівців медіаосвітнього профілю на базі вищої педагогічної і психологічної освіти;

- активізація співпраці вищих навчальних закладів, які готують фахівців для медіавиробництва і сфери мистецтва, з Національною академією наук України, Національною академією педагогічних наук України та Національною академією мистецтв України, з метою проведення міждисциплінарних досліджень з проблем медіаосвіти, налагодження обміну досвідом і кадрового забезпечення викладання спеціальних дисциплін для медіапедагогів;

- організація за участю громадських об'єднань і медіавиробників різних форм позашкільної освіти, зокрема для дітей дошкільного віку, батьківської педагогіки, творчих студій для дітей і молоді, дитячих і молодіжних фестивалів, конкурсів, проектів місцевого і всеукраїнського рівнів для сприяння розвитку медіакультури й підтримки системи медіаосвіти;

- налагодження повноцінного суспільного діалогу для оптимізації медіаосвітньої діяльності самих медіа, підвищення психологічної та педагогічної компетентності працівників молодіжних редакцій різних медіа, поліпшення якості дитячих і молодіжних програм. У цілому, процес медіаосвіти робить наголос на формуванні автономної від медіа особистості [3, с. 221-225].

Варто зазначити, що більшість фахівців з медіаосвіти перебуває у полоні старих уявлень про силу медійного впливу. Але навіть з урахуванням цього висновки західних науковців про шляхи впровадження медіаосвіти та досягнення медіаграмотності як її результату, критичного погляду на мас-медіа мають велике значення для розвитку української медіаосвіти.

Таким чином, в Україні є певні теоретичні розробки та напрацювання у галузі медіаосвіти. Але слід зауважити, що, по-перше, в західних країнах існує стала практика медіаосвіти, на яку можна і варто орієнтуватися, по-друге, теоретичні розробки більшості українських науковців спрямовані, в більшості випадків, не на формування критичного мислення та автономної від медіа особистості (як у багатьох західних країнах), а на опанування медіаобладнання та використання можливостей медіа в навчальному процесі.

Науковці у сфері медіаосвіти наполягають на тому, що це не навчання за допомогою медіа, а навпаки, вивчення принципів роботи останніх. Її метою визнають таке підвищення рівня медіаграмотності особистості, коли людина набуває навичок аналізувати й оцінювати навколишній медіаконтент. Тому, розвиток медіаосвіти в Україні в подальшому має розглядатися не лише як галузь суто освітньої політики, а як частина основних прав громадян на свободу висловлювання і права на інформацію, як один із вагомих інструментів підтримки демократії.

Література

1. Концепції впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція): [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprova_dzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya/
2. Концепція впровадження медіа-освіти в Україні : [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://lobtim.ucoz.ua/Mediaosvita/konsepsiavprovadzennamediaosvity>
3. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / ред. упор. В.Ф. Іванов, О.В. Волошенюк; За науковою редакцією В.В. Пізуна. – Київ: Центр Вільної Преси, 2013. – 357 с.
4. Федоров А. В. Медиаобразование в зарубежных странах / А.В. Федоров. – Таганрог: Изд-во Кучма, 2003. – 238 с.
5. Brown J. Media Literacy Perspectives / J. Brown // Journal of Communication. – 1998. – Volume 48. Issue 1. – P. 44-57.
6. Kubey R. (Ed.) Media Literacy in the Information Age / R. Kubey – New Brunswick & London: Transaction Publishers, 1997. – 484 p.
7. Potter W. J. Media Literacy. Thousand Oaks / W.J. Potter – London: Sage Publication, 2001. – 423 p.
8. Pungente J. From Barry Duncan et al. Media Literacy Resource Guide, Ontario Ministry of Education, Toronto, ON. Canada, 1989. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.media-awareness.ca>
9. Russia Today виявилася неефективною у Швеції та Фінляндії, бо там добре впроваджується медіаграмотність : [Електронний ресурс] : Режим доступу: <https://rozmova.wordpress.com/2018/10/26/raisaevtushenko/>
10. Worsnop C. Screening Images: Ideas for Media Education. Mississauga, Ontario / C. Worsnop: [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://interact.uoregon.edu/MediaLit/CAMEO/index.html>

Kamil MICHAŁEC

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie,
Bezpieczeństwo państwa, I rok studia Magisterskie,
Instytut Nauk o Bezpieczeństwie;

Eryk PRZYBOŚ

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie,
Bezpieczeństwo państwa, I rok studia Magisterskie,
Instytut Nauk o Bezpieczeństwie

PERSPEKTYWA CZŁONKOSTWA UKRAINY W NATO A BEZPIECZEŃSTWO POLSKI

Celem artykułu jest przybliżenie czytelnikowi perspektywę członkostwa Ukrainy w Sojuszu Północnoatlantyckim oraz potencjalne płynące z tego korzyści dla Polski, jako obecnej granicy paktu oraz całego sojuszu.

Słowa kluczowe: *integracja europejska, pakt militarny, wsparcie wojskowe, stabilizacja.*

The target of this article is to bring readers closer to perspective of Ukrainian membership in North Atlantic Treaty Organization and indicate potentially benefits for Poland as border country of NATO and whole organization.

Key words: *European integration, military pact, military support, stabilization.*

1. WSTĘP

Ostatnie dwie dekady dwudziestego stulecia przyniosły ogromne zmiany geopolityczne nie tylko dla poszczególnych krajów które wcześniej były krajami satelickimi Związku Radzieckiego, lecz także dla całego świata. Wraz z końcem istnienia Związku Radzieckiego przestał także istnieć bipolarny podział świata¹.

Dwa supermocarstwa jakimi były ówczesnie Stany Zjednoczone i Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich przestały być najważniejszymi graczami na arenie międzynarodowych konfliktów. Koniec zaciętej rywalizacji i wyścigu zbrojeń pomiędzy tymi krajami spowodował powstanie lub podkreślenie już istniejących zagrożeń bezpieczeństwa. Po zmianach, które nastąpiły pod koniec ubiegłego tysiąclecia Stany

¹ J. Stańczyk, Kres "zimnej wojny" : bezpieczeństwo europejskie w procesie zmiany międzynarodowego układu sił : (na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w.), Toruń, 2004, ISBN:83-7322-660-5

Zjednoczone nadal są, przynajmniej w teorii głównym przeciwnikiem Federacji Rosyjskiej².

Znaczącej zmianie uległy stosunki międzynarodowe pomiędzy tymi dwoma krajami oraz co ważniejsze dla opinii publicznej: widmo wojny atomowej nie jest już tak potencjalnie bliskie jak przed rokiem 1989.

2. ROLA SOJUSZU MILITARNEGO

Do 1989 roku uwaga całego świata była skupiona w znacznym stopniu na obserwowaniu rywalizacji pomiędzy USA, a ZSRR. Rywalizacji toczony na ziemi, lądzie, w powietrzu i wodzie, a nawet we wcześniej niedostępnej dla człowieka przestrzeni kosmicznej. Sam fakt, iż Związek Radziecki był połączeniem piętnastu krajów sztucznie zawęził liczbę potencjalnych agresorów zagranicznych do jednego. Zarówno przed rozpadem ZSRR jak i po tym wydarzeniu ogromną rolę dla bezpieczeństwa poszczególnych krajów pełni członkostwo w międzynarodowej koalicji zapewniającej solidarną pomoc w przypadku konieczności odpierania agresji. Najsilniejszą strukturą zapewniającą bezpieczeństwo militarne jest Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego, która początek swojego istnienia datuje na 4 kwietnia 1949 roku, a więc w pierwszych latach po tragicznych w skutkach konsekwencjach wybuchu II Wojny Światowej. Przynależność do organizacji NATO gwarantuje solidarną pomoc krajów członkowskich w sytuacji zbrojnej napaści trzeciego kraju na dowolny kraj członkowski³.

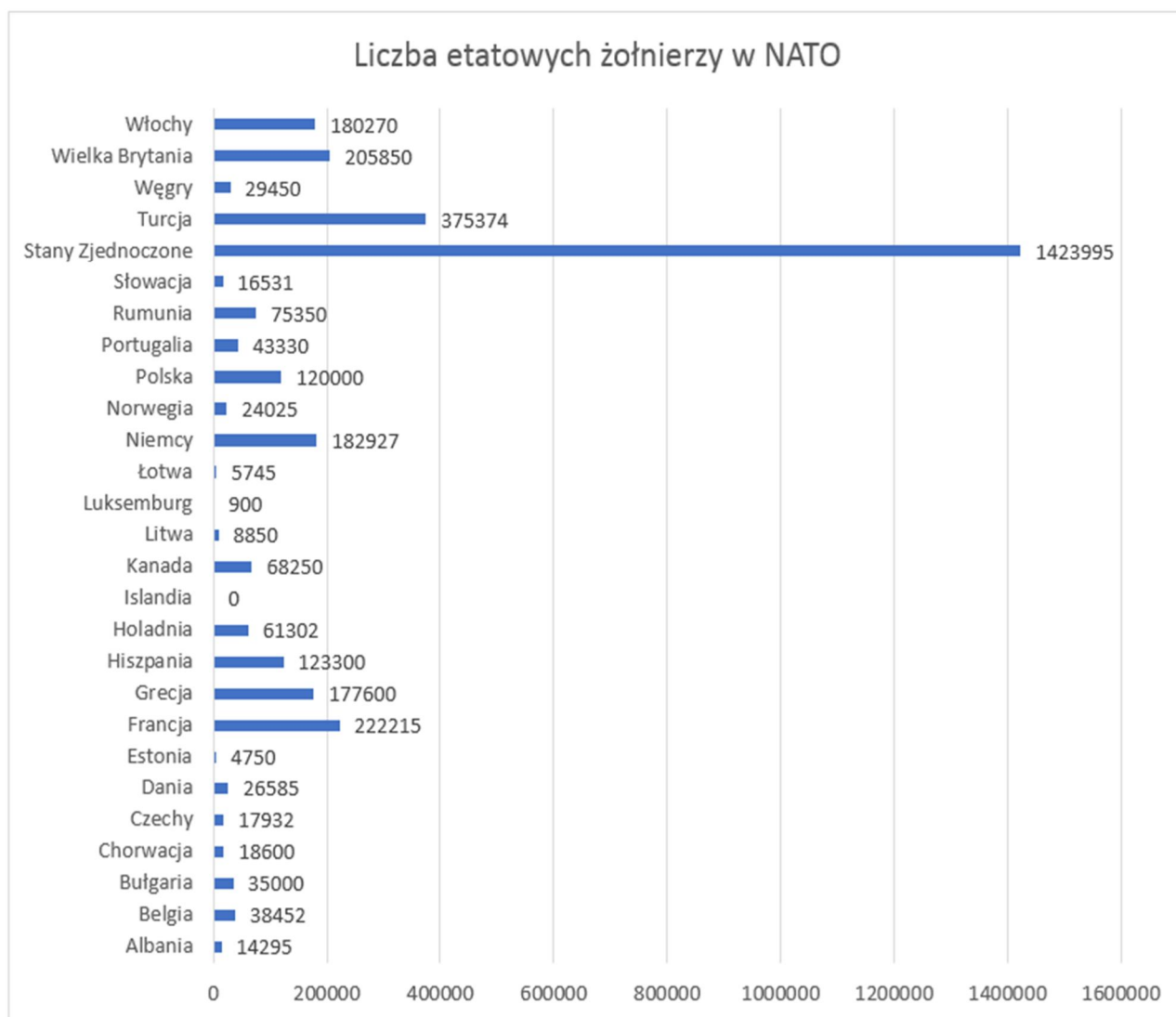
Ponadto kraje należące do NATO wypracowują wspólny system ćwiczeń na wypadek realnego zagrożenia. Na szeroką skalę w Polsce prowadzone są corocznie manewry takie jak ANAKONDA, są to największe ćwiczenia sił zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Dzięki takim sprawdzianom dowództwa krajowe testują swoje możliwości kooperacyjne ze strukturami dowodzenia innych państw członkowskich a także ze strukturami dowodzenia paktu. Dzięki szerokiemu wachlarzowi zadań wykonywanych przez wszystkie jednostki w państwie ćwiczona jest integralność zespołów dowodzenia i możliwości kooperacyjne pomiędzy rodzajami sił zbrojnych i wojskami sojusznika. Dzięki tak zaawansowanym działaniom zbierane jest cenne doświadczenie które dzielone jest między wszystkich sojuszników, co znacząco podnosi zarówno zdolności operacyjne jak i morale żołnierzy⁴. Kraje wchodzące w skład NATO są także zobligowane do prowadzenia wspólnych działań operacyjnych takich jak *Wojna z terroryzmem*⁵, która od 2001 roku miała miejsce na terenie Afganistanu. Pomijając aspekt wyszkolenia i zorganizowania oraz biorąc pod uwagę same dane liczbowe po sile NATO jako jedność stanowi ogólna liczba żołnierzy krajów członkowskich, którą obrazuje poniższy wykres:

² A. Jach, *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata: Federacja Rosyjska*, Księgarnia Akademicka, 2011, ISBN:8376381555

³ Dz.U. 2000 nr 87 poz. 970, Traktat Północnoatlantycki sporządzony w Waszyngtonie dnia 4 kwietnia 1949 r.

⁴ ANAKONDA-18 (AN-18) <http://anakonda.do.wp.mil.pl/pl/index.html>

⁵ Ł. Jureńczyk, *Bushowska wizja wojny z terroryzmem [W:] Świat Idei i Polityki*, 2009, Tom 9, 2009



Rysunek 1. Wykres przedstawiający stosunek liczebny poszczególnych krajów NATO

Łączny potencjał personelu wojskowego państw NATO to ponad 3,5 mln żołnierzy. Posiadanie tak ogromnej liczby żołnierzy nie jest osiągalne nawet przez tak ludny kraj jak Chiny. Według nieoficjalnych danych Chiny jako kraj który przeznaczają ogromne nakłady finansowe na zbrojenie dysponuje armią mniejszą liczebnie o ponad milion żołnierzy niż zjednoczone siły NATO⁶.

Kraje członkowskie są także zobowiązane do dostosowania sprzętu do norm obowiązujących wśród pozostałych krajów członkowskich. Dla przykładu w przypadku Polski oznaczało to praktycznie całkowite przejście z używanych poprzednio karabinków zasilanych amunicją 7,62mm na broń dedykowaną do podstawowej amunicji pośredniej kalibru 5,56x45 NATO⁷, używanej przez żołnierzy koalicji. Zmiana broni zasadniczych żołnierzy to najbardziej widoczna zmiana jakie musiały wprowadzić Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej, lecz jednak nie jedyna. Modernizacji musiała ulec także większość pozostałego wyposażenia co wiązało się z poniesieniem ogromnych kosztów

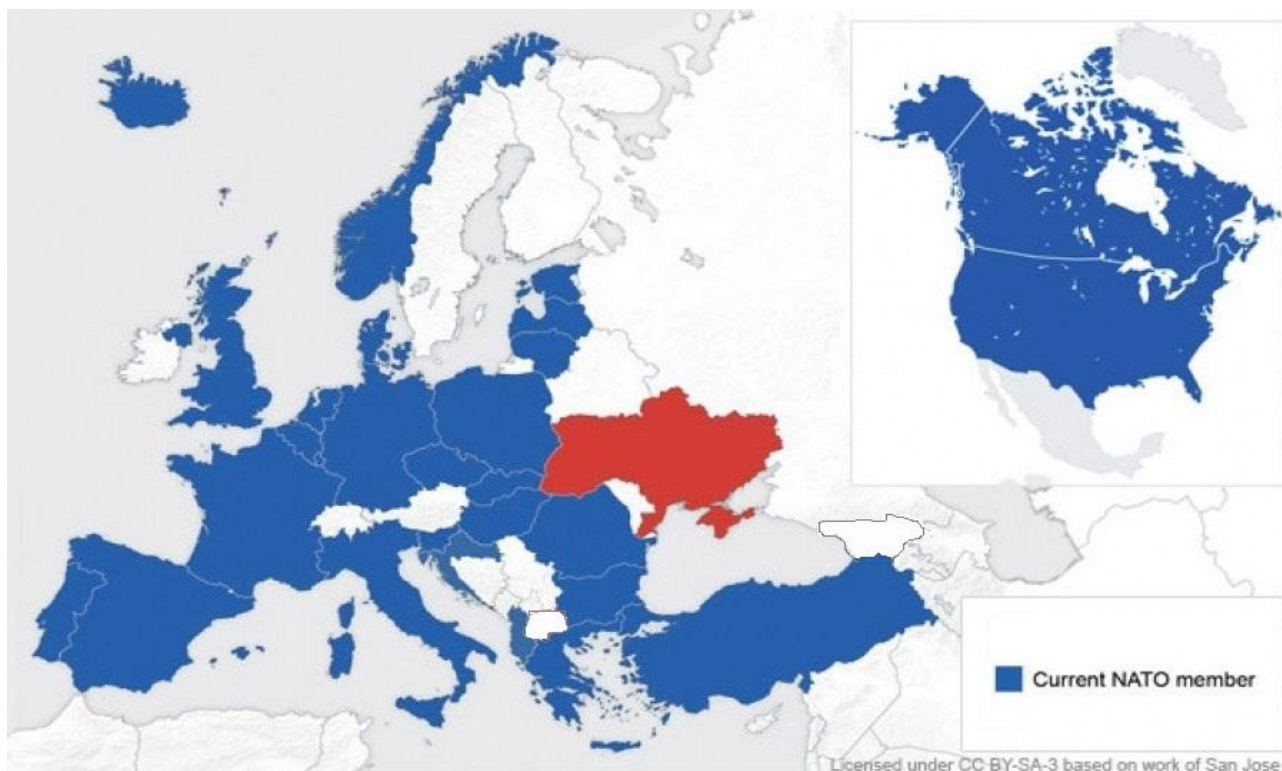
⁶ <https://www.wprost.pl/395880/Chiny-ujawniaja-sekret-liczebnośc-oraz-rozmieszczenie-wojsk> [data dostępu: 5.11.2018r.]

⁷ G. Johnston, T. Nelson, *The world's Assault Rifles*, Ironside International Publishers, Inc., 2010

inwestycyjnych co oczywiście rozkładało się niekorzystnie w terminie potrzebnym na wyprodukowanie odpowiedniej ilości sprzętu.

3. **TRAKTAT PÓŁNOCNOATLANTYCKI, A UKRAINA**

Poniższy rysunek nr. 2 ukazuje kraje członkowskie NATO z zaznaczoną na czerwono Ukrainą. Polska jest krajem, który jest krajem członkowskim NATO i zarówno jego wschodnią flanką w Europie.



Rysunek 2. Źródło: <http://geoawesomeness.com/top-14-maps-charts-explain-nato/> [data dostępu: 23.10.2018r.]

Wiąże się to z potencjalnym ryzykiem narażenia na czynniki zewnętrzne zarówno Rzeczypospolitej Polskiej jak i struktur Paktu Północnoatlantyckiego. Wschodnia granica Polski na przeważającej długości jest także granicą wspólną z Ukrainą. Podniesieniem bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej jak i wschodniej flanki NATO byłoby przyłączenie do tych struktur Ukrainy

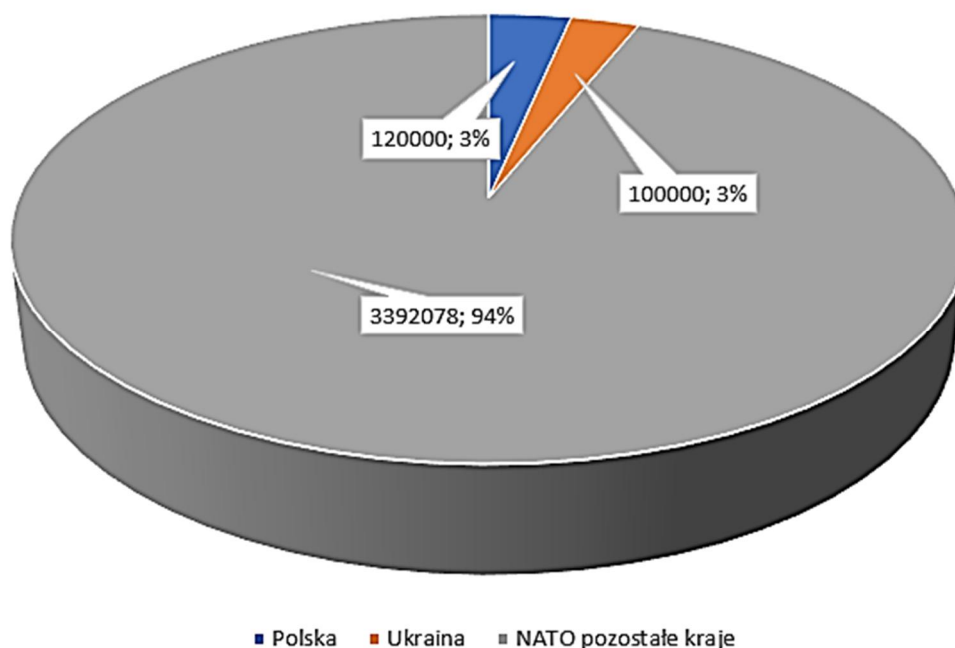
Ukraina jako kraj o dużo większym od Polski terytorium i co ważniejsze z dostępem do Morza Czarnego staje się potencjalnie atrakcyjnym sojusznikiem. Warto podkreślić iż Ukraina po przyłączeniu do struktur NATO nie była by jedynym krajem posiadającym dostęp do Morza Czarnego. Zarówno Rumunia jak i Bułgaria są krajami których granica morska przebiega na Morzu Czarnym i które są już od dłuższego czasu członkami NATO. W dalszym ciągu dostęp Ukrainy do Morza Czarnego jest zdecydowanym atutem podczas rozważania członkostwa Ukrainy w NATO, lecz obecność Rumunii oraz Bułgarii na tym akwenie osłabia wartość tego atutu po stronie Ukrainy.

Dostęp do morza ogromnie zwiększa potencjał obronny wschodniej flanki NATO i przekłada się na realny poziom bezpieczeństwa, a także subiektywne

poczucie bezpieczeństwa wśród społeczeństwa. Kwestie poczucia bezpieczeństwa w społeczeństwie można jeszcze rozumieć na dwa sposoby. Pierwszy przemawia na korzyść poprzez przyjęcie Ukrainy do struktur sojuszu ponieważ granica Polski z Ukrainą przestaje być wschodnią granicą NATO na rzecz granicy Ukrainy z Rosją.

Lecz wciąż ciężki do opanowania konflikt militarny na wschodzie Ukrainy negatywnie wpływa na odbiór społeczny członkostwa Ukrainy w NATO oraz jej obrony jako członka międzynarodowego sojuszu. Przyłączenie Ukrainy do struktur NATO daje możliwość użycia marynarki wojennej do odpierania wrogiej agresji samodzielnie lub we współpracy z sąsiadującymi krajami członkowskimi. Dostęp Ukrainy do Morza Czarnego nie jest jednak tylko i wyłącznie zaletą. Dostęp do tak dużego zbiornika wodnego o znaczeniu strategicznym stwarza także wyzwanie dla NATO jakim będzie zwiększenie granicy morskiej sojuszu, a co za tym idzie jej kolektywnej obrony w przypadku zaistnienia zagrożenia.

Polska pomimo że nie jest najliczniejszym pod względem liczebności wojsk krajem w NATO także znacząco przyczynia się do podwyższenia bezpieczeństwa na arenie międzynarodowej. Poniższy wykres obrazuje zbliżoną sytuację Ukrainy do Polski, co w zestawieniu liczby żołnierzy z położeniem geopolitycznym czyni Ukrainę atrakcyjnym kandydatem jako kraj członkowski NATO.



Rysunek 2. Wykres przedstawiający procentowy oraz liczebny udział wojsk Polski i Ukrainy w strukturach NATO

4. PERSPEKTYWY ZMIAN WSCHODNIEJ FLANKI NATO

Warunki członkostwa w NATO opisuje artykuł 10 traktatu waszyngtońskiego, według którego, członkiem Paktu może być każde państwo znajdujące się na terenie Europy, które będzie w stanie realizować zapisy

całego traktatu, ponadto będzie wnosić swój wkład do całokształtu bezpieczeństwa obszaru wpływu paktu północnoatlantyckiego.

Na podstawie przepisów, przyjęcie nowych członków wymaga jednomyślnej zgody członków dotychczasowych, jest zastrzeżone dla państw europejskich będących w stanie realizować zasady niniejszego traktatu i wnosić wkład do bezpieczeństwa obszaru północnoatlantyckiego. Wystąpienie możliwe jest po upływie 20 lat obowiązywania⁸. Aspektem przemawiającym na korzyść przyjęcia w struktury NATO Ukrainy jest wynikająca z powyższej mapy sytuacja: Ukraina graniczy nie tylko z Polską do, ale także z innymi krajami NATO jakimi są: Słowacja, Węgry i Rumunia.

Zaproszone do uczestnictwa w strukturach NATO państwo europejskie powinno w ten czas złożyć dokumentację przystąpienia na ręce rządu Stanów Zjednoczonych a następnie amerykański rząd informuje wszystkie ze stron o wpłynięciu takiego dokumentu

Ukraina przed przystąpieniem do NATO tak samo jak Polska na przestrzeni XX i XXI wieku musiałaby przejść ogromną modernizację w armii. Oznacza to spore wydatki, jednak z ekonomicznego punktu widzenia jeśli by wykorzystała ukraiński przemysł zbrojeniowy, mogłaby to być doskonała okazja do skorzystania z rodzimych przedsiębiorstw co przekłada się korzystniej na gospodarkę niż przykładowo zakup broni od zagranicznych koncernów zbrojeniowych.

Bibliografia

1. Jach A., Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata: Federacja Rosyjska, Księgarnia Akademicka, 2011, ISBN:8376381555
2. Johnston G., Nelson T., The world's Assault Rifles, Ironside International Publishers, Inc., 2010
3. Jureńczyk Ł., Bushowska wizja wojny z terroryzmem [W:] Świat Idei i Polityki, 2009, Tom 9, 2009
4. Stańczyk J., Kres "zimnej wojny" : bezpieczeństwo europejskie w procesie zmiany międzynarodowego układu sił : (na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w.), Toruń, 2004, ISBN:83-7322-660-5

Akty prawne:

5. Dz.U. 2000 nr 87 poz. 970, Traktat Północnoatlantycki sporządzony w Waszyngtonie dnia 4 kwietnia 1949 r.

Źródła internetowe:

1. Strona internetowa zawierająca tematyczne mapy: <http://geoawesomeness.com/top-14-maps-charts-explain-nato/> [data dostępu: 23.10.2018r.]
2. <https://www.wprost.pl/395880/Chiny-ujawniaja-sekret-liczebosc-oraz-rozmieszczenie-wojsk> [data dostępu: 5.11.2018r.]
3. ANAKONDA-18(AN-18) <http://anakonda.do.wp.mil.pl/pl/index.html>

⁸ Dz.U. 2000 nr 87 poz. 970, Traktat Północnoatlantycki sporządzony w Waszyngtonie dnia 4 kwietnia 1949 r.

UCZNIOWIE Z UKRAINY. SYSTEM KSZTAŁCENIA ZAWODOWEGO W POLSCE

Publikacja analizuje naukę w systemie oświaty i kształcenia zawodowego w polskich szkołach uczniów z Ukrainy w Polsce. Do naszych szkół o profilu technicznym i zawodowym trafiło wielu uczniów pochodzących z tego kraju. Stanowi to wyzwanie, ale i szansę pozyskania wykwalifikowanych fachowców w potencjalnie nieatrakcyjnych branżach dla Polaków.

Słowa kluczowe: *Ukraina, oświata, szkolnictwo zawodowe, imigracja, uczniowie, nauka.*

The publication subjects learning processes of Ukrainian students in polish vocational education system to analysis. It might be considered as a challenge, but also as a big chance to obtain qualified specialist in branches, that are seen as unattractive by polish employees.

Key words: *Ukraine, education, vocational education, immigration, science.*

Polskie regulacje prawne umożliwiają edukację uczniów cudzoziemców, uczniów mniejszości narodowych. Dokumenty prawne podkreślają wolność zachowania kultury, języka, obyczajów, prawa do nauki języka mniejszości, możliwość tworzenia własnych instytucji edukacyjnych oraz zakaz dyskryminacji. Podstawowe dokumenty wskazujące na zasadę równości w dostępie do edukacji wszystkich dzieci znajdujących się na terenie Rzeczypospolitej Polskiej to:

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., podkreślająca w art. 70, że każdy ma prawo do nauki, a „władze publiczne zapewniają obywatelom powszechny i równy dostęp do wykształcenia. W tym celu tworzą i wspierają systemy indywidualnej pomocy finansowej i organizacyjnej dla uczniów i studentów”¹.

- Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r. ze zmianami (Dz. U. 1991 nr 95, poz. 425).

Wejście w struktury Unii Europejskiej zaowocowało powiązaniem polskiej polityki oświatowej wobec uczniów odmiennych kulturowo z dyrektywami Unii Europejskiej odrzucającej paradygmat asymilacyjny na rzecz kulturowej pluralizacji.

Wspomniane dyrektywy podkreślają rolę systemu oświatowego w procesach integracji uchodźców i imigrantów oraz w zapobieganiu zjawiskom

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polski <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> 13.01.2019

dyskryminacji i wykluczenia społecznego. Kładą również nacisk na potrzebę dostosowania praktyki szkolnej do potrzeb uczniów odmiennych kulturowo.

Do obowiązków nauczycieli w placówkach należy: nauczanie języka polskiego, pomoc w nauce, wyrównywanie poziomu wiedzy, poznawanie odmienności kulturowych, współpraca i w szkole, do których uczęszczają cudzoziemcy.

Pracownicy poradni psychologiczno-pedagogicznych oraz centrów karier zawodowych powinni posiadać umiejętności doradztwa zawodowego dla osób odmiennych kulturowo. Powinni także uzyskać przeszkolenie w zakresie interwencji w sytuacjach kryzysowych pojawiających się w zbiorowościach odmiennych kulturowo.

Cele kształcenia zawodowego według nowej podstawy programowej w Polsce to min.:

- Profesjonalne przygotowanie przyszłych pracowników
- Kształcenie praktyczne we współpracy z pracodawcami
- Praktyki zawodowe w ramach projektów np. ERASMUS+
- Kształcenie laboratoryjne-ćwiczeniowe
- Uzyskanie kwalifikacji zawodowych

Kształcenie zawodowe w Polsce od wielu lat zmienia swoje standardy edukacyjne.

Aktualnie na mocy Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w Polsce dotyczące kształcenia zawodowego i wdrażania nowej podstawy programowej w technikach oraz szkołach branżowych I i II stopnia, kształcenie zawodowe kończy się egzaminem potwierdzającym kwalifikacje w zawodzie.

W zależności od kierunku kształcenia uczniowie przystępują do egzaminu z 2 lub 3 kwalifikacji potwierdzających kwalifikacje w zawodzie.

Zgodnie z procedurami o przeprowadzenie egzaminów zawodowych wydanych przez Centralną Komisję Egzaminacyjną uczniowie cudzoziemcy korzystają z dostosowań egzaminacyjnych (m.in. tłumacz polsko-ukraiński).

Uczniowie z Ukrainy mają dzięki temu poszerzony zakres wiedzy na tematy gospodarczo-polityczne w Polsce, a także szansę na bogatsze doświadczenie zawodowe.

Ponadto mają możliwość zdobywania wiedzy na temat mniejszości narodowych i etnicznych żyjących w Polsce oraz uczestnictwa Polski we Wspólnocie Europejskiej, używania pojęć i rozpoznawania symboli unijnych: flagi i hymnu Unii Europejskiej, historii Polski oraz kultury i religii, prawa, które im przysługują.

Szkoła jest dla każdego ucznia „drugim domem”, dlatego powinna być jak najbardziej dostosowana do indywidualnych potrzeb każdego obywatela danego kraju jak i cudzoziemca. Od środowiska szkolnego będzie zależeć rodzaj tożsamości przyjmowanej przez młodego człowieka, a w konsekwencji postawy wobec innych ludzi i świata².

² Anna Bernacka-Langier, Ewa Dąbrowa, Ewa Pawlic-Rafałowska, Jolanta Wasilewska-Łaszczuk, Małgorzata Zasuńska, „Praca z uczniem cudzoziemskim Przewodnik dobrych praktyk dla dyrektorów, nauczycieli, pedagogów i psychologów” <http://www.comenius.org.pl/sites/comenius/files/upload/u6/praktyki-wersja-druk-pop.pdf>, 13.01.2019

Warunki przyjmowania cudzoziemców do poszczególnych szkół.

Nowe przepisy nie wprowadziły zasadniczych zmian w zasadach przyjmowania uczniów, którzy kształcili się zagranicą. Zgodnie z art. 363 ustawy Przepisy wprowadzające ustawę Prawo oświatowe dotychczasowe przepisy rozporządzenia z 9 września 2016 r. w sprawie kształcenia osób niebędących obywatelami polskimi oraz osób będących obywatelami polskimi, które pobierały naukę w szkołach funkcjonujących w systemach oświaty innych państw, obowiązują do czasu zakończenia kształcenia odpowiednio w dotychczasowym gimnazjum, trzyletnim liceum ogólnokształcącym, czteroletnim technikum, klasach szkoły zawodowej prowadzonych w branżowej szkole I stopnia, w szkole przysposabiającej do pracy i w szkołach policealnych.

Uczniowie przybywający z zagranicy są więc przyjmowani do szkół jak dotąd z uwzględnieniem naboru do nowotworzonych placówek, z uwzględnieniem terminów postępowania rekrutacyjnego na kolejne lata szkolne.

W oparciu o przedstawione przeze mnie dane można wnioskować, że kwestia edukacji w polskich szkołach uczniów z Ukrainy jest ważnym elementem naszego systemu edukacji. W obliczu tendencji demograficznych jak i powszechnego braku zainteresowania nauki w kierunkach zawodowych, przyjęcie uczniów-immigrantów polepsza sytuację w polskiej gospodarce, jak i w samym szkolnictwie³.

Bibliografia

1. Bernacka-Langier A. Dąbrowa E. [online], [dostęp 13.01.2019], „Praca z uczniem cudzoziemskim Przewodnik dobrych praktyk dla dyrektorów, nauczycieli, pedagogów i psychologów” <http://www.comenius.org.pl/sites/comenius/files/upload/u6/praktyki-wersja-druk-pop.pdf>
2. Błęszyńska K. [online] [dostęp 13.01.2019] Dzieci obcokrajowców w polskich placówkach oświatowych – perspektywa szkoły (Ośrodek Rozwoju Edukacji) [file:///C:/Users/patry/Downloads/dzieci-obcokrajowcw-w-polskich-placwkach-owiatowych-perspektywa-szkoy.-raport-z-bada%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/patry/Downloads/dzieci-obcokrajowcw-w-polskich-placwkach-owiatowych-perspektywa-szkoy.-raport-z-bada%20(1).pdf)
3. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 sierpnia 2017
4. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej [online] [dostęp 13.01.2019] <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>

³ Dr hab. Krystyna M. Błęszyńska, „Dzieci obcokrajowców w polskich placówkach oświatowych – perspektywa szkoły”, <file:///C:/Users/patry/Downloads/dzieci-obcokrajowcw-w-polskich-placwkach-owiatowych-perspektywa-szkoy.-raport-z-bada.pdf>, 13.01.2019

Ольга ЧУРІКОВА

Київський національний торговельно-економічний університет,
студентка II року навчання факультету міжнародної торгівлі та права
спеціальності «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності»

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВ ЗАХИСТУ СПОЖИВАЧІВ У ЄС ТА УКРАЇНІ (1951 – 2018 рр.)

Розкрита значимість прав споживачів та надана інформація про їх важливість з точки зору нормативно-правової бази також показане історичне підґрунтя для створення документів, що упорядковують відносини та захист споживачів на ринку. Подана порівняльна характеристика позитивних і негативних сторін захисту споживачів в Європі та Україні.

Ключові слова: захист прав споживачів, правові механізми, споживчий ринок.

Revealed the signification of consumer rights and given information about them importance from law view, historical part of these theme. Pros and cons of the protections of consumers in the Europe and Ukraine.

Key words: protection of consumer rights, law actions, commodity market.

Захист прав споживачів завжди був невід'ємною складовою захисту прав людини. Звичаї та закони завжди захищали права споживачів, згодом вони стали юридично затвердженими майже в усіх країнах світу. Захист прав споживачів – гарантований законом контроль за якістю і безпечністю продукції та всіх видів послуг і робіт з боку держави та громадсько-суспільний рух на його підтримку.

Мета даної статті: показати історичний розвиток прав споживачів, охарактеризувати та порівняти їх в Україні та Європі.

Вперше Національна асоціація споживачів з'явилася у 1936 році у США, у 1951-му – у Франції, а 1957-му – у Великобританії. 15 березня 1962 року

Президент США Джон Кеннеді вперше офіційно окреслив права людини як споживача, ухваливши «Білль про права споживачів». У цьому документі визначено чотири права: на безпеку товарів та послуг, на інформацію, на вибір та право бути вислуханим у суді, якщо першими трьома правами нехтують. День його проголошення у всьому світі відзначають як Всесвітній день прав споживача [1].

Наступною сходинкою у розвитку прав споживачів була Хартія захисту споживачів. У 1973 XXV сесія Консультативної Асамблеї Ради Європи затвердила її, вона містить п'ять розділів, відповідно до основних

прав споживачів: а) право споживачів на захист і допомогу; б) право на компенсацію в разі збитків; в) право на консумерську інформацію; г) право на консумерську освіту; ґ) право на представництво та консультацію [3].

Гарантом захисту інтересів і прав споживачів у світі є ООН. У межах ООН питання щодо захисту споживачів уперше було поставлене в резолюції Економічної та Соціальної Ради ООН у 1977 р., в якій здійснювався огляд організаційних та правових заходів щодо захисту індивідуального споживача на національному рівні та їх координація в рамках ООН. Керівні принципи на захист інтересів споживачів (резолюція №248) прийняті ООН 09.04.1985 р. У прийнятих Керівних принципах було закріплено вісім основних прав споживачів, які поширили вищевикладені права – споживче навчання, задоволення базових потреб, якість, відшкодування збитків [4].

Зважаючи на інтереси та потреби споживачів у всіх країнах, особливо в країнах, що розвиваються; визнаючи, що споживачі часто знаходяться в нерівному становищі з погляду економічних умов, рівня освіти і купівельної спроможності; і враховуючи, що споживачі повинні мати право на доступ до безпечних товарів, а також важливість сприяння справедливому, рівноправному і стійкому економічному та соціальному розвитку, ці керівні принципи захисту інтересів споживачів мають такі цілі: а) сприяти країнам у встановленні або подальшому забезпеченні належного захисту свого населення як споживачів; б) сприяти створенню структур виробництва і розподілу, здатних задовольняти потреби і запити споживачів; с) заохочувати високий рівень етичних норм поведінки тих, хто пов'язаний з виробництвом і розподілом товарів та послуг для споживачів; д) сприяти країнам у боротьбі зі шкідливою діловою практикою всіх підприємств на національному і міжнародному рівнях, яка негативно позначається на споживачах [8].

На рівні Європейського Союзу напрямок політики захисту прав споживачів інтенсивно почав розвиватися лише з початку 90-х років минулого століття, коли 1992 року в Договір про Європейське Співтовариство була внесена стаття 153 «Захист прав споживачів». До того часу йшла мова про окремі аспекти захисту прав споживачів, однак належної уваги їм не приділяли. Історія політики захисту прав споживачів у Європейському Союзі налічує майже 25 років спільної роботи. Водночас держави – члени ЄС забезпечують захист інтересів споживачів протягом набагато довшого часу. Політично ця структура ЄС побудована на основі статті 95 Угоди про створення ЄС [2].

Споживча політика ЄС до недавнього часу була обумовлена однією з ключових цілей Союзу, а саме – створенням внутрішнього ринку товарів і послуг. Лише протягом останніх років захист прав споживачів перетворився на окрему самостійну мету європейської співпраці. Споживча політика ЄС не є цілісною системою відносин, яка регулювала б усі аспекти захисту споживачів.

Директиви ЄС – це доволі розрізнена структура, яка детально регулює певні сфери, а інші залишає неврегульованими. Слід підкреслити, що окремі держави – члени ЄС досі відповідають за цілісність структури власної споживчої політики та захист прав споживачів. Держави – члени ЄС мають право перевищувати норми, передбачені у Директивах щодо захисту прав споживачів, за умови, що їхні нормативи не обмежують вільне переміщення товарів і послуг у межах внутрішнього ринку. Як наслідок, держави – члени ЄС створили системи захисту прав споживачів, які значно відрізняються одна від одної.

Спільна політика щодо захисту прав споживачів товарів і послуг є вкрай суттєвою для функціонування спільного ринку в інтересах громадян. Її метою є забезпечення того, щоб 380 мільйонів європейських споживачів отримували якнайбільше вигід від діяльності підприємств в умовах спільного ринку та відігравали активну роль у його функціонуванні. Спільний ринок має сприяти формуванню максимального добробуту громадян і давати їм змогу вільно вибирати товари та послуги найкращої якості та прийнятної вартості безвідносно до їх походження або національності виробника. Мало того, в рамках спільного ринку в споживачів має бути такий самий рівень захисту, як і на внутрішньому ринку.

13.03.2007р. спільно Рада ЄС і Європарламент прийняли «Стратегію розвитку політики ЄС у сфері прав споживачів на 2007 – 2013 роки». Стратегія базується на основних 5 положеннях: створення єдиного законодавства в сфері захисту прав споживачів; створення єдиної жорсткої системи вимог компенсації за неякісні товари; удосконалення законодавства стосовно безпеки товарів; посилення ролі споживачів у політиці ЄС через створення спільного ринку та покращення інформування споживачів. Вона зробила значні зрушення [5].

Положення про захист споживачів ЄС містяться в статті 153 Договору про заснування Європейської Спільноти (колишня стаття 129а), яку було додано Маастрихтським договором. Її положення відбивають прагнення забезпечити здоров'я, безпеку, захист економічних і юридичних інтересів споживачів та їхнє право на інформацію. Забезпечити досягнення визначених у статті 153 цілей має стаття 95 (колишня стаття 100а). Остання вимагає застосовувати процедуру спільного ухвалювання рішень щодо заходів зближення законодавства країн-членів, спрямованих на довершення спільного ринку, які торкаються питань захисту споживачів.

У колишньому СРСР не існувало єдиної державної політики, а також спеціалізованих відомств на захист прав й інтересів споживачів. Кинувши гучне гасло "Все для людини, все в ім'я людини", державні чиновники Радянського Союзу не зробили ніяких кроків щодо законодавчого закріплення прав споживачів, а тим паче практичної їх реалізації. Перші громадські консюмерські організації в СРСР виникли в кінці 80-х років у ході спроб застосування ринкових реформ і демократизації суспільства,

передбачених політикою перебудови, яка веде свій початок від рішень квітневого (1985 р.) пленуму ЦК КПРС. Могутнім імпульсом для виникнення консюмеризму в СРСР став реально існуючий консюмерський рух у розвинених країнах, а також формальне визначення Радянським Союзом (у тому числі УРСР і БРСР як членів ООН) Загальної декларації прав людини ООН та Керівних принципів ООН на захист інтересів споживачів. Важливе місце в розвитку такого добровільництва, "низової демократії" взагалі посідали організації, що ставили за мету захист прав й інтересів споживачів. Перші такі об'єднання з'явилися в Ленінграді і Москві восени 1988 р., згодом – у Києві, Свердловську, Челябінську, Мінську, Новосибірську, Воронежі, Ризі, Вільнюсі. Оформлення груп споживачів було пов'язане з тим, що радянські люди відчували можливість шляхом самоорганізації добиватися поліпшення обслуговування покупців. Інколи поштовхом до об'єднання споживачів були так звані "чорні черги" за меблями, холодильниками, телевізорами та ін., які тривали місяцями, навіть роками.

Підписала затверджені ООН принципи й Україна. Практичне втілення це знайшло в тому, що Україна перша серед республік колишнього Союзу прийняла Закон «Про захист прав споживачів». Для практичної реалізації Закону було утворено Державну інспекцію із захисту прав споживачів, яка в 1992 набула статусу Державного комітету України у справах захисту прав споживачів. У 2008 році була створена Державна житлово-комунальна інспекція, яка здійснює захист прав споживачів житлово-комунальних послуг. Процес становлення та формування системи захисту прав громадянина ґрунтується на статті 42 Конституції України, згідно з якою «держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та всіх видів послуг і робіт». Захист та нагляд за здійсненням у галузі прав споживачів здійснюють: Держспоживінспекція України, Антимонопольний комітет України, Державна житлово-комунальна інспекція, Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі.

Споживачі можуть захистити свої права у судовому порядку. В справах про захист прав споживачів необхідно доводити такі обставини: факт придбання послуги чи товару, надання інформації про товар (послугу) та її змісту, відомості про властивості товару і його відповідність потребам споживача та встановленим нормативним вимогам, використання товару, заподіяння шкоди життю, здоров'ю. Тягар доказу факту придбання товару лежить на споживачеві. При цьому засобами доказу можуть слугувати: квитанція, товарний або касовий чек, квиток, талон, інший розрахунковий документ, договір або інший письмовий документ. У відношенні товару, на який встановлено гарантійний строк, засобами доказу можуть бути: технічний паспорт, інший документ, який його замінює, з позначкою про дату продажу. Саме продавець згідно п. 4 ст. 17 Закону «Про захист прав споживачів» за свій рахунок повинен

організувати проведення експертизи продукції у разі, якщо протягом гарантійного терміну необхідно визначити причини втрати якості продукції.

Громадські об'єднання у галузі захисту споживачів. Ще до утворення на державному рівні відповідних структур у великих містах України почали створюватися недержавні громадські організації. У 1989 була зареєстрована громадська організація «Українська асоціація споживачів», яка взяла на себе відповідальність працювати за міжнародними правовими нормами. У 2003 році зареєстрована громадська організація «Експерт», основною метою діяльності якої є виявлення на ринку неякісних, небезпечних для споживання продуктів харчування та інформування про це споживачів.

Кожен бажає задовольнити свої потреби товарами та послугами належної якості і кожного разу вступає у відносини з підприємствами з метою отримати найкращий і найвигідніший для себе результат. Здійснюючи покупку, споживач очікує від суб'єкта господарювання (виробника, продавця чи виконавця) обіцяної належної якості, безпечності продукції й, безумовно, задоволення заявленої потреби. Проте не завжди споживач може отримати товар належної якості, і не зважаючи на те, що у нас в країні є достатня кількість звітів законів, які б мали захищати права споживачів. Споживач не завжди залишається задоволеним, часто стає жертвою відносин на ринку. Становище на цьому ринку часто буває загостреним. Проте нещодавно набув чинності план заходів з реалізації Концепції державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020 року. Згідно з Концепцією, політика держави буде приведена у відповідність до європейських стандартів та вимог протягом двох років. Відповідне розпорядження Кабінету міністрів про затвердження плану заходів з реалізації Концепції державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020 року від 27 грудня 2017 р. № 983-р офіційно опубліковано в газеті "Урядовий кур'єр" 11 січня. Так, протягом 2018 року Кабінет міністрів планує звернутися до Європейської комісії з проханням офіційно оцінити відповідність Закону України "Про захист прав споживачів" відповідним актам законодавства ЄС. Після отримання висновків європейських експертів, до законодавства України у вказаній сфері будуть внесені відповідні зміни. Водночас, згідно із затвердженою Концепцією, уже на сьогодні в Кабміні працюють над створенням Фонду гарантування страхових виплат за договорами страхування життя [7].

Проаналізувавши вище наведені данні, можна зробити такі висновки, що в Україні рівень захисту прав споживачів не є досконалим, проте проводяться реформи за допомогою яких можна підвищити рівень захисту осіб до Європейського, захистити права онлайн-покупців, поширити закон на усі види продукції, змінити досудову та судову систему.

Література

1. Вікіпедія [Електронний ресурс] <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
2. Головне управління держпродслужби в київській області. [Електронний ресурс] <http://oblvet.org.ua/novini/storya-ta-mjnarodniy-dosvd-zahistu-prav-spojivachv/>
3. Київський міський центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади. [Електронний ресурс] http://cpk.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=279
4. Навчальні матеріали онлайн. [Електронний ресурс] https://pidruchniki.com/10560412/ekonomika/kerivni_printsipi_oon_zahist_prav_spozivachiv
5. Письменна О. П., Вінницький національний аграрний університет Політика Європейського Союзу щодо захисту прав споживачів / О. П. Письменна // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.] ; МОНмолодьспорт України; НУ ОЮА. – Одеса : Фенікс, 2012. – Вип.. 46. – С. 132-140.
6. Студінський В.А. Потребитель: процесс формирования рыночного поведения // Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика. Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції. – Луцьк: МА «Терен», 2011. – С.254-255.
7. Укрінформ [Електронний ресурс] <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2380355-zahist-prav-spozivaciv-v-ukraini-vivedut-na-evropejskij-riven-do-2020-roku.html>
8. УНІАН [Електронний ресурс] <https://www.unian.ua/consumers/356993-rezolyutsiya-generalnoji-asambleji-oon-kerivni-printsipi-dlya-zahistu-interesiv-spojivachiv.html>

ZWIĄZEK POMIĘDZY KSZTAŁTOWANIEM TOŻSAMOŚCI MUZYCZNEJ A PRAWEM

Tożsamość jest zjawiskiem złożonym, przez tożsamość człowiek wyraża siebie i przez to właśnie kształtuje rzeczywistość wokół siebie. W niniejszej pracy skupię się na kształtowaniu tożsamości muzycznej pod wpływem prawa. Bo muzyka i prawo kształtują świadomość, rozszerzają lub ograniczają horyzonty, pokazują piękno świata lub pozbawiają go. Tożsamość muzyczna jest jedną z najważniejszych gałęzi tożsamości narodowej oraz tożsamości zbiorowej.

Słowa kluczowe: tożsamość muzyczna, zakłócenie kształtowania tożsamości, społeczny dowód słuszności.

Identity is a complex phenomenon, identity is expressed by the human being, and the expression is shaped by the reality around him. In this work, I will focus on shaping musical identity under the influence of law. Because music and law shape consciousness, expand or limit horizons, show the beauty of the world or deprive it. Musical identity is one of the most important branches of national identity and collective identity.

Key words: musical identity, disruption of identity formation, social proof of rightness.

Wyjaśnienie procesu kształtowania tożsamości muzycznej pod wpływem prawa wymaga wcześniejszego odniesienia się konkretnego okresu historyczno-geograficznego, lub odwołania się do oddziaływania konkretnego narzędzia audio-wizualnego globalnego wpływu społecznego tj. np. media kształtowanego przez prawo. Albowiem w każdym państwie istnieje odrębna interdyscyplinarna przestrzeń kultury narodowej w której poszczególne grupy społeczne oraz jednostki funkcjonują i wyrażają siebie z jednoczesnym uwzględnieniem jego odrębnych przepisów. Na wstępie warto podkreślić, że muzyka posiada interaktywny charakter, dlatego możemy w niej uczestniczyć, doświadczać i chłonąć jej kulturowy przekaz już od najmłodszych lat. Charakterystyczne dla danej zbiorowości motywy tj. melodia, rytm, topoty czy gwara, przemycane są już w dziecięcych kołysankach i wylicznankach stanowiących wyznacznik grupy w której się wychowywaliśmy. Z tego powodu muzyka staje się w naturalny sposób nośnikiem wartości rodzinnych nie tylko na poziomie narodowym czy regionalnym ale także domowym, wpływając tym

samym na kształtowanie tożsamości muzycznej poszczególnych jednostek¹.

Ubogający wpływ muzyki w kształtowaniu indywidualnej i zbiorowej tożsamości w szczególności sposób prezentuje Joe Antonio Abreu Anselmiego wenezuelski pianista, dyrygent, ekonomista, działacz polityczny, pedagog, kształcący ubogą młodzież poprzez grę w orkiestrach (El Sistiema). Aberu był świadomy, że dzięki muzyce bez względu na klasę i pochodzenie społeczne możliwe jest uczestnictwo w kulturze wysokiej. W oparciu o swoje doświadczenia stwierdził że: Muzyka musi być rozpatrywana jako czynnik rozwoju społecznego w najwyższym znaczeniu, ponieważ przekazuje najwyższe wartości takie jak solidarność, harmonia czy współodczuwanie. Ponadto daje możliwość jednoczenia całej wspólnoty oraz wyrażania wzniosłych uczuć². Z tego powodu wielu uczonych twierdzi, że tożsamość narodowa będąca przejawem zjednoczenia wielotysięcznych mas ludzkich funkcjonujących wedle wspólnych reguł prawa, tradycji, posiadających wspólną kulturę, stanowi jedną z najważniejszych form tożsamości zbiorowej³.

Fakt mówiący, że tożsamość ma charakter kulturowy potwierdzał także Piotr K. Oleś. Albowiem w przeciwieństwie do XX i XXI wieku w czasach, w których ludzie danej kultury czy zbiorowości społecznej byli mniej zróżnicowani ze względu na rolę, przekonania, światopogląd oraz styl życia, wolni od przepisów konstytucyjnego prawa, nie mieli problemów z tożsamością i odpowiedzią na pytanie kim są. W XXI wieku z powodu zaistniałych zmian i dużej różnorodności przenikających się narodów, dla jej określenia konieczna jest świadomość współtworzących, definiujących ją psychologicznych właściwości. Stanowi je szeroki zakres doświadczeń i samopisów wydarzeń wraz z ich interpretacjami, oraz osób wyznających podobne wartości, przekonania a nawet mity osobiste z którymi dana jednostka się identyfikuje. Trzeba pamiętać, że znaczenie dla tożsamości może mieć także narodowość, historia przodka lub praca charytatywna. Ponadto określa ją codzienny otaczający i wyobrażeniowy oraz wykreowany świat. Tożsamość człowieka wyraża się więc nie tylko poprzez naukę języka, jękanie się w szkole, nadane przezwisko, wygrany konkurs, ale także przez pierwsze zauroczenie, czy świadomy dobór przyjaciół świadczący o indywidualności jednostki⁴.

Omawiany w niniejszym referacie temat jest zjawiskiem złożonym ale możliwe jest co warto uczynić zaprezentowanie i wyjaśnienie poszczególnych etapów procesu kształtowania się tożsamości muzycznej pod wpływem prawa.

¹M. Wosińska, *Formatowanie tożsamości społecznej a muzyka tradycyjna w Polsce w XX i XXI wieku*, <http://www.muzykatradycyjna.pl/pl/leksykon/artykuly/articles/formowanie-tozsamosci-spoecznej-a-muzyka-tradycyjna-w-polsce-w-xx-i-xxi-wieku> (data odczytu 10.09.2018).

²J. E. Zaniewicz, *Rola muzyki współczesnej w wyrażaniu i kształtowaniu tożsamości narodowej*, https://repozytorium.uph.edu.pl/bitstream/handle/11331/410/Zaniewicz.J.Rola_muzyki_wspolczesnej_w_wyrazaniu_i_kszaltowaniu_tozsamosci_narodowej.pdf?sequence=1 (data odczytu 10.09.2018). s.211.

³B. Dziemidok, *Tożsamość narodowa a nacjonalizm w epoce globalizacji*, [w:] *Mity, symbole i rytuały we współczesnej polityce. Szkice z antropologii polityki*, red. B. Szklarski, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Instytut Studiów Politycznych PWN, Warszawa 2008, s. 143.

⁴P.K Oleś, *O różnych rodzajach tożsamości oraz ich stałości i zmianie*, [w:] *Tożsamość i jej przemiany a kultura*, red. Piotr K. Oleś A. Batory, Wydawnictwo KUL, Lublin 2008 s. 55-56.

Albowiem w pierwszym etapie prawo kształtuje tożsamość społeczną. W XXI wieku czyni to globalnie zwłaszcza za pośrednictwem regulowanych prawnie zasad funkcjonowania i projektowania przekazu medialnego. Następnie tożsamość społeczna wpływa na indywidualną tożsamość muzyczną danego człowieka. Aby zrozumieć szczególne znaczenie pierwszego etapu tego procesu trzeba mieć świadomość, że w XXI wieku dla kształtowania tożsamości społecznej zwłaszcza ludzi młodych bardzo duży wpływ ma dziś audio-wizualny przekaz odbierany za pośrednictwem telewizji oraz globalnej sieci internetowej. Wywiera on bowiem szczególny wpływ na wybory młodzieży w zakresie ulubionego filmu, muzyki, a nawet autorytetu życiowego, funkcjonując w oparciu o zasady konstytucyjnego prawa charakterystycznego ustroju dla danego państwa⁵. Należy podkreślić, że kształtowanie tożsamości muzycznej ściśle związanej z formowaniem całościowej tożsamości „ja” każdego człowieka, to proces rozpoczynający się już w chwili poczęcia i trwający do ostatnich dni naszego życia. Eksploracja świata dokonywana przez każdego z nas w okresie dorastania i dostarczająca doświadczeń koniecznych dla budowania tożsamości tak indywidualnej, jak i społecznej to w szczególności eksploracja skupiająca się na ludziach, a nie przedmiotach fizycznych. W tym okresie przedmiotem eksploracji i eksperymentowania staje się młody człowiek „sam dla siebie”, wraz z innymi ludźmi w jego otoczeniu, ale nie wszystkimi w takim samym stopniu. Ten ważny aspekt kształtującej się psychiki i związanej z nią tożsamości muzycznej warunkuje poziom bliskości. Dlatego przedmiotem eksploracji są zazwyczaj osoby najbliższe tj. rodzice, przyjaciele, nauczyciele. W tej grupie znajdują się te osoby z którymi:

- a) dorastającego człowieka łączy bliska więź emocjonalna,
- b) z którymi kontakt pozwala osiągnąć większe poczucie bezpieczeństwa,
- c) z których strony spodziewa się on większego przyzwolenia oraz akceptacji pozwalającej realizować swoje ryzykowne, eksplorujące otoczenie zachowania,
- d) które wiele znaczą w jego życiu, czasami stanowiąc nawet autorytet w ogóle albo w obszarze lubianej i rozwijanej dziedziny zainteresowań. W zakresie testowania i eksperymentów zawierają się więc własne możliwości działania oraz innych ludzi, badanie dozwolonych społecznie granic i zakazów, tego co wolno a czego nie lub co można uzyskać pod pewnymi warunkami określonymi przez obowiązujące prawo. Pozwalają na to tzw. zachowania ryzykowne odkrywające i dające możliwość rozpoznania własnych fizycznych i psychicznych granic. Dlatego wiele zachowań w okresie dorastania przybiera postać prowokacji, manifestacji, czy chęci demonstracji, wyrażanej często również przez muzykę i zawarte w niej słowa. Należy pamiętać, że wyrażanie

⁵A. Ostaszewska, *Popkulturowe ramy tożsamości. Media, kultura popularna, internet jako nowe środowiska kształtowania tożsamości*, [http://www.bc.ore.edu.pl/dlibra/aresults?action=SearchAction&QI=67C81FF4D2419A891A6390AA8FBAC170-2\(data odczytu 26.10.2018\). s.1-3](http://www.bc.ore.edu.pl/dlibra/aresults?action=SearchAction&QI=67C81FF4D2419A891A6390AA8FBAC170-2(data%20odczytu%2026.10.2018).s.1-3).

swoich emocji bywa w tym okresie szczególnie intensywne, czasami nawet przerysowane, przejawiające się również pod postacią kontrowersyjnych poglądów i głośzonych otwarcie opinii. Charakterystyczny dla tego okresu sposób zachowania służy przede wszystkim zgromadzeniu wiedzy, pozwalającej poszerzyć oraz modyfikować obraz świata i samego siebie ukształtowany we wcześniejszych okresach życia. W rezultacie pozwala to przekształcić relacje ja – inni z dziecięcej podległości na dorosłą współzależność⁶.

Należy mieć świadomość, że dla budowania własnej tożsamości taka forma eksploracji jest bardzo potrzebna ponieważ jej brak skutkuje ubogim i słabo zróżnicowanym doświadczeniem indywidualnym. Natomiast całkowite przyzwolenie na eksplorację kończy się zwykle bogatym, zróżnicowanym, ale nieuporządkowanym oraz niezintegrowanym doświadczeniem, prowadząc często do zagubienia i łamania przepisów prawa. Według Jamesa Marcii pierwszy etap kształtowania ludzkiej tożsamości obejmuje pierwszą, tzw. wczesną fazę dorastania. Drugi etap stanowi faza późna, tzw. „druga” adolescencja. Okres ten charakteryzuje się pojawianiem się nacisków ze strony bliskiego otoczenia na dojrzałe, typowe dla dorosłych sposoby zachowania. W konsekwencji zmusza to do wyjścia ze świata bez troski i przyjmowania odpowiedzialności za siebie początkowo wymuszoną gotowością do ponoszenia negatywnych i pozytywnych konsekwencji, swojego postępowania. W tym okresie dany człowiek samodzielnie lub pod wpływem nacisków społecznych stabilizuje swoje zachowania i podejmuje ważne decyzje. Ponadto uczy się angażować w działania wymagające dłuższego czasu oraz konsekwentnie wypełniać i wywiązywać się ze swoich zobowiązań. Wszystko to określa się mianem podejmowania zobowiązania. Według koncepcji Jamesa Marcii kombinacja dwóch kryteriów, tj. przejście – lub nie etapu eksploracji oraz podjęcie lub nie podjęcie zobowiązania doprowadziło Jamesa Marcie do wyróżnienia czterech tzw. statusów tożsamości. Zauważył on, że przejście z powodzeniem etapu eksploracji i podejmowania zobowiązań, pozwala na wejście w okres dorosłości z tzw. tożsamością osiągniętą. W wypadku nie przejścia pomyślnie żadnego z etapów dana jednostka posiada status tożsamości rozproszonej. Natomiast w sytuacji gdy, w pierwszej fazie dorastania młody człowiek doświadczał wpływów, nadmiernej kontroli i dyrektywności osób znaczących, prowadziło to do ograniczeń lub nawet uniemożliwiło eksplorację najbliższego otoczenia i rozwoju swoich zasobów.

W takiej sytuacji adolescent doznaje równocześnie silnego nacisku w zakresie podejmowania własnych zobowiązań i ważnych dla jego przyszłości decyzji. Decyzje te podejmują wtedy na siłę w jego imieniu i przeświadczeniu, o potrzebie jego przyszłego dobra bliskie mu osoby dorosłe. Prowadzi to w konsekwencji do wejścia w dorosłość ze statusem tożsamości nadanej określanej również mianem: tożsamości przejętej, lustrzanej, odzwierciedlonej

⁶A. Brzezińska, *Dzieciństwo i dorastanie, korzenie tożsamości muzycznej i społecznej*, http://eduentuzjasci.pl/images/stories/zespoly/zwe/Publikacje/0-3_4-6/08_dziecinstwo_i_dorastania_korzenie_toz_brzezinska.pdf(data odczytu 30.09.2018) s.17-18.

oraz „zbyt wczesnie zamkniętej”. Czwarty status tożsamości – to tożsamość moratoryjna. Dotyczy ona tych młodych osób, które w swym bliższym i dalszym otoczeniu (rodzina, koledzy, nauczyciele) doświadczyły nadmiaru przyzwolenia dla eksploracji i jednocześnie zbyt słabego nacisku ograniczającego podejmowanie decyzji oraz możliwość pełnej ich realizacji⁷.

Zakłóceniom kształtowania tożsamości, sprzyjają współcześnie również zasady prawne i sposób funkcjonowania polskich mediów nastawionych na zyski masowy przekaz sprawiając, że przekazywana za ich pośrednictwem tzw. muzyka popularna produkowana przez przemysł kulturalny zdominowana została przez dwa procesy. Pierwszym z nich jest standaryzacja a drugim pseudo indywidualizacja, które to wymuszają masowe ujednoczenie tożsamości muzycznej poszczególnych jednostek. Fakt ten bardzo dobrze został ujęty przez D Strenteliego, który skomentował owe zjawisko w następujący sposób: „Idea jest taka, że piosenki popularne brzmią coraz bardziej identycznie. Cechują je: stała struktura oraz wzajemnie wymienne części. Ta matryca ukrywa się jednak za ozdobnikami, nowinkami i stylistycznymi wariantami, które są dołączone do piosenek jako znaki ich domniemanej oryginalności. Standaryzacja zawiera się w istotnych podobieństwach popularnych piosenek; pozorna indywidualizacja zaś w ich przypadkowych różnicach. Standaryzacja uniemożliwia jakiegokolwiek rodzaj prowokacji, oryginalności, autentyczności lub intelektualnej stymulacji, podczas gdy pozorna indywidualizacja kusi konsumenta pozorną nowością i oryginalnością piosenki”⁸.

Przed przytoczeniem polskiej ustawy zapobiegającej standaryzacji poprzez ochronę indywidualnego prawa autorskiego należy zaznaczyć, że taki stan rzeczy jest możliwy i wynika w szczególności z błędnego przekonania mówiącego, iż: „Odbiorcy mediów masowych i przekazywanych przez nie audiowizualnych treści zachowują się racjonalnie”. W rzeczywistości jednak jest wręcz przeciwnie. Miałoby być, iż człowiek ze swojej natury jest istotą racjonalną, wywodzi się jeszcze z przekonania filozofów oświecenia, nie mających wątpliwości, że człowiek jest istotą racjonalną, kierującą się krytycznym rozumem. Zachowanie racjonalne podczas odbioru komunikatów audiowizualnych tj. teledyski, jest rzadkością zwłaszcza w przypadku dzieci i młodzieży u której tożsamość dopiero się kształtuje. Można natomiast określić pewne reguły, wedle których większość z nas odbiera przekazy audiowizualne: tj. konformistyczne postrzeganie rzeczywistości, emocje, bezkrytyczność, czy brak dystansu do przekazywanych treści⁹. W ten sposób regulowane przepisami prawa media wpływają masowo na podświadomość i globalne kształtowanie społecznej tożsamości muzycznej, zwłaszcza ludzi młodych. Ponadto przyjmowane bez krytycznie treści prowadzą do powstania tzw. Społecznego dowód słuszności. Reguła ta bazuje na wykorzystywanej

⁷Tamże s.18-19.

⁸Z. Melosik, *Kultura popularna i tożsamość młodzieży, w niewoli władzy i wolności*, Wydawnictwo „impuls”, Kraków 2013, s.16.

⁹M. Iłowiecki, *Krzywe zwierciadło. O manipulacji w mediach*, Wydawnictwo „Gaudium”, Lublin 2003, s. 21.

przez przekaz audiowizualny ludzkiej skłonności do konformizmu, co powiązane jest również z tzw. spiralą milczenia. Warto mieć świadomość, że naśladujemy innych z dwóch powodów:

a) w sytuacji niepewności, traktujemy reakcje innych ludzi jako informacje na temat słuszności określonych postaw i zachowań.

b) naśladujemy zachowania innych i godzimy się z nimi, zatajając nawet prawdziwe własne, by nie czuć się odizolowanym, uniknąć wstydu, czy presji z powodu odmiennych upodobań, gustów np. muzycznych oraz dla przynależności do jakiejś grupy z którą się identyfikujemy¹⁰.

Należy pamiętać, że szeroka forma muzyki współczesnej sprawiła, że jest ona od dziesięcioleci środkiem komunikacji wielu subkultur młodzieżowych. Muzyka kształtuje tożsamość muzyczną tych adolescentów, będąc jednocześnie nośnikiem ich wspólnej ideologii. Dlatego młodzież identyfikująca się z daną subkulturą, stanowiącą grupę społeczną słucha muzyki którą ta preferuje. Należy pamiętać, że w kręgu grup nieformalnych znajdują się również twórcy muzyki. Komponują ją dla wyrażenia siebie oraz przekonania innych członków tworzących daną wspólnotę. W przypadku kiedy dana subkultura ma charakter dewiacyjny może nie wnieść nic dobrego dla swoich członków oraz przedstawicieli ale zawsze wpływa na tożsamość indywidualną młodego człowieka, która w tym przypadku, ma bezpośredni wpływ i jest skorelowana z tożsamością muzyczną. Wpływ ten pojawia się, za sprawą subkulturowego autora danego dzieła muzycznego. Poprzez swoją autorską muzyczną twórczość i jej treść kształtują on tożsamość danej społeczności. W konsekwencji – ta tożsamość społeczna wpływa na indywidualną – a tożsamość indywidualna osoby chcącej identyfikować się z daną zbiorowością i pod jej wpływem, modyfikuje swoją tożsamość muzyczną, co pozwala jej na przynależność do wybranej subkultury¹¹.

Prezentując prawdę o rzeczywistości w taki sposób łatwo zauważyć, że słuchacze muzyki popularnej w takim ujęciu potraktowani są jak jednostki, sterowane, podobne do dzieci. Warto podkreślić, że nie tylko tradycyjne stacje radiowe, czy internetowe ale również cała polska telewizja funkcjonuje według gotowych recept, które determinują „wzory postaw widza” oraz sposób, w jaki „specyficzna treść jest postrzegana”. W tym kontekście nadzieję można upatrywać współcześnie w muzyce poważnej jako jednym z niewielu możliwych wyzwania dla przemysłu kulturalnego i fetyszyzmu towarowego, ponieważ nie pragnie być jeszcze towarem i obecnie nie podlega w takim stopniu standardowej produkcji czy konsumpcji¹².

Warto mieć świadomość, że pozorna indywidualizacja i odrębność tożsamości muzycznej dotyka dziś również kwestii prawa autorskiego, które w globalnej sieci internetowej jest ostentacyjnie łamane. Wedle polskiej ustawy

¹⁰Zob. R. Cialdini, *Wywieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka*, przeł. B. Wojciszke, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2012, s. 36-282.

¹¹Tomasz Ciećmierz, *Wpływ muzyki na organizm człowieka oraz jej znaczenie dla społeczeństwa*, <http://www.psychologia.net.pl/artykul.php?level=602>(data odczytu 10.09.2018).

¹²Z. Melosik, *Kultura popularna i tożsamość młodzieży, w niewoli władzy i wolności*, Kraków 2013 s.16-17.

z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych „przedmiotem prawa autorskiego jest każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiejkolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia utworu.”¹³

Koncentrując się na prawie autorskim odnoszącym się do kompozycji muzycznych należy dodać, że ochroną objęte są utwory sceniczne, sceniczno-muzyczne, choreograficzne i pantomimiczne; audiowizualne w tym filmowe. Utwór jest zawsze przedmiotem prawa autorskiego od momentu ustalenia, nawet jeśli posiada postać nieukończoną. Ponadto ochrona przysługuje twórcy niezależnie od spełnienia jakichkolwiek formalności. W odniesieniu do prawa autorskiego w Internecie najczęściej łamane są przepisy art. 1 oraz Art. 2 polskiej ustawy który mówi, że: 1) Opracowanie cudzego utworu, w szczególności tłumaczenie, przeróbka, adaptacja, jest przedmiotem prawa autorskiego bez uszczerbku dla prawa do utworu pierwotnego. Punkt 2. uświadamia, że korzystanie z opracowania zależy od zezwolenia twórcy utworu pierwotnego (prawo zależne). Dlatego w przypadku nowej aranżacji, interpretacji, coveru, istniejącego utworu muzycznego, nowy wykonawca, który nie jest jego pierwotnym, twórcą powinien poprosić o zgodę jego pierwszego stwórcę, chyba, że autorskie prawa majątkowe do utworu pierwotnego wygasły. Należy uzyskać również najlepiej zawartą w formie pisemnej zgodę od autora tekstu piosenki aby posiadać prawo do wykonywania słów utworu. Według Sądu Najwyższego: „wykonywanie zależnych praw autorskich zależy od treści zezwolenia twórcy oryginału. Jeżeli kontrahent umowy o przeróbce dzieła nie wykona uzgodnionych z twórcą warunków tej przeróbki, to jego zależne prawo autorskie może być kwestionowane”¹⁴.

Ponadto w przypadku baz danych spełniających cechy utworu, zezwolenie twórcy jest konieczne nawet w momencie sporządzenia opracowania. Z kolei wedle punktu 3. twórca utworu pierwotnego może cofnąć zezwolenie, jeżeli w ciągu pięciu lat od jego udzielenia opracowanie nie zostało rozpowszechnione. Wypłacone twórcy wynagrodzenie w takim przypadku nie podlega zwrotowi. Punkt 4 stanowi o tym, że za opracowanie nie uważa się utworu, który powstał w wyniku inspiracji cudzym utworem. Natomiast punkt 5. uświadamia, że na egzemplarzach opracowania trzeba wymienić twórcę i tytuł utworu pierwotnego¹⁵.

Niestety pomimo wprowadzenia niniejszej ustawy granice prawa autorskiego wciąż pozostają nieostre, a prawdziwa oryginalna twórczość muzyczna zostaje zastąpiona, reprodukcją opierającą się na dziełach już istniejących. Kopiowanie czy kradzież, to sytuacje które miały miejsce wielokrotnie w muzycznym świecie. Bywają także przypadki gdzie o winie

¹³Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Dz.U. 1994 nr 24 poz. 83 <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19940240083>(data odczytu 4.09.2018) s.1.

¹⁴Agata. BM, *Covery – jak wykonywać je legalnie*, <http://biznes-music.pl/2015/05/covery-jak-wykonywac-je-legalnie/>(data odczytu 10.10.2018).

¹⁵Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych... s.1-2.

ciężko orzec. Warto przytoczyć tu podobieństwa utworów tj. choćby: Verius Manx – Orła Cień do utworu Ping Floyd – Last For Words¹⁶.

Rzeczywistość ukazuje nam, że w konsekwencji prowadzi to do stopniowej utraty i rozproszenia własnej tożsamości muzycznej. Powodem tego zjawiska jest fakt, że wielcy kompozytorzy tj. np. Fryderyk Chopin zamiast z kompozytorem wczesnego romantyzmu, kojarzeni bywają dzisiaj jedynie z dzwonekami producentów telefonów komórkowych, np. dzwonek Nokii. Zapomina się tym samym, że muzyka jest czymś więcej niż historią tworzenia i przyswajania jej sobie przez przynależność kulturową. Warto pamiętać, że już starożytni Grecy widzieli w muzyce ścisłe związki z astronomią, medycyną, religią, filozofią, poezją, metryką, tańcem, czy pedagogiką, odmiennie oceniając i interpretując ją z punktu widzenia jej walorów estetycznych. Nie traktowali zatem muzyki jak produktu czy towaru wymiennego co niestety stało się dziś przyjętym standardem i objawia w obniżeniu jakości, brakiem walorów artystycznych i celowości przekazu¹⁷.

Podsumowując z tego powodu nie jest możliwe pełne wyjście człowieka poza ubezwłasnowolniający odbiorców schemat jego relacji z przemysłem i mediami. Dlatego w odniesieniu do współczesnej popularnej muzyki rozrywkowej trzeba starać się zapobiegać obecnej degradacji indywidualnej tożsamości muzycznej zwłaszcza ludzi młodych, kształtowanej przez współczesne media. Należy ustawicznie chronić prawo autorskie i stwarzać możliwości swobodnego wyrażania się nowym kompozytorom, subkulturom, grupom społecznym. Albowiem człowiek na każdym etapie swojego życia w miarę dojrzałości wewnętrznej odczuwa muzykę inaczej, swoje inspiracje czerpiąc z wnętrza lub środowiska zewnętrznego. Natomiast różnice w jej wyrażaniu są naturalnym przejawem rozwoju technologicznego który przyczynił się do stworzenia zupełnie innego niż w przed wiekami środowiska zewnętrznego w którym żyjemy będąc jego integralną częścią.

Bibliografia

1. Z. Melosik, *Kultura popularna i tożsamość młodzieży, w niewoli władzy i wolności*, Kraków 2013.
2. *Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych*.
3. M. Iłowiecki, *Krzywe zwierciadło. O manipulacji w mediach*, Wydawnictwo „Gaudium”, Lublin 2003.
4. Zob. R. Cialdini, *Wywieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka*, przeł. B. Wojciszke, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2012.
5. B. Dziemidok, *Tożsamość narodowa a nacjonalizm w epoce globalizacji*, [w:] *Mity, symbole i rytuały we współczesnej polityce. Szkice z antropologii*

¹⁶Jacek Zajączkowski, *Najsłynniejsze zarzuty o plagiat w świecie muzyki*, <http://www.spidersweb.pl/rozrywka/2014/12/04/najsłynniejsze-zarzuty-plagiat-swiecie-muzyki/> (data odczytu 10.10.2018).

¹⁷J. Jusiak, *Muzyka jako twór otwarty. W kwestii Tożsamości utworu muzycznego*, <http://bacon.umcs.lublin.pl/~jjusiak/dokumenty/artykuly/MuzykaTworOtwarty.pdf> (data odczytu 10.09.2018) s.181-183.

polityki, red. B. Szklarski, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Instytut Studiów Politycznych PWN, Warszawa 2008.

6. P.K Oleś, *O różnych rodzajach tożsamości oraz ich stałości i zmianie*, [w:] *Tożsamość i jej przemiany a kultura*, red. Piotr K. Oleś A. Batory, Wydawnictwo KUL, Lublin 2008 .

Źródła internetowe:

7. M. Wosińska, *Formatowanie tożsamości społecznej a muzyka tradycyjna w Polsce w XX i XXI wieku*, <http://www.muzykatradycyjna.pl/pl/leksykon/artykuly/articles/formowanie-tozsamosci-spoecznej-a-muzyka-tradycyjna-w-polsce-w-xx-i-xxi-wieku> (data odczytu 10.09.2018).
8. J. E Zaniewicz, *Rola muzyki współczesnej w wyrażaniu i kształtowaniu tożsamości narodowej*, https://repozytorium.uph.edu.pl/bitstream/handle/11331/410/Zaniewicz.J.Rola_muzyki_wspolczesnej_w_wyrazaniu_i_kszaltowaniu_tozsamosci_narodowej.pdf?sequence=1 (data odczytu 10.09.2018). s.211.
9. A.Ostaszewska, *Popkulturowe ramy tożsamości. Media, kultura popularna, internet jako nowe środowiska kształtowania tożsamości*, <http://www.bc.ore.edu.pl/dlibra/aresults?action=SearchAction&Ql=67C81FF4D2419A891A6390AA8FBAC170-2>(data odczytu 26.10.2018). s.1-3.
10. Brzezińska, *Dzieciństwo i dorastanie, korzenie tożsamości muzycznej i społecznej*, http://eduentuzjasci.pl/images/stories/zespoły/zwe/Publikacje/0-3_4-6/08_dziecinstwo_i_dorastania_korzenie_toz_brzezinska.pdf(data odczytu 30.09.2018) s.17-18.
11. Tomasz Ciećmierz, *Wpływ muzyki na organizm człowieka oraz jej znaczenie dla społeczeństwa*, <http://www.psychologia.net.pl/artikul.php?level=602>(data odczytu 10.09.2018) .
12. Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Dz.U. 1994 nr 24 poz. 83 <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19940240083>(data odczytu 4.09.2018).
13. Agata. BM, *Covery – jak wykonywać je legalnie*, <http://biznesmusic.pl/2015/05/covery-jak-wykonywac-je-legalnie/>(data odczytu 10.10.2018) .
14. Jacek Zajączkowski, *Najsłynniejsze zarzuty o plagiat w świecie muzyki*, <http://www.spidersweb.pl/rozrywka/2014/12/04/najslynniejsze-zarzuty-plagiat-swiecie-muzyki/> (data odczytu 10.10.2018).
15. J. Jusiak, *Muzyka jako twór otwarty. W kwestii Tożsamości utworu muzycznego*, <http://bacon.umcs.lublin.pl/~jjusiak/dokumenty/artykuly/MuzykaTworOtwarty.pdf>(data odczytu 10.09.2018)

Децентралізація в Україні та Польщі: здобутки, перспективи та проблеми

УДК 352

Олег БУЗУН

*голова Ніжинської районної ради Чернігівської області,
магістр державного управління,
аспірант кафедри регіонального управління,
місцевого самоврядування та управління містом
Національної академії державного управління
при Президентові України*

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У САМОВРЯДНИХ ТЕРИТОРІЯХ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАКТИК

Стаття присвячена визначенню та науковому обґрунтуванню пріоритетних напрямів інтегрованого розвитку самоврядних територій. У статті визначається роль держави у формуванні та реалізації стратегії регіонального розвитку України з огляду на постійне посилення впливів інтеграційних процесів; дається аналіз основам регіональної політики та механізмам її реалізації, визначення її основної мети – об'єднання державної політики і власної політики регіонів, спрямованої на вирівнювання рівнів соціально – економічного розвитку самоврядних спільнот, забезпечення максимально можливого, рівня життя населення, що є необхідною умовою ефективної інтеграції України до європейських структур.

Ключові слова: *Інтеграція, інтегрований розвиток, місцеве самоврядування, регіональна політика, територіальні громади, сільські спільноти, сільське населення.*

The concept of Integrated Development of self-government territories This article is devoted as the definition and scientific substantiation of the prior directions of the integrated development of self-government territories. The article defines the role of the state in the formation and implementation of the strategy of regional development of Ukraine according to ever-increasing influence of integration processes General analysis for regional policy basics and mechanisms of its realization is shown as well as the definition of its main goal – the unification of state and regional policy aimed at social and economic development of self-government communities level equalizing ensuring the highest possible population living standards as a prerequisite for the effective integration of Ukraine to European structures.

Key words: *Integration, Integrated Development, Local Self-Government, Regional Policy, territorial communities, rural communities, rural population.*

Постановка проблеми. Існуюча модель державного управління в Україні вже не задовольняє потреб сучасного українського громадянського суспільства. Все це актуалізує пошук методів розробки й активізує запровадження нової моделі управління, орієнтованої на забезпечення інтегрованого, сталого розвитку держави, її самоврядних територій і поліпшення якості життя людини [2].

Реформування системи територіальної організації влади залишається першочерговим завданням для України. Динамічний поступ сучасної держави є неможливим без активізації процесів інтегрованого розвитку самоврядних територій. Така політика інтегрування самоврядних спільнот обумовлює застосування нового підходу до реалізації їх стратегічної політики. Цей підхід є інтегрованим, оскільки поєднує взаємну дію економічного, соціального, екологічного і структурного розвитку територій.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Значна кількість сучасних наукових досліджень сконцентрована на вивченні процесів сталого розвитку самоврядних територій з точки зору національних та регіональних особливостей формування, розвитку, інтегрування та функціонування в різних соціально-економічних умовах. Проте інтегрований розвиток власне самоврядних територій, як ключової складової політики регіоналізації, мало досліджений і безперечно потребує уваги науковців. Щоправда, у цьому науковому напрямку вже є деякі орієнтири. Окремі роботи стосуються європейської інтеграції, або ж опису та розкриття сутності самої інтеграції, що дотично торкаються й самоврядних спільнот. Також, за останні десятиліття з'явилися тематичні праці, що стосуються інтегрованого розвитку міст. Так, просторовий розвиток міста та його функції досліджується у працях З. Герасимчук, Т. Ніщик, Л. Руденко; проблемам соціально-економічного розвитку міст присвячено праці багатьох економістів, зокрема О.Бойко Бойчук; екологічна безпека міст в умовах сталого розвитку в зоні уваги таких вчених, як Голік Ю.С., Ілляш О.Е., Л. Гришина, С. Доценко, проблеми формування організаційної структури управління розвитком міст висвітлено у працях В. Мамотової [16]. Сьогодення потребує ефективного вирішення проблем інтегрованого розвитку не лише міст, а й інших самоврядних територій. Тому необхідно використовуючи комплексний підхід з урахуванням сучасних вимог сталого розвитку країни, долучатися також й до новітніх європейських інтеграційних процесів.

Формулювання цілей (мети) статті. Метою статті є обґрунтування підходів до сутності концепту інтегрованого розвитку самоврядних територій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В українському суспільстві передбачається складний демократичний перехід до політично організованого, відповідального суспільства нової якості, в якому поступово підвищується рівень ділової активності та політичної участі громадян,

забезпечення їхніх прав і свобод. Формується нова структура соціального людино – центристського простору. Всі ці якісні зміни у структурі та змісті громадянського суспільства неминуче детермінують зміни у формі та змісті держави, особливо в системі державного управління, що передбачає, насамперед докорінну зміну формату спілкування держави та громадян [8].

Сучасні європейські приклади вдалих інтегрованих підходів до розвитку самоврядних територій, виступають з одного боку, своєрідним шляхом модернізації економіки України, подоланням технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, а з іншого – сприяють ствердженню та розвитку місцевого самоврядування, підняття статусу та набуття дієвих управлінських повноважень самоврядних територій [3].

У цьому напрямку рухається й українське законодавство. Певним підтвердженням вище зазначених цінностей є Закон України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" від 01.07.2010 року № 2411-VI, де одна із засад зовнішньої політики зорієнтована на забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний та правовий простір [10].

Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року (ДСРР-2020) [11] затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 та відповідними змінами за № 1089 від 20.12.2017, була розроблена на виконання Національного плану дій щодо впровадження Програми економічних реформ спрямованих на розвиток "Заможного суспільства, конкурентоспроможної економіки, ефективної держави". Важливими пріоритетами ДСРР є децентралізація та інтегрований підхід до ДРП. У відповідності з євроінтеграційним курсом був виданий 12 січня 2015 року Президентом України П. Порошенком Указ «Про Стратегію сталого розвитку "Україна-2020"». Україна, реалізуючи процеси інтеграції та йдучи шляхом інтегрованого розвитку власних територій має стати державою із сильною економікою та з передовими інноваціями [11].

Сталий розвиток – багаторівневе поняття. Його індивідуальний рівень виходить з того, що будь-які зміни довкілля спричинені діяльністю окремої людини. Потрібні радикальні зміни індивідуальної свідомості кожної людини щодо можливих наслідків своєї особистої діяльності. Збалансовані взаємини господарства і природи акцентуються на рівні локальних соціальних інтеграцій – поселень, підприємств. Досягнення сталого розвитку передбачає створення оптимальних умов для життєдіяльності населення, функціонування господарюючих суб'єктів та їх екологічної безпеки [15].

Концепція «Сталого розвитку» (англ. sustainable development) спрямована на вирішення сучасних проблем забезпечення економічного зростання в умовах обмеженості, виснаження та вичерпання природних ресурсів. Сталий розвиток відноситься до моделі людського розвитку, в

рамках якої використання ресурсів спрямоване на задоволення людських потреб з одночасним забезпеченням сталості природних систем та навколишнього середовища, щоб ці потреби могли бути задоволені не тільки для нинішнього, а й для майбутніх поколінь. Це спільна відповідальність активного громадянського суспільства та публічної влади за власне довкілля, економічне процвітання й соціальну турботу. [4].

Саме у вирішенні питань, пов'язаних із впровадженням основних засад «Сталого розвитку», значно зростає роль місцевого самоврядування та самоврядних територій, які у свою чергу на рівні регіонів та окремих територій (міст, селищ та сіл) є основою поступального розвитку соціально орієнтованих країн, з відповідною людиноцентриською ідеологією. Слід деталізувати, що під стійким розвитком територій розуміється соціально, економічно й екологічно збалансований їх розвиток, спрямований на створення економічного потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного і майбутніх поколінь на основі раціонального використання ресурсів (природних, трудових, виробничих, науково-технічних, інтелектуальних), технологічного переоснащення і реструктуризації підприємств, удосконалення соціальної, виробничої, транспортної, комунікаційно-інформаційного, інженерної, екологічної інфраструктур, поліпшення умов проживання, відпочинку та оздоровлення, збереження та збагачення біологічного різноманіття та культурної спадщини [14].

Варто зауважити, що процес створення міжнародних стандартів у Західній Європі визначався у поєднанні з інтеграційними процесами, що відбувалися на території західноєвропейських держав.

Термін "інтеграція" походить від латинського кореня "integrum" – ціле та "integratio" – відновлення, що у перекладі означає поєднання, взаємопроникнення, процес взаємозближення, утворення взаємозв'язків, заповнення, возз'єднання, згуртування, об'єднання політичних, економічних, державних і громадських структур в рамках регіону, країни, світу.

Тлумачний словник Оксфордського університету розглядає інтеграцію як «акт чи процес поєднання двох чи більше частин таким чином, щоб вони функціонували разом» [1].

Позитивним прикладом такої роботи та узгоджених спільних програмних дій є Європейська хартія місцевого самоврядування. Європейська хартія місцевого самоврядування є важливим аспектом інтеграційних процесів у Європі, що корегує та виступає за налагодження транскордонного співробітництва.

Розкриваючи еволюцію міжнародних форм просторової інтеграції в Європі, слід зазначити ще про один із важливих для просторового розвитку документів («Європейську хартію регіонального/просторового планування», «Європейську стратегію територіального планування») [9].

Відповідно до європейської практики облаштування територій, сільські райони, самоврядні території які виконують переважно регіональні та місцеві функції, тим не менше, відіграють важливу роль у підтримці сталого просторового розвитку країни.

Зауважимо також, що з погляду сучасні концепції та застосування світового і в першу чергу європейського, досвіду актуальною стає проблема розвитку міст. Інтегрований розвиток міста обумовлює застосування нового підходу до реалізації його стратегічної політики. Сьогодні місто цікаве і його жителю і науковому досліднику, тощо. Майже 7 із 10 людей у Європі живуть у містах і містечках, де використовується 80% енергії. Міста створюють майже 85% ВВП на континенті [12]. Водночас, на розвиток міста впливає багато взаємозалежних факторів, відтак виникає потреба у чіткому та цілісному плануванні або інтегрованому підході до розвитку міст. Міста мають стати центрами зростання економічно сильних та демократичних країн європейського співтовариства [16].

Інтегрований розвиток міста обумовлює застосування нового підходу до реалізації його стратегічної політики. Цей підхід є інтегрованим, оскільки поєднує взаємну дію економічного, соціального, екологічного і структурного розвитку міст. Концепція інтегрованого підходу в розвитку міст розроблена в 90-х роках ХХ-го століття у зв'язку з проектами оновлення районів в несприятливих умовах. Інституціональна основа інтегрованого підходу до оновлення міського середовища визначена Європейською комісією шляхом пілотних проектів, що стосуються міст [16].

Особливо важливими для підвищення конкурентоспроможності європейських міст в рамках політики інтегрованого міського розвитку стали такі нижченаведені стратегії дій: створення й утримання якісних публічних зон. Якість публічних просторів, міських культурних ландшафтів, архітектури та містобудування відіграють центральну роль для конкретних умов життя мешканців міст. Крім того, як «м'які» фактори, що впливають на вибір місць розміщення виробництва, публічні зони мають значення для функціонування підприємств економіки знань, для залучення кваліфікованих і творчих трудових ресурсів, а також для туризму. Публічні зони та зелені простори існують практично в усіх європейських містах, створюючи привабливий вигляд та підвищуючи комфортність проживання в них, спричиняючи їх подальший розвиток [16].

Основні стратегічні цілі інтегрованого розвитку європейських країн, визначені Лейпцизькою хартією «Міста Європи на шляху сталого розвитку», беззаперечно, створюють підвалини для напрацювання концепцій інтегрованого розвитку міст не лише у країнах Європи, а й у тих країнах, що обрали для себе європейський вектор розвитку й продовжують рухатися цим шляхом. Лейпцизька хартія стійких європейських міст, ґрунтується на тому, що інтегрований підхід до міського планування – це необхідна передумова для довгострокового розвитку європейських міст. Згідно з цим документом, політика інтегрованого розвитку міських територій є процесом, в якому координуються просторові і тимчасові аспекти основних напрямів міського розвитку. Політика інтегрованого розвитку населених пунктів реалізується через так звані інтегровані плани місцевого планування та розвитку. Вони забезпечують просторову, тимчасову і фактичну координацію і інтеграцію різних політик, планові

ресурси для досягнення поставлених цілей із використанням специфічних інструментів [6].

Як бачимо, місто має фундаментальне значення для розвитку країни. Саме в містах формується основний промисловий, науковий, культурний потенціал держави; забезпечується стабільність природно-ресурсного балансу та соціально-економічного середовища; впроваджуються передові технології, надаються новітні послуги, забезпечуються якісні стандарти життя населення. Міста є центрами розвитку регіонів та всієї країни.

Проте, розвиваючи та акцентуючи увагу на позиціях міського успіху, європейські аналітики чітко розуміють, що варто підтримувати та впроваджувати інтегрований розвиток й для решти самоврядних територій.

Зрештою, очевидно, що люди живуть не лише у містах, є спільноти й у селах та селищах, новоутворених ОТГ, саме тому наша зацікавленість звернена у тому числі й на сільські? а також приміські та заміські території. Лейпцизька Хартія стверджує також, що: «...нам необхідно мати більше цілісних стратегій та узгоджених дій усіх осіб і установ, задіяних в процесі міського розвитку – також і за межами окремих міст і громад. Усі органи влади – на місцевому, регіональному, національному та загальноєвропейському рівнях – несуть відповідальність за майбутнє наших міст», а далі у європейському документі мова йде про необхідність зміцнювати локальне і муніципально-регіональне узгодження: «Мета полягає в досягненні рівноправного партнерства між містом і селом, між малими, середніми і великими містами в межах міських регіонів і метрополій. Необхідно відмовитися від оцінки містобудівних проблем і рішень, які стосуються тільки одного міста. Наші міста повинні бути "точками кристалізації" муніципально-регіонального розвитку та приймати на себе відповідальність за територіальну згуртованість» [6].

Сьогодні в Україні має місце зростання розривів у темпах розвитку міських та сільських територій. Міста мають більший економічний потенціал, а відтак кращі умови для розвитку бізнесу, що в умовах децентралізації суттєво збільшує доходи місцевих бюджетів і покращує рівень життя таких міст, в першу чергу це стосується міст обласного значення. Розпочатий у 2015 році процес утворення об'єднаних територіальних громад (ОТГ), задав вектор для прискорення сільського розвитку через можливість входження в одну громаду міста (селища, яке належить до категорії міських населених пунктів) та сільських територіальних громад навколо міста. Такі громади показали свою перевагу перед іншими типами ОТГ, де об'єдналися лише сільські територіальні громади [7].

В цих умовах стимулювання співробітництва міських та сільських територіальних громад стає важливим елементом розвитку сільських територій одночасно із новими можливостями розвитку міст. Ключові проблеми – побоювання сільських громад від поглинання містами та недовіра до змін можуть бути подоланими лише через налагодження

комунікацій між містами та сусідніми територіальними громадами, створення спільних проектів для вирішення спільних проблем [7].

20 серпня 2018 року Інститут громадянського суспільства розпочав реалізацію проекту «Партнерство між міськими та сільськими територіальними громадами як ефективний інструмент місцевого економічного розвитку». Проект реалізовується в рамках міжнародної технічної допомоги за підтримки Програми «U-LEAD з Європою» і триватиме до грудня 2019 року [13].

Позитивні результати в реалізації процесів міжнародної інтеграції може дати розширення функцій регіонів. Формуючи стратегії регіонального розвитку, реалізуючи заходи регіональної політики слід мати чітко сформульовані цілі розвитку регіонів на кожному ієрархічному рівні регіональної інтеграції. Такими рівнями виступають – регіональна інтеграція всередині регіону, міжрегіональна інтеграція всередині держави та міжрегіональна співпраця на міжнародній арені, особливо в контексті європейської інтеграції України. В контексті регіональної інтеграції головною метою виступатиме гармонійний розвиток регіону, що відбувається на основі реалізації цілей: використання потенціалів центрів регіонів щодо розвитку їх територій в цілому, розвиток малих та середніх міст, активізація розвитку самоврядних територій. В контексті міжрегіональної інтеграції головною метою є спільні дії сусідніх регіонів, спрямовані на розвиток гармонійної співпраці межуючих територій. В контексті європейської інтеграції головною метою виступатиме максимізація позитивних ефектів інтеграції та зменшення її негативних наслідків [5].

На завершення, відзначимо, що інтегрований розвиток як концепт моделі управління самоврядних територій є послідовним і комплексним завданням у сфері забезпечення ефективного управління, яке повинно мати паралельні зміни у напрямку публічності, партисипативного та транспарентного розвитку.

Висновки. *Обґрунтовано* підходи до сутності концепту інтегрованого розвитку самоврядних територій, а саме:

- *виявлено* світові тренди щодо застосування принципів інтегрованого розвитку, що сприяють: становленню та розвитку самоврядних спільнот; застосуванню нового підходу до реалізації їх стратегічної політики; формуванню стратегії регіонального розвитку й реалізації заходів регіональної політики; також, реалізації процесів міжнародної інтеграції на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівні.

- *охарактеризовано* нормативно-правову базу інтегрованого розвитку, яка складається з: Закону України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" від 01.07.2010 року № 2411-VI; Стратегії сталого розвитку "Україна-2020"; Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року (ДСРР-2020); «Європейської хартії місцевого самоврядування»; «Європейської стратегії територіального планування»; Лейпцизької хартії «Міста Європи на шляху сталого розвитку»; а також, за підтримки Програми «U-LEAD з Європою».

- *встановлено* основні властивості інтегрованого розвитку, що

орієнтовані на: використання людиноцентриської ідеології, активізацію процесів інтегрованого розвитку самоврядних територій та самоврядних спільнот, що обумовлює застосування нового підходу до реалізації їх стратегічної політики. Вказаний підхід є інтегрованим, оскільки поєднує взаємну дію економічного, соціального, екологічного і структурного розвитку територій, а також, розглядає практику інтегрованого розвитку міських територій, інтегрованих планувань місцевого значення та партнерства між міськими та сільськими територіальними громадами. *Запропоновано* авторське визначення інтегрованого розвитку – це процес об'єднання, взаємодії та співпраці, спрямований на формування самодостатності, економічного, екологічного та соціального розвитку територій.

Література

1. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / Sixth Edition; ed. by Sally Wehmeier. – Oxford : University Press, 2000. – 1540 p.
2. Грицяк І. А. Публічне управління в Україні: становлення за європейськими стандартами / І. А. Грицяк // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Державне управління. – 2010. – № 2. – С. 5-11. [Електронний ресурс]: Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamcsudu_2010_2_1.
3. Дунаєв І.В. Механізми модернізації регіональної економічної політики в Україні в умовах інтеграційних процесів / Дисертація на здобуття на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління. Харків – 2018. 440 с. [Електронний ресурс]: Харківський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентіві України – Режим доступу: http://www.kbuara.kharkov.ua/dorad/files/div_dis_20180510.pdf.
4. Історія формування концепції сталого розвитку та її соціально-екологічна місія [Електронний ресурс]: Interfaculty Sustainable Development Center – Режим доступу: <http://isdc.com.ua/wp-content/uploads/2016/10/2.-Історія-формування-концепції-сталого-розвитку-та-її-соціально-екологічна-місія.pdf>.
5. Коваленко Є.О. Концепція формування організаційно-економічного механізму євроінтеграційної політики України [Електронний ресурс]: Запорізька державна інженерна академія – Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_39_16.pdf.
6. Лейпцизька Хартія «Міста Європи на шляху сталого розвитку» [Електронний ресурс]: Асоціація міст України – Режим доступу: http://2.auc.org.ua/sites/default/files/leypcizka_hartiya.pdf.
7. Методологічні підходи щодо відбору учасників проекту підтримки співробітництва міських та сільських територій [Електронний ресурс]: Інститут громадянського суспільства – Режим доступу: <https://www.csi.org.ua/partnerstvo-mizh-miskymy-ta-silskymy-terytorialnymy-gromadamy-yak-efektyvnyj-instrument-mistsevogo-ekonomichnogo-rozvytku/metodologichni-pidhody-shhodo-vidboru-uchasnykiv-proektu-pidtrymky-spivrobotnytstva-miskyh-ta-silskyh-terytorij/>.

8. Обушна Н. І. Публічне управління як нова модель організації державного управління в Україні: теоретичний аспект / Н. І. Обушна // Ефективність державного управління. – 2015. – Вип. 44 (1). – С. 53-63. [Електронний ресурс]: Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2015_44\(1\)__8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2015_44(1)__8).
9. Павліха Н. В. Європейська інтеграція інтересів щодо досягнення перспектив сталого просторового розвитку / Н. В. Павліха, І. В. Копач // Європейська інтеграція: досвід Польщі та України : кол. моногр. / за заг. ред. Н. В. Павліхи. – Луцьк – Люблін: «Drukarnia Kolor Lublin», 2013. – С. 140–158.
10. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики. Закон України. 01.07.2010 № 2411-VI. [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.
11. Про Стратегію сталого розвитку “Україна -2020”. Указ Президента України 12.01.2015 № 5/2015 [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
12. Розвиток "розумних" міст [Електронний ресурс]: Euronews – Режим доступу: <https://ua.euronews.com/2017/02/28/how-smart-city-technology-is-connecting-europeans>.
13. Розпочалася реалізація проекту «Партнерство між міськими та сільськими територіальними громадами як ефективний інструмент місцевого економічного розвитку» [Електронний ресурс]: Інститут громадянського суспільства – Режим доступу: <https://www.csi.org.ua/partnerstvo-mizh-miskymy-ta-silskymy-terytorialnymy-gromadamy-yak-efektyvnyj-instrument-mistsevogo-ekonomichnogo-rozvytku/pro-realizatsiyu-proektu-partnerstvo-mizh-miskoyu-ta-silskoyu-mistsevostyamy/>.
14. Сталий розвиток територій: проблеми та шляхи вирішення: матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції, Дніпропетровськ, 1 жовтня 2013 р. / за заг. ред. О.Ю.Бобровської. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2013. – 328 с.
15. Стратегія сталого розвитку природи і суспільства [Електронний ресурс]: Знання – Режим доступу: <https://znaniya.com/task/29435993>.
16. Чевганова В.Я., Григор'єва О.В. Європейський досвід інтегрованого розвитку міст [Електронний ресурс]: Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка – Режим доступу: <http://77.121.11.9/bitstream/PoltNTU/2898/1/%D0%A7%D0%B5%D0%B2%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf>.

Юлія КУЗЬМЕНКО

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії
та міжнародних відносин;

Юлія КОСТЮК

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
студентка II року навчання історико-юридичного факультету
спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації
та регіональні студії»

МОЛОДЬ В УКРАЇНСЬКІЙ СИСТЕМІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ЗДОБУТКИ ТА ПРОБЛЕМИ

У статті досліджується становлення місцевого самоврядування завдяки діяльності молоді. Розкривається сутність участі молоді у діяльності політичних партій на місцевому рівні. Особливу увагу приділено висвітленню ролі і значення органів державної та місцевої влади як дієвого інструмента закріплення і функціонування місцевого самоврядування в Україні.

Ключові слова: місцева демократія, місцеві органи самоврядування, молодіжна політика, громада, молодіжні організації та спілки.

The article investigates the formation of local government through the activities of young people. The essence of youth participation in the activities of political parties at the local level is revealed. Special attention is paid to the role and importance of state and local authorities as an effective tool for the consolidation and functioning of local self-government in Ukraine.

Key words: local democracy, local government, youth policy, society, youth organizations and unions.

Становлення української правової держави, розвиток громадянського суспільства нерозривно пов'язані зі становленням місцевої демократії, яка повною мірою може реалізуватися лише зі становленням місцевого самоврядування, розвитком громадської ініціативи на місцевому рівні.

У Посланні Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки» наголошується, що важливим напрямом нового етапу адміністративної реформи є делегування управлінських функцій згори донизу та всебічний розвиток місцевого самоврядування [3].

Повноцінний розвиток місцевого самоврядування неможливий без широкого залучення громадян, в тому числі й молодого покоління, до процесів формування стратегії розвитку місцевих громад, участі їх у формуванні та роботі органів місцевого самоврядування, становленні інституцій громадянського суспільства на місцевому рівні.

Цьому розвитку, зокрема, сприяє стратегічний курс Українського Уряду, Президента України щодо розробки та впровадження реальних механізмів залучення громадян до управління державними справами. Так, відповідно до Указу Президента України № 683/2002 від 1 серпня 2002 року «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади» забезпечення відкритості формування та реалізації стабільної та зрозумілої громадянам економічної та соціальної політики держави визначено пріоритетним завданням Кабінету Міністрів України, центральних та місцевих органів виконавчої влади [4].

Проблемам становлення місцевої демократії, місцевого самоврядування в Україні, наближення їх до європейських стандартів присвячено чимало наукових праць. Зокрема можна відзначити роботи О. Іщенко, В. Кампо, В. Лугового, М. Пухтинського, В. Тихонова, В. Князева, В. Толкованова, В. Кравченко, М. Байруматова, у яких розкрито основні теоретичні положення нормативно-правового супроводу розвитку місцевої демократії, зміцнення її фінансово-економічної самостійності, взаємодії різних рівнів місцевого самоврядування, взаємодії органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади тощо.

Проблемам формування та реалізації молодіжної політики, участі молоді, молодіжних об'єднань у процесах державотворення, розвитку громадянського суспільства присвячено праці видатних українських вчених М. Головатого, В. Головенька, В. Куліка, М. Пірен, М. Перепелиці, В. Ребкало, в яких автори в цілому дослідили проблему формування та реалізації молодіжної політики, питання професійної соціалізації молодого покоління.

У зв'язку з узятим Україною курсом на запровадження європейських стандартів, у тому числі і щодо участі громадян в управлінні публічними справами, важливим є аналіз європейського досвіду забезпечення участі молоді у розвитку місцевої та регіональної демократії.

Однією з перших заяв, зробленою під егідою Ради Європи, була Європейська Хартія участі молоді у муніципальному та регіональному житті, ухвалена 1985 р. постійною конференцією Конгресу місцевих та регіональних влад Європи, де було сформульовано основні положення і принципи діяльності секторальної молодіжної політики, а також зазначані інституціональні структури необхідні для забезпечення участі молоді на регіональному рівні. [1]. У 1996 р. Рада Європи прийняла Рекомендацію №1286, де у статті 8 участь дітей та молоді у житті суспільства розглядається як один зі шляхів реалізації прав, закладених у Конвенції про права дитини. У 1997 р. Рада Європи ухвалила Рекомендацію № R (97) 3 про участь молоді у розбудові майбутнього громадянського суспільства, де міститься заклик розвивати співробітництво між молодіжними організаціями та органами влади на національному, регіональному та місцевому рівнях, заохочувати молодих людей до участі у добродійній суспільній службі, сприяти співпраці між молодими людьми та місцевими і загальнодержавними молодіжними структурами в країнах Центральної та Східної Європи в рамках діючих європейських програм.

Необхідно зазначити, що європейські політики та інституції послідовно приділяють належну увагу тому, аби участь громадян у житті місцевих громад, розвитку місцевої демократії дедалі зростала.

Так, у проекті Конституції Європи, обговорення якої почалося 2003 р., у розділі «Громадянські права» закріплено право голосувати та балотуватися на місцевих виборах кожному громадянину Європейського Союзу в країні, де він на цей момент проживає, на таких самих умовах, як і громадяни цієї країни [7]. Також в зазначеному проекті закріплено принцип «демократії участі», «патисипативної демократії», який передбачає відкритість, наявність діалогу владних інститутів з суспільними асоціаціями та громадянським суспільством Цього ж року на Десятій конференції Конгресу місцевих та регіональних влад Європи було ухвалено нову редакцію Європейської Хартії участі молоді у муніципальному та регіональному житті (прийнята 1992 р.), яка станом на початок 2004 р. ще не була затвердженою Комітетом Міністрів Ради Європи. Нова редакція Хартії збільшила кількість розділів, а також було додано розділ «Механізми участі молоді», в котрому визначено, що для досягнення реальної участі молоді у місцевому та регіональному житті необхідно розвивати такі механізми, як освіта молоді з питань участі, інформування молодих громадян, запровадження інформаційних та комунікаційних технологій, просування молодіжних засобів масової інформації, підтримка молодіжного волонтерського руху, молодіжних організацій та різноманітних ініціатив, залучення молоді до діяльності недержавних інституцій та політичних партій. [2]. Було деталізовано частину «Організаційні основи участі молоді у місцевому та регіональному житті», в якій розкриваються завдання діяльності молодіжних рад, парламентів, форумів, підкреслюється важливість ресурсної та організаційної підтримки діяльності зазначених молодіжних структур.

Розглядаючи досвід запровадження механізмів участі молоді у муніципальному та регіональному житті України можемо проаналізувати такий важливий аспект участі молоді, як її робота в органах місцевого самоврядування, а саме в представницьких (місцевих радах) та виконавчих структурах.

На сьогодні в Україні функціонує 12 104 місцеві ради, що майже вповнину більше ніж в 2008 р. Реальному збільшенню такого представництва сприяє розвиток програм молодіжних громадських організацій щодо підготовки молодих кандидатів для участі у місцевих виборах.

Одним з успішних прикладів реалізації таких програм є діяльність Центру політичної освіти. У вересні-грудні 2001 р. Центр реалізував проект «Молодь у виборах», у рамках якого 293 молодих громадсько-політичних активісти, які планували брати активну участь у виборах -2002, стали учасниками шести семінарів. Основні чинники успішної виборчої кампанії, побудова коаліцій та партнерська робота, етика політичної діяльності – основні теми, які розглядалися на семінарах [6].

Ще одним важливим завданням зміцнення молодіжного кадрового потенціалу представницьких органів місцевого самоврядування є

підвищення фахового рівня молодих депутатів, переважна кількість яких обирається депутатами місцевих рад вперше. Так, Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Асоціація молодих депутатів України» протягом 1999–2000 рр. проводила серію семінарів у регіонах України для молодих депутатів місцевих рад «Рада і депутати. Робота в ім'я громади». На семінарах розглядалися теми, які стосуються повноважень та відповідальності депутатів, планування роботи, їхньої ролі у розвитку громад. За оцінками учасників та експертів таке навчання значно сприяло підвищенню фахового рівня молодих депутатів.

Важливим напрямом участі молоді в політиці є її залучення до роботи у виконавчих структурах органів місцевого самоврядування. Успішним у цьому сенсі є досвід роботи Спілки молодих державних службовців України, яка була створена 2000 р. і одним із головних завдань якої є формування нової високопрофесійної еліти державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. За активної участі Спілки було розроблено та затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. № 1444 Програму підготовки та залучення молоді до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, створення умов для її професійного зростання. Протягом 2002–2003 рр. такі Регіональні програми було затверджено в більшості областей України.

По-друге, дієвим інструментом впливу молодих громадян на розвиток своєї громади є їх участь у діяльності інститутів громадянського суспільства на місцевому рівні, зокрема громадських та профспілкових організацій, місцевих осередків політичних партій тощо.

Сьогодні в Україні, за різними оцінками, існує близько 40 000 зареєстрованих недержавних організацій, однак їх представники зазначають, що лише близько 10% організацій можна вважати активними і до певної міри ефективними у своїй діяльності. Щодо участі молоді у діяльності політичних партій на місцевому рівні, то можна констатувати, що в умовах нерозвиненості української партійної системи, коли кількість громадян, які перебувають у партійних лавах, становить всього декілька відсотків, чисельність та вплив молоді на місцевий розвиток через участь у діяльності партій є незначними.

З огляду на це, актуальності набувають різноманітні ініціативи, спрямовані на активізацію участі молоді у молодіжних організаціях, місцевих осередках партій. Одним із цікавих проектів молодіжних організацій є проект «Українська школа молодого політика», що його реалізує Житомирський обласний центр молодіжних ініціатив спільно з Чернігівською молодіжною організацією «Молодь XXI століття» та Східноукраїнським фондом розвитку демократії. Проект впроваджувався в Житомирській, Чернігівській та Харківській областях. Мета проекту – підвищити рівень політичної освіти та створити практичні умови засвоєння основ демократичних політичних стандартів для молодих активістів політичних партій та молодіжних організацій на місцевому рівні [5].

По-третє, важливим виміром ступеня участі молоді у житті місцевих громад є рівень її електоральної активності, зокрема участь у голосуванні під час проведення місцевих виборів, участь в організації виборів та офіційному спостереженні.

Слід відзначити, що рівень електоральної активності молоді доволі високий, але нижчий за загальний рівень виборчої активності населення. За даними досліджень, 56% громадян віком 18–28 років планували «обов'язково» і 20% «радше за все» прийти 31 березня 2002 р. на виборчі дільниці; лише 11% на момент опитування остаточно вирішили не брати участі у виборах. Реально у виборах 2002 р. взяли участь 69% українських громадян, а серед молоді віком від 18 до 28 років – близько 60%. При цьому спостерігається тенденція до зниження електоральної активності молоді. Найменш активними є виборці, які голосують вперше та молоді виборці з малих міст. Ще однією проблемою є мала обізнаність молодих виборців з програмами кандидатів до місцевих рад, мерів.

В Україні протягом виборчих кампаній 1998–2002 рр. поширилася практика впровадження молодіжними організаціями програм активізації та просвіти молодих виборців з питань виборчого законодавства, процедур голосування, програм кандидатів до місцевих рад.

Прикладом проведення такої кампанії є програма «Потрібен твій голос!», яка впроваджувалася Чернігівським регіональним осередком Ліберального молодіжного об'єднання спільно з іншими організаціями у місті Чернігові під час парламентських та місцевих виборів 1998 р. та метою якої було залучити якомога ширше коло молодих людей до участі у виборах. Щодо участі молоді в організації місцевих виборів, тобто в роботі дільничних та територіальних виборчих комісій, а також офіційному спостереженні, то кількість молодих людей, які беруть участь у цих процесах, залишається доволі незначною.

По-четверте, ще одним аспектом, цікавим для нашого дослідження, є досвід співпраці молоді з органами місцевого самоврядування та участь молоді у виробленні рішень на місцевому рівні, які прямо або опосередковано стосуються молоді.

За останні п'ять років в Україні поширився розвиток молодіжних структур як на рівні регіонів – молодіжних парламентів, молодіжних адміністрацій областей, районів, так і на рівні міст, селищ – молодіжних рад, молодіжних муніципалітетів. Найбільш ефективні подібні регіональні молодіжні структури діють в Житомирській, Івано-Франківській, Волинській областях на рівні міст – у Славутичі, Миколаєві. Успішним прикладом діяльності регіональної молодіжної структури є робота Співпраці об'єднань молодих громадян «Молодіжний парламент Житомирської області», яка утворилася на початку 1998 р. Основною метою організації є підвищення суспільної, політичної та культурної активності і участь молоді у процесах державного життя України, сприяння підвищенню фахового та культурного рівня керівництва та активу молодіжних громадських організацій області. У своїй діяльності Молодіжний парламент співпрацює з органами місцевого самоврядування та державної виконавчої влади, іншими

громадськими організаціями, зокрема, з Житомирським обласним і міським відділеннями Міжнародного товариства прав людини, Українською асоціацією планування сім'ї, Асоціацією професійних журналістів та рекламистів, Молодіжним Урядом України, Молодіжним парламентом України, Міжнародним Республіканським Інститутом США, Корпусом Миру США в Україні. У розрізі соціологічних досліджень і проведенні промоакцій парламент співпрацює з рекламно-інформаційною агенцією «Рекламне джерело».

Прикладом діяльності подібної молодіжної структури на рівні міста є Миколаївський молодіжний муніципалітет, який було створено у жовтні 2000 р. як спілку молодіжних організацій, до якої увійшли представники 23-х молодіжних НГО, студентських профспілок та органів студентського самоврядування. Завданнями молодіжного муніципалітету зокрема є: забезпечення впливу молодих громадян на ухвалення рішень усіма органами державної влади та місцевого самоврядування, привернення уваги до важливості активної участі молоді в політичному житті України; сприяння виконанню молодіжної політики в м. Миколаїв; лобювання інтересів та захист прав молоді під час ухвалення нормативних актів органами державної влади та місцевого самоврядування.

Ще один приклад запровадження ефективного інструменту впливу молодих громадян на процес прийняття рішень на місцевому рівні – проведення громадських слухань з актуальних питань місцевого розвитку Чернігівською міською молодіжною громадською організацією «Молодь – ХХІ століття», яка за підтримки Вестмінстерського фонду підтримки демократії (Велика Британія) протягом 2002 р. провела в місті Чернігові громадські слухання на такі теми: «Шляхи вирішення проблем негативних проявів у молодіжному середовищі та організації молодіжного дозвілля»; «Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в місті Чернігові»; «Сфера охорони здоров'я міста Чернігова: проблеми та перспективи розвитку». Активна позиція молоді у слуханнях, в яких брали участь представники владних структур, дала змогу реально вплинути на рішення, які безпосередньо стосувалися молоді.

Активна участь молоді у процесах прийняття рішень та вирішенні проблем в громадах, де вони проживають, має важливе значення у процесі розбудови відкритого, демократичного, солідарного та квітучого суспільства. Причому участь в демократичному житті та вирішення проблем будь-якої громади не має обмежуватись лише голосуванням або висуванням своєї кандидатури на виборах, хоча це вельми важливо. Участь в житті громади та активна громадянська позиція молоді передбачають наявність прав, засобів, простору та можливостей, а в разі необхідності – і підтримки для участі в процесі прийняття рішень та впливу на цей процес, а також участі в будь-яких формах діяльності з метою побудови кращого суспільства. Це є одним з головних стандартів, якими керується Молодіжна політика ЄС та Ради Європи. Проте Україна, заявляючи про європейські прагнення та будучи членом Ради Європи, не докладає зусиль для досягнення цих стандартів. Загальнодержавна

програма підтримки молоді на 2004-2008 роки та інші нормативні акти не передбачають заходів з громадянської освіти молоді та залучення молодих людей до вирішення проблем на локальному рівні.

Таким чином, існує декілька чинників, які перешкоджають участі молоді у громадському житті: пасивність молоді та низький рівень громадянської свідомості, відсутність традицій самоорганізації населення в Східних промислових регіонах країни, обмеження участі молоді у громадському житті місцевими органами самоврядування, ігнорування молодіжних ініціатив, які в свою чергу, створюють загрозу для становлення громадянського суспільства в Україні.

Отже, підсумовуючи, варто зазначити, що спільними рисами всіх вищезгаданих механізмів та форм участі, які запроваджуються в Україні, є те, що вони перебувають у зародковому стані, і окремі випадки ефективної діяльності поки що залишаються радше винятком із правил.

Щоб активізувати вплив молоді, молодіжних об'єднань на розвиток місцевої демократії в Україні необхідно посилити роботу в таких напрямках:

- Подальший розвиток спільних програм молодіжних об'єднань та органів місцевого самоврядування, які спрямовані на залучення молоді до роботи в представницьких (місцевих радах) та виконавчих структурах місцевого самоврядування, створення необхідних умов для професійного зростання молодих депутатів та посадових осіб місцевого самоврядування. Важливим також є зміцнення громадських професійних об'єднань молодих депутатів, молодих посадових осіб місцевого самоврядування у напрямі розширення сфери їхньої діяльності, залучення позитивного іноземного досвіду тощо. Наприклад, в Німеччині успішно функціонує Спілка молодих чиновників, яка об'єднує понад 100 тис. молодих службовців, з-поміж яких і молоді працівники комунальних служб.
- Задля розвитку молодіжних громадських об'єднань на місцевому рівні вкрай необхідно зміцнити їхню ресурсну базу, зокрема, запровадити практику надання фінансової підтримки з боку місцевих органів влади (на конкурсній основі), втілити систему соціального замовлення. А що важливим чинником розвитку партії є активна участь у ній молоді, то місцевим партійним лідерам потрібно сприяти створенню молодіжних клубів прибічників партії. При цьому партійцям, окрім ідеологічних питань, варто роз'яснювати молоді можливості, які відкриває для них така участь, а саме: спілкування з тими, хто ухвалює рішення; розширення своїх політичних знань; можливість зустрічей з однодумцями. Добрим прикладом є діяльність Республіканської партії США, яка стимулює створення клубів молодих республіканців та розробляє для цього необхідні просвітницькі матеріали, які дають змогу молодій людині зрозуміти своє місце в місцевому партійному осередку.
- Аби підвищити електоральну активність молоді, необхідно впроваджувати дієві заходи, спрямовані на правову просвіту молоді як учасника виборчого процесу, роз'яснювати їй необхідність участі у

голосуванні на місцевих виборах. Також потрібно активніше залучати молодих людей до організації виборів – роботи у складі виборчих комісій, офіційному спостереженні тощо.

- Для продовження розвитку структур співпраці молоді з органами місцевого самоврядування на кшталт молодіжних парламентів, муніципалітетів, рад, необхідним є становлення договірної форми взаємодії, коли співпраця базується на чітко визначених принципах та процедурах, які закріплюються відповідною угодою між молодіжною структурою та органом місцевого самоврядування. Також реальній участі молоді в ухваленні рішень на місцевому рівні сприятиме подальше запровадження систематичних громадських слухань із проблем, які прямо або опосередковано стосуються молоді.

Подолання цих загроз в Україні також можливе шляхом формування громадянської свідомості через громадянську освіту молодих людей, формування у них навичок активної участі у житті громади, формування свідомості серед представників органів місцевого самоврядування щодо залучення молоді до процесу прийняття рішень на рівні громади адже сьогодні в українському суспільстві відбувається процес змін і вирішувати нагальні проблеми державного розвитку належить передусім молоді.

Література

1. Європейська Хартія місцевого самоврядування м. Страсбург (Електронний ресурс). – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU88002H.html
2. Нова редакція Європейської Хартії (Електронний ресурс).- Режим доступу: <https://coe.mfa.gov.ua/ua/ukraine-coe/congress>
3. Постанова КМУ № 1394-2002-п від 17.09.2002 Про виконання завдань, що впливають з послань Президента України до Верховної Ради України "Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки" (Електронний ресурс).- Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/norm_akt/source-КМУ/type-Постанова/1394-2002-п-17.09.2002.htm
4. Указ Президента України №683/2002 Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади (Електронний ресурс).- Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/6832002-70>
5. «Українська школа молодого політика» (Електронний ресурс).- Режим доступу: <https://political-school.com/>
6. «Центр політичної освіти» (Електронний ресурс).- Режим доступу: <http://depcenter.com.ua/>
7. The draft Constitution for Europe section Civil rights (Електронний ресурс). – Режим доступу: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/272078/5872.pdf

Mateusz NASUTO

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie
absolwent kierunku Stosunki Międzynarodowe,
specjalność: Polityka zagraniczna i bezpieczeństwo międzynarodowe,
a także obecny student studiów magisterskich
Administracja na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie

REFORMA SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO I PROCES DECENTRALIZACJI UKRAINY PO ROKU 1991

Reforma samorządu lokalnego była jednym z najbardziej istotnych elementów transformacji politycznej po 1991 roku. Obecnie rząd Ukraiński przywiązuje wielką uwagę do tego problemu, jednak wszystkie poprzednie próby reform okazały się niezadowolające. Artykuł dotyczy teoretycznych aspektów samorządu lokalnego, jego rozmaitych modeli i omawia problemy jakim czoła musi stawić Ukraina podczas reformy.

Słowa kluczowe: decentralizacja, demokratyzacja, samorząd terytorialny, Ukraina.

Local self-government reform was one of most important element of political transformation in Ukraine after 1991. Presently Ukrainian government pay much attention to this problem, nonetheless all previous attempts of reforms were unsatisfactory. The article applies theoretical aspects of local self-government models and discusses about problems that Ukraine will face during the reform.

Key words: decentralization, democratization, local self-government reform, Ukraine

Wstęp

Ukraina stanowi przykład postradzieckiego państwa, którego system polityczny w ostatnich 25-u latach dokonał głębokiej zmiany, charakteryzujący się wstrząsami mobilizującymi masy społeczne oraz kryzysami legitymacji władzy. Wobec obecnego stopnia rozwoju państwa ukraińskiego, istotne zagadnienie stanowi reforma modelu samorządu lokalnego i decentralizacja władzy. Dowodem na to jest rosnąca liczba publikacji, przede wszystkim ekonomistów oraz konstytucjonalistów, przeprowadzających badania zarówno w ujęciu pożądanym kierunków zmian jak i porównawczym. Trwająca obecnie reforma samorządowa na Ukrainie jest uwarunkowana zjawiskami w wewnętrznej polityce państwa oraz oddziaływaniem środowiska międzynarodowego. Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie uwag dotyczących wariantów ustroju samorządu lokalnego oraz odniesienie ich do wyzwań stojących przed Ukrainą w związku z reformą.

Rozwój samorządu lokalnego na Ukrainie po roku 1991.

Obecny model samorządu lokalnego na Ukrainie związany jest z ustawą Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej *O terenowych radach deputowanych ludowych z 7 grudnia 1990 roku*. Wedle niej system samorządów lokalnych obejmować miał terenowe organy prawodawcze i wykonawcze: rady deputowanych ludowych a także komitety wykonawcze na wszystkich szczeblach administracyjno-terytorialnych; w obwodach, rejonach i gminach. Ten niedługi, trwający do roku 1992 okres, charakteryzował się próbą nałożenia przez ustawodawcę na organy samorządu obowiązków wykonywania funkcji bezpośrednio do nich należących oraz funkcji organów państwowych¹. Wprowadzenie instytucji prezydenta pod koniec 1991 roku i ogłoszeniu przez Ukrainę niepodległości, miało wpływ na proces formowania się samorządu lokalnego. W marcu roku 1992 uchwalono ustawę *O przedstawicielach prezydenta Ukrainy*, na mocy której powołano struktury tzw. pionu prezydenckiego. Ponadto terenowe organy wykonawcze na poziomie powiatów oraz obwodów stały się częścią organów egzekutywy podległych prezydentowi. Szefowie tychże komitetów i desygnowani przez prezydenta jego przedstawiciele, pełnili rolę reprezentantów władzy państwowej w terenie (na szczeblu obwodów nazywani gubernatorami). Wobec tego rady deputowanych, jako samorządowe organy prawodawcze, zostały pozbawione podległych sobie organów wykonawczych.

W 1994 roku uchwalono akty prawne zmniejszające dominację organów władzy centralnej w zarządzaniu lokalnym. Usunięto instytucję przedstawicieli prezydenta, co spowodowało podjęcie dalszych prac nad modelem samorządu terytorialnego.

W 1995 roku, podpisana została umowa konstytucyjna regulująca zagadnienia samorządności lokalnej. Stanowiła ona kompromis między zwolennikami zcentralizowanej władzy prezydenckiej a rozproszonego modelu władzy, w którym rolę większą odgrywałyby wspólnoty lokalne. Pod presją sprawującego urząd prezydenta od 1994 roku Ł. Kuczmy, który kształtował silną władzę prezydencką, przywrócono instytucję przedstawicieli prezydenta, powracając tym samym do modelu władzy z 1992 roku, degradując przy tym jednocześnie znaczenie instytucji samorządu lokalnego. Wróciły państwowe administracje terytorialne, utrzymujące hierarchiczną zależność i podległość prezydentowi oraz zlikwidowano samorządowe komitety wykonawcze. Te zmiany krytykowane były przez niektóre grona specjalistów za odejście od dotychczasowych osiągnięć i regres w aspekcie demokratyzacji państwa².

W kwestii samorządu terytorialnego uchwalona w czerwcu 1996 roku konstytucja Ukrainy zagwarantowała jego istnienie oraz ochronę (art. 7). Zagadnienie funkcjonowania samorządu kompleksowo uregulowała ustawa *O samorządzie lokalnym* z maja 1997 roku. W ten sposób wprowadzony został

¹ А.М. Нікончук, *Розвиток та формування системи місцевого самоврядування в сучасній Україні. Право і Суспільство*, nr 6/2011, s. 49.

² О. Łazor, *Kształtowanie się samorządu terytorialnego na Ukrainie* [w:]: A. Antoszewski, A. Kolodii, K. Kowalczyk (red.), *Transformacja w Polsce i na Ukrainie. Wybrane aspekty*. Wrocław 2010, s. 129–141.

nowy model samorządu, jednak należy mówić raczej o ewolucji i kontynuacji istniejących rozwiązań w niż o zmianie jakościowej. Zawierała ona definicję podmiotowości samorządu w postaci wspólnoty mieszkańców. Ustawa wprowadziła rozdział funkcji przewodniczącego rady obwodowej i powiatowej oraz przewodniczącego aparatu wykonawczego. Pierwszy raz w ukraińskim ustawodawstwie pojawiła się zasada subsydiarności³.

Ustawa z roku 1997 umożliwiała wybieralnym radom wszystkich szczebli tworzenia podległych sobie organów wykonawczych. W rzeczywistości instytucje samorządu funkcjonują wyłącznie na szczeblu najniższym, ponieważ w obwodach oraz powiatach ograniczają się tylko do istnienia wybieralnych rad. Nie mają one podległych sobie organów wykonawczych. Egzekutywę na szczeblu najwyższym i średnim stanowią terenowe administracje państwowe podporządkowane prezydentowi i powoływane przez niego w drodze dekretu. Rady formalnie kontrolują działalność terenowych administracji państwowych, lecz wyrażenie wotum nieufności wobec niej przez daną radę jest utrudnione z powodu wymogu kwalifikowanej większości 2/3 członków rady. Tylko w miastach istnieją samorządy z merem jako wybieralnym szefem władzy wykonawczej⁴.

W latach kolejnych model samorządu pozostał właściwie niezmienny, jednak zdaniem polityków powstawała potrzeba gruntownej reformy. Tego typu plany, choć niezrealizowane, pojawiły się za czasów rządów W. Juszczenki. Również w roku 2012 powołano zespół przy ówczesnym prezydencie W. Janukowyczu, przygotowujący reformę samorządu, zakładającą zespolenie rozdrobnionych jednostek administracyjno-terytorialnych i uszczegółowienie kompetencji samorządów. Wypracowana wtedy koncepcja nie została wdrożona, ponieważ nie były nią zainteresowane zmierzające do centralizacji mechanizmów rządzenia elity władzy, z otoczeniem Janukowycza na czele⁵.

Do dziś nieuregulowane pozostają istotne kwestie dotyczące funkcjonalnego aspektu samorządności ukraińskiej. Mimo iż w roku 1997 Ukraina ratyfikowała *Europejską Kartę Samorządu Lokalnego*, to nie doszło do decentralizacji fiskalnej, oddania wspólnotom lokalnym majątku, nierealizowana jest także zasada subsydiarności. To sprawia, że samorządy są słabe i skazane na pomoc od władz centralnych. W blisko połowie jednostek administracyjno-terytorialnych udział dotacji wyrównawczych z budżetu państwa przekracza 70%. Natomiast około 90% środków samorządów stanowią koszty utrzymania administracji⁶.

Działający dziś model oddaje specyfikę przekształceń systemowych w czasach po rozpadzie Związku Radzieckiego. Jego dysfunkcjonalność oraz awersja władz centralnych do wprowadzania reform, uwarunkowana jest przekonaniem o większej ich sprawności niż wspólnot lokalnych, jak również

³ R. Czachor, *Wyzwania reformy samorządowej i procesu decentralizacji na Ukrainie po 1991 roku*. Przegląd Wschodnioeuropejski VIII/1 2017, s. 84.

⁴ Ibidem.

⁵ T. Iwański, P. Żochowski, *Fikcja decentralizacji. Brak reformy administracyjno-samorządowej hamuje modernizację Ukrainy*. Komentarze OSW nr 102/2013, s. 1-7.

R. Czachor op. cit s. 84-85.

interesami rządzącymi. Jest to właściwie także w aspekcie innych państw postradzieckich⁷. Istniejąca współcześnie struktura administracyjno-terytorialna państwa formowała się w latach 60. XX wieku i składa się z trzech szczebli: najwyższy szczebel stanowią 24 obwody, 1 republika autonomiczna oraz 2 miasta wydzielone. Średni szczebel to 490 rejonów, zaś szczebel najniższy prawie 30 tys. gmin, miast oraz dzielnic w miastach (dane nie zawierają zmian, do których doszło po aneksji Krymu przez Rosję i powstaniu separatystycznych republik na wschodzie Ukrainy). Po ogłoszeniu niepodległości w roku 1991 zwiększyła się liczba jednostek administracyjno-terytorialnych szczebla najniższego, w czasie gdy liczba ludności wiejskiej zmniejszyła się o blisko 2,5 mln⁸. Średnia liczba mieszkańców gminy to ok. 4,5 tys., gdy wedle badań, efektywnie zadania wykonywać może przy ludności przekraczającej 5 tys⁹. Dziś 80% ludności wiejskiej składa się z emerytów, co powoduje, że coraz więcej gmin posiada za mało mieszkańców, by w sposób samodzielny realizować potrzeby danej wspólnoty. To potęguje słabość obecnych rozwiązań samorządu terytorialnego¹⁰. Równocześnie można je zaklasyfikować jako zgodne z modelem „silne centrum – słabe peryferie”. Władza za czasów prezydentury Ł. Kuczmy (szczególnie II kadencja) oraz W. Janukowycza charakteryzowała się tendencjami w kierunku jej personalizacji¹¹. Procesy rządzenia posiadały charakter neopatrymonialny, realizowany poprzez tzw. „machiny polityczne”¹². To oznaczało, że siła władzy centralnej oparta była na monopolizacji zasobów, natomiast peryferie (tj. rywalizujące pomiędzy sobą oligarchiczne klany, w tym kijowski, doniecki oraz dniepropietrowski) dążyły do uzyskania dostępu do instytucji głowy państwa. Szerokie zmiany wśród elit władzy i w mechanizmach rządzenia po tzw. Euromajdanie okazały się jednym z czynników służących redefinicji modelu samorządu lokalnego oraz wzmocnieniu jego politycznej podmiotowości¹³.

Reforma – zakres, szanse i zagrożenia.

Reforma samorządowa zapoczątkowana przez nowe elity władzy po Euromajdanie spowodowana jest wewnętrznymi czynnikami (zakres i funkcjonalność samorządu) oraz zewnętrznymi (zobowiązania w stosunku Unii Europejskiej i w ramach porozumień mińskich) i ma realizować trzy zadania:

- usprawnić mechanizmy rządzenia i uczynić je efektywniejszymi;

⁷ P. Swianiewicz, *Empiryczna typologia systemów samorządowych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej*. [w:] Samorząd Terytorialny, 11/2011 s. 7.

⁸ Przyrost liczby gmin można częściowo powiązać ze specyficzną formą decentralizacji, która objęła w różnym stopniu wiele państw postkomunistycznych. P. Swianiewicz, *Poland and Ukraine: Contrasting Paths of Democratization and Territorial Reforms*. [w:] Local Government Studies, 32/2006 s. 599–622.

⁹ P. Swianiewicz, *Modele samorządu terytorialnego w krajach Europy Zachodniej oraz Środkowowschodniej – próba generalizacji*. [w:] Studia Regionalne i Lokalne 4/2012 s. 56.

¹⁰ V. Hnat, K. Liapina, Y. Navruzov, V. Nikitin, *Local Government and Economic Development*. red. S. Capková, Budapest 2005, 135–168.

¹¹ M. Szapowalenko, *Grupy interesów na Ukrainie*. [w:] A. Antoszewski, A. Kolodii, K. Kowalczyk, (red.), *Transformacja w Polsce i na Ukrainie. Wybrane aspekty*. Wrocław 2010, 254–259.

¹² R. Czachor, *Postradzieckie reżimy polityczne w perspektywie neopatrymonialnej. Wstęp do badań*, Instytut Polsko-Rosyjski, Wrocław 2015, s. 211–230.

¹³ R. Czachor, *Wyzwania reformy...* s. 85.

- zapewnić integralność terytorialną państwa – poprawić komunikację pomiędzy centrum a peryferiami wedle modelu „silne centrum – silne peryferie”;
- realizować zadania mających symboliczny charakter, uwarunkowanych ideowo (zwrot Ukrainy „ku Europie”) oraz prawnie (umowa stowarzyszeniowa z UE oraz porozumienia mińskie z września 2014 roku w kwestii separatystycznego konfliktu w obwodzie donieckim i ługańskim).

Należy podkreślić, że Rosję interesuje reforma samorządu, która przekształciłaby Ukrainę w państwo federalne i w ten sposób zwiększyłaby podmiotowość polityczną, uprzywilejowałaby wschodnie i południowe rosyjskojęzyczne regiony¹⁴. Owy fakt ma istotne znaczenie, ponieważ zakres reformy wpłynąć może w dalszej perspektywie na trwałość całej państwowości¹⁵. To oznacza, że odpowiednie dla ustroju każdego państwa stan napięcia między potrzebą samorządności (autonomii) a spójności nabiera charakteru szczególnego. W kontekście współczesnej Ukrainy problem ten powinien znajdować się w centrum uwagi osób decyzyjnych odpowiedzialnych za reformę samorządową. Zdaniem ekspertów, skuteczność reformy determinuje jej szybkość i zdecydowanie we wprowadzaniu radykalnych rozwiązań¹⁶. Pośpiech wdrażania reformy, z pewnością nie służy jej jakości i skuteczności, choć może być postrzegany jako manifest polityczno-cywilizacyjny Ukrainy na rzecz zbliżenia z Unią Europejską¹⁷.

Wdrażana obecnie reforma posiada wielowymiarowy charakter, ponieważ dotyczy zarówno aspektu funkcjonalnego jak i strukturalnego. Zakłada ona proces konsolidacji jednostek administracyjno-terytorialnych średniego oraz najniższego szczebla (przewiduje się powstanie blisko 120–130 powiatów i łączenie gmin). To rozwiązanie należy uznać za właściwe, z tego powodu, że może służyć zwiększeniu funkcjonalności jednostek i zbliżyć do modelu relacji „silne centrum – silne peryferie”¹⁸. Równocześnie należy powiedzieć, że Ukraina stanowi duże obszarowo państwo, niejednorodne etnicznie, kulturowo, o nieugruntowanej tożsamości narodowej, dysproporcjach społeczno-ekonomicznych, a obecnie poddawane także presji zewnętrznej, która uderza w jej integralność terytorialną. Jeśli dalsza konsolidacja jednostek administracyjno-terytorialnych szczebla niższego i średniego wydaje się być uzasadniona, to utrzymanie asymetrii peryferii (Krym, obecnie pod faktyczną kontrolą Rosji) i rozszerzenie jej na część obwodów

¹⁴ T.A. Olszański, *Ukraina: suwerenna decentralizacja czy niesuwerenny federalizm?* [w:] Komentarze OSW 134/2014. s. 3.

¹⁵ I. Ksenicz, *Decentralizacja a bezpieczeństwo Ukrainy*. [w:] Sprawy Międzynarodowe 1/2015 s. 106-110.

¹⁶ P. Swianiewicz, *Reformy terytorialne – europejskie doświadczenia ostatniej dekady*. [w:] Samorząd Terytorialny, 6/2015, s. 5.

¹⁷ J. Stępień, *Cywilizacyjny spór o samorząd terytorialny*. [w:] *Samorząd Terytorialny*, 3/2015, s. 17–22.

¹⁸ Reformy konsolidacyjna w Gruzji w 2006 roku stanowi przykład, że samo ograniczenie liczby jednostek bez decentralizacji funkcjonalnej jest nieefektywne. P. Swianiewicz, *Reformy...* s. 14.

donieckiego oraz ługańskiego, na co nalega Rosja, grozi dalszym rozpadem państwa¹⁹. To zagrożenie wynika bezpośrednio nie tylko z oddziaływania czynnika zewnętrznego, lecz również z przytoczonych różnic i dysproporcji w rozwoju poszczególnych części kraju. Zatem należałoby utrzymać obecny model podziału administracyjno-terytorialnego i doprowadzić do redukcji liczby gmin, powiatów oraz podniesienia funkcjonalności poszczególnych jednostek²⁰.

Władze Ukrainy zmierzają do wprowadzenia realnego samorządu na szczeblu powiatów i obwodów. Ma się to dokonać poprzez podporządkowanie organów egzekutywy lokalnym radom deputowanych. Administracja państwowa ma zatem stać się składnikiem samorządu, natomiast ich szefowie nie będą desygnowani przez prezydenta, lecz wybierani w wyborach bezpośrednich. Na miejsce dotychczasowych administracji państwowych jako terenowi przedstawiciele władz państwowych mają funkcjonować prefekci o uprawnieniach kontrolnych. W miejscowościach mających powyżej 50 mieszkańców przewiduje się wprowadzenie instytucji starosty jako organu pomocniczego. Wedle analityków, wprowadzenie szerokiego samorządu lokalnego i oddanie mu znacznej części kompetencji władz szczebla centralnego razem z odpowiednimi środkami finansowymi jest konieczne, by dostosować państwo do standardów nowoczesnej demokracji²¹. Na etapie obecnym reforma powoduje jednak pewien stopień decentralizacji zadań, przekazywanie ich samorządom, lecz nie decentralizację fiskalną. Brak środków na realizację wytyczonych zadań może zatem tylko pogłębić trudną sytuację samorządu i powodować jego niewydolność. Teoretycznie reforma przybliżyć Ukrainę do modelu „silne centrum – silne peryferie”. W praktyce projekt zmian nie pomaga jej w rozwiązaniu wielu istotnych problemów, których specyfika nie poddaje się regulacji prawnej. Do najważniejszych należą:

- 1) brak trwałych rozwiązań, niski poziom instytucjonalizacji samorządu i profesjonalizacji kadr, praktyki samorządności lokalnej, samorządu, jego samodzielności majątkowej oraz finansowej minimalną rolę budżetów lokalnych;
- 2) wysoki poziom dekoncentracji terytorialnej na poziomie gminnym (wysoka liczba słabo zaludnionych gmin) oraz powiatowym;
- 3) niespójna struktura podziału terytorialno-administracyjnego (np. miasta w granicach innych miast itp.);
- 4) chroniczny regionalizm i rozwój interesów grup lokalnych (w tym również oligarchicznych). Powoduje to osłabienie więzów pomiędzy częściami składowymi państwa i grozi separatyzmem;

¹⁹ Postulat federalizacji Ukrainy trwale wpisał się w dyskurs polityczny, zaś ostatnią próbą poniesienia tej idei stanowiła koncepcja Południowo-Wschodniej Republiki Autonomicznej, zgłoszona na przełomie 2004 i 2005 roku przez środowiska rosyjskojęzyczne. T. A. Olszański op. cit. s. 24-25.

²⁰ R. Czachor, *Wyzwania reformy...* s. 86-87.

²¹ T. A. Olszański, *Więcej jedności niż podziałów. Zróżnicowania wewnętrzne Ukrainy.*

[w:] Punkt Widzenia OSW 2014b/40, s. 1.

- 5) specyficzna kultura polityczną właściwa dla społeczeństw postradzieckich, zdecydowane różne postawy i systemy wartości wśród mieszkańców różnych części państwa, słabe poczucie obywatelskości, wysoki poziom podziałów socjopolitycznych (w tym różnorodność językowa oraz religijna) oraz wiele patologii życia publicznego, m.in., korupcji czy nepotyzmu itd²².

Niejasny charakter i wąski zakres reformy w warunkach słabości instytucji centralnych, powoduje, że można postulować następujący etapowy plan działań. Po pierwsze: przeprowadzenie reformy konsolidacyjnej jednostek administracyjno-terytorialnych, przede wszystkim na szczeblu gmin. Istnieje wyraźna potrzeba stworzenia wspólnot, które będą mogły skutecznie artykułować oraz realizować swe potrzeby. Niezbędne zatem jest „wytyczenie” granic administracyjno-terytorialnych w oparciu o kryterium funkcjonalne. Zalecane są w tym aspekcie konsultacje na szczeblu lokalnym. Istotne jest również przygotowanie odpowiednio wyszkolonych kadr oraz utrwalenie obywatelskiej kultury politycznej²³.

W następnym etapie powinna wdrożona zostać reforma funkcjonalna. (Oczywiście po ustabilizowaniu sytuacji geopolitycznej i ograniczeniu wpływów oligarchii). Potrzebne byłoby prawne wzmocnienie podstawy do kooperacji obywateli z publiczną administracją aby określić ramy współpracy, zrzeszania się jednostek samorządu terytorialnego w celu rozwoju regionalnego. Istotny element powinno stanowić określenie zasad odpowiedzialności lokalnych ciał wykonawczych przed organami stanowiącymi oraz kontroli nad legalnością funkcjonowania organów samorządu terytorialnego. W zakres jej powinna wejść również decentralizacja fiskalna, oddanie majątku lokalnym wspólnotom i realne wdrożenie zasady subsydiarności. Ten etap zamykałby określenie wzajemnych relacji „centrum – peryferie”²⁴.

Doświadczenie europejskie dwuetapowego procesu reformy samorządowej w ostatnich latach pokazuje, że efekty tego typu działań nie są satysfakcjonujące²⁵. Jednak wobec obecnej sytuacji na Ukrainie konieczność reformy jest uwarunkowana dwoma przeciwstawnymi czynnikami: koniecznością usprawnienia mechanizmów rządzenia na szczeblu lokalnym oraz zwiększeniem funkcjonalności wspólnot przy równoczesnej konieczności uniknięcia niebezpieczeństwa dezintegracji państwa i przekształcenia się jego w państwo upadłe²⁶.

Bibliografia

1. Czachor R., *Postradzieckie reżimy polityczne w perspektywie neopatrymonialnej. Wstęp do badań*, Instytut Polsko-Rosyjski, Wrocław 2015.

²² Y. Prystupa, *Kultura polityczna Ukrainy w procesie przemian*. [w:] Wrocławskie Studia Politologiczne, 2009/10, 159–165.

²³ R. Czachor, *Wyzwania reformy...* s. 88.

²⁴ Ibidem.

²⁵ P. Swianiewicz, *Reformy terytorialne...* s. 21.

²⁶ R. Czachor, *Wyzwania reformy...* s. 89.

2. Czachor R., *Wyzwania reformy samorządowej i procesu decentralizacji na Ukrainie po 1991 roku*. Przegląd Wschodnioeuropejski VIII/1 2017.
3. Hnat V., Liapina K., Navruzov Y., Nikitin V., *Local Government and Economic Development*. red. S. Capková, Budapest 2005.
4. Iwański T., Żochowski, P., *Fikcja decentralizacji. Brak reformy administracyjno-samorządowej hamuje modernizację Ukrainy*. Komentarze OSW nr 102/2013.
5. Ksenicz I., *Decentralizacja a bezpieczeństwo Ukrainy*. [w:] *Sprawy Międzynarodowe* 1/2015 s. 106-110.
6. Łazor O., *Kształtowanie się samorządu terytorialnego na Ukrainie* [w:] A. Antoszewski, A. Kolodii, K. Kowalczyk (red.), *Transformacja w Polsce i na Ukrainie. Wybrane aspekty*. Wrocław 2010.
7. Olszański T.A., *Ukraina: suwerenna decentralizacja czy niesuwerenny federalizm?* [w:] Komentarze OSW 134/2014.
8. Olszański T.A., *Więcej jedności niż podziałów. Zróżnicowania wewnętrzne Ukrainy*. [w:] Punkt Widzenia OSW 2014b/40.
9. Prystupa Y., *Kultura polityczna Ukrainy w procesie przemian*. [w:] *Wrocławskie Studia Politologiczne*, 2009/10.
10. Stępień J., *Cywilizacyjny spór o samorząd terytorialny*. [w:] *Samorząd Terytorialny*, 3/2015.
11. Swianiewicz P., *Empiryczna typologia systemów samorządowych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej*. [w:] *Samorząd Terytorialny*, 11/2011.
12. Swianiewicz P., *Reformy terytorialne – europejskie doświadczenia ostatniej dekady*. [w:] *Samorząd Terytorialny*, 6/2015.
13. Swianiewicz P., *Modele samorządu terytorialnego w krajach Europy Zachodniej oraz Środkowowschodniej – próba generalizacji*. [w:] *Studia Regionalne i Lokalne* 4/2012.
14. Swianiewicz P., *Poland and Ukraine: Contrasting Paths of Decmocratization and Territorial Reforms*. [w:] *Local Government Studies*, 32/2006.
15. Szapowałenko M., *Grupy interesów na Ukrainie*. [w:] Antoszewski A, Kolodii A, Kowalczyk K., (red.), *Transformacja w Polsce i na Ukrainie. Wybrane aspekty*. Wrocław 2010.
16. Нікончук А.М., *Розвиток та формування системи місцевого самоврядування в сучасній Україні. Право і Суспільство*, nr 6/2011.

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОЦЕСУ ОБ'ЄДНАННЯ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ
(НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Важливість дослідження організаційно – правових засад процесу об'єднання територіальних громад в Україні визначається тим, що в сучасних умовах децентралізація влади є пріоритетною основою політики української держави у сфері місцевого самоврядування. У статті проводиться аналіз українських законодавчих напрацювань та міжнародних договорів, які ратифіковані українським парламентом. Визначено основні недоліки організаційного-правових засад об'єднання територіальних громад в Україні.

Ключові слова: *агломерації, місцевого самоврядування, територіальних громад, децентралізації влади, закон.*

The importance of studying the organizational and legal principles of the process of association of territorial communities in Ukraine is determined by the fact that, in modern conditions, decentralization of power is a priority basis for the policy of the Ukrainian state in the field of local self-government. The article analyzes Ukrainian legislative developments and international treaties ratified by the Ukrainian parliament. The main shortcomings of the organizational and legal basis of the association of territorial communities in Ukraine are identified.

Key words: *agglomeration, local self-government, territorial communities, decentralization of power, law.*

Вивченням проблеми децентралізації влади займались ряд, як українських так і зарубіжних вчених. Зокрема серед вітчизняних науковців можна виокремити наступні праці: О. Бориславську, І. Заверуху, Е. Захарченка, «Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України»; Серед українських авторів також можна виділити тих, які досліджують загальні проблеми децентралізації та її видів: В. Борденюк «Децентралізація державної влади та місцеве самоврядування: поняття, суть та форми (види); Ю. Ганущак «Реформа територіальної організації влади»; А. Ткачук «Міське самоврядування та децентралізація». Поміж іноземних авторів слід виділити В. Кивель «Європейська Хартія місцевого самоврядування» та В. Шабайлов «Реформа місцевого самоврядування: шляхи та способи здійснення».

Ефективне втілення реформи децентралізації влади потребує розробки та впровадження відповідних нормативно-правових актів. Процес утворення, розвитку об'єднаних територіальних громад, як основи реформи децентралізації влади не можливий без оновленого правового регулювання, оскільки відбувається фактична зміна адміністративного устрою держави.

Вперше в історії незалежної України поняття децентралізація з'явилась в Стратегії сталого розвитку "Україна – 2020" схваленої Президентом України, де реформа децентралізації влади виділена окремим пунктом. В Стратегії вказано, що «Метою політики у сфері децентралізації є відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація у повній мірі положень Європейської хартії місцевого самоврядування» [9, с. 8]. І з початком реформи український уряд став вперше реалізовувати принципи «Європейської хартії місцевого самоврядування», яка набрала чинності на території України ще 1998 року. Хартія закріплює, що місцеве самоврядування це не тільки право але і можливість реалізувати низку повноважень, проте саме можливість реалізувати свої повноваження в цих органах були відсутні. Оскільки від часу прийняття Конституції України реальне місцеве самоврядування могло здійснюватися лише на рівні міст обласного значення. Причиною цього була слабка матеріально-фінансова база громад. Така жорстока невідповідність законодавчих актів реальним потребам громад призвела до не менш жорстких наслідків за офіційною статистикою за 20 років незалежності зникли з карти держави 641 населений пункт, чисельність населення впала на 2,5 мільйонів осіб, 70% місцевих бюджетів стали дотаційними, а в 1129 громадах проживає менше 500 осіб. Очевидним стало те що для того щоб вижити та розвиватись населені пункти повинні об'єднуватись. Тому уряд 1 квітня 2014 року схвалив «Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні». Метою концепції стало «визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян» [8, с.18]. Також в концепції закріплені шляхи розв'язання проблем місцевого самоврядування:

- визначення оптимальної територіальної основи для діяльності органів місцевого самоврядування, які б надавали якісні публічні послуги;
- створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення здійснення органами місцевого самоврядування своїх повноважень;
- розмежування повноважень у системі органів місцевого самоврядування за принципом субсидіарності (що було закріплено в «Європейській хартії місцевого самоврядування»);

- розмежування повноважень між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування на засадах децентралізації влади;
- запровадження механізму державного контролю за відповідністю Конституції та законам України рішень органів місцевого самоврядування та якістю надання населенню публічних послуг;
- максимальне залучення населення до прийняття управлінських рішень, сприяння розвитку форм прямого народовладдя;
- удосконалення механізму координації діяльності місцевих органів виконавчої влади.

Вся ця низка завдань концепції передбачала розробку та прийняття відповідних законів та підзаконних актів, змін до Конституції України, вона стала початком та основою розробки законів з децентралізації та об'єднувачих процесів 2014–2018 років.

Закон, який дозволив об'єднуватись населеним пунктам став Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Він регулює відносини, що виникають у процесі добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст, а також добровільного приєднання до об'єднаних територіальних громад. Як зазначає Микола Крат даний закон з дати його прийняття був значно доповнений та потерпів сім редакцій [6, с.2]. Першою прогалиною закону, яка гальмувала процес об'єднання стала стаття 3 в якій вказано: «Суб'єктами добровільного об'єднання територіальних громад є суміжні територіальні громади сіл, селищ, міст» [3, с.91]. Цією статтею не передбачалось об'єднання міст обласного значення. Як наслідок міста обласного значення не могли об'єднатись на протязі чотирьох років доки 3 квітня 2018 року не була прийнята зміна щодо добровільного приєднання територіальних громад сіл, селищ до територіальних громад міст обласного значення до ЗУ «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Міста обласного значення, яких в Україні 187 (4 в Чернігівській області) 4 роки чекали на можливість об'єднання. Без цієї поправки до закону ЦВК не надавала згоди на проведення виборів. Але в Чернігівській області активності міст обласного значення в цьому напрямку так і не розпочались навіть після затвердження обласною радою перспективного плану об'єднання. Зокрема згідно даних Чернігівської обласної ради в Ніжинську міську об'єднану територіальну громаду повинні увійти 7 населених пунктів з них прийнятих радами рішень про об'єднання – 0, Новгород-Сіверську об'єднану територіальну громаду повинні увійти 25 населених пунктів з них прийнятих радами рішень про об'єднання – 0, така сама ситуація в Прилуках та Чернігові.

Наступною прогалиною, яка гальмувала процес утворення ОТГ була непрописаність в законі про вибори призначення виборів в громадах в які входять населені пункти різних районів. Так само більше року 20 громад у всій Україні чекало дозволу на об'єднання, в Чернігівській області така ситуація була в Олишівській ОТГ.

По мірі об'єднання у громад виникали нові проблеми, які не регулювало тогочасне законодавство. Одною з таких проблем була співпраця громад. Об'єднавшись в громадах, які входять в один район залишились спільні проблеми, як наприклад, утилізація побутових відходів, чи розвиток спільної інфраструктури. Постала чергова проблема врегулювання організаційно-правових засад співробітництва територіальних громад, його принципів та форм. Як зазначає Н. Гончарук, «чинне українське законодавство передбачало тільки загальні рамки впровадження міжмуніципального співробітництва, допускало об'єднання ресурсів органів місцевого самоврядування для вирішення спільних проблем, але не містило правових норм, які б дозволяли таке співробітництво» [1, с. 2]. В законі про співробітництво ОТГ вперше в історії українського законодавства було прописано утворення спільних комунальних підприємств, установ та організацій. Таким чином ОТГ отримали можливість ефективно реалізувати спільні інфраструктурні проекти і виконувати функції, що становлять спільний інтерес населених пунктів, що входять в різні громади. Законом передбачено також утворення спільних органів управління. Такий орган може утворюватися як окремий виконавчий орган сільської, селищної, міської ради одного із суб'єктів співробітництва або у складі виконавчого органу сільської, селищної, міської ради одного із суб'єктів співробітництва (як структурний підрозділ – департамент, відділ, управління, проектне бюро, агенція тощо) [4, с.1167].

Наступними законодавчими актами, що значно розширили повноваження громад був пакет законів щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг. Ці закони дозволили делегувати органам місцевого самоврядування відповідного рівня повноваження з надання базових адміністративних послуг: реєстрацію місця проживання, видачу паспортних документів, державну реєстрацію юридичних та фізичних осіб, підприємців, об'єднань громадян, реєстрацію актів цивільного стану, речових прав, вирішення земельних питань. Як наслідок в громадах почали активно відкриватись ЦНАПи – центри надання різноманітних адміністративних послуг за принципом «єдиного вікна» та «відкритого офісу». В Україні утворення таких установ фінансується програмою U-Lead (за сприяння Європейського Союзу та його країнами-членами Данією, Естонією, Німеччиною, Польщею та Швецією). За цією програмою було виділено чотири напрямки реалізації проекту:

1. Реконструкція приміщень, закупівля меблів та обладнання для ЦНАПів;
2. Допомога в розробці документації для ЦНАПу, виборі моделі та визначення спектра послуг, які будуть надаватися;
3. Навчання персоналу ЦНАПів;
4. Залучення населення до участі в процесі прийняття рішень на місцевому рівні та контроль з боку громадян за цим процесом.

Для участі в проектів комісією було обрано 26 ОТГ України, в Чернігівській області було відібрано одну Кіптівську громаду.

Не зважаючи на законодавчу розробленість реформи децентралізації на сьогодні ряд важливих для громад законопроектів (Закон України – ЗУ) чекає на прийняття парламентом серед них:

- Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування»;
- Закон України «Про засади адміністративно-територіального устрою України»;
- Закон України «Щодо управління земельними ресурсами в межах території об'єднаних територіальних громад»;
- Закон України «Щодо розширення видів містобудівної документації на місцевому рівні»;
- Закон України «Щодо державного нагляду за законністю рішень органів місцевого самоврядування»;
- Закон України «Про міські агломерації».

Деякі надважливі для українського населення законопроекти, які стосуються реформи децентралізації більше року чекають на ухвалення. Така ситуація із ЗУ «Про міські агломерації». Цей законопроект є важливим на сьогодні, тому що реформа з децентралізації це не тільки надання широких повноважень ОТГ, а й великим містам. Про важливість цього проект свідчить також статистика World Urbanization Prospects, яка відносить Україну до урбанізованої держави. Згідно статистик чисельність міського населення в нашій державі постійно зростає: до 2050 року кількість міських жителів в Україні збільшиться в два рази в порівнянні з 1950 роком. За прогнозами експертів міське населення в 2050 році в Україні та буде становити 79% від загальної чисельності, в порівнянні сьогодні це 68% при середньосвітовому показнику 54% [7, с.2]. Для прикладу подаємо статистику в порівнянні з нашими сусідніми країнами (таблиця 1) [7, с. 284]:

Таблиця 1

**Кількість міського населення в Україні
в порівнянні з сусідніми країнами**

Країна	Міське населення в 1990 (у %)	Міське населення в 2014 (у %)	Міське населення в 2050 (у %)
Польща	61	61	70
Молдова	47	45	59
Румунія	53	54	67
Словаччина	56	54	63
Україна	67	69	79

Крім того Україна має ряд міжнародних зобов'язань з реформування агломераційної політики. Зокрема в 1996 році державою було підписано та ратифіковано «Стамбульську декларацію з населених пунктів», та в 2001 році Декларацію ООН «Про міста та інші населені пункти у новому тисячолітті», в які йдеться : «процес урбанізації в світі привів до

концентрації населення в міських агломерації, які простягаються за межі адміністративних кордонів первинних міст, охоплюють дві адміністративні одиниці або більше, мають місцеві органи влади з різними можливостями і пріоритетами і страждають від відсутності координації» [2].

Окрім міжнародних актів Україна має власні в яких вказано, що необхідним процесом адміністративно-територіальної реформи є утворення міських агломерацій. Про це йдеться в указі президента «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» в цьому указі в розділі V вказано «необхідність проведення політики об'єднання невеликих територіальних громад, укрупнення самоврядних адміністративно-територіальних одиниць, утворення агломерацій населених пунктів» [51, с. 32].

Таким чином сьгоднішнє гальмування процесу утворення міських агломерацій суперечить як національним, так і міжнародним актам України. На сьогодні є необхідністю утворення міських агломерацій, як окремих суб'єктів адміністративно-територіального устрою. Згідно бачення авторів законопроекту такі агломерації повинні об'єднувати не менше 3-ьох громад, крім міста-центру агломерації; кількість населення міста-центру агломерації – не менше 100 000 осіб; юрисдикція агломерації – по зовнішніх межах юрисдикції рад територіальних громад, що сформували міську агломерацію.

Сучасний процес утворення міських агломерацій характеризується неефективністю та недосконалістю нормативно-правової бази. Зарубіжний досвід підтверджує, що міські агломерації приходять на зміну місту як локальній формі розселення. Вони створюють більше 80% ВВП країн, в них проживає половина населення Землі, а за прогнозом ООН в 2050 цей показник сягне більше 70%. Агломерації для нашої держави можуть стати центром відродження економіки, так як це було в Угорщині в посткомуністичний період – 70% економічного зростання [7, с. 286].

Україна в плані агломерацій має величезний потенціал оскільки вже на сьогодні В. Осипов виділяє 30 агломерацій, 17 з яких знаходяться на стадії розвитку Київська, Харківська, Донецько-Макіївська, Дніпропетровська, Одеська, Криворізька, Львівська, Горлівсько-Єнакіївська, Центрально-Луганська (Алчевсько-Стаханівська), Краматорська, Південно-Луганська, Херсонська, Кременчуцька, Лисичанська, Шахтарська, Нікопольська, у яких проживає близько 17 млн. осіб, що становить приблизно 36% населення (таблиця 2) [7, с. 287]:

Таблиця 2

Ключові показники українських міських агломерацій

Найменування агломерації	Площа, тис. кв. м.	Населення, тис. осіб	Чисельність економічно активного населення, тис. осіб	Вартість основних виробничих фондів в млн. грн.	Обсяг ВРП, млн. грн	Інвестиції в основний капітал в млн.грн	Прямі іноземні інвестиції
Київська	13,5	5 206,0	2 113	810 870	282 928	83 927	28 519
Харківська	11,8	2 157,5	1286	73 960	76 900	13 516	2 170
Донецько-Макіївська	8,1	2 009,7	2033	301 171	161 020	30 068	2 981
Дніпровська	12,9	1 859,7	1553	263 677	140 020	20 456	8 351
Одеська	9,8	1546,6	1045	123 955	53 880	13 230	1629
Разом	56,1	12 779,3	8 032	1 573 633	714 748	16 1198	43 653
Україна загалом	603,6	45 560,3	29 393	3 149 627	1 400 000	26 3727	54 462
Частка агломерацій у %	9,3	28,0	39,4	50,0	51,1	61,1	80,2

Ці дані свідчать про те, що за поступального розвитку та за правильної державної політики з часом вітчизняні агломерації в деяких показниках зможуть наблизитись до європейських.

Таким чином, можна відзначити, що стан розробки правового регулювання реформи децентралізації знаходиться в застої в порівнянні з 2014-2015 року. І ряд питань реформи прописаних «Стратегії 2020» та «Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» знаходяться на розгляді в парламенті більше року. А сама професійність розробки вже прийнятих законодавчих актів також знаходиться на низькому рівні, оскільки основний закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад» потерпів сім редакцій та початково не охоплював питання об'єднання міст обласного значення та населених пунктів, що знаходяться в межах різних районів. Сам процес прийняття проектів законів очевидно набирає політизації у зв'язку з

наступними виборами, як наслідок проекти законів опозиційних сил знаходяться на розгляді більше року або ігноруються провладною більшістю у Верховній Раді. Наслідки такого непрофесійного підходу відчувають на собі громади по всій Україні, зокрема в Чернігівській області, де два роки 4 міста обласного значення не могли розпочати процес об'єднання, а Олишівська ОТГ більше року чекала дозволу на об'єднання від голови обладміністрації.

Література

1. Гончарук Н. Реформування соціально-гуманітарної сфери в процесі децентралізації влади в Україні / Гончарук Н. – Дніпро.: Аспекти публічного управління. – 2015.
2. Декларація ООН «Про міста та інші населені пункти у новому тисячолітті» [Електронний ресурс]: Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_849
3. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» за редакцією від 05.05.2018. – К.: Відомості Верховної Ради, 2015. – № 13. – с.91.
4. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» за редакцією від 17.06.2014. – К.: Відомості Верховної Ради, 2014. – № 34. – с.1167
5. Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» . – К.: Відомості Верховної Ради, 2018. – №15. – с. 40-41.
6. Крат М., Софій О. Управління спроможними територіальними громадами. Досвід Польщі. – Львів: Європейський діалог. – 2016. – 90 с.
7. Осипов В. М., Кукрш М. С. Конкуренентоспроможність міських агломерацій: світові тренди та перспективи формування в Україні // Економічні інновації. – Вип. 57 / К., 2014. – с. 283-296.
8. Розпорядження Кабінету міністрів України "Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні". – К.: Офіційний вісник України, 2014 р. – № 30. – с. 18.
9. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». – К.: Офіційний вісник України, 2015 р. – № 4. – с. 8.
10. Указ Президента України «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні». – К.: Офіційний вісник України, 1999 р. – № 21. – с. 32.

DECENTRALIZACJA WŁADZY PUBLICZNEJ W POLSCE

Decentralizacja to „przeniesienie części uprawnień władzy centralnej na lokalne organy władzy”¹. Organy te powinny być możliwie jak najniższego szczebla. Posiadają kompetencję do samodzielnego podejmowania decyzji. „Podstawową formą administracji zdecentralizowanej jest **samorząd terytorialny**”², jednostka ta stanowi „rodzaj samorządu obejmującego wszystkie osoby (obywateli), które mieszkają na terenie określonej jednostki podstawowego podziału terytorialnego”³, znaczącą część swoich zadań wykonuje we własnym imieniu i na własną odpowiedzialność. Artykuł 163 Konstytucji RP stanowi, że „Samorząd terytorialny wykonuje zadania publiczne nie zastrzeżone przez Konstytucję lub ustawy dla organów innych władz publicznych.”⁴

Decentralizacja jest odpowiedzią na problem dużej liczby zadań publicznych oraz ich zróżnicowania. Uwzględnia to, że organy znajdujące się bliżej problemu są w stanie sprawniej i lepiej go rozwiązać. Celem tego procesu jest przybliżenie władzy do obywateli, rozpoznanie i zaspokajanie potrzeb miejscowej ludności oraz wyłanianie względnie samodzielnych i niezależnych podmiotów władzy. Działania te pozostają pod nadzorem organów zwierzchnich ze względu na ich zgodność z prawem i polityką państwa⁵. Decentralizacja jest zasadą konstytucyjną „Ustrój terytorialny Rzeczypospolitej Polskiej zapewnia decentralizację władzy publicznej.”⁶ W kolejnych rozdziałach tej pracy mowa będzie o reformach administracji, jednak by poruszyć ten temat należy zastanowić się czym jest reforma. W języku polskim słowo to oznacza „zmiana ulepszająca dotychczasowy stan rzeczy, wprowadzenie takiej zmiany; przekształcenie jakiegoś systemu instytucji państwowych, społecznych itp. bez naruszenia ich podstaw”⁷. Należy zwrócić uwagę, że reforma rozumiana według powyższej definicji jest czymś pozytywnym, zmianą na lepsze, oraz na to, że przekształcenia spowodowane wprowadzeniem reformy to proces długofalowy, a więc jej

¹ <https://sjp.pwn.pl/sjp/decentralizacja;2554318.html> (03.10.2018r).

² Wojciech Wytrążek, *Decentralizacja administracji publicznej*, „Rocznik nauk prawnych” Tom XIV, zeszyt 3, 2004r, str.1.

³ <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/samorzad-terytorialny;3971731.html> (03.10.2018r).

⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997r., Nr 78, poz.483).

⁵ Adam Łopatka, *Słownik wiedzy obywatelskiej*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1971, str.71.

⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997r., Nr 78, poz.483).

⁷ *Mały słownik języka polskiego*, red. S. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka, Warszawa 1989, str. 690.

wprowadzenie nie spowoduje, że rzeczywistość nagle, z dnia na dzień się zmieni.

Dalsza część tekstu związana będzie z dwiema reformami administracji, podkreślić jednak trzeba, że przedstawione założenia wynikają nie tylko z wspomnianych reform, ale także z powiązanych z nimi ustaw i postanowień.

Słowa kluczowe: decentralizacja, reforma, władza, samorząd terytorialny, obywatele.

The term decentralization means "a transfer of part of the powers of the central authority to local authorities". These authorities should emerge as the lowest possible. They have competences to make decisions independently.

"The basic form of decentralized administration is a territorial self-government", this unit is "a kind of self-government encompassing all the people (citizens) who live in a given basic territorial unit", it performs a significant part of its tasks on its own behalf and on its own responsibility. Article 163 of the Constitution of the Republic of Poland provides that "Local self-government performs public tasks not restricted by the Constitution or statutes for the organs of other public authorities."

Decentralization is the answer to the problem of many public tasks and their diversity. It takes into account specific organs that when being close to the problems are able to solve them. The aim of this process is to bring the authorities closer to the citizens, to recognize and meet the needs of local people and to select relatively independent as well as independent entities of power. These activities remain under the supervision of these authorities due to their compliance with the law and state policy. Decentralization is a constitutional principle. "The territorial system of the Republic of Poland ensures the decentralization of public authority."

The following chapters of this work offer administrative reforms, but to raise a subject which has already been mentioned, it is of the utmost importance to consider what reform is. Polish term reforma is "a particular change that improves the current state of affairs, introducing such a change; transforming a system of state, social, etc. institutions without violating their foundations. " It should be noted that the reform understood by the above definition is something positive, it is a change for the better, and because transformations caused by the introduction of the reform is a long-term process, its introduction will not cause a sudden change of reality. The following parts of the work are related to two administrative reforms, but it should be emphasized that not only do the assumptions result from the mentioned reforms, but also from related laws and provisions.

Key words: decentralization, reforma, authority, territorial self-government, citizens.

1) Reforma administracji z 1990 roku

W Polsce na podstawie Reformy administracji z 1990r państwo zostało podzielone na jednostki administracyjne (gminy i 49 województw). Gminy miały szersze kompetencje, niż istniejące na ich miejscu w czasie PRL-u rady narodowe. Posiadały osobowość prawną, własny zakres zadań publicznych, własne organy oraz terytorium niezależne względem innych terenowych organów administracji państwowej⁸. W okresie tym przeprowadzone zostały pierwsze w pełni wolne wybory do rady gminy. Gminy miały prawo powoływania "stowarzyszeń gmin", których zadaniem było wspieranie idei samorządu terytorialnego oraz ochrona wspólnych interesów. Gminy posiadały swoje przedstawicielstwo na szczeblu wojewódzkim tzw. „sejmiki samorządowe”⁹.

Ustawa ta nie uwzględniła jednak pewnego bardzo ważnego aspektu. Przyznała jednakowe zadania i kompetencje zarówno małym gminom wiejskim, jak i dużym miastom. Na szczeblu wojewódzkim istniał jedynie jednoosobowy organ w osobie wojewody. Był on niezależny od opinii publicznej, posiadał rozległe uprawnienia¹⁰.

Z reformą tą wiązały się liczne przepisy i ustawy regulujące wszelkie aspekty związane z działaniem jednostek administracyjnych, mowa tu np. : Przepisy wprowadzające ustawę o samorządzie terytorialnym i ustawę o pracownikach samorządowych¹¹, Ustawa z dnia 17 maja 1990 r. o podziale zadań i kompetencji określonych w ustawach szczególnych pomiędzy organy gminy a organy administracji rządowej oraz o zmianie niektórych ustaw¹² itp..

W późniejszym etapie wprowadzono podział ministrów na „powołanych do kierowania określonym działem administracji rządowej lub do wykonywania zadań wyznaczanych przez Prezesa Rady Ministrów”¹³.

Zreformowane zostały ustroj administracji skarbowej, gospodarczej, spraw wewnętrznych i administracji, organizacji i trybu pracy Rady Ministrów oraz zakresu działania ministrów, Skarbu Państwa, integracji europejskiej, studiów strategicznych oraz terenowych organów administracji ogólnej¹⁴.

⁸ A. Skibiński, *Ustrojowa pozycja urzędu wojewody w Polsce*, Prace Instytutu Prawa i Administracji PWSZ w Sulechowie

⁹ A.Struzik, *Spór o koncepcję reformy państwa*, [w:] Opinie i materiały zespołu ekspertów dotyczące administracyjnego (terytorialnego) podziału kraju, red. Prof. zw. dr hab. A. Stasiak, mgr K. Miros, POLSKA AKADEMIA NAUK Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego, Warszawa 1997, str. 10.

¹⁰ Tamże, str.3.

¹¹ Dz. U. Nr 32, poz. 191.

¹² Dz. U. Nr 34, poz. 198.

¹³ M. Stefaniuk, J. Szreniawski, *Główne reformy administracyjne w Polsce w latach 1989-2009*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, str.678.

¹⁴ Tamże

Reformacja ta nastąpiła w drodze ustaw. W wyniku kolejnej reformy zlikwidowane zostały następujące ministerstwa: Przemysłu i Handlu, Przekształceń własnościowych, Współpracy Gospodarczej z Zagranicą, Spraw wewnętrznych oraz Centralny Urząd Planowania i Urząd Rady Ministrów¹⁵.

Reforma administracji z 1990 roku posiada niezwykle pozytywne opinie. Osobą, która opowiadała się za tym, aby wprowadzony przez reformę dwustopniowy podział nie został zmieniony, była Józefina Hrynkiewicz. W jednej ze swoich prac przedstawiła skutki, jakie mogło nieść ze sobą wprowadzenia trójstopniowego podziału. Przez przekazanie pewnych kompetencji i funduszy do wyższego szczebla (powiatu), zostanie ograniczona samorządność gmin, co spowoduje osłabienie samorządu gmin, a tym samym osłabiony zostanie wpływ obywateli na samorząd z powodu jego oddalenia. Powstałe na terenach gmin i województw więzi społeczne, gospodarcze, komunikacyjne, instytucjonalne zostaną zerwane. „Nastąpi walka lokalnych grup nacisku o umieszczenie siedzib nowych gmin, powiatów i województw w poszczególnych miejscowościach”¹⁶. W konsekwencji zmian kompetencji i struktury władzy obniżona zostanie możliwość zaspokajania potrzeb i jakość obsługi. „Degradacja i zahamowanie rozwoju miast małych i średnich oraz gmin z powodu skumulowania środków, najlepiej przygotowanej kadry oraz kompetencji w mieście stanowiącym stolicę nowego województwa.”¹⁷ Wbrew pozorom jest to zjawisko niekorzystne zarówno dla miast będących stolicami województw, jak i dla pozostałych. Dla tych pierwszych powoduje to problemy ekologiczne, przeciążenia w transporcie miejskim jak i prywatnym, niedobór lokali mieszkalnych oraz problemy z utrzymaniem bezpieczeństwa i narastającymi patologiami społecznymi. Dla pozostałych obszarów oznacza to zahamowanie rozwoju spowodowane przejściem przez stolicę województw części środków finansowych „m.in. na kulturę, edukację, ochronę zdrowia, rozbudowę i utrzymanie infrastruktury, ochronę środowiska”¹⁸. Lepsze perspektywy rozwoju w dużych miastach warunkują odpływ z małych miast młodych i wykształconych ludzi, co w znaczący sposób ogranicza rozwój małych, a przyspiesza rozwój dużych miejscowości. Poprzez zlikwidowanie instytucji administracyjnych i usługowych, wzrasta stopa bezrobocia miast małych i średnich. Niekontrolowany rozrost dużych miast determinuje jakości życia i zaspokajanie potrzeb rdzennych mieszkańców tych aglomeracji. Wskutek silnej urbanizacji nastąpi wyludnienie obszarów wiejskich co doprowadzi do jeszcze większych anomalii w strukturze demograficznej, instytucje pomocy

¹⁵ Tamże, str.676-677.

¹⁶ J. Hrynkiewicz, *Aspekty społeczne organizacji dwustopniowego podziału terytorialnego kraju*, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, str.28.

¹⁷ Tamże, str. 29

¹⁸ Tamże.

społecznej takich wsi zostaną obciążone kosztami pomocy osamotnionym osobą starszym. „Ograniczenie możliwości zaspokajania potrzeb społecznych mieszkańców wsi i małych miast z powodu skumulowania większości instytucji, świadczących usługi społeczne, w dużych miastach, w tym przede wszystkim usług potrzebnych osobom o mniejszych możliwościach i specyficznych potrzebach.”¹⁹ Jak wiadomo reforma wprowadzająca trójstopniowy podział powstała i została wprowadzona, ale o tym mowa w kolejnym rozdziale. To czy skutki wprowadzenia tego podziału, o których pisała Józefina Hryniewicz, były trafne pozostawiam indywidualnej ocenie czytelnika.

2) Reforma administracji z 1998 roku

Reforma weszła w życie z dniem pierwszego stycznia 1999 roku. Wprowadziła trójstopniowy podział terytorialny Polski. Państwo podzielono na 16 województw, 308 powiatów ziemskich oraz 2489 gmin, co razem dawało 2809 jednostek samorządowych. Wśród gmin wyróżniono gminy wiejskie, miejskie, wiejsko-miejskie oraz powiaty grodzkie, czyli gminy-miasta na prawach powiatu.

2.1 Gmina

Gmina jest podstawową jednostką podziału państwa, znajduje się najbliżej obywatela. Realizuje sprawy publiczne o wymiarze lokalnym, które przydzielone zostały jej jako „zakres jej działania”²⁰ oraz działania niezastrzeżone przez „Konstytucję lub ustawy dla innych organów władz publicznych”²¹. Swoje zadania wykonuje we własnym imieniu i na własną odpowiedzialność. Działania podejmuje samodzielnie, ale jest ograniczona ustawowo, w ten sposób zagwarantowany został pewien poziom oferowanych usług, taki sam dla wszystkich jednostek.

Zadania własne gmin dzielą się na 4 kategorie dotyczące:

- 1) infrastruktury technicznej gminy- utrzymanie oraz budowa nowych sieci przesyłowych energii elektrycznej, dostarczania ciepła, wody, usuwanie ścieków i odpadów komunalnych, transportu itp.
- 2) infrastruktury społecznej- edukacja, ochrona zdrowia, pomoc społeczna, kultura itp.
- 3) porządku i bezpieczeństwa publicznego- organizacja ruchu drogowego, porządek publiczny, ochrona przeciwpożarowa, bezpieczeństwo sanitarne
- 4) ładu przestrzennego i ekologicznego- gospodarka terenami, planowanie przestrzenne, ochrona środowiska²²

¹⁹ Tamże, str.29-30.

²⁰ <http://www.eduteka.pl/doc/zasada-decentralizacji-wladzy-publicznej> (11.10.2018r).

²¹ Tamże.

²² <http://www.eduteka.pl/doc/zasada-decentralizacji-wladzy-publicznej> (12.10.2018r).

Ponadto gmina może wykonywać zadania „obce”, czyli takie, które ustawowo są zadaniami innej jednostki administracyjnej. Zadania te może wykonywać na zlecenie innej jednostki lub na własny wniosek. Jednostki, do których pierwotnie należało dane zadanie, muszą zapewnić gminą środki do ich realizacji. Gmina może podejmować takie zadania dobrowolnie lub na mocy postanowienia zawartego w ustawie.

Zadania gminy realizowane są w większości poprzez wydawanie decyzji administracyjnych. Adresatem tych norm jest wspólnota samorządowa, którą tworzą mieszkańcy gminy²³.

2.2 Powiat

Powiat to jednostka samorządu terytorialnego, podobnie jak gmina ma wymiar społeczny. Istnieją dwa rodzaje powiatów, powiat ziemski to taki, którego obszar obejmuje całe terytorium graniczących ze sobą gmin, zaś drugi rodzaj to miasto na prawach powiatu, jego terytorium stanowi obszar danego miasta. Powiat posiada osobowość prawną, a jego samodzielność podlega ochronie sądowej. O ustroju powiatu stanowi jego statut²⁴.

Zadania powiatu w kwestii:

- 1) infrastruktury społecznej- „edukacja publiczna, promocja i ochrona zdrowia, pomoc społeczna, polityka prorodzinna, wspieranie osób niepełnosprawnych, kultura i ochrona dóbr kultury, kultura fizyczna i turystyka, przeciwdziałanie bezrobociu oraz aktywizacja lokalnego rynku pracy, ochrona praw konsumenta, promocja powiatu, współpraca z organizacjami pozarządowymi”²⁵
- 2) porządku i bezpieczeństwa publicznego- porządek i bezpieczeństwo obywateli, ochrona przeciwpowodziowa, pożarowa itp.
- 3) ładu przestrzennego i ekologicznego- ochrona środowiska, zagospodarowanie przestrzenne, rolnictwo, leśnictwo itp.

Na podstawie zasadnego wniosku gminy i w oparciu o porozumienie, powiat może przekazać pewne zadania własne gminie²⁶.

2.3 Województwo

Województwo stanowi regionalna wspólnota samorządowa. Pośród jednostek organizacyjnych kraju jest największą z nich. Tak samo jak gmina i powiat ma wymiar społeczny, osobowość prawną, jego samodzielność podlega ochronie sądowej, o jego ustroju stanowi statut.

Określa swoją strategię rozwoju, poprzez strategię wojewódzkie, uwzględniające zgodnie z ustawą następujące cele:

- 1) „pielęgnowanie polskości oraz rozwój i kształtowanie świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców, a także pielęgnowanie i rozwijanie tożsamości lokalnej”²⁷

²³Tamże.

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże.

²⁷ Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. z 1998r., Nr 91, poz. 576).

- 2) „pobudzanie aktywności gospodarczej”²⁸
- 3) „podnoszenie poziomu konkurencyjności i innowacyjności gospodarki województwa”²⁹
- 4) „zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń”³⁰
- 5) „kształtowanie i utrzymanie ładu przestrzennego”³¹

Samorząd województwa prowadzi politykę rozwoju województwa, na którą składa się:

- 1) tworzenie warunków rozwoju gospodarczego, w tym kreowanie rynku pracy;
- 2) utrzymanie i rozbudowa infrastruktury społecznej i technicznej o znaczeniu wojewódzkim;
- 3) pozyskiwanie i łączenie środków finansowych: publicznych i prywatnych, w celu realizacji zadań z zakresu użyteczności publicznej;
- 4) wspieranie i prowadzenie działań na rzecz podnoszenia poziomu wykształcenia obywateli;
- 5) racjonalne korzystanie z zasobów przyrody oraz kształtowanie środowiska naturalnego, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju;
- 6) wspieranie rozwoju nauki i współpracy między sferą nauki i gospodarki, popieranie postępu technologicznego oraz innowacji;
- 7) wspieranie rozwoju kultury oraz sprawowanie opieki nad dziedzictwem kulturowym i jego racjonalne wykorzystywanie;
- 8) promocja walorów i możliwości rozwojowych województwa;
- 9) wspieranie i prowadzenie działań na rzecz integracji społecznej i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu³².

Na podstawie ustawy, zadanie leżące w kompetencji województwa, mogą zostać określone jako zadania z zakresu administracji rządowej wykonywane przez zarząd województwa. Zarząd zadania wykonuje w swoim imieniu i na własną odpowiedzialność, dysponuje mieniem, prowadzi samodzielną gospodarkę finansową w oparciu o budżet³³.

3) Porównanie reform

Obie z powyższych reform skupiają się na podziale terytorialnym państwa oraz rozdziale kompetencji pomiędzy organami na poszczególnych szczeblach. Dodatkowo druga z reform postawiła sobie za cel budowę instytucji społeczeństwa obywatelskiego. Można poddać pod wątpliwość,

²⁸ Tamże.

²⁹ Tamże.

³⁰ Tamże.

³¹ Tamże.

³² Tamże.

³³ <http://www.eduteka.pl/doc/zasada-decentralizacji-wladzy-publicznej> (13.10.2018r).

czy obie z reform dążyły do poprawy sytuacji państwa, jak powinno być biorąc pod uwagę fakt czym z zasady jest reforma.

Pomimo upływu wielu lat od daty wprowadzenia reformy z 1998 roku, nadal toczą się spory co do sensu jej wprowadzenia, ale też formy oraz konsekwencji jakie niosła ze sobą. Co do pierwszej z reform nie ma wątpliwości, że była ona koniecznością wynikającą z zakończenia okresu komunistycznego. Wprowadzony został prawdziwy samorząd oraz zostały przeprowadzone pierwsze w pełni wolne wybory. Uważa się ją za jedną z najbardziej udanych reform. Przełamała ona pięć monopolii i oddzieliła grubą kreską państwo polskie od totalitaryzmu.

Jednak władze państwowe uznały, że to nie jest wystarczające i zaledwie 8 lat później wprowadziły kolejną reformę. Można by zaryzykować stwierdzenie, że władze, zachłyśnięte swobodą w zakresie decydowania, podjęły nie do końca przemyślaną decyzję.

Z założenia reforma ta miała przybliżyć władzę do obywateli, usprawnić proces podejmowania decyzji oraz odciążyc organy wyższych szczebli. Założenie samo w sobie było dobre, ale czy praktyka się z nim pokrywa?

Krytyczne głosy wiązały się również z terminem rozpoczęcia prac nad reformą. Podjęte były one na tyle późno, że niemożliwe było zorganizowanie wyborów do rad powiatu i sejmików, a więc powstał konieczność ustawowego wydłużenia kadencji rad gmin, ponieważ nie logiczne jest organizowanie osobnych wyborów dla rad gmin i osobne dla rad powiatów. Do tego dochodzą jeszcze, wcześniej już wspomniane, ogromne koszty związane z wprowadzeniem trójstopniowego podziału.

Podsumowując te wszystkie fakty należy zapytać, czy przypadkiem szala nie przychyliła się bardziej w stronę minusów, a niżeli plusów? Czy dobre strony tej reformy w praktyce mają miejsce, czy nie są to przypadkiem słowa bez pokrycia. Może wystarczyło by zmienić rozkład kompetencji poszczególnych, istniejących po pierwszej reformie, organów. Takie posunięcie było by mniej drastyczne, wywołałoby znacznie mniejsze zamieszanie, a niżeli reforma z 1998 roku.

4) Podsumowanie

Przejawem decentralizacji władzy publicznej w Polsce jest wprowadzenie początkowo dwustopniowego, a w późniejszym czasie trójstopniowego podziału samorządu terytorialnego. Zabieg ten spowodował przybliżenie władzy do obywateli, powstanie nowych miejsc pracy, przyspieszenie procesu rozwiązywania problemów obywateli spowodowane podziałem kompetencji pomiędzy jednostki samorządowe, ale też wygenerowanie ogromnych kosztów wywołanych wprowadzeniem reformy. Początkowo mowa była o kwocie nieprzekraczającej 50mln złotych. W ciągu kilku lat prognozowana kwota zmieniała się kilkakrotnie. Ostatecznie wprowadzenie

reformy kosztowało podatników ok.1mld złotych, a to ile kosztuje obecnie utrzymanie administracji państwa, nie jest informacją powszechnie znaną. Pomijając kwestie finansowe polski samorząd terytorialny jest bardzo mocno uzależniony od centralnej polityki państwowej, a więc nie może być mowy o „książkowym” przykładzie decentralizacji.

Decentralizacja spaja społeczeństwo nie tylko administracyjnie, ale też kulturowo. Gminy/powiaty łączą ze sobą społeczności bliskie sobie pod względem lokalnych tradycji i folkloru, a jest to ważne dla podtrzymania lokalnego solidaryzmu.

Bibliografia

1. Hryniewicz J., Aspekty społeczne organizacji dwustopniowego podziału terytorialnego kraju, Warszawa.
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997r.
3. Łopatka A., Słownik Wiedzy Obywatelskiej, Warszawa 1971r.
4. Mały słownik języka polskiego, red. S. Skorupka, W. Łempicka, Warszawa 1989r.
5. Przepisy wprowadzające ustawę o samorządzie terytorialnym u ustawę o pracownikach samorządowych.
6. Skibiński A., Ustrojowa pozycja urzędu wojewody w Polsce.
7. Stefaniuk M., Szreniawski J., Główne reformy administracyjne w Polsce w latach 1989-2009, Lublin.
8. Struzik A., Spór o koncepcje reformy państwa, Warszawa 1997r.
9. Ustawa z dnia 17 maja 1990r. o podziale zadań i kompetencji określonych w ustawach szczególnych pomiędzy organy gminy a organy administracji rządowej oraz o zmianie niektórych ustaw.
10. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998r. o samorządzie województwa.
11. www.eduteka.pl, Zasada decentralizacji władzy publicznej.
12. www.encyklopedia.pwn.pl.
13. www.sjp.pwn.pl.
14. Wytrązek W., Decentralizacja władzy publicznej, 2004r.

Karolina JASNOSZ

Uniwersytet pedagogiczny
im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie,
Instytut prawa, administracji i ekonomii,
Kierunek – administracja, 1 rok
Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

FUNKCJONOWANIE MEDIÓW W RAMACH POLITYKI LOKALNEJ

W dzisiejszych czasach media pełnią olbrzymią rolę i wywierają znaczący wpływ na swoich odbiorców. Środki społecznego przekazu są szczególnie istotne na płaszczyźnie lokalnej, także samorządowej. Pojawia się przy ich funkcjonowaniu pytanie, czy przekazywane przez lokalne media treści są rzeczywiście obiektywne, rzetelne i niezmanipulowane. W Polsce istnieje szereg unormowań prawnych w Konstytucji i ustawach, które regulują działalność mediów i kreują ich funkcje. Jednak standardy, jakimi kierują się środki społecznego przekazu są bardzo często determinowane tym, jak bardzo dana społeczność lokalna interesuje się bieżącymi miejscowymi sprawami. Poniższa praca zawiera także opis roli mediów lokalnych w czasie wyborów samorządowych.

Słowa klucze: media lokalne, polityka lokalna, funkcje mediów, lokalny rynek medialny, niezależność mediów, media samorządowe, debata publiczna, media w kampanii wyborczej.

Nowadays, media have an enormous role and have significant impact on their receivers. The media of social communication are particularly important at the local level, including local government. The questions arises when they are functioning, whether the content transmitted by local media is truly objective, reliable and not rigged. In the Polish legal system there are many rules in the Constitution and laws that regulate media activities and create their functions. However, the standards of local media are very often determined by how much the local community is interested in local current affairs. This article also describes the role of local media during local government elections.

Key words: local media, local politics, media functions, local media market, media independence, local government media, public debate, media in the election campaign.

Uprawianie polityki na poziomie lokalnym odznacza się inną specyfiką i zestawem cech niż ma to miejsce na szczeblu ogólnokrajowym.

Społeczeństwo lokalne wymaga od samorządowców, aby znali i rozumieli lokalne problemy oraz by odznaczali się zdecydowaniem i skutecznością w ich rozwiązywaniu. Ma to miejsce zwłaszcza na poziomie gminy, gdyż jest to organ władzy samorządowej najbliższy mieszkańcom danego terenu. Dlatego swoją nieodzowną rolę spełniają tutaj media lokalne, które służą społeczeństwu do zdobywania informacji na temat bieżących spraw w ich miejscowości czy rejonie. Są one więc narzędziem pozwalającym na monitorowanie obecnych poczynań władz samorządowych i jednocześnie kanałem komunikacyjnym pomiędzy obywatelem-odbiorcą a urzędem-nadawcą.

Konstytucyjnie zagwarantowana wolność prasy oraz innych środków społecznego przekazu¹, a także prawo do swobody w wyrażaniu swoich poglądów, jak również do pozyskiwania i rozpowszechniania informacji² są podstawą funkcjonowania mediów w Rzeczypospolitej Polskiej. Cytując za artykułem 14. ustawy o radiofonii i telewizji, „nałożenie na nadawcę obowiązku lub zakazu rozpowszechniania określonej audycji lub przekazu może nastąpić wyłącznie na podstawie ustawy”³. Z kolei wedle artykułu 18. niniejszej ustawy „audycje lub inne przekazy nie mogą propagować działań sprzecznych z prawem, z polską racją stanu oraz postaw i poglądów sprzecznych z moralnością i dobrem społecznym, w szczególności nie mogą zawierać treści nawołujących do nienawiści lub dyskryminujących ze względu na rasę, niepełnosprawność, płeć, wyznanie lub narodowość”⁴. Co bardzo ważne dla standardów demokratycznych, w Polsce funkcjonuje zakaz koncesjonowania prasy oraz stosowania cenzury prewencyjnej wobec środków społecznego przekazu⁵. Co więcej, prawo prasowe nakazuje, że „organy państwowe zgodnie z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej stwarzają prasie warunki niezbędne do wykonywania jej funkcji i zadań, w tym również umożliwiające działalność redakcjom dzienników i czasopism zróżnicowanych pod względem programu, zakresu tematycznego i prezentowanych postaw”⁶. Istotne jest także unormowanie, wedle którego „organy państwowe, przedsiębiorstwa państwowe i inne jednostki organizacyjne oraz organizacje spółdzielcze są obowiązane do udzielenia odpowiedzi na przekazaną im krytykę prasową bez zbędnej zwłoki, nie później jednak niż w ciągu miesiąca”⁷. Dzięki tym uregulowaniom prawnym media (w kontekście tego artykułu zwłaszcza media lokalne) powinny w sposób naturalny i nieograniczony spełniać następujące funkcje:

1 Art. 14 *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r. (tekst jednolity Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483 z późn. zm.).

2 Art. 54 ust. 1 *ibidem*.

3 Art. 14 ust. 1 ustawy z dnia 29 grudnia 1992 r. *o radiofonii i telewizji* (Dz.U. 1993 nr 7 poz. 34 z późn. zm.).

4 Art. 18 ust. 1 *ibidem*.

5 Art. 54 ust. 2 *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej ... op. cit.*

6 Art. 2 ustawy z dnia 26 stycznia 1984 r. *Prawo prasowe* (Dz.U. 1984 nr 5 poz. 24 z późn. zm.).

7 Art. 6 ust. 2 *ibidem*.

- informacyjną – a zatem relacjonującą społeczeństwu w sposób rzetelny i zgodny z prawdą informacje z wszelkich dziedzin dotyczących sfery publicznej, a więc związane z polityką, lokalną gospodarką, stanem środowiska, wydarzeniami kulturalnymi czy sportowymi, co może przyczyniać się do budowania i/lub zacieśniania więzi pomiędzy mieszkańcami, ponieważ mając wiedzę o występowaniu poszczególnych wydarzeń mogą wziąć w nich udział lub też ustosunkować się do podanych informacji w zgodzie z własnym światopoglądem,
- opiniotwórczą – poprzez komentowanie bieżących spraw i przedsięwzięć lokalnych media mogą kształtować opinię publiczną, a także nastroje wśród miejscowego społeczeństwa; warto jednak mieć na uwadze, że korzystając z przekazów zawartych w telewizji, radiu, gazecie czy na stronie internetowej należy pamiętać o tym, że każde z tych mediów ma swój określony profil polityczny i światopoglądowy, toteż bazując tylko na jednym źródle można nie rozpoznać obiektywnego poglądu na daną sprawę; sięgając do artykułu 21. cytowanej już ustawy można przeczytać, że „programy i inne usługi publicznej radiofonii i telewizji powinny (...) sprzyjać kształtowaniu się poglądów obywateli oraz formowaniu się opinii publicznej [oraz] umożliwiać obywatelom i ich organizacjom uczestniczenie w życiu publicznym poprzez prezentowanie zróżnicowanych poglądów i stanowisk oraz wykonywanie prawa do kontroli i krytyki społecznej”⁸,
- kontrolną – dzięki której media nierzadko nazywane są „czwartą władzą”, ponieważ to one nieustannie patrzą rządzącym na ręce i bezwzględnie ukazują wszelkie nieprawidłowości, nie obawiając się reagować, jeśli jakaś sprawa godzi w interes publiczny; ta funkcja mediów ma potężny wpływ na kształtowanie opinii publicznej, dlatego politycy starają się raczej zabiegać o sympatię odbiorców niż traktować media z arogancją lub wrogością.

Czy jednak te wyżej wymienione funkcje mediów zachowują swój zakres w realiach lokalnej polityki? Czy rzeczywistość miejscowych społeczności nie wypacza roli mediów, sprowadzając ich znaczenie do „tuby propagandowej” lokalnych władz? W odpowiedzi na te pytania ważne są kwestie niezależności, a także pluralizmu mediów. Otóż naturalną rzeczą jest, że ludzie zamieszkujący daną miejscowość czy rejon mają różne sympatie polityczne i w rozmaity sposób odnoszą się do poszczególnych spraw. Co więcej, ta różnorodność sprzyja toczeniu debaty publicznej, która odzwierciedla faktyczne opinie i nastroje różnych grup danej społeczności. Dlatego istotne jest, aby na rynku funkcjonowały media o odmiennych

⁸ Art. 21 ust. 2 pkt 3 i 4 ustawy z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii... *op. cit.*

profilach politycznych. Pluralizm mediów spełnia jeszcze jedną ważną funkcję, mianowicie wpływa i/lub ułatwia zachowanie ich niezależności. Pełna niezależność środków społecznego przekazu jest możliwa nie tylko dzięki prawnym regulacjom, ale także poprzez niezależność finansową. Jeśli bowiem prezes danego koncernu medialnego próbuje wpływać na dziennikarzy grożąc im sankcjami ekonomicznymi, wówczas tacy redaktorzy – jeżeli istnieje pluralizm na lokalnym rynku medialnym – mogą zmienić swój zespół redakcyjny i rozpocząć pracę w innym, konkurencyjnym medium. Ważnym zagadnieniem uzupełniającym odpowiedź na powyższe pytania jest kwestia tego, kto jest właścicielem lokalnego medium. Wedle tego kryterium media dzielą się na publiczne, samorządowe i prywatne. Wiąże się to również z finansowaniem działalności danej redakcji – z definicji media samorządowe będą w całości finansowane przez lokalne władze⁹. Czy więc tak skonstruowane medium będzie rzetelnie wywiązywać się ze swych funkcji informacyjnej, opiniotwórczej czy kontrolnej? Prawo prasowe przewiduje, że „dziennikarz ma prawo odmówić wykonania polecenia służbowego, jeżeli oczekuje się od niego publikacji, która łamie zasady rzetelności, obiektywizmu i staranności zawodowej”¹⁰. Czy jednak dziennikarza wydającego treści dotyczące lokalnych polityków (a więc jednocześnie swoich pracodawców) i ich działalności będzie stać na pełną niezależność, jeżeli obecna polityka samorządowa zasłuży na ostrą krytykę lub spotka się ze zdecydowanymi kontrowersjami? Problem ten może być powszechniejszy w małych społecznościach, gdzie bardzo często wszyscy wszystkich znają i każdy wie, kto czym się zajmuje, a więc o swobodnej wypowiedzi redaktora na konkretny temat trudno mówić, zwłaszcza jeśli w małej gminie zespół redakcyjny tworzy parę osób, a nie jak w wielkich koncernach medialnych całe grupy ludzi. Dlatego też może występować niebezpieczeństwo kreowania przez takie media nieprawdziwego wizerunku lokalnych władz, osiąganego poprzez unikanie bądź pomijanie nagłaśniania spraw kontrowersyjnych lub szkodzących sprawującym władzę samorządowcom. Należy też zwrócić uwagę na fakt, że często media samorządowe są rozpowszechniane w formie papierowej za darmo lub za symboliczną złotówkę, rzadko zdarza się, że cena ta sięga powyżej dwóch złotych za egzemplarz. Przyczynia się to do sytuacji, w której szerszy zasięg osiągną treści emitowane przez samorząd, a media komercyjne, które są z definicji nastawione na zysk (jednakże mogą ukazywać sprawy bieżące bardziej obiektywnie lub opozycyjnie) mogą z racji odpłatności cieszyć się mniejszą popularnością, a więc i ich przekaz dotrze do mniejszej liczby osób¹¹.

9 G. Piechota, *Media lokalne w procesie kreacji lokalnej rzeczywistości*, 2011, s. 16-17; artykuł w formacie PDF [dostęp 14.09.2018 r.].

10 Art. 10 ust. 2 ustawy z dnia 26 stycznia 1984 r. *Prawo prasowe ... op. cit.*

11 G. Piechota, *op. cit.*, s. 24.

Przełamanie tendencyjności mediów samorządowych jest możliwe, jeżeli odbiorcy takiego medium są aktywni, a więc tworzą społeczeństwo obywatelskie. Jak wyjaśnia profesor Henryk Sasinowski, społeczeństwo obywatelskie opiera się na „samorealizującym się człowieku, autonomicznym, akceptującym, a także szukającym aprobaty u innych. Bierze on udział w działalności ekonomicznej, kulturalnej, domowej, stowarzyszeniowej i każdej innej, która rodzi się i rozwija w środowiskach lokalnych. Te z kolei są źródłem tego rodzaju inicjatyw, nie ograniczanych naciskami władzy o charakterze państwowym”¹². Świadomy i aktywny obywatel-odbiorca nie będzie powstrzymywał swego sceptycyzmu lub otwartej polemiki wobec treści prezentowanych zbyt jednostronnie lub nadto naciągających prawdę o rzeczywistym przebiegu omawianych w medium spraw. Tej postawy nie powinno się jednakże mylić z malkontenctwem. Społeczeństwo obywatelskie bowiem reaguje i krytykuje konstruktywnie, działając dla dobra ogółu i jednocześnie wytwarzając przestrzeń dla rzeczywistej i autentycznej debaty publicznej, na przykład poprzez zorganizowanie własnego wydawnictwa. Taką możliwość gwarantuje prawo prasowe w artykule 8., określając, że „wydawcą może być osoba prawna, fizyczna lub inna jednostka organizacyjna, choćby nie posiadała osobowości prawnej. (...) Organizacja polityczna, związek zawodowy, przedsiębiorstwo państwowe, organizacja spółdzielcza, samorządowa i inna organizacja społeczna oraz kościół i inny związek wyznaniowy może realizować uprawnienia wydawnicze bezpośrednio lub za pośrednictwem wydawnictw własnych, jak również innych wydawnictw, działających jako nakładca”¹³. W konsekwencji swymi działaniami wspomaga demokrację, ponieważ otwarty dialog pomiędzy władzami a obywatelami i wsłuchiwanie się w głos społeczeństwa powinno być dla samorządowców i lokalnych polityków nadrzędnymi wytycznymi w kreowaniu i realizowaniu wszelkich lokalnych przedsięwzięć. Natomiast wspomniane wyżej malkontenctwo, które mimo swej niedoskonałej formy także jest sposobem walki ze zbyt jednostronnym przekazem mediów samorządowych zamyka przestrzeń dla prowadzenia debaty na linii obywatel – rządzący. Sprowadza się ono bowiem, jak trafnie w swym artykule zauważa doktor Grażyna Piechota, do „(...) prowadzenia własnej walki politycznej. Takie media nie służą, w założeniu, prowadzeniu debaty publicznej, nie mają na celu budowania społeczeństwa obywatelskiego, a jedynie stworzenie płaszczyzny dla krytykowania władzy samorządowej. Ten rodzaj mediów nie tworząc płaszczyzny do debaty, najczęściej prezentuje nieobiektywny przekaz, krytyczny wobec władzy, jednocześnie bez dopuszczenia drugiej strony do wyrażenia własnego stanowiska”¹⁴.

12 H. Sasinowski, *Społeczeństwo obywatelskie i jego rola w budowie demokracji*, „Economy and Management” 1/2012, s. 32; artykuł w formacie PDF [dostęp 14.09.2018 r.].

13 Art. 12 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 26 stycznia 1984 r. *Prawo prasowe ... op. cit.*

14 G. Piechota, *op. cit.*, s. 23-24.

Jednakże warto zastanowić się nad tym, czy polskie społeczności lokalne wykształciły w sobie odpowiednio silne i ugruntowane struktury społeczeństwa obywatelskiego. Zainteresowanie ludzi audycjami czy tekstami dotyczącymi lokalnej problematyki administracyjno-samorządowej – ogólnie rzecz ujmując – jest na bardzo zróżnicowanym poziomie. Snując rozważania na ten temat, warto przyrzeć się dwóm czynnikom, na których opiera się funkcjonowanie mediów lokalnych, mianowicie decentralizacja oraz świadomość obywatelska mieszkańców. Zdecydowanie można wskazać, że pierwszy z nich jest niezbędny dla istnienia lokalnych środków społecznego przekazu. Z kolei już poziom odpowiedzialności obywatelskiej społeczeństwa, jeżeli jest niski, nie ma wpływu na działanie lokalnych mediów. Gdy miejscowa społeczność nie potrafi lub nie chce aktywnie i zdecydowanie uczestniczyć w debacie publicznej i jednocześnie formułować miejscowej opinii publicznej, wówczas to media kształtują społeczny i polityczny dyskurs, tworząc subiektywną gradację przedstawianych przez siebie informacji, nierzadko manipulując ich rzeczywistą wartością¹⁵.

Coraz częściej też media komercyjne, a niekiedy i samorządowe, sięgają po zjawisko nazwane przez Andrew Heywood'a „amerykanizacją” polityki. Polega ono na zastąpieniu rzeczowej argumentacji politycznej polityką przypominającą nieco medialne *show* po to, aby zainteresować nią jak najszersze grono odbiorców, na co dzień nie pogrążonych w lokalnej polityce¹⁶. Największe natężenie tego zjawiska zdaje się przypadać na czas wyborów samorządowych, kiedy to komitety wyborcze prześcigają się w kreatywności, aby zainteresować swoim kandydatem media i zdobyć ich przychylność, a więc też poniekąd przychylność potencjalnego wyborcy. Pociuszający jest jednak fakt, że wobec kandydatów w wyborach samorządowych uprawnieni do głosowania – jak wynika z badań doktora Andrzeja Michalaka, na które powołuje się Agnieszka Stępińska w swoim artykule – bardziej zwracają uwagę na merytoryczność danego kandydata niż jego wizerunek medialny. Badacz ustalił, że największe znaczenie przy wyrażeniu lokalnemu politykowi swego poparcia ma jego skuteczne zaangażowanie i aktywność wobec miejscowych spraw i problemów. Kolejnym wymiarem jest czynnik osobistej znajomości z kandydatem jako determinanta oddania na niego swego głosu. Wpływ na wyborczy sukces danego kandydata ma także to, jaką cieszy się opinią wśród lokalnych autorytetów i kreatorów opinii. Dopiero jako ostatnią w hierarchii ważności doktor Michalak ustalił aktywność i poczynania polityków w czasie kampanii wyborczej¹⁷.

15 *Ibidem*, s. 26.

16 A. Heywood, *Politologia*, Warszawa 2006, s. 259.

17 A. Stępińska, *Wizerunek polityka lokalnego i rola środków masowego przekazu w jego kształtowaniu*, 2006, s. 153, artykuł w formacie PDF [dostęp 15.09.2018 r.].

Dlatego też media lokalne w czasie kampanii wyborczej stają się bardziej odtwórcze niż twórcze, spełniając rolę rozprzestrzeniania gotowych treści, przygotowanych przez poszczególne komitety wyborcze¹⁸. Mogą natomiast wpływać na wskaźniki społecznego poparcia dla kandydatów poprzez szereg zabiegów dziennikarskich. Otóż w zależności od profilu danego medium i jego sympatii wobec poszczególnych kandydatów mogą komentować przekazywane przez nich treści i wykreowany przez nich wizerunek, uwydatniając lub umniejszając jego niektóre cechy bądź prezentowane zalety. Ważna jest też ilość i forma uwagi medialnej poświęcanej danemu politykowi, a także jej częstotliwość, ponieważ w znacznym stopniu przyczynia się ona do wzrostu rozpoznawalności jak i popularności danego kandydata, co sprzyja jego pozycji w wyścigu wyborczym¹⁹. Jednakże najważniejszą rolą mediów w czasie trwania kampanii wyborczych jest stwarzanie przestrzeni do prowadzenia debaty publicznej. Powinni w niej uczestniczyć zarówno politycy startujący w wyborach jak i mieszkańcy, którzy także mają swoje postulaty i wymagania wobec przyszłości swojej miejscowości. Jak wynika z badań przeprowadzonych w 2011 roku przez doktor Grażynę Piechotę oraz studentów socjologii Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, nie we wszystkich mediach jest to standardem. Badaczka formułuje uzyskane wyniki następująco: „Przedstawiciele miast zapytano, czy media samorządowe w kolejnych dwóch latach (badano lata 2009 i 2010 – rok wyborów samorządowych) zorganizowały debaty i czaty internetowe. Spośród 17 miast, w których istnieją media samorządowe, tylko w dwóch zorganizowano debaty – w 2009 roku – łącznie 3 debaty, zaś w 2010 – łącznie 6 debat. Debaty odbywały się bez udziału publiczności. Natomiast, gdy chodzi o liczbę czatów internetowych, te także zostały zorganizowane tylko przez dwa media samorządowe, zarówno w 2009 roku, jak i w 2010 roku – odbyło się po 6 czatów, wszystkie z udziałem rządzących prezydentów. Natomiast w mediach komercyjnych, w analogicznym czasie, w 8 miastach (bo tylko tyle miast podało dane) odbyło się: w 2009 roku – 24 debaty, natomiast w 2010 – 41 debat (rok wyborczy). Tematyka debat organizowanych w mediach komercyjnych była poświęcona analizie spraw bieżących oraz zagadnieniom trwającej kampanii wyborczej (dotyczy 2010 roku)”²⁰. Rozważając nad uzyskanymi danymi wniosek dotyczący mediów samorządowych nasuwa się sam – nie wypełniają one w sposób dostateczny swojej misji kreowania przestrzeni do debaty publicznej, zdają się one być jedynie narzędziem wzmacniania pozytywnego wizerunku władz samorządowych.

18 *Ibidem*, s. 161.

19 *Ibidem*, s. 162.

20 G. Piechota, *op.cit.*, s. 21-22.

W tym samym artykule doktor Piechota przedstawiła ustalone na podstawie swych badań powody organizowania mediów samorządowych przez ośrodki lokalnej władzy. Oto one: „Głównymi powodami emitowania własnych mediów, deklarowanymi przez samorzady, jest: chęć informowania o planach działań samorządu (18 wskazań), możliwość przekazywania pełnego uzasadnienia podejmowanych decyzji (14 wskazań) oraz budowanie pozytywnego wizerunku władzy lokalnej (13 wskazań). Zdecydowanie mniej wskazano odpowiedzi uzasadniających emisję mediów samorządowych jako przesłanki dla budowania więzi pomiędzy mieszkańcami a władzą samorządową (8 wskazań) oraz stworzenia możliwości dla mieszkańców, aby wypowiadali własne opinie na forum publicznym (6 wskazań). W ośmiu przypadkach zaznaczono odpowiedź, że emisja mediów samorządowych jest wywołana koniecznością publikacji komunikatów obowiązkowych, a w czterech przypadkach wskazano, iż chodzi o możliwość publikowania sprostowań do informacji nieprawdziwych, wyemitowanych w innych mediach. Z tego wynika, że emisja mediów samorządowych zmierza do informowania mieszkańców oraz budowania wizerunku lokalnych polityków, którzy sprawują władzę”²¹. Można zatem wysnuć wniosek, że media samorządowe wypełniają swe funkcje informacyjne i opiniotwórcze, jednak nie są to zadania wypełnione z zachowaniem pełnej rzetelności i obiektywizmu.

Analizując rolę lokalnych mediów trudno nie odnieść wrażenia, że wciąż nie osiągnęły one swej doskonałej formy. Nie są one z całą pewnością bezkrytyczną tubą propagandową wzorem z słusznie minionego komunistycznego ustroju, nie są też one jednak stuprocentowo rzetelnym i bezstronnym źródłem wiedzy o miejscowych sprawach. Przyczyną tego stanu rzeczy jest najczęściej brak niezależności ekonomicznej redakcji oraz niski pluralizm lokalnych środków społecznego przekazu. Również poziom obywatelskości mieszkańców danego obszaru ma wpływ na jakość i standardy prezentowane przez miejscowe media. To przede wszystkim ich aktywność może zdecydować o tym, że lokalne media będą rzeczywiście spełniać swą rolę rozpowszechniania informacji oraz stwarzania warunków do wymiany poglądów dotyczących rozmaitych spraw i zagadnień. Dodatkowo bardzo ważne jest to, aby wydawcy poszczególnych mediów stosowali się do prawnych wzorców dotyczących środków społecznego przekazu, a także do ogólnie przyjętych zasad moralności i rzetelności dziennikarskiej. Bowiem tylko tak skonstruowane media mogą w pełni realizować swoje funkcje i zadania.

21 *Ibidem*, s. 19.

Bibliografia

1. Heywood A., *Politologia*, Warszawa 2006
Piechota G., *Media lokalne w procesie kreacji lokalnej rzeczywistości*, 2011:
https://repozytorium.ka.edu.pl/bitstream/handle/11315/512/Piechota_Gra%C5%BCyna_Media_lokalne_w_procesie_kreacji_lokalnej_rzeczywisto%C5%9Bci_2012.pdf?sequence=1&isAllowed=y [dostęp 14.09.2018 r.]
2. Sasinowski H., *Spółeczeństwo obywatelskie i jego rola w budowie demokracji*, 2012:
http://jem.pb.edu.pl/data/magazine/article/133/en/1.3_sasinowski.pdf
[dostęp 14.09.2018 r.]
3. Stępińska A., *Wizerunek polityka lokalnego i rola środków masowego przekazu w jego kształtowaniu*, 2006:
https://www.researchgate.net/publication/281104715_Wizerunek_polityka_lokalnego_i_rola_srodkow_masowego_przekazu_w_jego_kształtowaniu
[dostęp 15.09.2018 r.]

Wykaz aktów prawnych

4. *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r. (tekst jednolity Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483 z późn. zm.)
5. Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. *o radiofonii i telewizji* (Dz.U. 1993 nr 7 poz. 34 z późn. zm.)

Проблеми міжнародних відносин

УДК 94(100)(73+510)"19"

Артем КРИВУЦА

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
студент III року навчання історико-юридичного факультету
спеціальності «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»

АМЕРИКАНО-КИТАЙСЬКІ ВІДНОСИНИ В ПЕРІОД РЕФОРМ «ПРАГМАТИКІВ»

Стаття присвячена аналізу відносин між США та Китаєм в період реформ «прагматиків». Автор доходить висновку, що сформульовані Ден Сяопіном настанови щодо проведення політики відкритості до зовнішнього світу, збереження власної політичної ідентичності та модель «одна країна – дві системи» формують ідейно-теоретичний ґрунт сучасної китайської дипломатії і є основоположними принципами особливих відносин із США.

Ключові слова: «прагматики», політика «чотирьох модернізацій», зовнішньополітична стратегія, Закон про відносини з Тайванем, міжнародний конфлікт, ООН, економічне співробітництво.

The article is devoted to the analysis of relations between the USA and China during the period of "pragmatists" reforms. The author comes to the conclusion that Deng Xiaoping's doctrine of pursuing a policy of openness to the outside world, preserving its own political identity and the model "one country-two systems" form the ideological and theoretical ground of modern Chinese diplomacy and are the fundamental principles of a special relationship with the United States.

Key words: "pragmatics", "four modernization" policy, foreign policy strategy, law on relations with Taiwan, international conflict, UNO, economic cooperation.

Мета даної статті. З'ясувати характерні риси взаємовідносин США та Китаю під час «Холодної війни», а саме в період реформ «прагматиків».

Характеристика стану наукової розробки проблеми. Даною проблемою займався ряд провідних вчених у сфері міжнародних відносин, зокрема: Г. Кіссінджер, Д. Макларен, Д. Копер Ю. Галенович, та ін.

Однією з фундаментальних робіт, у якій аналізується проблематика американо-китайських відносин, є монографія Ю. М. Галеновича, де детально розглядається взаємодія країн у трикутнику США-КНР-СРСР, розглядаючи переважно першу ланку. Говорячи про відносини США і КНР, Ю. М. Галенович підкреслює, що обидві країни вкрай зацікавлені у взаємному співробітництві, незважаючи на наявність розбіжностей і суттєвого конфліктного потенціалу, витокими якого є взаємне несприйняття американського і китайського суспільств.

Наприкінці 1970-х рр. Ден Сяопіном, були запропоновані нові пріоритети розвитку, які розпочали нову еру в китайській історії. Відхід від економічного та політичного догматизму епохи Мао позначився на характері зовнішньої політики Китаю. На перший погляд може видатися парадоксальним, що реформи в КНР, керівництво якої декларує будівництво соціалізму, за свій початковий стимул мали одержання доступу до технологічної та фінансової бази провідних «капіталістичних» центрів: США, Західної Європи та Японії. Проте в міжнародних відносинах ідеологічна складова для Пекіна вже не фігурувала в площині суперечностей «капіталізм – соціалізм». Проведення курсу «чотирьох модернізацій», як відомо, було тісно поєднаним із політикою відкритості зовнішньому світові. Запорукою ж налагодження ефективних каналів економічної взаємодії з провідними західними центрами, необхідною політичною прелюдією були відносини з Вашингтоном. При цьому проблематика американо-китайського діалогу була доволі широкою і віддзеркалювала різноманітні аспекти внутрішньої та зовнішньої політики кожної зі сторін. Початок дії повноцінних дипломатичних відносин між США та КНР (1 січня 1979 р.) став можливим у результаті тривалого процесу, започаткованого дипломатією Р. Ніксона – Г. Кіссінджера ще десятиліття тому – в 1969 р. Ідея використання «китайської карти» для створення додаткової «зони тиску» на Радянський Союз була доволі спокусливою. Реалізація цього задуму свідчила, що американо-китайські відносини розгортатимуться у глобальному контексті, визначеному стратегічними засадами «холодної війни». 1979 р. збігся з утвердженням у вищих ешелонах китайської влади представників комуністів-прагматиків, котрі орієнтувалися на теоретичні настанови Ден Сяопіна. Ідеолог китайських реформ протягом 28 січня – 5 лютого 1979 р. перебував у США з офіційним візитом, відвідавши Вашингтон, Атланту, Х'юстон та Сієтл.

Американські досягнення у сфері технологій справили на Дена сильне враження та підказали один із способів економічного самопосилення – закупівлю та освоєння американської техніки і технологій. Проте ледь не першим випробуванням міцності прагматизму обох сторін стало «тайванське питання». Дії Вашингтона щодо Тайваню (розрив дипломатичних відносин, припинення надання військової допомоги та ін.) загострили стурбованість в певних колах американських політиків з приводу можливого послаблення американських позицій у районі Східної Азії. Проблема формування майбутніх відносин з Тайванем після 1979 р. визрівала довго. Дискусії як у Конгресі, так і в держдепартаменті знайшли своє відображення в документах. В «Меморандумі огляду політики», розробленому зовнішньополітичним відомством США, РНБ та міністерством оборони у травні 1977 р., пропонувалося зберегти право США на продаж зброї острову після завершення дії «Угоди про спільну оборону» 1954 р. В іншому документі (законопроекті, надісланому адміністрації президента на розгляд Конгресу 26 січня 1979 р.) пропонувалося продовження дії в рамках вже неофіційних відносин з Тайванем таких американських законів, як «Закон про контроль над експортом зброї», «Закон про атомну енергію від 1954 р.», «Закон про експортно-імпортний банк», «Закон про зовнішню допомогу від 1961 р.» та «Закон про торгівлю від 1974 р.». Представники адміністрації переконували, що цей законопроект містить всі необхідні норми для реалізації повного комплексу відносин між США та Тайванем на неофіційній основі. Конгрес США, у свою чергу, також не бажав поступатися ініціативою, як це трапалося з адміністрацією Р. Ніксона в питанні започаткування процесу нормалізації відносин із Пекіном. «Закон про відносини з Тайванем», розроблений та прийнятий обома палатами Конгресу і підписаний 10 квітня президентом Дж. Картером, заклав правову основу американської політики щодо Тайваню після 1979 р. й лишається чинним і на початок XXI ст. Унікальність цього документа пов'язана з тим, що, як зазначає американський дослідник Д. Копер, «вперше в американській історії Конгрес законодавчо визначив та встановив параметри політики США щодо окремої нації...» [4, с 156]. З тексту «Закону» можна виділити такі основні засади політики США щодо Тайваню і розв'язання «тайванського питання» взагалі в період після встановлення дипломатичних відносин з КНР:

- розв'язання проблеми майбутнього статусу Тайваню лише мирними засобами;
- відкидання будь-яких спроб тиску на Тайвань з допомогою бойкотів, ембарго та інших засобів;

- конгрес законодавчо закріпив право Сполучених Штатів на забезпечення Тайваню зброєю оборонного характеру;
- збройні сили США мають бути здатними протистояти будь-якому застосуванню сили чи інших форм примусу, які могли б стати загрозою безпеці, соціальній чи економічній системі народу Тайваню;
- права народу Тайваню на безпечне та стабільне середовище й соціально-економічний та політичний розвиток лежать у площині американської дипломатії щодо захисту «прав людини» [8, с 792–793];
- у разі загрози Тайваню, будь-якого силового втручання (а отже, й загрози інтересам Сполучених Штатів) президент та Конгрес мають право ініціювати відповідні акції [8, с 794].

Як бачимо, однією з основних ідей Закону є безпека Тайваню як складова регіональної безпеки. Зобов'язання щодо безпеки Тайваню традиційно базувалися на політиці продажу зброї та вибудовуванні військового балансу сил у протоці [6, с 629]. Іншим головним напрямком політики США щодо Тайваню після 1979 р. мало стати збереження всього комплексу відносин, окрім офіційних та дипломатичних. За номінальної відсутності офіційних представництв у столицях країн функції посольства США в Тайвані перебирав на себе «Американський інститут на Тайвані» – як організація, створена для реалізації програм, визначених президентом США чи будь-яким іншим американським повноважним органом [8, с 795]. Інститут має право надання громадянам США консульських послуг. Хоча в Законі й зазначено, що службовці інституту не мають статусу держслужбовця США, дія всіх імунітетів та привілеїв, необхідних для виконання покладених на співробітників функцій, зберігається [8, с 797]. Штат як тайванського представництва в США, так і американського в Тайвані складався (і складається досі) з кадрових співробітників зовнішньополітичних відомств. Щодо актуальної нині проблеми відносин Тайваню з міжнародними організаціями, то положення Закону, як зазначається, не дають підстав для виключення чи позбавлення Тайваню членства в будь-якій міжнародній фінансовій установі чи організації.

Попри побоювання, реакція Пекіна на Закон була доволі спокійною. 19 квітня 1979 р. Ден Сяопін під час зустрічі з делегацією комітету сенату в закордонних справах висловив невдоволення лише тим, що Закон практично суперечить зобов'язанням США дотримуватися політики «одного Китаю», чим ставить під сумнів визнання уряду КНР як єдиного законного уряду всього Китаю [7, с 43]. Але, швидше за

все, ця заява була пересторогою Вашингтону керуватися в зовнішньо-політичній практиці перш за все буквою домовленостей з Пекіном і відповідно до пекінської логіки розуміння терміну «один Китай».

«Закон про відносини з Тайванем» не лише визначив напрямок політики США щодо Тайваню. Із введенням цього Закону у дію Конгрес змусив Картера та американських президентів взагалі, декларуючи політику «одного Китаю», фактично керуватися моделлю «двох Китаїв» [4, с. 156]. Положення Закону давали можливість збереження всієї повноти відносин США з Тайванем. Змінюється лише їхня форма – з офіційної на неофіційну. Як кандидат на посаду президента під час своєї виборчої кампанії 1980 року, Р. Рейган досить часто, маючи на увазі насамперед Тайвань, характеризував політику уряду США щодо союзників словом «зрада». В окремих випадках навіть проголошувалася підтримка відновлення «офіційних відносин» із Тайванем. 16 серпня 1980 р. під час конференції в Лос-Анджелесі Рейган висловився за підвищення статусу відносин з Тайванем до урядового [9, с. 90]. Рейган підкреслював стратегічне значення Тайваню для США як насамперед важливого пункту, розташованого поблизу водних шляхів Західного узбережжя США – Японії енергетичних ресурсів Близького і Середнього Сходу. Для Рейгана Тайвань був природним, надійним антикомуністичним союзником, тоді як щодо КНР виникали значні сумніви в надійності та довготривалості відносин [3, с. 249]. На церемонію інавгурації Р. Рейгана було запрошено представників Тайваню, що спричинило протести з боку КНР. У березні 1981 р. на пропозицію відвідати КНР Р. Рейган публічно не відреагував. Візит держсекретаря А. Хейга до Пекіна в середині червня 1981 р. мав дещо заспокоїти китайську владу. Але Пекін, незважаючи на серйозну небезпеку для двосторонніх відносин, наважився на конфронтацію з приводу продажу зброї. Коли адміністрація Картера зуміла 1980 р. продати Тайваню зброю на 830 млн. доларів без будь-яких серйозних дипломатичних ускладнень, то на цей раз тиск Пекіна міг бути перевіркою гнучкості Вашингтона в цьому питанні. Ден Сяопін виділив проблему продажу зброї Тайваню як найголовнішу у відносинах із США та порівняв політику постачання на острів зброї з британською політикою підтримки військовим спорядженням Конфедерації протягом громадянської війни у США [9, с. 92]. У липні того ж року посол США в Пекіні Артур Хаммел отримав ноту від міністра закордонних справ КНР, у якій висловлювалась негативна реакція Китаю, що могла вплинути і на американо-китайські відносини, і на продовження продажу зброї Тайваню [9, с. 92–93]. В цей же час, на початку 1980-х рр., Ден Сяопін висуває нову теоретичну основу, яка мала розблокувати ситуацію

навколо Тайваню. Формула «Одна країна – дві системи», проголошена спочатку як модель розв'язання проблеми Гонконгу, з деякими поправками стосувалася й Тайваню. Згідно з цією моделлю Тайбею було обіцяно збереження можливості підтримувати відносин з США, Японією, іншими країнами, але тільки в економічній та культурній сферах. Можливість політичних відносин виключалася, оскільки суперечила тезі про існування на міжнародній арені одного Китаю. У майбутньому, якщо Тайвань погодився б прийняти цю формулу за основу об'єднання з КНР, він матиме широку автономію, навіть власні збройні сили. Економічна система острова мала бути збережена [2, с. 61]. Цілі глобальної політики змушували адміністрацію Р. Рейгана йти на поступки.

Афганська війна стала сприятливим психологічним фундаментом для військового співробітництва з метою допомоги афганському рухові опору в боротьбі проти Радянського Союзу. І для адміністрації Рейгана географічне розташування КНР свідчило про перспективність військово-стратегічного партнерства. «Китайська» політика адміністрації Рейгана ставала частиною глобальної американської антирадянської політики. І в цьому сенсі КНР відводилася роль стратегічного партнера. Тому основною проблемою нової адміністрації стало не підвищення статусу відносин між США та Тайванем. На першому плані постало складніше завдання – знайти придатну модель стратегічного співробітництва з Китаєм, одночасно зберігаючи широкі й міцні відносини з Тайванем та сприяючи його безпеці. Враховуючи ставлення Пекіна до американо-тайванських відносин, таке завдання було досить складним. Крім того, воно ускладнювалось тим, що потреба посилення військового потенціалу Китаю (як важеля військово-стратегічного впливу на Радянський Союз) неодмінно призвела б до порушення балансу сил у Тайванській протоці та зменшила рівень безпеки Тайваню. Фахівці з адміністрації Рейгана знайшли вихід у політиці помірною сприяння китайським збройним силам, одночасно посилюючи обороноздатність Тайваню. Одним з генераторів ідеї подвійного продажу зброї був держсекретар А. Хейг. Що-правда, він ставився до цієї проблеми як до звичайної комерційної операції, а не як до політичної проблеми міждержавних відносин між США, КНР і Тайванем. Хоча ще з січня 1980 р., в результаті візиту до КНР міністра оборони США Г. Брауна, американське вище політичне керівництво ухвалило рішення про продаж Китаю військового спорядження та технологій. Масштабне військово-співробітництво розпочалося після візиту у травні 1983 р. до Пекіна міністра торгівлі США М. Болдріджа. Американська адміністра-

ція схвалила продаж до Китаю т.зв. технологій «подвійного використання», тобто таких, що можуть бути використаними не лише в промисловості, а й з військовою метою також. З червня 1984 р., згідно з рішенням Рейгана, Китай отримав можливість купувати зброю безпосередньо в американського уряду та отримувати фінансування цих закупівель з боку уряду США. Цікаво, що саме в цей період КНР було закуплено 24 гелікоптери «Сікорскі» S-70С, заборонених свого часу для продажу в Тайвані. До 1985 р. вартість ліцензій, отриманих американськими фірмами для продажу зброї КНР, сягнула 5 млрд. доларів [5, с. 142]. З метою зняти проблему постачання американської зброї Тайваню 11 січня 1982 р. держдепартамент повідомив про відмову продати Тайбею технологічно найсучасніші на той час американські реактивні винищувачі FХ, аргументуючи це тим, що придбання літаків цього класу не є для Тайваню нагальною оборонною необхідністю. Натомість було обіцяно розширити лінію зі спільного американо-тайванського виробництва винищувачів іншого, нижчого, класу – F-5G [7, с. 63–90]. Рішення про відмову постачання літаків президент Рейган остаточно прийняв 7 січня 1982 р. після засідання Ради національної безпеки та оборони. Колишній президент США Картер застерігав адміністрацію Рейгана (аби не розлютити Пекін) від продажу Тайваню зброї, яка могла б загрожувати КНР, себто або наступальної, або такої, яка б за своєю якістю та технологічністю давала Тайбею значну військову перевагу. Крім того, на необхідність анулювання цієї угоди вказували американські розвідувальні відомства. В доповіді ЦРУ та Управління військової розвідки Міністерства оборони США від 22 жовтня 1981 р. констатувалося: «...продаж зброї FХ буде сприйматися в Пекіні як політика США, спрямована на протидію об'єднанню Китаю» [7, с. 82]. Пекінським урядом продаж зброї «провінції» розцінювався як намагання США посилити розкол Китаю. Цим і пояснювалася жорсткість позиції Пекіна. Керівництво КНР вирішило продовжувати тиск на американську сторону, вимагаючи повного припинення будь-яких поставок зброї, загрожуючи погіршенням рівня відносин у разі незадоволення їхніх вимог. Одним із видів тиску стала демонстративна відмова Пекіну від святкування десятиріччя підписання Шанхайського комюніке. Прагнучи пом'якшити проблему, Вашингтон запропонував розширити співробітництво з КНР у військовій галузі. А в листі президента Рейгана міністру закордонних справ КНР Чжао Цзяну, датованому 5 квітня 1982 р., вперше з'являється один з елементів майбутнього компромісу з проблеми продажу зброї – американський президент у обмін на зобов'язання з

боку КНР вирішити проблему об'єднання з Тайванем лише дипломатичними засобами обіцяв зменшити кількість продажу зброї острову. Цього разу Вашингтон відмовився від стратегії малих поступок і залишався цілком непоступливим. Продаж Тайваню партії запасних частин до бойової техніки на суму 60 млн. доларів мав за мету примусити Пекін відмовитися від максималізму.

Заява МЗС КНР від 14 квітня 1982 р. попереджала про можливий «перегляд характеру відносин». Через два місяці американський президент в особистому листі до Ден Сяопіна в черговий раз пов'язував скорочення поставок зброї Тайваню з обміном на заяву КНР добиватися возз'єднання з Тайванем лише мирними засобами. Пекіну до того часу вдавалося уникати будь-яких ситуацій, які могли б завадити втраті зовнішньополітичної ініціативи. В офіційній заяві уряду КНР «тайванське питання» традиційно визначалося як «внутрішня справа Китаю». Жорсткість позицій обох сторін наблизила їх до тієї межі, за якою проглядалося повернення до відносин 1950–1960-х років. Беручи до уваги вищенаведені заяви Вашингтона, можна було зробити висновок, що той не відмовиться від продажу зброї Тайваню. Хоча ситуація не була аж надто драматичною. Якщо продаж зброї не завадив перебігу процесу нормалізації, чому він мав серйозно зашкодити розвитку [7, с 80]. Спільне комюніке, підписане урядами США й КНР 17 серпня 1982 р. (це комюніке ще називають «серпневим») зафіксувало тимчасовий компроміс. Сполучені Штати обіцяли не збільшувати, порівняно з останніми роками, експорт зброї до Тайваню ні в кількісній, ні в якісній мірі, але за умови зменшення напруженості в регіоні.

Позитивне розв'язання цієї проблеми мало залежати від відмови з боку КНР застосувати силу. Американський фахівець Джон Макларен назвав «серпневе» комюніке одним з елементів «подвійної «китайської» політики делікатного балансування США...» [6, с 623–624]. Під впливом такого розвитку подій Пекін вносить відповідні корективи до зовнішньої політики. XII з'їзд КПК, який відбувся у вересні 1982 р., проголосив курс на «незалежну та самостійну зовнішню політику», що означало дистанціювання від американського сприйняття проблематики міжнародних відносин та відповідної політичної взаємодії. Відповідальність за виникнення міжнародних конфліктів покладалася на обидві наддержави: СРСР і США. Водночас спостерігалася тенденція деідеологізації зовнішньої політики КНР, яка проявилася у більшій, насамперед економічній, прагматичності у відносинах із зовнішнім світом. Якраз економічна доцільність відносин із США все більше ставала визначальним чинником. Продовження політики модернізації та відкритості було неможливим без зовнішніх технологічних та фінансових джерел. І

роль Сполучених Штатів тут була надзвичайно важливою. Першу половину 1980-х років Вашингтон був найголовнішим інвестором (як фінансовим, так і технологічним) економіки КНР. Американські інвестиції, зокрема, становили 14% від загального обсягу інвестицій. Поступовий вихід КНР на світові ринки та початок співробітництва з міжнародними інституціями заохочувалися та підтримувалися Вашингтоном. Але спроби пекінського уряду ствердити свою виключну правочинність представляти китайський народ у міжнародних економічних відносинах шляхом витіснення Тайваню з міжнародних організацій (як це було у разі прийняття КНР в ООН і автоматичного виключення Тайваню) наштовхнулися на протидію Вашингтону, вірного своїм зобов'язанням сприяти економічній безпеці Тайваню. У цьому плані Сполучені Штати вимагали від китайського уряду компромісу. Коли у лютому 1983 р. уряд КНР поставив питання про автоматичне виключення Тайваню з Азійського банку розвитку (АБР) під час подання своєї заявки на вступ, Вашингтон відкинув цю вимогу. В результаті компромісу Тайвань залишався членом АБР, але під назвою не «Китайська Республіка», а «Китайський Тайбей». Таким чином США давали зрозуміти, що будуть перешкоджати політиці Пекіна міжнародної ізоляції тайванського уряду. У грудні 1984 р., після підписання угоди КНР з Великобританією щодо завершення британської юрисдикції над Гонконгом та передачі його до складу КНР, Ден Сяопін вручив британському прем'єрові М. Тетчер своє особисте послання Рейгану. В ньому висловлювалася пропозиція американській стороні активно сприяти переговорам щодо майбутнього входження Тайваню до складу КНР на основі моделі «Одна країна – дві системи» [5, с. 153]. Проте, не засвідчуючи факт самого листа, американські президент та держсекретар у своїх виступах натякали на практичну та моральну неможливість для Вашингтона вирішувати питання майбутнього Тайваню лише за сценарієм Пекіна. Для лідерів КНР все очевиднішою ставала межа гнучкості вашингтонської адміністрації.

Нова політична лінія М. Горбачова, спрямована на зменшення напруженості та протистояння між СРСР та США й КНР поступово стала нівелювати спільний антирадянський фундамент американо-китайського співробітництва. Починається перегляд оцінки місця та ролі КНР в американській зовнішній політиці. В цих умовах перебіг найсуттєвіших проблем двосторонніх відносин (і «проблеми Тайваню» в тому числі) починає набувати інших особливостей. Після XIII з'їду КПК (1987 року) Пекін значно менше акцентує увагу на можливості військової акції у протоці. В доповіді Генерального секретаря ЦК КПК Чжао Цзяна декларувалося бажання китайської влади вирішити

«тайванське питання» насамперед мирним шляхом. Поєднання використання як мирної лексики, так і заяв про право застосування сили проти Тайваню стане характерним для офіційних заяв Пекіна відносно «тайванської проблеми» в подальший період. Застосувавши війська, 4 червня 1989 р. керівництво КНР жорстоко придушило демонстрацію китайських студентів на площі Тянаньмень, що призвело до численних жертв. У відповідь США скасували політичні контакти з китайським керівництвом та припинили продаж зброї. Політичне насилля в китайській столиці знову, як і в період Корейської війни, збудило в уяві американських політиків образ КНР як «комуністичної тоталітарної держави», на протигагу «демократичній політичній системі Тайваню». У зв'язку з цим в американських політичних та наукових колах проблема «прав людини» в Китаї набула особливої гостроти, ставши елементом зовнішньополітичної стратегії стосовно Пекіна. Вашингтон надавав підтримку китайським дисидентам і заохочував стажування китайських студентів, розглядаючи це як важливі напрямки демократизації китайського суспільства. Але Пекін витримав цей тиск, залишивши за собою право на власне трактування концепції прав людини. Багато в чому завдяки економічному фактору, силі китайського економічного лобі у Сполучених Штатах, яке переконувало відмежувати політику від ідеології, Тянаньменський інцидент швидко відійшов на задній план. І хоча на той час обсяг американо-тайванської торгівлі більш ніж утричі перевищував аналогічний показник торгівлі між США та КНР [7, с. 293], боротьба за китайський ринок буде і надалі згладжувати політико-ідеологічні розбіжності.

Таким чином, сформульовані Ден Сяопіном настанови щодо проведення політики відкритості до зовнішнього світу, збереження власної політичної (на пропагандистському рівні – соціалістичної або комуністичної) ідентичності та модель «одна країна – дві системи» формують ідейно-теоретичний ґрунт сучасної китайської дипломатії. Пройшовши випробування під час конкретних конфліктних ситуацій у відносинах із США у 1980-ті рр., вони міцно інкорпоровалися в зовнішньополітичну стратегію Пекіна як основоположні принципи особливих відносин із США.

Література

1. Галенович Ю. М. «Глобальная стратегия Китая»
2. Дэн Сяопин. Основные вопросы современного Китая: Пер. с кит. Москва, 1988.
3. Место Китая в глобальной политике США. Москва, 1987.
4. Copper J. U.S. China policy and Taiwan // As Taiwan Approaches New Millenium. La-nham, 1999.

5. Mann J. *About Face. A history of America's curious relationship with China, from Nixon to Clinton.* New York, 2000.
6. McClaran J. U.S. Arms Sales to Taiwan // *Asian Survey*, 2000, Vol. 45, №11.
7. R.O.C. – U.S.A. Relations, 1979–1989. Taipei, 1991.
8. Taiwan Relation Act // *United States Code*, Vol. 9, Title 22, Chapter 48. Washington, 1989.
9. Tan Q. *The Making of U.S. China Policy.* Boulder, 1992.

ЗМІСТ

Рецензія доктора історичних наук, професора,
завідувача кафедри міжнародного регіонаознавства Інституту
міжнародних відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
Миколи ДОРОШКА..... 3

Recenzja Doktora nauk humanistycznych w zakresie nauk
o polityce, pracownika naukowego Instytutu Politologii
w Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie
Łukasza STACHA 5

Вступне слово редакторів збірника
Юлії КУЗЬМЕНКО та Матеуша КАМІОНКИ 9

ІСТОРИЯ РОЗВИТКУ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЙ ІНТЕГРАЦІЇ КРАЇН ЄВРОПИ

Jacek SYPIEŃ
Andrij Potebnia – bohater dwóch narodów 12

Ростислав СЕМКА
Вплив стану вугільної промисловості першої половини ХХ ст.
на інтеграцію європейських країн 19

Марія ГАЙСЕНЮК, Богдан БЕЗПАЛЬКО
Концепт Європи в уявленні нацистів 23

Яна ІВАШКО, Яна ГАВРІЛОВА
Еволюція концепції єдиної Європи у ХХ ст..... 28

Szczepan NOWAK, Artur POWROŹNIK
Wybrane aspekty przemian w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej
Polskiej i Ukrainy po rozwiązaniu Układu Warszawskiego 34

ПОЛІТИЧНІ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ, ГУМАНІТАРНІ ТА БЕЗПЕКОВІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Лариса МИЦИК
Роль Франції в інтеграційних процесах Європейського Союзу 53

Ярослав ДИГАЛ Проблема ґендерної рівності в політичній сфері України та країн ЄС: історіографічний аналіз	62
Łukasz ŻADŁO Unia Europejska w perspektywie Traktatu Lizbońskiego. Federacja bądź upadek	70
Анна ДОБКЕВИЧ Фактори формування політичного класу в країнах Центрально-Східної Європи.....	84
Ewelina KRYWULT, Justyna UFIR Wyzwania dla bezpieczeństwa krajów Unii Europejskiej	89
Ігор ПІДГАЙНИЙ Особливості європейської інтеграції малих країн Західної Європи та їх роль у формуванні Європейського Союзу	97
Szymon MALIK Misje Petersberskie jako narzędzie stabilizacji otoczenia Unii Europejskiej.....	103
Каріна СІРЕНКО Шлях Великої Британії до спільного ринку: проблеми і досягнення.....	112
Вікторія ШЕБЕЛА Транскордонне співробітництво як механізм реалізації політики Східного Партнерства.....	119
Аліна КОВАЛЕНКО Євросирітство як соціальна проблема країн Європейського Союзу	129
Альона БРОВКО Особливості конституційної системи Королівства Швеція.....	134
Діана ЛЮБАРЕЦЬ Політичні аспекти євроінтеграції Литовської Республіки	141

МИГРАЦІЙНА КРИЗА ТА МАЙБУТНЄ ЄС

Людмила НАЗАРЕНКО

Що чекає ЄС: прогресивний розвиток чи неминучий розпад? ... 145

Дмитрій ЧОРНИЙ

Расова зворотна дискримінація в сучасній Європі:
сутність та наслідки 149

Sławomir NOWAK

Współczesne migracje z Europy Wschodniej do Polski
na przykładzie Ukrainy 154

Юлія КУЦАЙ

Міграційні процеси західного регіону України в умовах
інтеграції до ЄС: історико-економічний зріз..... 162

Олег ГРЕЧКА

Проблеми подолання міграційної кризи в контексті
безпекової політики ЄС 167

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ В ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНІ

Mateusz KAMIONKA

Bohaterowie Ukrainy i istotne wydarzenia w historii
tego państwa – analiza wyników badań ankietowych 179

Галина МАКЕДОН

Регіональний розріз структури витрат населення України
в умовах євроінтеграції 187

Artur LECHOWICZ

Wybrane aspekty polskiej polityki wspierania Ukrainy
w dążeniu do UE 195

Валерія ШУЛЬ

Проблеми адаптації вищої освіти в Україні до європейських
стандартів та принципів Болонського процесу..... 203

Monika FLAZIK

Ukraina – partner Unii Europejskiej czy jej członek? 208

Анастасія КАВУННИК Проект Європейського Союзу «Молодіжна столиця»: шляхи та форми розвитку в Україні	214
Марина ЛАРЧЕНКО Надання медичних послуг та правове забезпечення української медичної реформи в контексті міжнародного гуманітарного права	221
Dawid BARGIEL Analiza problemów ekonomicznych współczesnej Ukrainy	229
Карина ПРИХОДЬКО Актуальні питання транскордонного розвитку України на сучасному етапі.....	238
Ілона МОЙСЕЙЧУК, Лариса ДУДКА Критичне мислення в мультимедійному просторі: з досвіду впровадження медіаграмотності в сучасній системі вітчизняної освіти.....	244
Kamil MICHALEC, Eryk PRZYBOŚ Perspektywa członkostwa Ukrainy w NATO a bezpieczeństwo Polski	251
Patrycja POŁOWNIAK Uczniowie z Ukrainy. System kształcenia zawodowego w Polsce ..	257
Ольга ЧУРИКОВА Характеристика прав захисту споживачів у ЄС та Україні (1951 – 2018 pp.)	260
Mariia GORBOVA Związek pomiędzy kształtowaniem tożsamości muzycznej a prawem.....	266
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ: ЗДОБУТКИ, ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ	
Олег БУЗУН Інтеграційні процеси у самоврядних територіях як елемент європейських практик.....	275

Юлія КУЗЬМЕНКО, Юлія КОСТЮК Молодь в українській системі місцевого самоврядування: здобутки та проблеми.....	284
Mateusz NASUTO Reforma samorządu terytorialnego i proces decentralizacji Ukrainy po roku 1991	292
Владислав ЛЯХ Організаційно-правові засади процесу об'єднання територіальних громад в Україні (на прикладі Чернігівської області).....	300
Paulina KARP Decentralizacja władzy publicznej w Polsce	308
Karolina JASNOSZ Funkcjonowanie mediów w ramach polityki lokalnej	317

ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Артем КРИВУЦА Американо-китайські відносини в період реформ «прагматиків»	326
--	-----

Наукове видання

За редакцією

КУЗЬМЕНКО Юлія Володимирівна,

КАМІОНКА Матеуш

**Проблеми європейської інтеграції та демократії
в рецепції української та польської молоді**

**Problemy integracji europejskiej i demokracji w świadomości
ukraińskiej i polskiej młodzieży**

Збірник статей

Випуск 2

Технічний редактор – І. П. Борис
Верстка, макетування – О. В. Борщ
Дизайн обкладинки – Якуб Фіта

Підписано до друку __.05.2019 р.	Формат 60x84/16	Папір офсетний
Гарнітура Times	Обл-вид. арк. 21,04	Тираж 150 прим.
Замовлення № ____	Ум. друк. арк. 19,87	



Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя.
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3^а
(04631) 7–19–72
E-mail: vidavn_ndu@ukr.net
vidavn@ndu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.